DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14018

Stolin Memorial Book

Sṭolin

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Stolin : sefer-zikaron li-ḳehilat Stolin yeha-sevivah / ba-ʼarikhat A. Avatihi ye-Y. Ben-Zakaʻi.
IMPRINT	880-02 Tel Aviv : Irgun yotsʻe Stolin yeha-sevivah be-Yiśraʻel, 712 [1952]
DESCRIPT	263 p. : ill., map, ports., ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Stolin -- History.
	Stolin (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Stolin.
ADD'L NAME	Avatihi, Aryeh.
	Ben-Zakai, Y.
ADD'L TITLE	Stolin; a memorial to the Jewish communities of Stolin and vicinity

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U S A.

סטולין

ספר־זכרון
לקהילת סטולין והסביבה

בעריכת

א. אבטיחי וי. בן־זכאי

הוצא בשנה העשירית לשואה, תשי״ב

S T O L I N

A MEMORIAL

to the Jewish Communities

of Stolin and vicinity

נדפס בישראל תשי״ב — 1952

דפוס א. סטרוד ובניו תל־אביב

בהוצאת ארגון יוצאי סטולין והסביבה בישראל

להשיג אצל בר-יודא, רח׳ שיינקין 49

התוכן:

חסידות:

דמויות

בדמי ימיהם:

שלשלות:

השואה:

הסביבה:

קדושינו:

נר־תמיד לקהילת סטולין

ספר זה — ניר וזכר לקהילת סטולין וסביבתה — אינו אלא צרור דברים, אוסף זכרונות ורישומים על עיירתנו היקרה וכמה מהישובים הסמוכים שנמצאו בתחום השפעתה, מראשיתה ועד ימיה האחרונים.

הידים הטמאות של צוררי דורנו, הנאצים וגרוריהם, שהביאו כלייה על יהדות אירופה בהשמידם ששה מיליונים מאחינו ובהחריבם עד היסוד מאות קהילות עתיקות — השיגו גם את סטולין על תשעת אלפי יהודיה, שנמצאו בה בשנת תש״ב, היא שנת החורבן.

מאז הגיעו בשורות־איוב על הטבח בעיירה שמנו אל לבנו אנו, בני סטולין בארץ, להנציח את קהילתנו שנמחקה; את זכר הורינו ויקירינו שנפלו; את מפעל־הדורות של ישוב יהודי בגולה, עתיר־מסורת ולמוד־סבל שעלה עליו הכורת.

*

מדורי־דורות שימשה האות העברית למטרות הנצחה ומזכרת, בין שהיא חרותה במצבה עלי־קבר ובלוחות לזכר נפטרים, חללים וקדושים, ובין מודפסת בגוילים וספרים. וחזקה עליה, על אות זו, שתישמר ותישאר לדורות רבים, כשם ששמרה על כל נכסי־הרוח שהושארו לנו נחלה מאבות־אבותינו בזמנים קדומים. ולפיכך בחרנו בצורה זו, בהוצאת ספר־זכרון, שישמש נר־תמיד לקהילה, לאנשיה ולעברה רב ההוד והסבל.

הגעה השנה העשירית לחורבן ובדחילו־ורחימו ניגשים אנו עתה להגשמת הרעיון המנקר בנו מאז בשורות־השטן. אנו יודעים: ככל שנדאג לשלימות, ככל שנרצה כי יקיף הספר את דברי ימי הקהילה מראשיתה ועד סופה, נהיה לוקים בחסר, מאחר שהרבה מקורות כבר נסתמו, רבים מנושאי הזכרונות הסתלקו ואבדו וכל חומר עובדתי הלך לטמיון. אף־על־פי־כן עשה עשינו כמיטב יכלתנו לביצוע המפעל.

המאורעות הגדולים שהתרחשו בשנים האחרונות בארצנו, מלחמת־השחרור ותקומת מדינת־ישראל, העמידו בצל את ענין ההנצחה, ובינתיים היתה יד הזמן בחומר, כאמור. אפס זכר המיליונים הטבוחים וזכר בני עירנו בתוכם, אינו נותן מנוח. עמוק הפצע בגופנו ובנפשנו ולא על נקלה יגליד. לא יכולנו, איפוא, להשלים עם דחיה נוספת של הענין, ומתוך דחיפה פנימית של צו קדוש ניגשנו אל המלאכה, לתת ביטוי, ולו גם צנוע ובלתי־מושלם, לעיירתנו ואנשיה.

מתוך הרשימות השונות המתפרסמות בספר עולה לפנינו תמונת סטולין

היהודית על תנועותיה ומוסדותיה, אישיה וצדיקיה, גאותה ודלותה, פריחתה וירידתה, ההווי שלה וקצה האכזרי. לא כל שהיה ראוי לכך רואה אור בספר, ולא כל שפורסם ניתן בצורה מושלמת. דבר זה גלוי וידוע לעורכים שעשו את שליחותם הנאמנה בהדליקם נר־נשמה לקהילת סטולין, קהילת־ישראל שנמחקה כלא היתה.

לפנינו מגילת חיים וחורבן של סטולין היהודית, המאירה לנו מן העבר בחינה וצניעותה, הודה ותפארתה. אכן, צנועה ומפוארת היתה וקסם מיוחד היה זרוע על מוסדותיה הציבוריים והחינוכיים. בנים גידלה שהביאו את שמה עד למרחקים, ורבים מהם גם זכו והגיעו ארצה והריהם ממשיכים לארוג את מסכת־סטולין היהודית במולדתנו הנצחית כשהיא אחוזה ומשולבת ברוח החדשה של ארצנו.

למען נזכור את נשמות קדושינו לנצח, למען לא נשכח את השואה לעולם ולמען ידע דור אחרון — נוסיף ונדאג גם לצורות אחרות של הנצחת קדושינו.

נשמור על נר־התמיד לבל יכבה!

העורכים

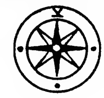
נֶ דֶ ר

עַל דַּעַת עֵינַי שֶׁרָאוּ אֶת הַשְּׁכוֹל
וְעָמְסוּ זְעָקוֹת עַל לִבִּי הַשָּׁחוּחַ,
עַל דַּעַת רַחֲמַי שֶׁהוֹרוּנִי לִמְחוֹל,
עַד בָּאוּ יָמִים שֶׁאָיְמוּ מִלְּסְלוֹחַ. —
נָדַרְתִּי הַנֶּדֶר: לִזְכֹּר אֶת הַכֹּל,
לִזְכֹּר — וְדָבָר לֹא לִשְׁכֹּחַ.

דָּבָר לֹא לִשְׁכֹּחַ — עַד דּוֹר עֲשִׂירִי,
עַד שֹׁךְ עֶלְבּוֹנַי, עַד כֻּלָּם, עַד כֻּלָּהֶם,
עֲדֵי יִכְלוּ כָּל שִׁבְטֵי מוּסָרִי. — —

קוֹנָם אִם לָרִיק יַעֲבֹר לֵיל הַזַּעַם,
קוֹנָם אִם לַבֹּקֶר אֶחֱזוֹר לְסוּרִי
וּמְאוּם לֹא אֶלְמַד גַּם הַפַּעַם.

א. שלונסקי

תכנית — סכימה של סטולין ב־1935

זָכוֹר אֶת שׁוֹאַת יִשְׂרָאֵל...

זָ כ וֹ ר אֶת שׁוֹאַת יִשְׂרָאֵל, זְכֹר אֶת הָאָבְדָן וְאֶת הַמֶּרִי, יִהְיוּ לְךָ לְאוֹת וּלְלֶקַח לִשְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר;

וְנִלְוָה הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה אֵלֶיךָ תָּמִיד — בְּלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ;

וְאֵרַשְׂתָּ לְךָ לְעוֹלָם זֵכֶר אַחִים אֲשֶׁר אֵינָם עוֹד;

וּ בָ א הַזֵּכֶר בִּבְשָׂרְךָ, בְּדָמְךָ וּבְעַצְמוֹתֶיךָ;

חֲ רֹ ק שִׁנֶּיךָ וּזְכֹר; בְּאָכְלְךָ אֶת לַחְמֶךָ — זְכֹר; בִּשְׁתוֹתְךָ אֶת מֵימֶיךָ — זְכֹר; שִׁיר כִּי תִשְׁמַע — זְכֹר; בִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ — זְכֹר; וּבְבֹא הַלַּיְלָה — זְכֹר; וּבְיוֹם חַג וּמוֹעֵד — זָכוֹר תִּזְכֹּר;

וּ בַ יִ ת כִּי תִבְנֶה וְהִשְׁאַרְתָּ בּוֹ פֶּרֶץ, לְמַעַן יִהְיֶה חָרְבַּן בֵּית יִשְׂרָאֵל לְנֶגְדְּךָ תָּמִיד;

וְ שָׂ דֶ ה כִּי תַחֲרשׁ וַהֲקִימוֹתָ בּוֹ גַּל אֲבָנִים — גַּלְעֵד לְאַחִים אֲשֶׁר לֹא בָאוּ לְקֶבֶר יִשְׂרָאֵל;

וּלְחֻפָּה כִּי תוֹבִיל אֶת בָּנֶיךָ וְהֶעֱלִיתָ עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתְךָ אֶת זֵכֶר הַבָּנִים אֲשֶׁר לְחֻפָּה לֹא עוֹד יוּבָלוּ;

וְ הָ יוּ לְאֶחָד: הַחַי וְהַמֵּת; הֶחָלָל וְהַשָּׂרִיד; אֲשֶׁר הָלְכוּ וְאֵינָם — וַאֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ לִפְלֵטָה;

שְׁ מַ ע, אִישׁ יִשְׂרָאֵל, לַקּוֹל הַקּוֹרֵא אֵלֶיךָ מִמַּעֲמַקִּים: אַל דֳּמִי לְךָ אַל דֳּמִי.

ד״ר מ. דבורז׳צקי

יזכור...

לנשמת קדושי סטולין וסביבתה

טבעי הוא לו לאדם שישווה תמיד לנגדו את מכורתו ויעלה בהוקרה על שפתיו אותו מקום בו ראה אור העולם לראשונה, בפרט אם שם גדל, התחנך ובילה תקופה מחייו — תקופת נעורים. לא יפלא שאנוש שומר אמונים למקום־הולדתו, לערש ילדותו, — דרכו של עולם הוא. נימים מיוחדות נמשכות ומקשרות את האדם אל עברו ונעוריו, וכוח טמיר, מופלא מכה על הכרתו: זכור!

עיירתנו סטולין, עריסתנו הגלותית על אדמת־נכר שם הרחק בביצות פוליסיה, מה יקרה היית לנו בפריחתך וכמה יכאב הלב בזכרנו את קצך הטראגי, את אסון שכלך את בניך היהודים. רעד וצמרמורת יאחזונו בהזכירנו את שמך, כי מיד תתיצב לעינינו פרשת הטראגדיה האיומה של אבותינו, אחינו וכל יקירינו שם, שהתרוקנת מהם בבת־אחת ולעולם.

חדשים על שנים לא רצינו ולא יכולנו להשלים עם המחשבה, ועוד כיום קשה לומר לעצמנו כי כך קם ונהיה להם ולנו, כי אמנם כל המשפחות, כל הקרובים והחברים האלה וכל בני העיירה היהודים הוצאו בוקר אחד, בערב ראש־השנה תש״ג, מגדרי הגיטו והובלו אל הבורות שנחפרו במיוחד בסטאסין ושם מצאו את קברם. וכל זה לעיני השמש ועולם כולו, אכזרי בשתיקתו ובאדישותו הבהמית כלפי טבח עם שלם.

*

זכור נזכרך, עיירתנו השקטה על רחובותיך ושורת החנויות שעמדו במרכזך בככר השוק, על חצר בתי־כנסיותיך („השול־הייף") ליד „חצר" הרבי, על בניני־הפאר של בית־הספר „תרבות" ובית־היתומים, על הספריה הציונית ועל מוסדות החסד והצדקה שהיו בך, על הפעולה הציונית הברוכה שהקיפה את רוב יהודי המקום, על תנועות הנוער השונות שפעלו בך והכשירו את חבריהן לעליה ולחיי יצירה ובנין בארץ. נזכור ברטט את יהודיך, חסידים כמתנגדים וכמשכילים, כולם על מעלותיהם וחסרונותיהם. לא נשאל איים?... האמת המרה כבר נתגלתה, כי כל יהודי סטולין ואתם שרידי דויד־הורודוק, אנשי רובליה, בליהוש, הורין ולינקה וישובים אחרים של הסביבה, כ־8000 נפש היו בין טבוחי הנאצים וגרוריהם, בין קדושי האומה השסועה בגזירות תש״א—תש״ג. היו, חיו ואינם עוד!

איכה קרה הדבר? לא יאמן — אחרי שכבר נאמנו כל האימים והבלהות ששום דמיון לא יכילם...

*

מר גורלך, עיירתנו, נורא ואיום, כי שבתה גדולתך, הושפלת עד עפר. לא יוסיפו עוד בני עמנו לשכון בך, הקיץ הקץ על החיים שתססו בך דורות על דורות.

עם ישראל לא יוסיף עוד לבנות גלויות ולא יפרה אדמת־נכר, הקץ לעבר המר ולאפלת שנות אלפים; הקץ לכל הרשע על האדמה הבוערת והבולעת את שארית ישראל.

עם זאת נזכור את עברנו בך ונשמור לך, סטולין, חסד־נעורים, עת גדלנו בך, התהלכנו בתוכך, שיחקנו, התחנכנו, רקמנו מסכת־חיים, פעלנו בשטחים שונים וחלמנו על תחיה ופדות, חירות וגאולה, על תוכן בחיים ועל עתיד לעמנו; עת שאפנו להגשים את תקות הדורות ויצאנוך באשר המולדת קסמה לנו ותבעה לעלות, לבנותה ולהחיותה. עזבנוך גם באשר היית לנו זרה וקרה ככל מקום גלותנו, כמולדת־חורגת, ואפשר שמתחת לסף ההכרה הרגשנו מה צפוי לבני־עמנו על אדמתך. בעזבנו אותך — פרחת ושגשגת, חיי היהודים שיוו לך צורת עיר מאוכלסת ומתקדמת, אך נשארנו בך זרים בכל עומק הרגשתנו. ואם נזכרך — הרי זכרך ישאר בלבנו כמקום של מעבר ממושך בן מאות שנים, ששליטיו שנאו אותנו, ניצלונו ולסוף פנו עורף לנו ולגזענו והרעו לנו מכל צר ואויב.

*

מבין חרבות עיירתנו ובצל השואה האיומה שניתכה על ראשנו ניבט אלינו כאילו לעג הגורל האכזרי על שום שלא הרחקנו ראות ולא העמקנו להרגיש, כי אכן בוערת האדמה מתחת לרגלינו, כי הנה־הנה יתפרץ הזעם ונהיה למאכולת. שאננים היינו והאסון לא איחר לבוא והוכינו מכה קשה עד מעבר לכל גבול. אך אם אמנם חטאנו לעצמנו, הכזה צריך היה להיות גזר־דיננו — כליון והשמדה? לא, לא לנו החרפה — כדברי המשורר — אלא למענינו, אות קין במצחם, שלא ימחה עולמית. דם זקנים וילדים, דם אומה במיליוניה לא ינקה ועד עולם ישווע ויתבע נקם ושילם.

אמנם נלאינו להאמין כי עם שחרור האדם בעולם ישוחרר גם היהודי. הרגלי הגלות האפלה טפחו על פנינו ואנו קיבלנו לקח שלא תיארנוהו לעצמנו, שילמנו במיטב דמינו — וכשנפלנו בפח, בשבתנו כלואים בגיטו חשבנו רק כיצד להציל את הגוף, לצאת מהגיהינום ולברוח. לאן? — זה לא ידע איש, כי הרי בכל עיר ועיירה ישבו היהודים כלואים כמונו, ומה טעם לבריחה? אך הנה נצנץ שביב — להתקומם, לפרוץ את הסגרו של האויב הרשע ולצאת, אפילו כשאין תקוה לנצחו, רק לקיים את הגבורה העילאית של „תמות נפשי עם פלשתים"... הרי במקומות אחרים ניסו יהודים לעשות צעד כזה. וכיצד נלך אנו לשחיטה כצאן־טבחה בלי לבטא את רגש השנאה והבוז לשפלים וטמאים? ברעיון זה אמנם נאחזו בגיטו סטולין והתכנית הוכנה לפרטיה, אך — לא בוצעה... וסוד הכשלון ירד לקבר יחד עם אחינו האומללים לעולם.

*

בזכרנו את סטולין השרופה ואת יקירינו הטבוחים ובקראנו „יזכור" לנשמותיהם הטהורות, נקלוט את זעקתם בפסעם בנתיב היסורים ברגעים האחרונים לחייהם. נחקוק נא על לוח לבנו את קורות התקופה, תקופת הדמים הנוראה ונלמד מהן לקח לימים הבאים. נישא עין לעתיד כעם משוחרר המוקיר את עברו, זוכר את הדורות שחלפו וסללו דרך לבאים אחריהם, את האבות ששמרו על הגחלת שלא תכבה.

נזכור נא אנו, בני־סטולין, ואתנו העם כולו — את קדושינו, נזכור את יצירת הדורות, נכבד את פעולתם ותורתם של אישי העבר. נספר לבנינו ולעולם

כולו על גדולת נפשם ורוחם מדור לדור, ונבין כי בעלות נפשם מתוך עינויים למרומים — ציוו לנו את החיים עד עולם. עם עולם אנו ונצח ישראל לא ישקר!

מצוה עלינו, בני סטולין ועל כל אדם מישראל, לרשום ולספר על תפארת עברנו, ואם אין בכך משום נחמה, נראה בזה מעין מילוי יעוד. חובתנו, חובת ממשיכי שרשרת הדורות היא לזכור את הפרשה שלא ידעה ההיסטוריה דוגמתה ולשאוב גאון והכרה ממנה. ישקיפו אלינו נשמות קרבנותינו ככוכבים מאירים לנחותנו בדרך הארוכה כעם־הנצח. נלך אנו, הדור הראשון לגאולה, בדו־כם של אלה שסללו לנו את הדרך בדמם ונפשם, בגופם ונשמתם ונקים דור עז־רצון ודרוך־פעולה להמשך ולהשלמה בארצנו הבנויה, בעמנו הנגאל ובמדינתנו העצמאית.

אריה אבטיחי

איכה ישבה בדד

(ליום הטבח בסטולין, ערב ראש־השנה תש״ג)

איכה ישבה בדד העיירה סטולין. אמנם לא רבתי־עם — קטנה בשטח ומעוטת־אוכלוסים היתה (אם כי לטבח הובלו לפי הידיעות שהגיעו אלינו כ־8.000 נפש), אולם שׂרתי בעיירות היתה ושמה הטוב יצא הרחק מעבר לתחום פוליסיה, פולין וליטא.

לא רק צדק ילין בה — צדק היה לן בכל עיירות ישראל בימים ההם — נשמה יתרה תלין בה. אבותינו הטהורים והתמימים היו נוהגים להעלות את זכר ירושלים על ראש שמחתם ועתה נגזר עלינו להעלות את זכר חורבן הגולה, הקשה באכזריותו ואיום ונורא בממדיו מחורבן בית ראשון ובית שני גם יחד. שכן ארץ כי תחרב, יקומו עזרא ונחמיה ויבנו את הריסותיה, אבל ששת מיליונים נפש, אנשים, נשים וטף, כי יישמדו מתחת לרקיע — אין להם תמורה ואין להם תקומה לעולמים.

בימי קדם היינו עם ככל העמים בארץ קטנה ורבת־אנפין זו. קטנה היתה הארץ בשטחה ומגוונת באקלימים שלה — יהודה, שומרון, עמק יזרעאל, עמק הירדן, גליל עליון וכולי. ולא רק באקלים פיזי, במשקעים אטמוספיריים שונים, — רבת־אנפין היתה במשקעים הרוחניים שלה — חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. כל גליל וכל שבט היה מצויין במידה מסוימת, מי בחסד, מי בגבורה, מי בהוד, ומי ביסוד, וכל היסודות האלה נתמזגו לכלל שלימות בירושלים עיה״ק.

עם חורבן בית שני לאחר מלחמת־גבורה נואשה עם רומי התקיפה נופץ פאר מלכות ישראל לרסיסים, ומכל תפארתם ומחמדיהם לקחו גולי ישראל אתם רק רסיסים־רסיסים: רסיסי חסד, רסיסי גבורה ורסיסי תפארת; לקחו אותם למקומות גלותם ושם טיפחו אותם. ומקום שמידה זו או אחרת הכתה שורש גם באדמת־נכר ונתגבשה לדמות מסוימת — למקום זה קרא העם בחושו ההיסטורי בשם ירושלים.

רבים היו מרכזים כאלה בכל המרטירולוגיה שלנו, ואחד מהם הוא חבל פוליסיה, ערש החסידות הקארלינית והציונות הווייצמנית.

בשלש סגולות היתה סטולין מצוינת לשבח — בבית־הספר „תרבות", שהקנה לנוער ערכי לשון ותרבות, בפעילות ציונית שהכשירה דור של חלוצים לעליה שניה, שלישית ורביעית, ובשלשלת־הזהב של החסידות הקארלינית, בית־אהרן ובית־ישראל.

בימי נעורינו קסמו לנו אורות אחרים — ההשכלה והתנועה הציונית — ונעלם מעינינו המאור שבחסידות, ויש שראינו בה שלא־בצדק תנועה נחשלת ומורדת־אור. לאמיתו של־דבר היה בתנועה זו משום התנערות והתחדשות והכניסה הרבה אור ורוך, לב ונשמה לתוך חיינו השוממים.

אין להפליג בשבח גדולתם האישית של האדמו"רים והרביים, בפרט לעת כזאת. המסורת הישראלית אינה יודעת את פולחן האישיות, והאגדה מיחסת למשה את האמרה: ייגזקו אלף משה ואל תינזק צפורן אחת מישראל. — כל עדת ישראל קדושים וטהורים הם בחייהם ולא־כל־שכן במיתתם האיומה. יש רק לציין את האוירה המיוחדת ששררה בסטולין ושנאצלה ע"י מחוללי התנועה הזאת, חסידיה ותומכיה.

תארו לכם עיירה קטנה רחוקה ממרכזים, אשר לא מכרות בה, לא חרושת או תעשיה: נהר גדול לא יעבור בה ואנית־קיטור לא תפקדנה — מה איפוא התנועה והתכונה הרבה ברחובותיה ובאכסניותיה בחג ובמועד? מה הם הקולות וההדים הבוקעים מכל בית בלילי שבת ובמוצאיה?

ידועה האגדה על בן־המלך שנחטף ובלהטי־כישוף נהפך לכלב ורק ב„שבת מלכתא" אין ללהטים שליטה עליו והוא חוזר להיות בן־מלך. וזהו סוד הנשמה היתרה בישראל בשבתות ובמועדים.

ואם כל אדם מישראל הוא בבחינת מלך ובן־מלך רק בפסח ובשבתות, הרי הרבי היה בימים ההם סמל המלכות בישראל כל ימות השנה: זו הדרת־הפנים, זו תפארת הליכות־הבית, זו חצר־הקודש על בתי־התפילה שבה, על טרקליניה ועל פרוזדוריה ההומים מאדם. זה השולחן הערוך ב„שטיבל" לאורחים הרבים מקרוב ומרחוק, אלה הניגונים המתחדשים פעמים בשנה, ניגוני פסח וניגוני „ימים נוראים", אלה המנגנים והזמרים העממיים שלא שמעו מוסיקה מימיהם וכל עצמותם תאמרנה שירה — האין בזה מסוד ההוד שבמלכות, שסטולין זו היתה המטרופולין שלה ופלוטניצה ובליזוב ה„צארסקויה סילו" שלה, והקולוניות שלה מפוליסיה, ווהלין, אוקראינה, פרנקפורט־דמיין עד לירושלים וטבריה הגיעו.

החסידות הקארלינית־סטולינית ציונית היתה על־פי־דרכה, ובימים שלפני המלחמה העולמית הראשונה היה קיים מגע אמיץ בין סטולין לירושלים. תלמיד חכם ואיש יקר מטבריה היה משמש מלמד לבני הינוקא בסטולין, וחסידים משם היו מבלים חדשים ושנים ומסתופפים בחצה"ק.

מאידך היה הרבי מפריש אחוז מסוים מן ה„מעמד" שהעלו החסידים ליישוב ארץ־ישראל ולבנין בתי־תפלה ובתי־מגורים לעדת החסידים בערי הקודש ירושלים, טבריה וצפת.

זהו מקצת שבחה של סטולין. יש למצוא סמוכין בין החסידות בחוץ־לארץ לבין התנועה הקיבוצית בארץ. האין ה„מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" של הקיבוץ המשך ה„בצוותא" של החסידות? האין כאן גלגולו של ניגון? האין חדר־האוכל בקבוצה גלגולו של „שלחן" הרבי? האין ה„סדר" של הרבי דוגמה ומופת

ל„סדרים" המפוארים שנעשו למסורת בקבוצה? האין ה„הורה" גלגולו של הריקוד החסידי, של ההקפות המסורתיות? האם לא היינו רוקדים ושרים על־פני רחבת הרחוב מול בית ביאליק — ולפעמים יחד אתו — כשם שאבותינו היו שרים ורוקדים על־פני רחבת ה„שולהיף" בסטולין?

כל ההוד הזה ויותר מזה — מיליונים מאחינו ואחיותינו נהרגו באכזריות חימה, ואין וגם לא תהיה להם תמורה ותקומה. אבותינו היו משלבים את זכר החורבן עם התקוה לגאולה. ואנו בדורנו, שומה עלינו לשלב את התקומה עם קיבוץ שארית הפליטה, לכנס את שברי הרסיסים שנופצו ולשוב לנטעם על אדמת המולדת המחדשת את נעוריה.

בן־זכאי

עיירת מולדתי

הוי, סטולין, עיירת מולדת שלי, איך עלה עליך הכורת? איך הפכו עיי־מפולת בתיך ויטמנו תחתם תלי־תלים של חיים תוססים, של קהילה יהודית שלימה? איך הושמדו מתחת שמיך יום אחד כל יושביך: אבות על בנים, אמהות ונכדיהן עד לבלי הותיר מהם שריד? איך נותק פתיל־חייה של עיירה יהודית עתיקה, עתירת מסורת ורבת־יסורים, אשר ידעה גזירות, פורעניות, פוגרומים, שריפות, חילופי משטרים וכד', ואף־על־פי־כן עמדה איתנה והוציאה מקרבה דורות של יהודים: פשוטים ואנשי־עם ומשכילים, בני־תורה, חסידים להוטי־אמונה ומתנגדים חריפי־מוח, וחלוצים ואנשי־מעשה למיניהם.

כצבעי הקשת ומעבריהם הדקים, כן היו בך גוונים ובני־גוונים של שכבות ומעמדות, של חברות ואירגונים, של מפלגות והסתדרויות־נוער, עד בוא יום פקודה, יום מר ונמהר ופריצי חיות פרצו לתוכך והניפו ידם הטמאה עליך, על כולם... על כולם...

יסער הלב ותהמה הנפש. אייכם עתה, שרידי בני־סטולין, פליטי־חרב וניצולי סער? יד הגורל פיזרה אתכם על פני שבעה ימים, באמריקה הרחוקה ובערבות רוסיה. בדרכים שונות נדדתם, אתם השרידים, עד אשר רבים מכם הגיעו תוך חירוף נפש לארצנו, לתחנה האחרונה, להתחיל בדף חדש ובחיים חדשים מתוקנים.

מר היה קצך, סטולין עיירתי, אין ניחומים באסון הגדול, אין.

משה גל

הקדושים והטהורים

יקרתם לי, אנשי סטולין הקדושים והטהורים, וקדוש זכרכם בלבי הדווי. אראכם לנגד עיני, יהודים של כל ימות השנה, שוקקים ועמלים, מושכים בעול הפרנסה, משכימים לתפילה, מכניסים אורחים, נאמנים לצור מחצבתכם וערים לבעיות הזמן, האומה והחב

יקרתם ללבי, תמימים וישרים בימי חול, שבת ומועד, על מלאכותיכם ופרנסותיכם היהודיות ועל שבעת צבעי הקשת של הדעות והזרמים שהיו בקרבכם, בקרב הציבור הרחב ובקרב הנוער בדור האחרון: חסידים, מתנגדים, משכילים, ציונים, בונדאים, נושאי רעיון החלוץ, ארגוני הנוער המלא כיסופים לארץ אבות ולשינוי ערכים, כנסת ישראל בזעיר־אנפין הנאבקת על קיומה ומצפה לגאולה.

אראכם, יקירי, אצים, נחפזים ועסוקים מי בדאגות הקיום, מי במצוות ומעשים טובים, מי בעניני ארץ־ישראל והעליה. הנכם ממלאים את השוק והרחובות, עומדים בחנויותיכם ועובדים בסדנותיכם, מלאי חיים ושקועים בחלומות על עתיד... ולסוף — דמיוני מלוה אתכם בדרככם האחרונה, כשהנכם מובלים ע״י בני־עוולה שליחי השטן אל הבורות... קהילה שלימה צועדת לאבדון...

איכה עלה עליכם הכורת, בני קהילתי סטולין?

אַת סטולין העממית והציונית, שרתי בעיירות, נשמה יתרה תשכון בך, עמל וחריצות ילינו בך, ועתה — עמק עכור, גיא ההריגה. ריקה את לי סטולין, כיום, נעורה מכול וערטילאית, פנה זיוך, פנה הודך. פרחה נשמתך לעולם... ואתן, כל ערי־ההריגה שספגתן נהרי־נחלי דם אחינו הקדושים, שהייתן בעצה אחת עם המרצחים להרוג לאבד ולהשמיד, שרצחתן וגם ירשתן — קללת עולם תבואכן — אל טל ואל מטר עליכן.

יהודה סטרוסקי

זאת תִּהְיֶה נִקְמָתֵנוּ...

אֲנַחְנוּ קְטַנּוּ! אֲנַחְנוּ לֹא נַעַל
עֲלֵיכֶם בְּקַרְדֻּמּוֹת — — —
לֹא נִשְׂרֹף עֲלֵיכֶם אֶת גַּגּוֹת בָּתֵּיכֶם
וּבְמַטּוֹת שֶׁל בַּרְזֶל
לֹא נָרֹץ גֻּלְגְּלוֹת תִּינוֹקוֹת — — —
דָּמֵינוּ יַחְדּוֹרוּ וּבָאוּ בָּכֶם,
וְהִרְעִילוּ יְסוֹדוֹת כָּל־יֶשְׁכֶם,
וּסְפָגוּם עֵינֵיכֶם הַקָּרוֹת כַּתַּנִּים
וּלְבַבְכֶם הַקָּשֶׁה מִגּוּשׁ שֶׁל רֵחַיִם —
וְאַתֶּם לֹא תֵּדְעוּ!
יוֹם־יוֹם יְמַלְאוּכֶם, יוֹם־יוֹם יַרְעִילוּכֶם —
וְאַתֶּם לֹא תָּבִינוּ —
עַד יָבוֹא יוֹם נָקָם,
יוֹם שִׁלֵּם גַּם לָנוּ!

ש. טשרניחובסקי

תולדות

סטולין

(מתולדות העיירה)

העיירה סטולין נמצאה בחבל פוליסיה, בחלק האיזור של הנהרות פריפאַט והורין, סמוך לקו הגבול בין פלך מינסק ופלך ווהלין. בדרומה של העיירה זרם נחל, זרוע של ההורין, שלתוכו נשפכו מי הביצות מעבר לנהר, אשר שימשו מקום מרעה לאווזים ובהמות. שם גם גדל חציר ביצות. בזמן האחרון נבנה גשר על הנחל המחבר את רחוב פוליסקה עם עבר הנהר. צורת העיירה — מלבן, המתרחב מזרחה, ורחובותיה ישרים ברובם. הבנינים בנויים עץ, ורק במאה האחרונה החלו לבנות בתים מלבנים, אך מספרם אינו גדול. תחת שלטון הפולנים (1920—1939) התפתחה העיירה ומראיה היה כמראֵה עיר גדולה ויפה — עם כבישים, מדרכות, בנינים לתפארת, אילנות ברחובות וכו׳.

מעטות הן הידיעות ההיסטוריות על סטולין בעבר הרחוק. לפי השערות היא קיימת מלפני 250 שנה, לערך. מסתבר שבעל־האחוזה הסטוליני (קשה לקבוע אם שמו היה סטחובסקי או אחר) היו לו עובדים „משועבדים" שישבו בקרבת האחוזה ובניני מגוריהם עמדו בשורות, בצורת רחוב. במרוצת השנים עם השינויים שחלו בחיים, הוכר הרחוב הזה על תושביו (רוסים־לבנים) ככפר בשם סטולינקה, שנמשך עד רחוב ויהונאיה לפנים ובאחרונה רחוב פוליסקה. משם מערבה השתפע מדרון והמים זרמו מהשדות ומהכפר מכמה צדדים אל הבקעה שלאחר המורד, ויצרו אגם (שקראו לו בורקאן). מי האגם שהתיבשו בחלקם והתאדו בחדשי־הקיץ היו מעלים ירוקה וצחנה. בזמן הפשרת השלגים היו חודרים מי השטפונות לבתים שעמדו סביבו.

מתי התישבו יהודים בסטולין לראשונה — לא ידוע, אך אם לדון על־פי בתי־היהודים הישנים שעמדו למעלה ממאה שנים, ואם לסמוך על כתובות מטושטשות שבמצבות־עץ עתיקות בבית־העלמין מלפני 140 שנה, יש לשער שהישוב היהודי היה קיים כ־200 שנה עד שעלה עליו הכורת. ואין הפרזה בדבר שהיהודים היו בוני סטולין בכל המובנים, אם־כי לא היו ראשונים בה.

בין האגם ובין הנחל השתרע מישור בתוך הבקעה, ובקצהו הגובל עם הנחל התרוממה גבעת חול־חמר. גבעה זו שימשה לפני שנים רבות בית־קברות לנוצרים והיתה ידועה בפי היהודים בשם „די פגרים", על שום שהיו מתגלים שלדי גופות או עצמות אנשים שהיו טמונים בגבעה. עוד בראשית מאה זו עמד שריד של צלב במרכז הגבעה

כשבאו יהודים לגור בסטולין המשיכו את רחוב הכפר סטולינקה לצד מערב

והתפשטו לאורך הנחל מזה ולעבר שמנגדו לצד השדות מזה, הקיפו את האגם, וכדי לייבשו או למנוע שטפונות — חפרו תעלה בין האגם והנחל בגבול בית־הקברות. ואמנם, האגם הלך והצטמק וכמעט שנתיבש. שכניו דאגו לתפוס שטחים ממנו ולצמצמו ככל האפשר. כך הוקפה גם גבעת בית־הקברות בניני יהודים. בעלי־האחוזה יוסף ויאדביגה סטחובסקי חילקו את השטח למגרשים וקיבלו ממחזיקיהם מס שנתי שקראו לו „צינש".

בסביבת סטולין גרו לפנים פולנים רבים, מהם היו בעלי־אחוזות ויחסם ליהודים היה טוב. אכן יהודים רבים התפרנסו מהפריצים הללו. סטולין היתה מפורסמה עד מרד הפולנים, לפני החלוקה של פולין בשנת 1795. כמעט כל האחוזות בסביבת סטולין נשארו בידי פולנים עד היום הזה.

בית־הכנסת הגדול בסטולין

לפי ב ר ו ק ה א ו ז־עפרון היתה סטולין עיר במאה השבע־עשרה, בה פרח המסחר והיא נחשבה לאחד הישובים העתיקים בחבל. ואמנם ישנו טעם הגיוני לדבר, כי בכל הסביבה הקרובה לעיירה אין עד כה ערים גדולות מסטולין. קרוב לוודאי שלפי מושגי הימים שמלפני מאות שנים ולפי התפתחות החיים החברתיים והכלכליים של התקופה הרחוקה ההיא היתה סטולין עיר ומרכז מסחרי ושלטה על סביבתה.

בסוף המאה שחלפה התישבו אכרים (רוסים־לבנים) בקצה העיירה, מאחורי בתי היהודים והתפשטו על שטח הנמשך מן חוף הנהר עד לשדות ובאורך עד לבית־הקברות היהודי (ברחובות דומברוביץ, העקלקל וכמה סימטאות). כאן בנו את בתיהם וסידרו את חצרותיהם ורפתיהם, ואילו שדותיהם נמצאו מחוץ לעיירה. ע"י כך גדלה העיירה בשטח ובאוכלוסיה. משך שנים שימש בית־העלמין היהודי גבול לעיירה (מצד מערב), עד שקמו מספר אכרים שהרחיקו ובנו להם משקים אחרי בית־העלמין בדרך המוליכה מסטולין לתחנת הרכבת הורין.

מאז הקמת השלטון הרוסי (הצארי) בחבל הפוליסי, היתה סטולין עיירה במחוז פינסק, וכשחזרו הפולנים לשלוט בה, בתקופת 1920—1939, הוכרזה כעיר מחוז בוויאוודסטבו של בריסק והיא הלכה ושיגשגה.

אשר לישוב היהודי של העיירה: בין 1634 התושבים שהיו בסטולין בראשית מאתנו — הרוב הגדול היו יהודים ומספרם הלך וגדל, על אף ההגירה הניכרת

לאמריקה ולארצות אחרות. יהודי הכפרים הסמוכים נמשכו לעיירה, אנשי מסחר, ובעיקר סוחרי יערות, נקלטו במקום, — וכך קם דור חדש, עד שבשנת 1930 העריכו את מספר היהודים שבעיירה ב־5000 נפש. בתקופה זו נוספו פולנים רבים שבאו מן החוץ והתישבו בעיירה ובקרבתה.

לפרסומה של סטולין בעולם היהודי גרם מושבה של השושלת הסטולינית— קארלינית בה, ובאחרונה סחרה המפותח והרוח הציונית שנשבה בה.

אריה אבטיחי

העיירה לפני 65 שנים

מי שזוכר את סטולין משנות השמונים־התשעים למאה שחלפה, יוכל לתאר את העיירה כישוב דל עתיק החבוי בין שדות ויערות, על בתיו הנמוכים, כולם מעץ ורבים מכוסים גגות־קש. בתים שחלונותיהם קטנים, בנויים בצפיפות, ללא זכר לירק בחזיתם, בדומה לעיירות זעירות אחרות בפוליסיה. ודרי הבתים, כיהודים כגויים, אנשים דלים, המושכים בעול החיים העלובים.

אם היו לפנים בעיירה מספר משפחות מיוחסות, הרי עקרו בסוף המאה הי״ט את רגליהם ממנה. הדור הזקן הסתלק לעולם־האמת והבנים עברו לכרכים. כמעט כל יהודי המקום נמנו עם סוג „עמך״ — ללא תביעות מיוחדות, שומרי מסורת־אבות ומקיימי מצוות. פרנסתם היתה, בעיקר, המסחר הזעיר בינם לבין עצמם ועם הכפריים הבאים ביום ראשון בשבוע או בימי הירידים לעיירה, או שהיו יוצאים לסובב בכפרים הסמוכים למכור סחורות לאכרים ולקבל מהם תמורתן מתוצרתם. כה חיו להם האבות, והבנים המשיכו בדרכם, ורק לעתים רחוקות חלו תמורות באורח־החיים של יהודי העיירה.

כבר בימים ההם שימשה „חצר״ הרבי מרכז העיירה. ממנה נשבה „רוח״ וממנה גם הושג „חומר״. החסידים שהיו באים לרבם, ר׳ ישראל׳קה, היו מכניסים מעט פרנסה ליהודים המקומיים ומסביב ל„חצר״ התפרנסו מספר משפחות.

אבי, ר׳ שלמה זינגרמן מרובליה, היה בימים ההם חוכר האחוזה ברז׳נויה (ישן) מקונסטנטין אולישה. הוא נמנה עם חסידי הרבי מסטולין. משפחת הרבי היתה באה לאחוזה להינפש בחדשי־הקיץ למשך שבועות מספר, וילדינו מבלים אתם. אחרי ביקור כזה היו הילדים סרים לבית הרבי בסטולין לבקר את ילדי הרבי, בחינת ביקור־גומלין. ילדי הרבי לא היו יוצאים משער חצרם, חוץ מטיולים בעגלה יחד עם הרבי או עם הרבנית. אין לתאר מה רב היה הרושם מהעושר, השפע והיקר שמצאתי בבית הרבי בביקורי אז אצל ילדיו...

הגויים גרו בקצווי העיירה, בעיקר ברחובות דומברוביצה, פינסק ודויד־הורודוק, ואילו היהודים היו מרוכזים במרכז העיירה ולצד הנהר. החנויות, שלא היו מועטות, עמדו בככר השוק, שנחלקה לשניים ע״י שורות חנויות, אף הן בנויות

עץ בסגנון ישן ופשוט ביותר. בכל חנות מכרו אז סחורות שונות (מכולת, בדים, צרכי־בנין ואף רפואות, נפט וכדומה). רק מראשית המאה העשרים החלו להבדיל בין חנויות לצרכי־אוכל ובין חנויות אחרות.

דליקות פרצו בסטולין לעתים קרובות וכן לא נוקתה העיירה מגניבות. הביטוח מנזקי שריפות סודר אז ע״י מוסד ממשלתי לביטוח, ומאחר שחשדו ביהודים שהם מציתים את בתיהם בכוונה לשם קבלת דמי־ביטוח, הפסיק המוסד לבטח נכסי יהודים בסטולין, וכן במקומות אחרים.

שומר החנויות היה הזקן איצ׳ה׳לה, שקראו לו איצה׳לה באסוק (מה מקור הכינוי — אינני יודעת). שכר השמירה היה פעוט, בכל־זאת נמצא חנוני אחד, א. פ. שרצה לקמץ אף בהוצאה זו וסירב לשלם לשומר. הלך איצה׳לה זה למי שהלך ובאחד הלילות אירע מקרה גניבה בחנותו של המסרב. מאז נתפייס א. פ. והיה בין משלמי שכר־השמירה לאיצ׳ה׳לה הזקן. כשפרצה שריפה ואכלה חלקים שלמים של העיירה, היו מתעוררים אבות העיירה, ביחוד החנונים, והם גם בעלי־הבתים, והיו מארגנים שמירה עפ״י תור, וכן היו מדליקים פנסי־נפט בשוק ובפינות רחובות מרכזיים, אך לא לאורך ימים.

מעסקני־הציבור בעיירה יזכרו: ר׳ ישראל־חיים פרנקל, שקראו לו „קהל׳סמן״; החזן הזקן מבית־התפילה של חסידי ברזנה ר׳ שמואל־ליב; המלמדים: ר׳ יאשה טורובר ניידיץ׳, יהודי יקר־נפש ולמדן גדול; הז׳אמטר (לפי כינויו), תלמיד־חכם גדול; ר׳ ליבקה, מלמד גמרא לנערים ור׳ ישעיה ור׳ מאירל מלמדי־דרדקי.

ב„חצר״ הרבי כיהנו בין השאר ר׳ ישראל־בנימין גלויברמן, שהיה יד־ימינו של הרבי, וליבה זליגס לוין, שהיה עובר בעיירות ובכפרים לגבות דמי־מעמד בשביל הרבי.

חוכרי הדואר, כלומר חוכרי הובלת הדואר מפינסק לסטולין ולסביבתה בסוסים ואספקת סוסים להסעת אנשי השלטון בסביבות העיירה, היו בני משפחת טורקניץ, הידועים בשמם „הירשס״. פרשה בפני עצמה היא תקופת פעולותיו ותעלוליו של יעקב לוין (בנו של לייבה זליגס לוין) עם החיוב והשלילה שבה.

מחלוקת שררה בין החסידים והמתנגדים, שהיתה לעתים חריפה למׇדי ולא לשם שמים... סכסוכים אלה מקורם היה בקנאות, שפשטה בישובים שונים ולא פסחה גם על סטולין. היו מקרים שחסידי סטולין פגעו בכבודם של הרביים מברזנה (אין ספק שהדברים לא היו רצויים לרביים עצמם). גם היחסים בין החסידים משתי השושלות לא היו תקינים, והצדדים אף היו משמיצים זה את זה.

מצבם הכלכלי של יהודי סטולין הורע בראשית המאה העשרים, מכאן תנועת ההגירה לאמריקה, שגברה משנה לשנה. היוצאים לאמריקה היו שולחים למשפחותיהם את עודף רווחיהם למחיה ולתשלום חובותיהם, והיו שגם צברו חסכונות. במרוצת הימים היו מוציאים את המשפחות לאמריקה או חוזרים מקץ שנים לסטולין ונאחזים בה מחדש.

תנועת ההשכלה ואחריה הופעת הציונות ושאר המפלגות ברחוב היהודי, סלילת קו הרכבת במרחק־מה מהעיירה ופיתוח המסחר בקרב האוכלוסיה היהודית, על אף רדיפת השלטון והגבלותיו בשטחי־חיים שונים, — עוררו את יהודי סטולין וקידמו את העיירה ואת החיים בה.

רחל אייזנברג

עם המהפכה הרוסית

רגילים היו בסטולין לקבל את הדואר בבוקרו של כל יום, ורק בימי המלחמה היו חלים לפעמים איחורים של שעות, כי הרכבות איחרו מחמת תנועת הצבא והעברת תחמושת לחזיתות. והנה, פעם בחורף, לא הגיע הדואר משך 3—4 ימים ואיש בסטולין לא ידע את סיבת הדבר.

רק בשבת לפנות ערב (היה זה בראשית חודש מרס 1917), כשנתקבלו עתונים בעיירה ע״י הדואר נודעה הסיבה: הקיסר ניקולאי השני הודח ונאלץ להתפטר מכסא המלוכה, בארץ מהפכה ובית המלכות נמצא תחת משמר מהפכני, התארגנה ממשלה זמנית מצירי ה ד ו מ ה (בית הנבחרים) הרוסית ועוד. היה בדבר יותר מאפתעה. איש לא האמין שאכן כזאת קרה ברוסיה. הזקנים רצו לראות בידיעות מרמה ושקר, הם בתומם פחדו מכל שנוי ומהפכה, כי לא ידעו לאן יובילו השינויים ומה ילד יום, והלואי שלא תבאנה צרות על ראש היהודים. הדבר היה לשיחה בכל בית, בבית־המדרש, בשוק ובכל מקום. סיפרו שהכומר הידוע כאנטישמי אמר: שקר הדבר, אין זאת אלא בדותא של יהודים, ופקד שלמחר ביום א׳ יצלצלו בפעמוני הכנסיה הנוצרית וערך כרגיל תפילה לה. מ. שליטה היחיד של רוסיה, פולין, פינלנד וכו׳. שנים משוטרי העיירה (סטראז׳ניקים) עברו ברחוב בשבת לפנות ערב ומשקלטו מהחדשות — הלכו אל משרד מפקח המשטרה שבעיירה (הפריסטאב), אך לא שאלוהו דבר שהרי כיצד יעיזו לבטא בפיהם שאלה בדבר הדחת הקיסר? שתקו וחזרו לבתיהם ובשובם חטפו שיחה עם מכרים יהודים: מה כותבים בעתונים? (אף שבידם היה כבר עתון ובו החדשות האחרונות על המאורעות במדינה). הנשאלים בחרו לא לדבר אתם גלויות וניסו להתחמק מתשובה.

אותו ערב לא נראה שום איש מהמשטרה ברחוב, הם ישבו אבלים במקומו־תיהם, ולמחר, ביום א׳, הורידו השוטרים עצמם וכן יתר נושאי כהונה ממשלתית את אותות השלטון שעל כתפותיהם. הפריסטאב עצמו עקר בחשאי מן העיירה ולא ידע כיצד לנהוג. באוירה של סטולין נישא חילוף המשטר והמהפכה. הופיעו גויים וביחוד חיילים משוחררים שפנו בגלוי ליהודים בדברי אחוה וידידות: מעתה כולנו שווים, אין הקיסר העריץ ובטלות כל גזירותיו, לא יוסיפו לשעבד אנשים שכולם בצלם אחד נבראו, מעתה חופש ודרור!

עברו יומיים, התחילו להכיר שאכן חל המיפנה בארץ ויש לדאוג להקמת מוסדות חדשים לשמירה על הסדר, הביטחון והחוקים. בראשונה החלו לדבר על מיליציה אזרחית לשם שמירה על הרכוש והסדרים של המשטר המהפכני וכן על קביעת שלטון מקומי, כמו שהולך ונעשה בערים אחרות. מפינסק, עיר המחוז, הגיעה ידיעה כי ראש האצילים (דבוריאנים) סרגי פפה־אפאנוסופולו הוכרז כראש שלטון המחוז והוא מארגן את השלטון החדש בעיר ובסביבה כולה. ציפו להוראות מגבוה יום־יום.

היהודים היו במבוכה, הם לא ידעו כיצד לנהוג, סברו שדרושה זהירות בענינים מדיניים, אך הצעירים, וביחוד אלה שהיתה להם שייכות בעבר למפלגות סוציאליסטיות — לא הסכימו לדעה הססנית זו, טענו נגד הזקנים וראו בהם המשך המשטר הישן המוגר.

הפעולות נעשו בימים ההם בחיפזון ובהתלהבות מהפכנית. זכור היום השלישי

לשבוע הראשון למהפכה כשקמו שלושה בחורים טוביה כהן, לייבל גרבוז ואתם נוצרי, חייל נכה, ואירגנו את המיליציה הזמנית למלוי תפקידי המשטרה. כיוון שלא היה שלטון עליון פרסמו אלה מודעה על הקמת המיליציה וקראו לאנשים בגיל 20—40 להתנדב לשירות זמני לשמירה על הביטחון וכו׳ ובאותו יום התיצבו כ־25 מתנדבים שקיבלו סרטים לבנים לסימון על שרווליהם וחולקו להם תפקידים.

בתור הראשון אורגנה שמירת לילה ונקראו גם אזרחים לפי רחובותיהם שיצאו עפ״י תור לשמור, ובימים התהלכו אנשי המיליציה הזמנית ברחובות. בערבים הודלקו פנסי נפט בככר השוק וברחובות הראשיים. אנשים ציפו לחדשות ששאבו מן העיתונים ומפי הבאים מן החוץ.

ביום ה׳ נפוצה שמועה בעיירה, כי בערב תיערך אספה עממית בוולוסט. מי קרא לאסיפה זו ומה מטרתה לא ידע איש. רבים מהיהודים ומהגויים באו וחיכו שעה קלה, ואכן נתקיימה אסיפה בנוכחות יותר ממאה איש. הפותח היה יושב ראש הנהגת ה„זמסטבו״, שנחשב על חוג ה„שחורים״. בהופעתו בפני הקהל דיבר חלקות כאיש העם הדואג לטובת הכלל ולשלטון החדש שזכינו לו ובסוף הקריא חוזר שהגיע מהמחוז, בו נקרא העם לשדרותיו לשמור על השקט והסדר, לקבל את מרות השלטון החדש בכל השטחים לפי ההוראות שיפרסם, והודיע שעד קביעת אנשי השלטון הוא רואה חובה לעצמו לשאת בעול ולטפל בכל הענינים כפי יכלתו והוא סומך על הכרת הציבור שיתנו לו יד.

רבים מהנוכחים סברו כי מאחר שהנואם הוא שקיבל את החוזר משלטונות המחוז ודאי מוסמך הוא לארגן את השלטון בעיר ולא עירערו על הצעתו. אחרי האסיפה הזאת ראו עסקני המיליציה הזמנית את שירותם כגמור. יהודי העיירה היו מודאגים, שכן טרם ראו תחליף למיליציה הזמנית, אולם לאחר יומים נתפרסמה הודעה ברחובות כי השלטון המחוזי ממנה את מפקח הבלו טומאשבסקי, שהיה ידוע כאדם ליבראלי ונוח לבריות, לכהונת ראש השלטון בעיירה והרוחות שקטו.

טומאשבסקי, שהיה מקורב ליהודים, פתח משרד ומינה שוטרים, ביניהם אחדים מהמיליציה הזמנית, התיעץ בכמה ענינים עם כהן וגרבוז ולפי עצתם עשה כמה צעדים בעיירה לטובת התושבים ולבטחונם. כל מקרה שהובא לפניו מצד היהודים נפגש באהדה ובהבנה והגויים הרגישו שבמשטר החדש אין לפגוע במישהו, כי יענשו קשה. בעיקר הפליאתם העובדה שיהודים נושאים משרות ממשלתיות וגזירה היא לקבל את מרותם. אחרי שבועות אחדים העביר טומאשבסקי את משרדו לבית קסטליאנץ והקהל התחיל להסתגל למשטר החופש, שלא ידע טעמו לפני כן.

באותם הימים נתקבלה הוראה מגבוה לערוך תהלוכה (מניפסטציה) פומבית גדולה לכבוד המהפכה. השלטון החדש וגם המפלגות דאגו לדבר והתהלוכה היתה חגיגית ויפה. פקידי השלטון שמוגר התחבאו מטעמים מובנים להם, אולם יחידים מהם יצאו עם בני העיירה כיהודים כגויים ולקחו חלק בתהלוכה, שעברה את מרכז העיירה בדגלים וסיסמאות. קריאות רבות נשמעו מפי המפגינים לכבוד המאורע ונגד שלטון העריצים שחלף, תרועות ההמונים ונושאי הדגלים וקריאות גיל ובוז התערבו ונמשכו שעות. החנויות נסגרו וזקן וטף מילאו את הרחובות.

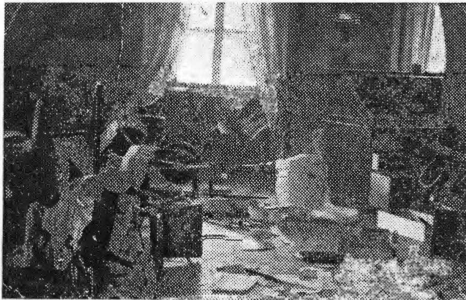
באותו יום התחילו להאמין גם נאמני הקורס הישן וגם זקני הדור כי אכן באה מהפכה למדינה.

א. אבי־מנחם

מפרשת הסבל בשנים 1919—1920

גל הפגיעות ביהודים ע״י הצבאות השונים ששוטטו ברוסיה ואוקראינה אחרי מלחמת העולם הראשונה עבר גם על סטולין. חילופי השלטונות וחוסר שלטון יציב גרמו לכך שחיילים שונים שלחו את ידם בביזה, הכו ואף רצחו יהודים, ואין דין ואין דיין. זכורים מחנות הצבא הרוסי, הפטלורי, הגרמני, הבאלאכובצים וערב־רב אחר שעברו דרך העיירה בתקופת 1919—1920, עד שבאחרונה באו הפולנים וקבעו את שלטונם. העיירה לא ידעה מנוחה משך שנה וחצי ויותר. תוך דאגה לנפש ולרכוש התארגנה בעיירה הגנה עצמית שבה לקחו חלק כ־60—70 יהודים עם יעקב קוסטיוק (איש דומברוביצה הסמוכה) בראש. הוא היה איש חיל, עז נפש ואמיץ לב היודע להגן על כבוד ישראל ולהטיל מרות. להגנה זו היה גם נשק ורבים סמכו עליה, אך בהיות הפטלוראים בסטולין חשדו בארגון זה ופרקו ממנו את נשקו.

פלוגת חיילים רוסים שחנתה שבועות מספר בסטולין התעללה ביהודים המקומיים ושלחה את ידה בשוד. פלוגה זו שמה עין בבית הרבי עד שהוא ובני ביתו נאלצו להסתלק מהבית ולהסתתר בבתים פרטיים (הרבי ישראל׳קה עצמו הסתתר בעליית ביתו של ליב הקצב ברחוב פינסק). אנשי הפלוגה חקרו היכן הרבי, אך לא עלה בידם להיודע וקבוצה מהם תפשה חדרים בבית הרבי. לשמירת הבית והחצר הופקדו אשר־גציל, המשרת של הרבי, מיכאל־אהרון האופה, לייבל ינובקר וצבי פצ׳ניק. לחיילים נאמר כי לאחר שהרבי עזב את העיירה נשארו אלה לשמור ולעבוד בבית כשכירים, ולא נגעו בהם לרעה.

חדרי ה„רבי" אחרי פוגרום הבאלאכובצים 1919

באחד הימים, היה זה ביום ששי, נכנסו חיילים לחדרי המגורים של הרבי ושדדו הרבה חפצים וביניהם את כל כלי־הנגינה של הרבי ובניו, ואף את כנורו המפורסם של הרבי, ואת הנבל הגדול שברו לרסיסים. מראה החדרים היה כלאחר פוגרום.

בשבת־חורף אחת, כשעמדה פלוגת צבא אדום בעיירה, קרה מקרה אופייני כזה: אכרים ואכרות הגיעו לשוק העיירה לשדוד וכרגיל התחילו מהחנויות. עוברי־אורח פגשו נוצריה יוצאת מחנות מכולת עם כד דבש, מיהרו להוציא מידה את הכד ומיד החלו להתאסף אנשי ההגנה במקום לעמוד על המשמר. הנוצריה הרימה קול צעקה שיהודים מכים אותה והוציאו מידה את כדה. כמו עפ״י אות מוסכם מראש הופיעו חיילים מהפלוגה שבמקום, פיזרו את המתקהלים ורדפו אחרי הבורחים, שאחדים מהם פנו לצד השטיבל של הרבי. הרודפים נכנסו אחריהם ברוגזה עם נשק ביד וירו בראשון שנפגש בדרכם, בר׳ אשר׳קה, בנו בכורו של הרבי ופגעו בכתפו. משראוהו נופל סברו שנהרג והמשיכו להשתולל בחוץ. לאחר שהחיילים התרחקו

הועבר הפצוע לבית־החולים. אותו יום חיפשו החיילים את הרבי ורגזו מאד כשלא מצאוהו.

ופעם, בפשיטת הגויים לשוד בעזרת חיילים, ניסו האחרונים לפגוע בבנותיו היפות של חניה הבלן. האב הגן על בנותיו עד שהצליחו להמלט והוא עצמו נפצע.

מקרים רבים של הכאות ופציעות, אונס ושוד קרו בתקופה ההיא לעתים קרובות והדברים לא נמחו מזכרם של בני העיירה משך שנים רבות.

צבי פצ׳ניק

בין הפטיש והסדן

עם יציאת הבאלאכובצים בשנת 1919 מסטולין, נכנס לעיר הגדוד הווהליני ה־121. היה זה ערב־רב של אנשי צבא לפי מוצאם ומעמדם.

המפקדים והקצינים היו או התימרו להיות בולשביקים, ואילו החיילים או חלק הגון מהם היו שונאי־ישראל פורעי־פרעות וסתם שודדים.

הימים ימי חלוף־משמרות. אלה יוצאים ואלה נכנסים והישובים היהודים נתונים למרמס תחת הסנדל המסומר של הגייסות הלוחמים אלו באלו וצוררים יחד ליהודים בכל מקום שהם.

מצד סארני־ווהלין התקיפו הפטלוראים, הגיעו ברכבת־משוריינת עד לפני תחנת הרכבת דורין והתעכבו ליד הגשר ההרוס.

היה זה ביום ששי לפני פורים. הגדוד הבולשבי נאלץ לסגת בכיוון להורודוק וביום הנסיגה נתקבצו ובאו גויי הפרברים — כאילו לפי הזמנה — ושלחו ידם בביזה.

אלה נסוגו ואלה טרם נכנסו, והעיר סטולין נשארה בשבת בלי שלטון. ראיתי צורך לקחת את היזמה לידי, ובלי התיעץ עם אנשי הקהילה נפגשתי עם ה״ה ליבל שליעפאק ויהושע שקליאר והחלטנו לכנס אסיפה ע״י ה„סטארוסטה״ („סולטיס״) בככר ה„וולוסט״ יחד עם ה„טובים שבגויים״ ולארגן מיליציה אזרחית כדי לשמור על העיר מתוהו ובוהו בימים שאין בהם שלטון.

אך משעלינו במעלה הרחוב הדומברוביצי ליד בית־הקברות בדרכנו אל הסטרוסטה, צצה פתאום קבוצה של 3 חיילים במדים צבאיים לא־מוכרים לנו — סיירים פטלוראים שבאו לסייר את העיר.

שאלתם הראשונה היתה: אתם בולשביקים? סיפרנו להם שהגדוד הווהליני נסוג וביום־הנסיגה ערכו בנו שוד וביזה. עודנו מדברים והפטלוראים הפשילו את מעיליהם, נשאו את רגליהם וברחו על נפשם. תמהים ונבוכים נשאנו את עינינו והנה פלוגה קטנה של חיילים קומוניסטים מגדוד ה־121 צועדת מכיוון העיר.

אנו נמלטנו על נפשנו (למזלנו לא הרגישו בנו) והם התקדמו כ־50 צעד וחזרו כלעומת שבאו.

בחורים אמיצי־לב שישבו בעיר במארב פתחו עליהם ביריות, כדי למנוע מעשי שוד. הפלוגה השיבה אש ומהיריות שלהם נפגע ונהרג שלום החייט.

האספה, כמובן, לא נתקיימה. תחת זה העמדנו משמרות בכל העיר על כל צרה שלא תבוא.

בחצות הלילה בא רץ מיהודי הכפר הסמוך בילוהוש להודיע שמתכוונים לבוא מחר לסטולין ולנקום בעד היריות.

הבהלנו את אנשי העיר באישון־לילה, ויחד טיכסנו עצה והחלטנו לשלוח משלחת למטה הפטלוראים להורין לבקש את חסותם.

חברי המשלחת — שאול זרחוביץ, אפרים גלוברמן ומורה של בית־הספר „תרבות" ששלט בשפה האוקראינית — נתקבלו בסבר פנים. המשלחת סיפרה שהגדוד הבולשבי מס' 121, שנסוג, פרע פרעות בעיירה והם מבקשים שהאוקראינים יכנסו לעיר ויתנו לתושבי המקום את חסותם.

אחד הקצינים ענה להם, שלעת־עתה אינם יכולים להכנס לסטולין, אלא שבכל יום ישלחו פלוגת־סיור קטנה כדי להפחיד את הבולשביקים שלא יחזרו לעיר וביקש שאנשי העיר לטובתם יקבלו את החיילים באופן ידידותי. אגב שאל, אם הבולשביקים לא הוציאו להורג 3 בחורים יהודים שנפגשו עם קבוצת־הסיירים הראשונה שביקרו בעיר, ואם הבחורים עודם בחיים יתיצבו־נא לפניו שעה שהגדוד שלו יכנס העירה.

וכך היה. במשך השבוע ביקרו בעיר פלוגות־סיור קטנות וביום ששי נכנסו חיילים אוקראינים לעיר וחנו בה. המפקד קבע את מושבו במרכז העיר בביתו של אברהם־משה פליאסניוק.

בשבת בבוקר התייצבתי לפני המפקד, אוקראיני צעיר, כבן 25. ביקשתי ממנו רשות לקיים מיליציה אזרחית יהודית שתקשר בין האוכלוסיה והשלטון הצבאי ותשמור על הסדר בעיר והוא נענה. בראש המיליציה העמד יעקב קוסציוק, איש אמיץ, ובמשך 3—4 שבועות התנהלו החיים כתקונם ולא קרו מקרי התפרעות.

אך השקט לא האריך ימים. בקרב הקצינות הגבוהה ובשורות החיילים התחילו לרטון על האידיליה השוררת בין המפקד לבין היהודים. יום אחד עזב המפקד את בית א. מ. פליאסניוק וזה היה אות מבשר רעות. חיילים התחילו לשלוח יד בסחורות — סימן מובהק לפרעות המתרחשות ובאות.

ראש המיליציה יעקב קוסציוק וחברו סופר שהלכו אל המפקד החדש לבקש שישלח משמרות להרגיע את הרוחות, הוכו ונכבלו. לאחר שהוטלה עליהם אשמה נשלחו לסארני למפקדה העליונה.

שיחק להם מזלם שנפגשו בסארני עם הקצינים מהמשמר הראשון בסטולין והללו המליצו עליהם בפני המפקדה העליונה ופדו אותם מסכנת־מות.

באלאכובצים, פטלוראים, לבנים, אדומים וחומים — אי הסדן שלא הוטלנו עליו ואי הפטיש שלא הלם בנו לכלותנו?

אשרינו שזכינו לפטיש וסדן משלנו לנגוד בהם את מבצר עצמאותנו.

יעקב גלוברמן

חילופי שלטונות

סטולין ידעה כמה וכמה מקרים של חילופי שלטונות אחרי מלחמת העולם הראשונה, אולם מאז נקבע שלטון הפולנים בשנת 1920 בחבל בריסק—פינסק, לא ידעו יהודי העיירה זעזועים בשטח זה עד שפרצה מלחמת העולם השניה.

ביום ראשון בשבוע, 17 בספטמבר 1939 אחה״צ, פשטה שמועה בעיירה, כי חיל הרוסים עבר את הגבול הרוסי־פולני והוא צועד קדימה בשטח מדינת פולין, כמעט ללא התנגדות מצד הצבא הפולני הנסוג מעמדותיו. הדבר היה תמוה בעיני רבים והידיעה עשתה לה כנפיים. שמועות משמועות עברו מפה לאוזן והיו שניבאו לכניסת הצבא האדום גם לסטולין ולכיבוש כל הסביבה. אותו זמן נמצאו בעיירה כמה מאות פליטים שברחו מהכובש הגרמני ומצאו להם מקלט בסטולין. משנודע להם על התקרבות הצבא הרוסי ועל כניסת הגרמנים לדרוהיצ׳ין, שבסביבת פינסק, התכוננו לעבור אל מעבר לגבול הרוסי, כי אימת הנאצים רדפה אחריהם, והשמועות על בוא הרוסים לסטולין עודדו אותם.

קמה מבוכה בקרב הפולנים ואנשי השלטון לא ידעו כיצד לנהוג. נמצאו בין יהודי העיירה שהציעו לארגן משמר אזרחי (מעין מיליציה), והמשטרה הפולנית חילקה נשק לשומרים אלה. היתה ציפיה לשינוי המצב ולחילוף המשמרות. העתונים הביאו ידיעות סותרות והדמיון העממי הוסיף עליהן נופך משלו.

לאחר 18 בספטמבר פשטה שמועה שמלחמת עולם פרצה ואמריקה נצטרפה למלחמה זו. נראו סימני עזיבה של השלטון הפולני וחוסר בטחון במצבו. ואמנם ביום השלישי 19 בספטמבר עם אשמורת הבוקר עזב חיל המצב הפולני שבעיירה את המקום. השלטון הלך והתפורר משעה לשעה. אנשים חסרי אחריות מבין האוכ־לוסיה הרוסית ניצלו את שעת הכושר והחלו להוציא את הסחורות מהמחסנים הממשלתיים (טבק ואח׳) והשוד הלך והתרחב. השוטרים הפולנים ניסו לעמוד נגד העבריינים ובקשר לענין זה נאסרו אחדים (פיחוטין ורזינוביץ).

כל הסימנים הצדיקו את ההשערות. מפלוטניצה מסרו שבאותו יום ג׳ הגיע סייר רוסי, קצין הצבא האדום, בלבוש פשוט והכריז בגלוי: הצבא האדום מתקרב והוא בא לשחרר את החבל מעול הפולנים. היהודים לא ידעו אם לשמוח או להצטער על התמורה ובחרו לא להגיב, אך בקרב הנוער הורגשה התעוררות לקראת שינוי המשטר מתוך אהדה לשלטון הרוסי. באותו יום החלו לעזוב את העיירה התושבים, בעיקר מבין הפולנים.

ביום ד׳ 20 בספטמבר ניגשו לארגן שלטון מקומי בעיירה לתקופת המעבר, מורכב מגויים ויהודים. אנשי „עמד״ ראו את עצמם מחותנים ראשונים בהרכב מוסד עירוני זה והם הכניסו לתוכו מבין הבונדאים את שכנאי לוין (הידוע כקומו־ניסט), לייביל מולוצ׳ניק, גדליה מילמן, דוד חיים פרנקל ואח׳. מהגויים נשלחו למוסד זה שלסט, פיחוטין ואח׳, שפרשו את שלטונם על העיירה.

הימים שבין ראש־השנה ליום־כיפור היו ימי בהלה וציפיה, בחיים שררה מבוכה עד שהגיע החיל הרוסי הראשון לעיירה, וסטולין חזרה להיות עיר רוסית, אך לא לאורך ימים.

משה בלוהוסקי

פליט ושריד

ספטמבר 1939. פולין נכבשה במלחמת בזק, ויהודים לאלפים ולרבבות, כאילו הרגישו בחוש בסכנה הצפויה להם, נסו מנוסת בהלה לכל עבר. מטוסי האויב רדפו אחרי הנסים ובשצף קצף המטירו עליהם אש וחורבן. בימים ההם רבו חללי המנוסה מחללי המלחמה. בבית אימת־הכיבוש והמשטר הנאצי, ובדרכים אימה ופחד ומות. ריוח והצלה עמדו ליהודים בשטחי פולין שסופחו לססס״ר. בתוקף הסכם ריבנטרופ־מולוטוב פסחו עליהם הבלהות, אך לרוע המזל לא לאורך ימים.

בימים הראשונים לסיפוח גדלו המבוכה וההפתעה מעצם עובדת ההסכם הידידותי בין שני האויבים בנפש, ולאט־לאט באה הסתגלות וזעיר פה, זעיר שם אפילו השתזרות במסכת החיים החדשים. החוגים הציוניים והבונדאיים נדחקו הצדה והנ. ק. וו. ד. פרש את שלטונו בעיירה. לפי הקו הנקוט בידי הייבסקציה הפכו את בית־הספר של „תרבות״ לבית־ספר אידישאי, בתחילה בהנהלת המורים הוותיקים, שסולקו מהר והוחלפו במחנכים נ א מ נ י ם. הסחורה שהיתה בחנויות ובמחסנים בחלקה הוטמנה ובחלקה נמכרה ללא אפשרות של חידוש המלאי, המסחר שותק ורמת החיים התחילה לרדת. בא שידוד מערכות, גבירים ונגידים ירדו מגדולתם, ואנשים אחרים תפסו את מקומם.

לשם טיהור המחנה מיסודות ריאקציוניים, ואולי סתם לפי מלשינות ודילטוריה, התחילו לפשפש במעשיהם של אנשי האתמול ולתהות על קנקנם. כמו במקומות יישוב אחרים חיפשו ומצאו אלימנטים מסוכנים כביכול לציבור, אם מפאת מעמדם בחברה או בגלל השקפתם הפוליטית ואולי סתם למען ישמעו וייראו, וגזרו עליהם גירוש אדמיניסטראטיבי. הקרבנות הראשונים היו הבונדאים החשודים על טרוצקיזם: גדליה מילמן, יוסל פרל לאה׳ס, נודלמן ודוד פרנקל.

וכך היה סדר הגירושים: בשעה שתים לאחר חצות מתדפקים שליחי הנ. ק. וו. ד. על הדלת: — בשם השלטון פתחו.

לימים כבר ידעו התושבים פירושה של דפיקה זו בלילה, וחרדה אחזה את בני הבית לשמע „פעמי המבשר״. הפקודה היתה קצרה ונמרצת: במשך שעתים, ללא כל שהיות וללא כל שאלות, לקחת תרמיל ומקל נודדים ולפני אור הבוקר לעזוב את העיר. לאן? אל תשאל, ובמופלא ממך אל תחקור.

היו מקרים שגורש רק ראש המשפחה ובמרוצת הזמן ניתנה רשות לבני המשפחה להצטרף למגורש, שבינתים הגיע למרחקי סיביר ותקע שם את אהלו. ברוב המקרים גורשה המשפחה כולה באישון לילה, כיוצאי מצרים, אך ללא אפשרות לקחת אתם כלי־כסף וזהב, וללא עמוד אש להנחותם בדרך. אחרי ה ט ר ו צ ק י ס ט י ם בא תורם של הציונים והבורגנים ושל סתם יהודים ובמשך זמן קצר גורשו המשפחות טוכמן, דורצין, גלינבסקי, ליובה בלוהוסקי וילדיה, המורה רוסמן, בקרמן, כגן, רובינשטין ועוד. כל גירוש — פרשה של ליל בלהות למשפחה המגורשת ואימה לעיר כולה. מסע הנדודים מפוליסיה לירכתי סיביר, ההיאחזות במקום, יסורי הקליטה והתלאות עד שזכו להיגאל עם הריפטריאציה הפולנית — הם פרשה בפני עצמה.

עת צרה היתה זו לישראל, אך ממנה נושע. ואילמלא שארית הפליטה שגורשה וברחה לרוסיה כמעט שלא נשאר לנו שריד ופליט מקהילות ישראל בתפוצות. צדקה עשה הגורל עם שארית ישראל שפיזרם בירכתי רוסיה וצווה להם את החיים.

אביטל

ציונות

ראשית הציונות בסטולין

תנועת חיבת־ציון שהתפשטה בקרב יהדות־רוסיה בסוף המאה הי״ט, לא נקלטה בנקל בסטולין. יהודי עיירה פוליסית זו היו שקועים בחיי יום־יום אפורים, ורחוקים היו מקליטת רעיונות חדשים. נוסף לכך מנעה הרוח החסידית ששלטה במקום חדירת כל חידוש רעיוני שיש לו קשר כלשהו להשכלה, להתקדמות ומהפכנות, וכן לציונות.

ואולם בשורת ציון הגיעה גם לפינה נידחת זו, והרעיון הלאומי חודר מאליו, מתאזרח ומתחיל להכות שרשים. באורח בלתי־ידוע הובאו ניצני התנועה לסטולין וכבר בשנת 1897 מצויה חבורה ראשונה של חולמי־ציון — הם חובבי־ציון, שהניחו יסוד לפעולה ציונית מאורגנת במקום. עם חבורה זו נמנו: אשר קשתן, יעקב פרידזון, חיים אלתר מוצ׳ניק, יצחק ישראל קשתן, יצחק בלהוסקי, י. ל. הוברמן, חיים ניידיץ, משה ווליאנסקי, נח ווליאנסקי, יוסל חזן ואחרים. הראשון שבהם — אשר קשתן — מופיע כנאמן של ועד חובבי ציון שבאודיסה. אמנם, מעטים הם הראשונים, נער יספרם, אך גדול לאין־ערוך רישומה של ההתחלה הברוכה, שהצמיחה כנפים לממשיכים.

הידיעות על הפרעות ביהודי רוסיה בשנות 1902—3 (קישינוב, הומל ועוד) והרוח הלאומית שגברה בישובי היהודים ברוסיה בשל אותן פרעות ורדיפות, קירבו גם בסטולין רבים, וביחוד את הנוער, לציונות. כבעיירות אחרות נוסדה גם כאן והתפתחה אגודה ציונית מאורגנת ואל הציונים הראשונים הצטרפו: אשר קולודני, יונה מוצ׳ניק, ליבל חזן, חוה חזן, חוה קסטליאנץ, אשר קסטליאנץ, צבי סגל ואחרים. היתה זו מעין מהפכה והחסידים הביטו על תופעה זו כעל סטיה מדרך הישר, אך קצרה ידם מהפריע ולא היה בכוחם להניא אף את בניהם מתת יד לארגון הציוני. לא חסרו, אמנם, נזיפות ומריבות בכמה בתים, אך שום התנגדות לא היה ביכלתה להפסיק את צמיחת הציונות בעיירה, וככל שהתחזקה בעולם — כן התבססה גם בסטולין החסידית.

באותו פרק זמן הגיעו לסטולין האחים ברל ושלמה קפלן. ברל נתן שיעורים פרטיים בלימודי־חול. כציוני החל לעשות נפשות לרעיון הלאומי ועד מהרה תפס מקום נכבד בין הציונים המקומיים. כל בית שקפלן לימד בו — ספג רוח לאומית ונעשה ציוני. זכותו של ברל קפלן בהעמקת ההכרה הציונית בקרב הציבור המקומי היתה גדולה.

הציונות גברה בעיירה עם ייסודה של הספריה הציונית ב־1902. פתיחת ספריה היתה קשורה בקבלת אישור מיוחד מאת השלטונות, ומאחר שלא היתה

תקוה לקבל אישור זה, נתקיימה באופן בלתי־ליגאלי ושירתה לא רק את חברי האגודה אלא את כל בני־העיירה, ועל ידה התפשט הרעיון הציוני וחדר להרבה בתים נוספים. חברי הועד הראשון של הספריה היו יוסל חזן, יצחק בלוהוסקי ואשר קולודני. קפלן היה מרצה באספות ציוניות להסברה ולתעמולה. לאחר זמן־

שאו נס ציונה

דגל מחנה יהודה

ההסתדרות הציונית בסטולין תרע״ח

זכרון

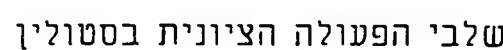
מצב עבודת ההסתדרות הציונית שבסטולין

עבר, הוה, עתיד.

עבר

הוה

תקוה, ועתיד.

שלבי הפעולה הציונית בסטולין

מה הוכנסה האגודה תחת כנפי „התחיה" ולעיירה בא ליבל קולודני, שנעשה לרוח החיה של האגודה. אף הוא נתן שיעורים פרטיים במספר בתים ופעילותו הציונית היתה בהיקף רחב יותר מאשר זו של קפלן. בימיו גברה השפעת ה„בונד" ומפלגות

אחרות והוא היה הלוחם העיקרי נגדם. הוא נאלץ לעזוב את העיירה מטעמים פוליטיים ועם יציאתו את סטולין ניכרה ירידה באגודה.

בחורף 1900 ערכו הציונים נשף־חנוכה בבית נטע העגלון. ההכנות נעשו בסודי־סודות והוזמנו חברי האגודה בלבד. כ־40 איש נוכחו בחגיגה זו. בחוץ עמדו משמרות ששמרו על הבית מעיני השוטרים ובפנים הדליקו נר־חנוכה, דקלמו, שרו ונאמו. אלתר מוצ׳ניק קרא נאום מהכתב וכותב הטורים האלה דקלם ושר „ציון, ציון" ועוד. הרושם היה חזק.

תשומת לב מיוחדת הוקדשה לנוער הלומד ב„חדרים" למשכם לתנועה, והם התארגנו בקבוצה מיוחדת של קטנים. המייסדים היו חניכיו של אלתר מוצ׳ניק, בעיקר — יעקב רבינוביץ, ליבל רוזנברג, אברהם קסטליאנץ, יוסף גייר, אייזיק שפירא, יוסף מוצ׳ניק, ליבל גרבוז ומספר צעירות. הקבוצה מילאה שליחויות של האגודה והוציאה עתון „המאסף" בכתב־יד.

בינתיים חל משבר בספריה, ויצחק בלהוסקי עזב את ועד הספריה. התהלכו שמועות שקנאים־אדוקים מתנכלים להשמיד את הספריה והיא נדדה ממקום למקום עד שלסוף הוכנסה לחדרו של אלתר מוצ׳ניק, והוא עצמו היה הספרן.

בשנת 1904 ביקר בסטולין המטיף הציוני שיפרעל, שנאם כמה פעמים בבית־המדרש, ומשהפריעו לו — נאם בביהמ"ד של המתנגדים. קהל רב נמשך לשמוע את דרשותיו.

אחרי מות הרצל הכניסו הציונים את תמונתו ברוב בתי העיירה. הקשר עם הועד המרכזי נתקיים כל הזמן והאגודה הסטולינית היתה חזקה למדי.

גם בכפרי הסביבה של סטולין הורגשה הציונות. הנערים שלמדו בעיירה אצל מלמדים ומורים, הביאו את בשורת ציון לכפריהם והתרומות למטרות ציוניות הלכו ורבו.

אשר קולודני

העליות לארץ-ישראל

העליה מסטולין לארץ־ישראל לא פסקה בכל התקופות. בימים רחוקים, לפני תקופת חיבת ציון נהגו לעלות זקנים על מנת לחיות אחרית ימיהם בארץ הקודש ולהטמן באדמתה, אם כי מספרם היה לא רב. נראה שביקוריהם של חסידי הרבי, שהיו באים מארץ־ישראל, סייעו לעליה זו.

העולים הזקנים ההם היו מיקירי העיירה ומגדולי החסידים. בראשית המאה הנוכחית עלה ר׳ צבי אייזנברג, הנקרא ר׳ הרשקה, הוא אבי משפחת הלופטיצקים. יהודי תלמיד־חכם, איש סגולה מאנשי סודו של ר׳ אהרן מקארלין, בעל „בית־אהרן", שגמר אומר לנטוש את אדמת הגויים ולעלות לארץ הקודש. קם ועזב את משפחתו המסועפת ועלה לחונן את עפר הארץ. בהגיעו ארצה תקע מושבו בטבריה ובה בילה את שארית ימיו ושם נפטר בשם טוב. כמה מזקני הדור בטבריה זוכרים את ר׳ הרשקה לברכה עד היום הזה.

אחרי ר׳ הרשקה עלה ר׳ יעקב רוזמן עם אשתו שרה־רבקה. ר׳ יעקב היה

מלמד עד ימי זקנתו, יהודי למדן ובעל מעשים טובים, דאג תמיד להכנסת אורחים והיה מחפש בתים לאכסן בהם באש״ל עניים העוברים דרך העיירה. שרה־רבקה אשתו היתה אשת חיל, החזיקה חנות לכלי חרס ולמשחה לאכרים, שממנה פירנסה את ביתה בדוחק. והיה ר׳ יעקב חסיד נלהב של הרבי־הינוקא, אך לא ראה נחת מבניו. „נעלה לארץ ישראל״, אמר ר׳ יעקב לאשתו באחד הימים, לאחר שהתיעץ עם הצדיק, היא הסכימה והם חיסלו את ביתם ועלו. כאן חיו עוד כמה שנים בירושלים.

בעקבותיו של ר׳ יעקב רוזמן יצא סמוך לאותו זמן ר׳ משה אהרון ליברמן, איש טומן שהתגורר בסטולין משך שנים. ר׳ משה אהרון היה חסיד מהמקורבים ביותר לרבי ר׳ ישראל׳קה פרלוב, מעמודי התוך של השושלת הסטולינית. הוא היה ירא שמים, בן־טובים ונעים הליכות, אמיד, רודף שלום ועושה צדקה וחסד.

ר׳ מרדכי שטילרמן עלה לא״י עוד בסוף המאה הקודמת. יליד פינסק היה, שעשה שנים רבות בסטולין ובילה בחצר האדמו״ר את רוב ימי השנה. כשהגיע

בני סטולין נפרדים מעולים לארץ־ישראל

לסטולין היה אברך בן 20 ואש אהבה בערה בו לעמו וארצו. והנה קפץ עליו רוגזו של „פוניה״ ונקרא לשרת בצבא הרוסי. בדרך כלל השתמטו המגויסים וברחו אל מעבר לגבול, לארצות השכנות ולאמריקה. לא כך חשב ר׳ מרדכי שטילרמן. סבור היה שנקלע לרוסיה במקרה, בטעות, מפני חטאינו גלינו מארצנו, משמע שיש לו ארץ משלו. זאת ועוד, הארץ הזאת הובטחה ע״י ד׳ לאברהם ולזרעו אחריו, והוא מרדכי שטילרמן, הלא מזרע אברהם יצחק ויעקב הנהו, למה לו לברוח לגלות חדשה כשיש לו ארץ משלו, וארץ הקודש היא, שלפנים עמד בה בית־המקדש על תלו. אמר ועשה והגיע לא״י. עם עלותו אל החוף נשק את אדמת הארץ ונתאקלם בה חיש, קיבל נתינות עותומנית, נתערה בתוך הישוב הישן והיה מבקר את הרבי מסטולין, כמעט מדי שנה, חבוש תרבוש אדום לראשו או שטרימיל, והיה בין יהודי ארץ־ישראל המכובדים בחצר האדמו״ר. כידוע היו כל השנים אצל האדמו״ר ר׳ ישראל פרלוב מספר יהודים מארץ־ישראל סועדים על שולחנו ומתחלפים, זה יוצא וזה בא.

ר׳ מרדכי ידע גם לספר סיפורים שונים על הארץ והמקומות הקדושים וחיי

הישוב הישן, ובמעשיותיו משך גם אחרים לעלות לציון. (ר׳ מרדכי היה בן־דוד של אבי ר׳ יהודה אייזנברג, מסטולין).

מלבד אלה עלו עוד מספר יהודים מסטולין ומכפרי הסביבה לארץ הקודש בערוב ימיהם, כפי שהיו מספרים בבית המדרש ובשטיבל. רובם ישבו בירושלים.

והנה הגיעו הדי העליה השניה לסטולין, ארץ־ישראל מחדשת נעוריה ובנים שבים למולדתם להחיות את שממות הארץ, לעבדה ולשמרה. ידיעות על עלית בחורים מפטריקוב, מפינסק, מברסטצ׳קו ועוד עושות להן כנפים ובסטולין מתחילים הציונים לחשוב על עליה, על הגשמת החלום. קמו והתעוררו לייבל קולודני, מי שהיה מורה בעיירה ב־6־1905 ועבר לפינסק, לייבל חזן וזליה סטוליאר ועלו ארצה מתוך דחיפה פנימית והכרה ציונית. המכתבים שנתקבלו מהם מהארץ מעטים היו, אך חדורים רעיונות ושאיפות, והתחילו גם אחרים לעשות הכנות לעליה. אך כאן קרה דבר ששינה את המצב ועכב את התנועה. שנים מבין השלושה שעלו — חזן וסטוליאר חזרו לסטולין, שניהם היו מדוכאים וכאילו גמרו אומר לא לגלות את סיבת חזירתם. ואמנם זליה היה עקבי, לא דיבר מטוב עד רע. יתכן שהיה לו מוסר כליות על שלא החזיק מעמד בארץ ומיהר לחזור אל סיר הבשר. מצבו של הפועל העולה בארץ היה אז קשה ולא מעטים היו החוזרים בלב דואב. רבים קיוו לשוב ארצה בעתיד, אך זליה שבא לציונות דרך גלגולי ה„בונד״ — לא ידע כנראה את דרכו ונשאר בצל החיים הפוליטיים של התקופה. הוא הסתפק בתרומה לקרן הקימת וכד׳.

אחר היה לייבל חזן: הוא הציץ ונפגע. סימני הצער והאכזבה נראו בו עוד יותר מאשר בזליה סטוליאר. בשמרו את סודו בלבו לא נמנע מלקנטר ולהוציא את דיבת הארץ עד כדי קיצוץ בנטיעות. מטבעו היה לגלגן ומבטל אחרים ומתכונתו זו לא סר גם לגבי שאלת העליה לארץ־ישראל. פעם אמר לחבריו: טוב להיות ציוני כאן בסטולין ולחשוב כי שם הכל בסדר. כוונותיו לא היו ברורות אך גם לא נתקבלו על דעת הציונים. ציוני אמתי לא חשב שהכל שפיר כבר בארץ והבין שלא במהרה ולא בנקל נגיע שם לתנאים קלים. סוף סוף, חלומו של כל צעיר ציוני הוא להיות עובד אדמה, אשר קללת בראשית מלווה אותה: בזיעת אפיך תאכל לחם. ועל צד האמת יאמר, שלדברי חזן לא היתה השפעה בחוגי הציונים, פרט לזה שהוסיפו אומץ למתנגדי הציונות מימין ומשמאל, והם נשכחו במרוצת הזמן.

השלישי — לייבל קולודני — נכנס בשלום ויצא בשלום. הוא חי זמן יותר ממושך בארץ וטעם חיי עבודה בחקלאות. קולודני לא היה עם החוזרים, אלא בא להוריו לביקור קצר בעניני משפחה, ועד מהרה חזר ארצה עם אחיו יוסף וחברתו בחיים חנה קרצנל. הוא לא הסתיר את המציאות הקשה בארץ, אך גילה הבנה וכוונה טובה מתוך אמונה בפעלו. לפני שפרצה מלחמת העולם הראשונה בא קולודני עם אשתו לפינסק ולא הספיקו לחזור ארצה בגלל המלחמה. המשפחה התעכבה זמנית ובילתה שנים מספר בסטולין, מבלי לוותר על הרעיון לחזור לארץ. ואכן מיד אחרי המלחמה — בשנת 1920 — היה קולודני בין השבים עם ראשוני העליה השלישית. וכאן תזכרנה לברכה פעולותיו הציוניות הברוכות של אריה קולודני, המורה לשעבר בסטולין בתקופת חייו בסטולין. גם אחיו יוסף קולודני נאלץ לעזוב את הארץ בימי מלחמת העולם הראשונה.

אחרי 4—5 שנים עלו שלושת בניו של יוסף איזנברג והשתקעו בארץ. אחד מהם, יהושע, יצא לזמן מה ולא חזר. גם אביהם ביקר בארץ בקיץ 1914 והכין תכנית

להתישבותו בה, אך בעטיה של המלחמה שפרצה ביולי אותה שנה חזר לביתו ותכניתו נדחתה ולא נתגשמה.

בשנת 1913 עלה ארצה יהושע צ׳צ׳יק. נער וציוני נלהב היה יהושע בעלותו. הגיע לרחובות ונעשה שם לפועל חקלאי, אף היה חבר בועד הפועלים. אחרי שנה וחצי נאלץ לצאת, בעטיה של המלחמה, למצרים ומשם לאמריקה יחד עם צעירים ארצישראליים אחרים. אך עד מהרה חזר ארצה עם הגדוד העברי ונשאר בארץ.

באה שנת 1920־1 והחלה העליה החלוצית לארץ־ישראל. רבים היו בני הנוער הסטוליני שעלו כחלוצים לפני המחנה לבנות את הארץ ולהבנות בה, הרי המה מאות בני סטולין שהתערו בחיי הארץ בעבודה והעלו את בני משפחותיהם ויד להם בבנין הארץ ובשיחרור המולדת.

מרדכי איזנברג

אגודת „התחיה"

בראשית מאה זו נתארגנה בפינסק האגודה הציונית „התחיה", שהקיפה כמעט את כל ציוני העיר וקשרה קשרים עם עיירות־השדה בהקימה בהן אגודות ציוניות דומות. חוזרים נשלחו תמיד מהועד שבפינסק אל האגודות הקטנות שמחוץ לעיר והמגע ביניהם היה קבוע.

גם בסטולין נוסדה אגודת „התחיה" בשנת 1903—4, והיא מנתה כבר עשרות חברים. עם ביקורי בימי החגים בשנת תרס"ה (1905) אצל סבי ר׳ אהרון־פייבל קולודני הוטל עלי בפינסק לבוא בדברים עם החברים בעיירה זו כחבר „התחיה". משנזדמנתי אתם והשתתפתי בכמה מישיבותיהם, נתבקשתי ע"י חברי המקום לעזור להם בהרחבת העבודה הציונית בעיירה. גם מפינסק קבלתי הוראה להתעכב בסטולין לשם פיתוח הפעולה, והוחלט שאעסוק בשיעורים ללימודים כלליים ואתמסר לאגודה המקומית. בימים ההם מילאו המורים בעיירות תפקידי מרצים ומדריכים, ותפקיד כזה הוטל עלי לקיים בסטולין. משום כך כינוני בשם „המורה". באותו זמן עסק בעיירה בשיעורים פרטיים מורה אחר, שנמנה עם ה„בונד", וכפי הנראה גם עליו הוטלו תפקידים מטעם מפלגתו. שיעורים בשכר קיבלתי בבתיהם של מנחם גרבוז וברל פרנקל ונוסף לכך קיבלתי עלי לתת שני שיעורים ללא תשלום — כנהוג בימים ההם.

באחת האסיפות נבחר ועד חדש של האגודה ואנו ניגשנו לחזק את העבודה הציונית. תפקידי העיקרי היה לנהל תעמולה, להרצות ולהסביר ולעשות נפשות לרעיון. החברים מצאו שאני הראוי לכך והשפעתי בעיירה תהיה מועילה. בכל ליל־שבת נערכו אסיפות, שבהן לקחו חלק חברים וגם אוהדים ומועמדים. היינו גם מזדמנים יחד עם שליחים שביקרו בעיירה מטעם הועד שבפינסק ואח׳ וקיבלנו על ידם ידיעות והוראות. עבודתנו התרחבה והעמיקה, ואנו הצלחנו למשוך ל„התחיה" צעירים וצעירות מכל החוגים, ביניהם גם מבעלי־המלאכה ו„עמך". הדבר חרה, כנראה, לאנשי ה„בונד" בעיירה והם חיפשו דרכים לעצור את התקדמותנו וכיבושינו. מה עשו? הם הטילו על המורה שלהם לערוך ויכוח פומבי פרוגרמתי עם הציונים

על דרכי המפלגות (שלהם ושלנו), כדי להטות את הנמשכים לציונות אליהם. קיבלנו את ההצעה ברצון. ישראל־יונה זרחוביץ, שעמד פעם בשורות ה„בונד" בעיירה — בא לקבוע אתי את הדבר, כי עלי הוטל להיות נציג הציונים, והויכוח נתקיים במועדו בבית יהודה־ליב הוברמן, ונמשך שעה ארוכה.

אם עצר הויכוח בונדאים מלעבור למחנה הציוני — אינני יודע, אך נוכחנו לדעת שאחרי־זה זכתה האגודה שלנו לתוספת ניכרת של חברים, ומקץ חודש ימים פנו אלינו כמה בונדאים וביקשו הסברה מיוחדת בשאלות הציונות. נשלחתי ע"י הועד המקומי לפגישה עם המבקשים ונתתי להם הסברה מקיפה, עניתי על כל שאלותיהם והחדרתי בלבם הכרה ציונית. כתוצאה מכך עברו מיד לאגודתנו שלושה מהם. זליה סטוליאר, אחד מהשלושה, עלה זמן־מה אחרי כן לארץ־ישראל, בתקופת העליה השניה.

לא אחת נהלתי שיחות אינדיבידואליות בעליות־גג או בצורת שיעורי־לימוד, לשם תעמולה ציונית, כך שבעיירה אמרו: צעיר או צעירה ששמעו פרק תעמולה (אגיטציה) מפי המורה קולודני — סופם שנתפסים לציונות. וכך נתמלאו שורות הציונים, ו„התחיה" בסטולין נחשבה לאגודה חזקה שהשפעתה גוברת והולכת ומורגשת גם בסביבה.

תוך פעולת הסברה ומשיכת חברים לתנועה, לא הוזנחה העבודה הרגילה. דאגנו לאיסוף כספים למטרות ציוניות, לספריה הציונית ולעבודת תרבות ועוד. ביום הששי הייתי מסובב עם חבר מקומי בין החנויות וסתם בתי־יהודים ומוכר בולי קק"ל. ה„מגן־דוד" הכחול עם הכתובת „ציון" שבבול נעשה סמל קדוש לרבים ואף לנשים מחוגי „עמך", וחסידים, שבראשונה סירבו לקנות את הבול. למותר לציין כי בשעת מכירת הבולים הסברנו את ערך הקק"ל וזרענו בלבבות גרעיני הרעיון. בתפקיד זה המשיכו אחרינו בני־הנוער והציונות בסטולין הכתה שרשים עמוקים.

באמצע החורף שנת 1905—6 פרצו פרעות ביהודים בכמה וכמה ערים ברוסיה והיה חשש לפרעות גם בסטולין. ראינו אז צורך להתכונן לקראת כל פורענות העלולה לבוא ובחרנו בועד־הגנה מתוך האגודה הציונית. על יצחק בלוהוסקי הוטל תפקיד מתווך ומשגיח בשוק ואילו עלי הטילו לנאום בבתי־התפילה על הצורך בהגנה ותכניותינו. בשבת, כשעליתי בבית־המדרש על הדוכן, אחרי קריאת התורה, לנאום בעניני דיומא, צעק אחד מבעלי־הבתים שארד מן הבימה, כי אין לו ענין לשמוע את דברי. עמדו אחרים והשתיקוהו ואיפשרו לי לשאת את נאומי שהיה קצר ומציאותי. באותו נאום תיארתי את הסכנה הצפויה ליהודים וביקשתי למען השלום והסדר לא להיכנס בסכסוכים עם גויים, שלא לתת להם פתחון פה, ועם זאת קראתי להיות חזקים ברוח ולא להיתפס לבהלה. מהנשים דרשתי להכין סירים עם מים רותחים ליום־השוק הקרוב, כדי שנוכל להשתמש בשעת צרה גם באמצעי זה. בהרגיעי את הקהל הודעתי שאנו, בני־הנוער, נעמוד על משמר כבוד ישראל, נפשו ורכושו. דברי נתקבלו בהכרה מלאה וזכיתי להבעת תודה מכמה מתפללים. משם עברתי לבית־התפילה הברזנאי וחזרתי על דברי, בחזקי את רוחם של המתפללים, והגבאי הודה לי ולחברים שליווני על דאגותינו לכלל־ישראל. הדברים הגיעו לאזני המשטרה הצארית בעיירה, ואני נרשמתי אצלה כאדם מזיק ומסוכן...

אותו זמן החלו הבונדאים המקומיים לאסוף כספים מבעלי־הבתים לרכישת נשק לצרכי הגנה עצמית, וכיון שלא מצאו לשון משותפת אתנו הציונים — פעלו על דעת עצמם ואנו המשכנו בפעולתנו. הפחד חלף וכל פרעות לא היו בסטולין.

והנה גברו המאסרים בכל רוסיה באורח אדמיניסטרטיבי. הפעילים וסתם חשודים מכל המפלגות הוגלו לסיביר הרחוקה לשלוש שנים ויותר, אחרי שהוחזקו זמן־מה בבתי־סוהר. לא פיללנו שגם בסטולין יחפשו חשודים מקרב הנוער. והנה באחד הימים כשיצאתי לשיעורי, באה במרוצה שליחה מדודתי בילה קרוגמן והודיעתני כי שוטרים באו לחפשני ושאלו למקום־מגורי. הבנתי שסכנה צפויה לי ולא חזרתי לדירתי. הביאו לי את הספרות והניירות שהיו בחדרי, בדקתים ומסרתים לשמירה לחבר מקומי, החברים הוזהרו לאחר החקירה, ובהתיעצות שהיתה לנו הוחלט להסתירני למשך ימים מספר. ירדתי לצד הנהר (הקופאניץ׳) ומשם הגעתי לבית גרבוז. שם ידעו כבר שמחפשים אותי והכניסוני לחדרי־חדרים. איש לא ידע על מקום המצאי מלבד חברים בודדים.

עבודת „התחיה" ירדה בימים ההם, עד שעבר הזעם. אחרי שבעה ימים, כששקטו הרוחות וחדלו לשאול עלי — הופיע אצלי הח׳ שלמה רוזמן ממנקביץ וערכנו תכנית על המשכת העבודה הציונית וכיצד עלי לעזוב את העיירה. רוזמן בא אלי למחרת בערב שנית בעגלת־חורף לבוש כאיכר וגם לי הביא בגדי־חורף דומים וחיש יצאנו את העיירה בדרך לתחנת הורין. שם החזיקוני, לפי המוסכם מראש, בבית ווליאנסקי עד שהגיעה הרכבת, ובעזרת החברים הצלחתי להגיע לפינסק עירי.

הקשר ביני ובין „התחיה" בסטולין נמשך עוד זמן. יציאתי מן העיירה וגורמי הזמן ודאי היו בעוכרי הפעולה הציונית בסטולין, אולם הניצוץ לא כבה, ובבוא הזמן התלקח ללהבה. החינוך הציוני נשא את פריו ורבים מבני־סטולין נשארו נאמנים ומסורים לרעיון וחינכו דור לאומי. רבים הם אנשי סטולין שעלו במרוצת הימים והעלו אחריהם גם את משפחותיהם מהגולה, ומקומם עם מגשימי החזון.

אריה קולודני

מות הרצל

מפי אחי הגדולים אהרון, מתתיהו ויהודה־ליב שמעתי על הרצל, מנהיג הציונים, ובתפיסתי הילדותית ראיתי בו את ראש עם ישראל, דמות מלך היהודים. הדבר נחקק במוחי, ובשיחותי עם הילדים ב„חדר", כשהתיצבתי כגדול ביניהם, הייתי מרבה לספר על המלך הזה עד שהאמנתי כי אכן מלך הוא הרצל. אפשר שהפרחתי רעיונות והגזמתי בתיאורי. מישהו שאל, האם הרצל הוא גם המשיח? אינני זוכר מה שעניתי, אך מוכן הייתי לראותו גם כמשיח.

אחי נהגו זהירות וידעתי שהם וחבריהם מסתירים את שייכותם לציונים, הבינותי שגם עלי להסתיר, אך משום־מה לא נזהרתי ביותר בין חברי. קנאתי באחי וחבריהם על שיכולים הם להיות ציונים ואילו לי אסור עדיין להמנות על האגודה

הציונית. הייתי בכל זאת נגרר אחריהם והם לא נתנו לי להיות בתוך הענינים העטופים סודיות.

ביום קיץ אחד כשבאתי מה„חדר" לארוחת הצהרים הרגשתי שאנשים מתיחדים בחדר הסוכה של ביתנו, הצצתי דרך סדק בדלת והבחנתי בשלושה בחורים. משנוכחתי לדעת שאחד מהם הוא אחי, העזתי להכנס לתוך החדר, כי סקרנותי התעוררה ביותר.

אשר קולודני ולייבל חזן קראו יחד עם אחי יהודה־ליב עתון ופניהם היו מדוכאים. קולודני ויהודה־ליב בכו. מה קרה? תחילה לא העזתי לשאול, שמא יגרשוני. לסוף אזרתי עוז והתקרבתי אל קוראי העתון, ומאליה התפרצה שאלה: למה תבכה יהודה־ליב?

— כיצד נתאפק ונמנע מדמעה כשהרצל מת, ענה אחי. זרם דמעות פרץ גם מעיני. הרגשתי כאב צורב. היתכן? הרצל — המלך, ולדעת חברי אולי ה„משיח", נפטר, ואנו... אבן כבדה רבצה על לבי מבלי ששכלי הקיף את גודל האבדה. צר היה לי עד מאד.

בשובי אחרי הצהרים ל„חדר" סיפרתי לילדים על מות הרצל, וכיד דמיוני הוספתי מה שעלה על לבי. מנין לך הידיעה? שאלוני, ועלי היה לגלות את כל המעשה, שאחי וחבריו קראו על הדבר בעתון ובכו. חכיתי שגם הילדים יבכו, אך הם שתקו. זכורני שהפלטתי: הלואי ויקום לנו הרצל אחר במקומו. בבית־המדרש, בשעת אמירת „קדיש" לנפטרים, עלה על דעתי שצריך לאמור „קדיש" לעילוי נשמתו של הרצל.

כעבור ימים מספר ערכו הציונים אספה לזכר הרצל. עז היה רצוני להיות נוכח באספה זו, אולם אחי הבכור גער בי ולא נתנני ללכת אחריו. סיפרו בביתנו כי יוסף אהר׳לס נאם באספה על גדולתו של הרצל וכל הנאספים בכו.

אנו, הקטנים, קנינו תמונות של הרצל ותלינו בבתים, הסתכלנו מתוך רגש של יראת כבוד בתמונת המנהיג הדגול והתאבלנו יחד עם הגדולים.

מקץ 14 שנים, ביום כ׳ תמוז תרע״ח, ערכנו בסטולין אספה פומבית לזכר הרצל. סר הפחד, נשמנו לרווחה מבחינה פוליטית ברוסיה. בעיירה פורסם על האספה וכמעט כל הציונים לקחו בה חלק. אספנו תרומות לנטיעת עצים ביער הרצל, תמונתו של חוזה הציונות היתה עטופה שחורים, הוקרא „יזכור" והודלקו נרות נשמה. כולנו התיחדנו עם זכרו של המנהיג הגדול.

באותה אספה עלתה בזכרוני תמונת התיחדותם של השלושה בסוכה שבביתנו כיום קבלת הידיעה על פטירתו של הרצל.

אברהם־צבי הוברמן

מתקופת העליה השניה

בתקופת העליה השניה לארץ־ישראל בראשית המאה העשרים עלו מסטולין (בשנת 1906, לערך) ליבל קולודני, בן־פינסק ששימש מורה בעיירה, ליבל חזן וזליה סטוליאר. במשך שנים אחדות לא יצאו עולים נוספים לארץ, לעומת־זה גברה ההגירה לארצות־הברית והקיפה המונים.

והנה הופיע בסטולין בשנת 1911 ליבל קולודני, שחזר מארץ־ישראל והביא אתו לעיירה מרוחה של הארץ. בשיחתו עם אבי, יוסף אייזנברג, הלהיב אותו והציע לו תכנית להקמת משק חקלאי בארץ. אותו זמן היה אבי חוכר האחוזה רצ׳יצה שליד תחנת־הרכבת הורין, ואילו אני נתמניתי על ידו להשגיח על השדות באדמת וורוני הסמוכה. עבודת־האדמה והמשק היו קרובים מאד ללבי, וכששמעתי על הצעת קולודני, ביקשתי מאבי, שנמשך להצעה ביסודה, כי יעלה ארצה ויקחני אתו. נמשכתי משום־מה לארץ ולחיים בה והייתי בטוח שאצליח בה מכל הבחינות. הדבר היה מוסכם, ברם מכמה סיבות התעכבה נסיעת אבי, ואני לא יכולתי להשלים עם הדיחויים; האדמה בערה תחת רגלי. אז נסעתי לסטולין, התיעצתי עם קולודני ובקלצ׳וק, מציוני העיירה, וגמרתי בלבי לעלות לבדי. כשסרתי ל„רבי" ר׳ ישראל׳קה פרלוב להיפרד ממנו, לא יעצני לעלות, בנמקו: „הארץ עוד שוממה, התנאים בה קשים, הנה אחרים עלו וחזרו, ואתה ילד צעיר ובלתי־מנוסה". אך החלטתי היתה איתנה.

ידעתי שאבי לא יתנגד לעלייתי ארצה, אך גם הסכמתו לא יתן לי, מתוך חשש שעלול אני לחזור ונמצאתי מוציא לבטלה דמי־נסיעה הלוך ושוב. בחרתי איפוא לא לגלות לו את תכניתי, ובאחד הימים נעלמתי מן הבית ובכיסי סכום־כסף קטן להוצאות־הדרך ומכתב מזאב בקלצ׳וק לאחיו בן־ישי, שתקע מכבר את יתדו בארץ.

נער בן חמש־עשרה הייתי, רשיון יציאה לחוץ־לארץ לא היה בידי ולא יכולתי לנסוע דרך אודיסה, כנהוג אז. ניסיתי את מזלי ועברתי את הגבול הרוסי־אוסטרי והגעתי לוינה. הימים ימי־קיץ לפני קונגרס ציוני וצירים הגיעו לעיר לקונגרס, ביניהם גם אחדים מארץ־ישראל. נזדמנתי עם אחד מהם, והוא פועל המכיר כבר את הארץ והלה הציגני לפני האגרונום יצחק וילקנסקי, שהגיע אף הוא מהארץ, ובשמעו מפי את פרטי עלייתי וכי הנני בן למשפחה חקלאית — הפנה אותי לבן־שמן.

לא בנקל עלה לי להגיע ארצה, ומשהגעתי שׂמתי את פעמי ישר לחות בן־שמן, ואכן, נתקבלתי שם עפ״י המלצתו של וילקנסקי. למחרת בואי נשלחתי לחרוש בצמד־סוסים בין עצי יער־הרצל. פועלי החוה ראו כי מיטיב אני לחרוש על אף גילי הצעיר, ועד מהרה יצא לי שם של פועל טוב. נראה, שרוב הבאים אז לא היו מנוסים כלל בעבודה. הייתי מרוצה, כמובן.

בבית־הורי דאגו לי ימים מספר, אך הבינו מה שעשיתי ולאן נעלמתי, ועד מהרה השלימו. אבי אמר: משמע שמשה שלי יהיה המפלס דרך לי ולמשפחה כולה.

מקץ שלושת־רבעי שנה הגיע אלי אחי הגדול יהושע. בן־שמן מצאה חן בעיניו והוא נשאר בחוה ועבד יחד אתי. הביתה כתבנו מכתבים יפים וידענו להביע שביעות רצוננו גם מדברים שלא סיפקו את רוחנו. ראינו את עצמנו חלוצי הדור ושמחנו בחלקנו. לא אחת סבלנו מקדחת, אך לא נרתענו והזמנו את אחינו השלישי, דוד. הוא ישב אתנו זמן קצר והצטרף לחוה בחולדה. כך חיינו בארץ וחלמנו על העלאת כל המשפחה והתנחלות בארץ. והימים ימי פעולות הבארון רוטשילד, ימי ההתישבות במרחביה (גבעת־עדה), מתולה ועוד. פניתי לפקידות והיתה לי תקוה להיאחז במשק. מיהרנו לכתוב על כך לאבינו והוא יצא אלינו לראות את הארץ ולעמוד על תנאי ההתישבות במושבות הברון. אנו, שלושת האחים, מאושרים היינו

לקבל את פני אבינו בנמל־יפו. הוא סייר את הארץ ועמד לקנות לעצמו כרם בראשון־לציון, עם זה עשינו יחד תכניות להתישבותי במושבת־פלחה בגליל. והנה פרצה מלחמת־העולם הראשונה, וכל מי שהגיע מאירופה לביקור בארץ מיהר לשוב לביתו ואף אבי יצא את הארץ. אולם הבטיח להמציא לי סכום כסף לפיתוח המשק, ולבו מלא תקוה שהמלחמה לא תימשך והוא יבוא עם כל בני־המשפחה להתנחל בארץ מיד אחר תום המלחמה.

אך הגורל רצה שהתכנית היפה לא תבוצע. באו ימי הסבל והצרות של מלחמת־העולם הראשונה. המצב נעשה קשה מנשוא ואחי יהושע חזר הביתה, מתוך מחשבה לבוא מקץ ימים עם ההורים יחד. אני ואחי דוד נדדנו בארץ, עבדנו אצל אכרים במסחה ובמקומות אחרים וטעמנו, יחד עם כל בני הישוב, את טעם המלחמה התורכית. אולם החזקנו מעמד עד כניסת האנגלים והכרזת בלפור.

משה אייזנברג

המפלגות ו„בני־ציון"

ככל יהדות רוסיה נשאו גם יהודי סטולין בעול המשטר העריץ שדיכאם, ואתם כל רעיון של חופש ושחרור. התקוות והחלומות של 1905 התנדפו. החיים האפורים של היהודים חזרו להרגלם ולסבלם. נשתתקו הויכוחים בין המפלגות בעיירה, נחלשו הפילוגים בקרב הנוער ופסקה העירנות הפוליטית של אתמול. רק לפני זמן קצר המתה העיירה מן התעמולה וההתנצחות של המפלגות ברחוב היהודי: ה„בונד" ערך את אסיפות־ההסברה שלו במורד ההר שמעבר לאחוזת העיירה, וזקיפים הועמדו על המשמר בפינות שונות, „פועלי־ציון" וחברי „ס. ס." קיימו את אסיפותיהם במקומות־סתר אחרים, והציונים התכנסו בחשאי בחדרי־חדרים, — וכל זה מפחד השלטון הצארי שרדף כל תנועה ציבורית, בפרט פוליטית. ומשכבדה היד העריצה, הוכרחו פעילי המפלגות לרדת למחתרת, או להתפזר מי לעיירה סמוכה או לכרך, ומי אל מעבר לגבול, כדי להינצל מרדיפות וסכנת מאסר וגם גירוש לארץ גזירה. מבחינה ציבורית נעשתה קשה הישיבה בעיירה לכל איש בעל הכרה, ולא יפלא שההגירה ממנה גברה באותה תקופה מאוד.

אף האגודה הציונית נראתה חשודה בעיני השלטון הריאקציוני וגם עליה יצא הקצף, אם־כי חבריה היו מוכרים לאנשי השלטון המקומי כאנשים מתונים ואחראים. הם הוזהרו לא לעסוק בשום ענין ציוני, שהוא פוליטי. ובכן היה הכרח לנהל גם את הפעולה הציונית במחתרת, וכתוצאה מכך היא הלכה ונחלשה.

הגיעו ימים חסרי־תוכן, ימי שעמום ורוגז. דבר לא היה שיתן סיפוק לנפשו של הדור הצעיר, חניכי העיירה, שהאידיאלים שלהם נרמסו ברגל גסה. אך ראה זה פלא: אחרי שנה־שתים של שתיקה התעוררו מעצמם שלושה נערים מקומיים לחדש את העבודה הציונית בעיירה. הם פנו למורם בעבר אלתר מוצ'ניק, מראשוני הציונים של סטולין, גילו לו את תכניתם וביקשו את עזרתו, והוא, כמובן, נענה להם. עד היום נעדר מבינתי הגורם שדחף אותי ואת שני חברי, בני גילי, לתכניתנו

העזה לחדש את הפעולה הציונית שהוזנחה ע״י החברים המבוגרים. דרוש היה אומץ־לב ובטחון לצעד זה באותם הימים. יתכן שצו פנימי פקד עלינו ואנו ניגשנו להקים אגודה ציונית בסטולין, היא אגודת „בני־ציון״, שפתחה דף חדש בעיירה.

ציוני העיירה עודדו אותנו, אך הזהירונו שנישמר לנפשנו מעין הבולשת. יתכן שאנו לא הערכנו את הסכנה, ומתוך בטחון בצדקת פעלנו נגשנו לעבודה.

לא עברו שבועיים ימים וסביב אגודתנו התלקטו יותר מעשרים נערים בגיל 12—15, שאש הציונות התלקחה בלבם, ונתנו את ידם לפעולה. אחד הצעדים הראשונים של האגודה היה לפתוח מחדש את הספריה הציונית שעמדה סגורה זה מזמן, ולנו ניתן לטפל בה ולנהלה. ערכנו מחדש את הקטלוג, רכשנו ספרים חדשים (בעברית ורוסית) והתחלנו לחלק ספרים לקריאה לבני העיירה. הלכנו אל הנוער וחדרנו גם אל השכבות העממיות שה„בונד״ נהג עד אז לפרוש כנפיו עליהן, פתחנו שעורי־ערב למבוגרים, מכרנו בולי הקק״ל, חילקנו את השקל הציוני, התמסרנו להפצת ספרות ציונית („העולם״, „ראזסוועט״, חוברות הסברה ועוד). מלבד זאת נתנו יד לעניני־ציבור מקומיים, ערכנו את ה„מנין הציוני״ שהיה נהוג בעבר, ויחד עם חברים מבוגרים נשאנו בכל הפעולה הציונית. אחר־כך, כיוון שפעילותנו עוררה גם את החברים — הציונים הותיקים — הפכה, במרוצת הזמן, אגודה זו של „בני־ציון״ לאגודת־הציונים האחידה של סטולין.

יצוין, שהשתייכותנו לאגודה לא היתה בהסכמת הורינו, כי לא כולם היו מרוצים מענין זה. ובבית־הכנסת של „הרבי״ דיברו עלינו בביטול וכעס. אולם אנו הצעירים, הנאמנים לדגל ציון, המשכנו בעבודתנו ושמרנו על הגחלת שלא תכבה גם בימים קשים.

א. ציוני

קערות בערב יום־הכיפורים

ידוע היה המנהג לאסוף תרומות ליישוב ארץ־ישראל ע״י הועד האודיסאי של חובבי־ציון באמצעות קערות בבתי־הכנסת בערב יום־הכיפורים. ציוני סטולין פיגרו בשטח פעולה זו עד שנת תרע״א.

רצה הגורל שבחג־השבועות תרע״ב גורשתי בפקודת השלטונות יחד עם משפחת קופל אייזנברג מאחוזת טראבאז׳וב (שכן אסור היה ליהודים, לפי חוקי הצאר, להתגורר בכפרים ובאחוזות) ועברתי לסטולין. כמורה עברי התודעתי לציוני העיירה, שאחדים מהם היו ידועים לי מכבר, ובשיחותינו נדברנו לחזק את הפעולה הציונית בעיירה, מאחר שהוזנחה במקום. בישיבה שקוימה לתכלית זו, הוקמה ועדת־פעולה להפצת הרעיון הציוני, לעניני תרבות, לקרן הקיימת ועוד. עם בחירת הועדה, שלתוכה נכנסו המורה אלתר מוצ׳ניק, יהודה־ליב הוברמן, ליבל קולודני וזאב בקלצ׳וק, נדרשו הצעירים שטיפלו בספריה ובהפצת העתונים הציונים, להירתם בעול הענינים הציוניים במקום, שדרשו כוחות רבים.

בימים ההם, ימי שלטון הצאר ורדיפת כל תנועה ציבורית־חברתית, קשה

היה לפתח פעולה רחבה, סכנת מאסר ריחפה על ראש כל עסקן פוליטי ואף העבודה הציונית התנהלה ביתר זהירות, משום כך לא הצליחה הועדה ללכת בגדולות. ברם מה שניתן לעשות תחת דגלו של הועד האודיסאי, שהיה מוסד רשום ומוכר ע״י השלטונות, עשו הציונים בגלוי, ויותר מזה: ניצלו את השלט הליגאלי גם לפעולות אסורות ע״פ החוק.

והנה התקרבו „הימים הנוראים״, בהם הרבו הציונים לאסוף כספים למטרות ציוניות. הועדה החליטה להנהיג את אוסף התרומות בקערות, כדוגמת ערים אחרות, גם בסטולין. היא פנתה לועד באודיסה וקיבלה ממנו חומר־תעמולה לפירסום, טפסי דין־וחשבון ואחרים למפעל הקערות. טובי החברים בעיירה גויסו לעמוד ליד הקערות. הח׳ ברוך גולמן קיבל עליו את הפיקוח על הקערה בבית־הכנסת הגדול, מקום בו נהגו להתפלל ביום־הכיפורים ה„רבי״ וחסידיו. כותב הטורים נשלח לעזור בזה לגולמן, כי לא היה שם בטחון מלא בהעמדת הקערה בגלל יחסם השלילי לציונות של רבים מהחסידים וחצר ה„רבי״ בכלל.

כהכנה לפעולת הקערות ערכו ביניהם הציונים מגבית לפני־כן ואספו למעלה מעשרה רובל, שהכניסו לקערה של גולמן. הדבר עשה רושם ועורר רבים לתרום סכומים ניכרים. לא נתגלתה כל התנגדות ל„קערה״ הציונית בבית־הכנסת הגדול וכן בשאר בתי־הכנסת. הממונים, וסביבם בני־הנוער הציוני, עמדו בכל בית־כנסת של העיירה ותבעו מהמתפללים לתרום ליישוב ארץ־ישראל. לשבחם של יהודי סטולין יאמר, שאם־כי לא היו ציונים תרמו כולם ורבים בעין יפה ל„קערה הציונית״, כפי שכינוה בעיירה. מי שרצה בפרסום שמו בספר־התורמים המיוחד לתרומות אלו, חייב היה לתרום לפחות 20 קופיקות, אולם נמצאו רבים שתרמו גם יותר. לעומתם היו כאלה שיצאו ידי חובתם בפרוטות, כמתן צדקה לכבוד יום־הדין. במידה ידועה השפיעו העומדים ליד הקערה על ההכנסות וכן על התורמים, שלא נוח היה להם להתחמק או לתרום סכום פעוט. בקיצור, בני ישראל נתבעו ונענו. הצעירים שימשו אותה שעה מקשרים בין העסקנים שעמדו ליד הקערות, עשו את הסידורים הטכניים הדרושים ומסרו על מהלך הפעולה.

מפעל הקערות ליישוב ארץ־ישראל שהונהג בעיירה לא הכזיב, ותוצאותיו היו ניכרות.

במוצאי יום־הכיפורים הופיעו כל העסקנים עם הכסף שאספו והחומר שבידם ורשימות התורמים. הפעולה סוכמה: נאספו 50 רובל, הצלחה שאיש לא פילל לה. גולמן, שבדירתו נתקיימה אסיפת הסיכום, היה מלא התלהבות ובשיחת־חברים הציע (בהלצה) לקנות ממתקים לילדי העיירה ב־10 קופיקות, שכן אם מתנגדי הציונים טוענים, כי הכספים נאספו לסוכריות, לא כדאי להכשילם בחטא „לשון־הרע״... העסקנים היו מרוצים מתוצאות המפעל, ראו בהן ערובה להצלחה בשטחי־פעולה ציונים אחרים, והחליטו לעשות צעדים נוספים להחדרת הרעיון הציוני ברבים.

למחרת יוה״כ פגשני אשר׳קה, בנו הבכור של ה„רבי״ ר׳ ישראל פרלוב, שאל להכנסת הקערות ואמר לי בזו הלשון: „אבי מתרעם על שהעליבוהו הציונים״. „הכיצד?״ — שאלתי. ותשובתו היתה: „בכל בית־תפילה העמדתם קערות ליישוב ארץ־ישראל ואילו בבית־מדרשו לא״. רגע נמצאתי במבוכה, אך תוך כדי דיבור הסברתי, שלא היתה כאן כל כוונה לפגוע, חלילה, בכבוד ה„רבי״, אלא שראינו כל בית־תפילה כמוסד של קהל ולא ביקשנו כלל רשיון מהגבאי. לא כן בית מדרשו

של הרבי, שהוא רכושו ורשות־היחיד שלו, וסבורים היינו שאין להעמיד בו קערה בלי נטילת רשות מראש. ומאחר שלא היינו בטוחים כי ה„רבי" יסכים לענין, מחמת יחסו הידוע לציונות, לא פנינו אליו בענין זה. ביקשתי מאיש־שיחי להסביר את הדבר לאדמו"ר. נראה שהסברתי נתקבלה על דעתו של אשר׳קה, שהיה נוח לבריות ולא התעמק יתר על המידה בכל הענין, ואפשר שהדברים לא נאמרו ברצינות מלאה.

וכך הוכנס מנהג הקערות ליישוב ארץ־ישראל בסטולין והכנסות המפעל גדלו משנה לשנה.

זאב בן־ישי

בית-העם הציוני

כשעולה על לב זכר בית־העם הציוני בסטולין, מיד צפה בזכרון תקופת גידול הפעולה הציונית והלאומית בעיירה לאחר המהפכה הגדולה ברוסיה וההתעוררות הציבורית החזקה שהורגשה ברחוב היהודי בשנות 18—1917. כל הכוחות שהיו טמונים ומדוכאים קמו בבת אחת ויצאו לפעולה בשטחים שונים, וביניהם גם הציונים שפיתחו פעולה רחבה ביותר.

לא עברו ימים רבים מאז מרס 1917 והציונות בסטולין נמצאה במצב של פריחה וכיבושים. בתהלוכה הגדולה שנערכה לכבוד השחרור והמהפכה צעדו גם הציונים, ובעיקר הנוער, תחת סיסמאות לאומיות עם דגלי כחול־לבן. הספריה הציונית, שהכילה שני ארונות ספרים והבונדאים רצו להפכה לספריה כללית ומשנתקלו בהתנגדות מצד הציונים קשרו מלחמה עליה, — הוחזקה במאמצים בידי הציונים ונשארה בידיהם כספריה ציונית. אותו זמן הורגש צורך במקום ריכוז הפעולה, מרכז לעבודת הציונים בעיירה ומועדון לפגישות חברים, להחזקת הספריה, למשרד, לאסיפות, לנשפים ולכל פעולה ציונית אחרת. לתכלית זו שכר ועד הציונים המקומיים שני חדרים בבית ר׳ מוטיל גרבוז ברחוב דומברוביץ, וקראו לחדרים בית־עם ציוני. שלט, שבו התנוססה הכתובת בצבע כחול על רקע לבן בישרה לכל עובר ושב בעברית וברוסית: בית־עם ציוני. מיום ראשון לשכירת הדירה הפכה לבית־מועד של ציוני העיירה וכל הימים ביקרו בה החברים המקומיים והבאים מחוץ לעיירה. בימה קטנה הותקנה באולם הגדול, נרכש ריהוט צנוע והקירות קושטו בתמונות מנהיגים ועסקנים. דגלי הלאום התנוססו בתוך המועדון, שם דברו עברית, שרו משירי ציון, קראו עתונים וספרים מארץ ישראל, בקיצור — אוירה ציונית מילאה את כתלי בית־העם.

זכורות יפה ההרצאות שנשמעו במועדון מפי לייבל קולודני, אלתר מוצ׳ניק, ישראל־יונה זרחוביץ, אריה גרבוז־אבטיחי, מהרשק ואחרים. שם הרצו השליחים טורקלטאוב, מרגולין ואחרים, שם נערכו הבחירות לועידה הציונית השביעית, שם התקיימו ישיבות הועידה הציונית המחוזית, החליפו שם ספרים בספריה ושם היתה לשכת האגודה.

מהחברים הפעילים שדאגו לבית־העם התבלטו: אסתר פליאסניוק, פייגל

טנצמן, בילה זלדין, שרה גלויברמן, בילה ורניק, שרה קוזניץ ועל כולם מרדכי איזנברג ולייבל גרבוז. בתקופה ההיא נערכו בבית־העם הרצאות מדי שבת בשבתו שמשכו גדולים וקטנים, והנוער שאב תורה ציונית וחברתית. בו ספג רוח ועל ידו התחנך הנוער. בו קמה קבוצת החברים והחברות שהכריזו על עצמם בתור „צעירי ציון". בו התנהלה העבודה למען הקרן הקימת לישראל ע"י החברות בילה זלדין, אסתר פליאסניוק, שרה פיאלקוב ואח', חברי ועדת קק"ל שהראו פעילות רבה.

הועידה הציונית המחוזית וחתימות צירים ואורחים

לא אחת שימש בית־העם מקום כינוסים, וכן לנשפי חברים, למשפטים ספרותיים, מסיבות־חג וסתם אסיפות. זכורה האסיפה שבה מסר הח' גרבוז־אבטיחי דין־וחשבון מהועידה הציונית השביעית בפטרוגרד, לאחר שהבונדאים לא נתנו לו לנאום בבית־המדרש ומחוסר אולם אחר השתמשו בחדרי בית־העם.

זאת ועוד: עם הקמת בית הספר העברי „תרבות", כשהורגשה צפיפות בכיתות נמסרה דירת בית־העם באורח זמני לשתי כיתות של בית־הספר, ומשנתפנתה — חזר בית העם לקדמותו.

מאורעות הימים שלאחר המלחמה שהביאו אנדרלמוסיה בחיי היהודים בעיירה גרמו להזנחת בית־העם. כעבור 2—3 שנים ועם הקמת החלוץ ושאר ארגוני הנוער הציוני נוסדו מועדונים נפרדים, שהיו המשך לבית־העם הציוני.

בילה ברנדס־זלדין

הועידה הציונית המחוזית בסטולין, שבט תרע״ח

עם הצהרת בלפור

רבים בסטולין שמעו וידעו על ההכרזה ההיסטורית של בלפור, שלפיה הוכרה זכותו של העם העברי על ארץ־ישראל להקים בה ביתו מחדש. הכרזה זו, הידועה בשמה „הצהרת בלפור", מיום 2 בנובמבר 1917, נתפרסמה ברבים, אך נבלעה בתוך רשמי החויות של התקופה הסוערת, ימי המהפכה הגדולה ברוסיה, שבלעו את כל תשומת הלב. אנשים קראו ושמעו על ההצהרה וחזרו לחיי יום־יום וקורותיהם, שהיו מרובים והעסיקו את מוחם של היהודים בכל מיני בעיות.

באותם הימים נפל בחלקם של רבים מהפעילים במחנה הציוני להקדיש מזמנם ומרצם לפעולות הסברה ציונית ובקשר לזה נשלחו חברים ששרתו בצבא הרוסי למקומות שונים. גם אנו, ד״ר מאיר פקר, רופא בבית חולים צבאי במינסק, ורופא־השינים יעקב ברמן, שיחידתו הצבאית חנתה בפוליסיה בסביבת סארני— דומברוביצה, נקראנו למלא שליחות דומה בערים ובעיירות.

נפגשנו יחד בסטולין באחד הימים. ציוני העיירה ידעו מראש על ביקורנו וערכו אסיפה פומבית בבית־המדרש של העיירה. משהגענו לבית־המדרש לפנות ערב, מצאנו אותו מלא קהל, בעיקר נוער. המרצה הראשון הקריא את הצהרת בלפור, הסביר את תכנה ועמד על המיפנה בציונות ועל הסיכויים לעתיד. השני התעכב על חובת העם בשעה גדולה זו לציונות ולעם. הוא קרא בהתלהבות לעליה לארץ, להכשרה והגשמה.

היתה הרגשה שהדברים נקלטו ונתקבלו ברצון, ואף יותר מזה — בנכונות לקיימם. איש לא העיר הערות נגד, כרגיל בעיירות מצד בונדאים ויהודים אדוקים. יצאנו מבית־המדרש מלאי הכרה ששליחותנו פעלה את הרושם הדרוש ואחריו יבואו המעשים.

עפ״י הזמנת עסקני הציונים הלכנו לבקר את האדמו״ר ר׳ ישראל פרלוב. הציונים קיוו ששיחתנו תמשכנו ותקרבנו לרעיון הלאומי. הלכנו אתם ובלוויתם והרבי, אמנם, קיבל את פנינו ונכנס אתנו בשיחה, אולי מתוך נימוס לגבי קצינים

יהודים בצבא, ואפשר מטעמים אחרים. שנינו עמדנו בשיחה על המצב החדש שנוצר אחרי הצהרת בלפור, הבענו את התקוה שהציונות תהיה מעתה תנועת העם לכל שדרותיו ועל ידה תימצא הדרך לגאולה. הרבי הקשיב ולא הגיב כמעט, וכשקמנו להפרד ממנו איחל לנו הצלחה. עזבנו את בית הרבי בלי שהיה לנו יסוד להניח שהוא, הרבי, שוכנע על ידינו.

באותו ערב התקיימה פגישה קצרה עם הנוער הציוני, שכן אחד מאתנו פעל מטעם „צעירי־ציון", ולסוף השתתפנו בישיבה עם הציונים הפעילים שבעיירה. החברים הרימו על נס את הצלחתנו וציינו כי הרושם בעיירה הוא חזק ובודאי תוגבר העבודה הציונית בסטולין להבא.

לאחר זמן־מה שמענו שאכן גברה ההשפעה הציונית בסטולין, אנשי „ע מ ד" שואלים ומתעניינים בעליה, מתארגן „החלוץ" בעיירה, מוקמים ארגוני־נוער וסטולין תופסת מקום נכבד בתנועה הציונית בפולניה.

ד"ר מאיר פקר, ד"ר יעקב ירדני (ברמן)

פתיחת האוניברסיטה בירושלים

יום פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים, הוא ז' ניסן תרפ"ה (1.4.25), שהיה יום היסטורי גדול לעם ישראל הוחג באופן חגיגי מיוחד גם בסטולין. המאורע נישא בפי כל, קטן וגדול, ולפי הרגשת הקהל הרחב היתה סטולין ביום ההוא כולה ציונית. ככל היהודים נשאו גם יהודי סטולין את עיניהם ביום ההוא להיכל המדע והחכמה המוקם על הר הצופים בירושלים לעיני העולם הנאור. הציונים המקומיים, ראשי המחותנים בשמחה רבתי זו, היו עסוקים עוד ימים מספר לפני כן בהכנות ובסידורים לחגיגת היום, והנוער הציוני דאג במיוחד שהחג יצליח ויכניס רוח לאומית מחודשת בלב יהודי העיירה.

עסקני קק"ל, בילה זלדין ואהרון פיאלקוב, סובבו יום לפני זה בבתי העיירה ומכרו טלגרמות של קק"ל למשלוח ברכות לפתיחת האוניברסיטה. הם נפגשו באהדה בכל מקום. גם בונדאים לא התנגדו למשלוח הברכות שמספרן הגיע ל־120. חנונים רבים עזבו את חנויותיהם ביום ההוא ובאו אל חצר בתי־הכנסיות. שם הסתופף המון רב שסטולין לא זכרה כדוגמתו. הסביבה קושטה בדגלי הלאום שהתנופפו בחזית בית־הכנסת הגדול (הוא בית־הכנסת הלבן שבעיירה) וסדרנים העמדו מכל הצדדים לכוון את הציבור. הצופים (סקאוטים) הופיעו בתהלוכה לבושים מדי חקי ומקלות בידיהם והשאירו רושם בל ימחה. נואמים מטובי הכוחות הציונים שבעיירה עלו על הבמה איש אחרי רעהו, ביניהם: ישראל־יונה זרחוביץ, אלתר מוצ'ניק, יצחק בלוהוסקי והמורה שכטמן, ונשאו את דבר היום לפני האלפים שמילאו את בית הכנסת מפה לפה. גם הרחבה שלפני בית־הכנסת היתה מלאה קהל אנשים שנשארו בחוץ מחוסר מקום. הלב רעד מגיל ורגש משמחה למראה הנהדר ולשמע הנאומים שעוררו את הלב. תמונת הרצל התנוססה בכניסה לבית־הכנסת, ובצדדה — תרשים הבנין של האוניברסיטה וסביבם כרזות ופסוקים המדברים אל הלב והנשמה הישר־

אלית. זרחוביץ ספר על הרעיון ליצירת אוניברסיטה עברית בא״י שעורר הפרופ׳ הרמן שפירא בראשיתה של התנועה הציונית והדבר עורר תשומת לב, ובקונגרס הציוני בוינה בשנת תרע״ג נתקבלה החלטה על הקמת האוניברסיטה וכי הקק״ל רכשה חלק מהקרקעות שעליהן משתרעת האוניברסיטה, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. היסוד לאוניברסיטה הונח עוד בשנת תרע״ט ובמשך 5—6 שנים הוקמו

אספת־עם ציונית ביום פתיחת האוניברסיטה בירושלים

מכוני מחקר במדעי היהדות, חימיה, ביאולוגיה ומיקרוביולוגיה ומעתה יקויים באוניברסיטה „כי מציון תצא תורה״!

עוד הנאומים הנלהבים יוצאים מפי הנואמים ודמעות גיל חונקות את הלב והגרון והנך קורא בעיני כל העדה, גדול היום וקדוש החג לכולנו, כי לנו הארץ ואנו נהיה בבוניה, גואליה ובעליה.

חגיגת האוניברסיטה בסטולין שעברה בהצלחה וברוב פאר השאירה רושם בל ימחה בעיירה לשנים רבות והיתה לה השפעה רבה על הכשרת הלבבות, היא קרבה את סטולין לארץ־ישראל.

בילה ברנדס־זלדין

ארגון להתנחלות „שיבת־ציון״

גלי העליה המוגברת לארץ, שהקיפו בעיקר את בני הנוער ועסקנים ציוניים, והידיעות מן הארץ בשנות 1920—1925 עודדו ומשכו רבים מקרב יהודי העיירה משכבות שונות לארץ־ישראל. רעיון ההתנחלות בא״י חדר גם לחוגי „עמך״,

שהיו רחוקים לפני כן מן הציונות. החלו לדבר ולחשוב על עליה והתישבות על הקרקע בארץ. ומשיחות בבית־המדרש ובשוק עברו לשיחות בבתים ובקהל. באולם התפילה „פלבנה" שליד בית־המדרש נערכו דיונים מעשיים, שבהם היה ר' ישראל־יונה זרחוביץ הרוח החיה, והתארגנה קבוצה לעליה, שכוּנתה „שיבת־ציון".

עם הקמת הקבוצה הוחלט לבחור משלחת שתצא לארץ כדי לקנות שטח אדמה מתאים בשביל חברי הארגון ולתכנן את עלית החברים. כל החורף אספו חברי הארגון כספים וטפלו בתקנות, ובחודש אפריל 1925 יצאו שליחים לארץ כבאי־כוח הקבוצות האלו מסטולין, פינסק וסארני. במשלחת השתתפו: אברהם וויוואט ומרדכי אייזנברג מסטולין — פינסק ושמואל זינגרמן עם פינחס קלייד מסארני.

בהגיע המשלחת לארץ, ניגשה מיד לביצוע התכנית. אחרי סיורים נפגשה עם מנחם אוסישקין ואברהם גראנובסקי, מראשי קרן קימת לישראל, ולפי עצתם התקשרה המשלחת עם „חברת הכשרת הישוב" בדבר רכישת שטח אדמה במפרץ חיפה. כמפרעה מסרו חברי המשלחת לידי חברה זו את הכסף שהביאו אתם במזומנים, ועי"כ סייעו לקק"ל ברכישת שטח אדמה שכלל גם את החלקה המיועדת בשביל הארגון. עם זאת התחייבו לפרוע את העודף לפי תנאים מסויימים. הודות להתקשרות זו ניתנה אח"כ אפשרות לאותם מחברי הקבוצות שלא יכלו לעמוד בהתחייבותם לרגל המשבר הכלכלי בפולניה, לקבל חלקות קטנות בסביבת עפולה. ואילו אותם מחברי הארגון שפרעו את תשלומיהם — התנחלו על אדמת הקק"ל במפרץ חיפה, בהתאם לכתב ההתקשרות שנחתם בשעתו עם „חב' הכשרת הישוב".

והרי העתק האישור שניתן לב"כ הקבוצה מאת הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולניה בצאתם לארץ:

ורשה, כ"ח ניסן תרפ"ה 22.4.25, מספר — 1995

אל חברת הכשרת הישוב בארץ ישראל

ירושלים

ח. נ.

המוכ"ז, ה"ה שמואל זינגרמן, אברהם ויוואט ומרדכי איזנברג מעיר סטולין באי כוח קבוצה לרכישת קרקעות בא"י „שיבת ציון" סטולין—סרני—פינסק, עולים לארץ ישראל במטרה לרכוש קרקעות בשביל חברי הקבוצה הנ"ל. כוחם של הללו יפה להעביר קניות בשלמותן ואנו מבקשים איפוא מאתכם להושיט להם את עזרתכם בנידון אינפורמציות ועצות המתיחסות אל מטרת בואם לארץ.

בכבוד ובברכת ציון
ההסתדרות הציונית בפולניה
א. צייטלין

היה בדבר צעד ממשי ומעשי מצד יהודי פוליסיה וסטולין בתוכם, להתנחל בא"י ולהשתתף בגאולתה ובבנינה.

מרדכי ברזלי

הד מאורעות תרפ״ט בארץ-ישראל

הד מאורעות הדמים של אב תרפ״ט בארץ־ישראל הניח חותם מיוחד על סטולין הציונית והיהודית כאחד. רבים רבים מבני העיירה היו קשורים לארץ ע״י בניהם שעלו לפני כן ארצה, ורבים היו הקשורים אליה מתוך חינוכם והכנותיהם לעליה. על פרוץ המאורעות נודע בעיירה מתוך העתונים היומיים והדבר היה לשיחה בפי כל. ולא רק ציונים, ולאו דוקא הורים שבניהם עלו כבר ארצה או אלה החולמים לעלות, דאגו למתרחש שם בארץ וכאבו את כאב הישוב העברי בה, אלא כל בני העיירה כולה מקטן ועד גדול היו אחוזי התרגשות לגורל העם בציון, לנפש ולרכוש ולכל תוצאה שמאורעות הדמים עלולים להביא. העומדים בתור לעליה ומצפים לסרטיפיקטים חששו שמא יפגע הדבר בעליתם, שכן מלומדים היו לקח ממאורעות 1921 שהעליה נפסקה בגללם. בבית־המדרש, בשעת התפילה, בבית־הספר בשעות הלימודים, בשוק, בדואר ובכל מקום שאל איש את רעהו ושוחחו על המאורעות בארץ.

והידיעות המגיעות יום־יום היו סוערות ומסעירות עד שהחלו להתקבל מכתבים מחלוצי סטולין בערים, במושבות ובקיבוצים. המודאגים שבעיירה מהמצב בארץ מתחזקים בקראם על רגש הבטחון של הישוב, על עמדתו האיתנה ועל הרוח האמיצה המפעמת אותו. הפסימיסטים מתחילים לבטוח בכוח ארגונו של הישוב, שכן הוא עם על אדמתו ויודע על מה הוא נלחם, אלא שהספק מנקר במוחם: האם לא יפריעו האנגלים ליהודים במלחמתם נגד הפורעים הערבים?

נסערים ונרגשים מהמתרחש בארץ, נרעשים ונפעמים ממשמע אזנינו ומהמית לבנו, ובהיותנו נתונים לקורות הימים — רצה כל אחד מאתנו, בני הנוער הציוני לזרמיו בעיירה, להשליך עצמו אל תוך האש, לעמוד במערכות ההגנה שתארנוה כמלחמה באויב. ואף כי לא פיקפקנו כי יד ישראל תהיה על העליונה, הרגשה הנובעת מרצון עז ומעומק הנפש, כי לא יכולנו להעלות על הדעת תוצאות אחרות, נדמה היה לנו שנוכחותנו בארץ תגביר את הכוח היהודי עד כדי בטחון מלא בנצחון על הקמים עלינו במולדת, והכמיהה לעליה גברה וחזקה, כי לא יתכן שהישוב ישאר בדד במערכה!

והנה הגיעו חוזרים מהמרכזים ועתונים מארץ־ישראל, מהם שאבנו הוראות והסברות, וההתלהבות גדלה ואחזה את כולנו לעלות ולהצטרף למגינים, לשומרים ולבונים. כל אחד מאתנו שאף להחלץ ולהקדיש את עצמו להגנה, אבל דרכי ציון היו חסומות. התהלכנו מדוכאים מהמצב וגאים על אחינו בארץ היודעים להשיב מלחמה שערה ואינם עוזבים כל עמדה. עניני̇ם פרטיים, עבודות וכל מיני סידורים נדחו או לא בוצעו כסדרם, כי הלב והמחשבה היו נתונים לארץ ולמאורעותיה.

בעצם הימים ההם נקראה באופן ספונטני ע״י „החלוץ״ הסטוליני בשיתוף עם שאר הארגונים הציונים המקומיים, אסיפת־אזעקה, כדי לתת ביטוי לסערת הרוחות ולגיוס אמצעים נוכח המאורעות. לאסיפה באו כמעט כל בני הנוער שבעיירה וסתם יהודים, ביניהם רבים מהסביבה הקרובה. היתה זו אסיפה של חרדה שהחדירה רצינות ואחריות. דמומים הקשיבו הנאספים לדברי המרצים, שהיו קולעים, היתה בהם קריאה לכוננות ולמילוי יעוד שהזמן מחייבו ובו תלוי עתיד המפעל. הקהל היה אחוז הרגשה רצינית ביותר ומבלי שנדרש במיוחד החל להתנדב, מתוך הספסלים

הכריזו על תרומות גדולות בכספים ובתכשיטים. רצו אנשים להביע בדרך זו את הסולידריות שלהם ואת שיתופם לענין. ומיד הועלו על הבימה כמה מ„פני הקהל" והם הכריזו על מגבית מיוחדת למען א"י לדיכוי מאורעות הדמים ולהגברת העליה לארץ.

ההתלהבות שאחזה את הנאספים הביאתם לידי התפרקות ממש ועל השולחן נערמו כמה אלפי זהובים, טבעות, שעונים ותכשיטים אחרים בעלי ערך. היו שהגישו התחייבות להכניס למחר את תרומתם ואיש לא הרשה לעצמו לצאת מהאולם פטור מתשלום כופר מרצון. התפרקות כזו לא ידעה סטולין וימים רבים דיברו על אסיפה זו בעיירה ועל ההתנדבות של ההמונים. לפי הלך הרוחות של אותם הימים נקל היה להעריך ולקבוע את הקשר החלוצי החזק שנוצר בין סטולין ובין ארץ־ישראל.

אפרים ליפשיץ

ה„כפירים"

הרוח הלאומית שנשבה בקרב הנוער בסטולין מאז המהפכה הרוסית והחינוך הלאומי בבית־הספר „תרבות", הולידו בקרב ילדי העיירה שאיפה להתארגן באגודה של ציונים צעירים. האם רק המבוגרים יכולים לפעול למען רעיון ארץ־ישראל? הן גם הם היו בשעתם קטנים! מתוך קנאה והתלהבות כאחד נדברו 4 ילדים להקים את האגודה הנכספת ולרכוש חברים. קסם לנערים הכיוון של אגודת „גורדוניה", שנוסדה בחורף 1921 אחרי פטירתו של א. ד. גורדון.

עם רעיון זה יצאנו אל ילדי סטולין, ובעיקר אל חניכי בית־הספר „תרבות". מתי־מספר, ילדים בגיל למטה מ„בר־מצוה" היינו כשהנחנו את היסוד לאגודתנו — הסתדרות צופים שקראנו לה „כפירים". לא קל היה לארגן נוער בגיל זה ונוסף לכך לא חסרו מכשולים מן החוץ, פחד הורים ומורים גם יחד.

כלקראת חג היינו מתכוננים לפעולות שלנו, שנערכו מדי שבת בשבתה בשדרה שבקצה העיירה, הרחק מעין רואים. ימים ולילות ציפינו לפעולה כאל מאורע חשוב וחג, בה נערך מפקד ואחריו שיחה קצרה, ובסיומה מיהרנו איש איש לביתו, מלאי ציפיה לפגישה הבאה. זכר הפגישות ההן לא ימחה מלבנו.

היה נכון! תמיד נכון! זאת היתה סיסמתנו וגם ברכתנו, ברכת ה„כפירים". ואמנם היינו גם נכונים לקבל מנות ואף „מתנת־יד" מאב או ממלמד על מעשינו — ביטול תורה וחריגה מהמקובל. לדעתם, מוטב היה לשבת בבית בשבת ולחזור על פרשת השבוע ולקרוא פרקי־אבות, מאשר להתרוצץ כ„שקצים". וכך נעשינו מרדנים וחסרי משמעת, הלכנו ב„שרירות" לבנו הילדותי. התחלנו לדבר עברית בינינו והעמדנו את עצמנו לרשות האגודה הציונית שבעיירה. שום עבודה או מבצע לא היו קשים בעינינו, ומה שעשינו — נעשה בחרדת קודש ממש. אספנו תרומות לקרן קימת, הפצנו גלויות של קרן היסוד, מלאנו תפקידי קשר ושמשות, והפרוטות המעטות שקבלנו מהורינו לצרכינו היו קודש לקופסה הכחולה.

והנה נפל דבר בעיירה: הגיע אורח מארץ־ישראל, העסקן הציוני לייבל

גארבוז (שמו העברי אריה אבטיחי), בן העיירה, הזכור לילדי סטולין כאחד ממיסדי בית־הספר „תרבות" שלהם. משמענו אנו ה„כפירים" על הופעתו של האורח מארץ־ישראל לפני חברי „גורדוניה" וה„התאחדות" — בקשנוהו להרצות גם לפנינו.

פגישתו של אבטיחי עם הקטנים היתה חמה מאד ואחריה השתתף בכמה אספות שלהם, בהן סיפר לילדים מחיי הארץ, על ילדי הישוב החדש, על חיי עבודה, על העליה ועוד. הדברים עוררו בהם התלהבות עצומה. אבטיחי זרע ציונות בקרב ה„כפירים" והעשיר את מחשבתם.

והנה זכינו להופיע בפעם הראשונה על דגלנו בפומבי בתהלוכת ל"ג בעומר. עברנו את הרחוב הראשי בסך שורות־שורות, צעדנו בראש מורם לפי קצב

אגודת „הכפירים" בסטולין עם אריה אבטיחי, תרפ"ב

המשרוקית של מדריכנו ומשכנו עין רואים. לשמחתנו לא היה גבול. האורח מא"י גרבוז־אבטיחי ליוה אותנו והצטלם אתנו ביום ההוא.

בעוד זמן־מה זכתה אגודתנו למאורע כביר שני. ראש אגודת הציונים ישראל־יונה זרחוביץ הזמין אותנו להשתתף בהכנות לחגיגות יום כ' תמוז לזכר הרצל. ערכנו עלה בעיני עצמנו ובהתלהבות רבה גייסנו את כל חברינו למבצע זה. את כל ימי החופש הקדשנו להכנות וביום האזכרה להרצל הופענו על הבמה והצגנו תמונה חיה של קבוצת רועי־צאן ליד מדורת־אש. שרנו את השיר „מסביב למדורה" ונתקבלנו על ידי הקהל בתשואות. אחרי כן הופענו בתרגילי התעמלות שונים ובבניית פירמידות. היתה זו הופעתנו הראשונה על הבמה והצלחתנו עוררה בנו הכרה עצמית וסיפוק מלא. לסוף נקראנו למסיבת הציונים המבוגרים ועסקני העיירה, שם דברו בשבחנו והעלו על נס את כוחנו ומסירותנו לרעיון התחיה. מאז התחלנו לראות את עצמנו כחלוצים וכמועמדים להכשרה ועליה לארץ־ישראל.

ואכן, במרוצת הימים יצאו מאות מחברי אגודת ה„כפירים" להכשרה

ולאחר שנים מספר התבלטו אחדים מאתנו כפעילים ב„החלוץ", ב„השומר־הצעיר", ב„גורדוניה", ב„ברית־טרומפלדור" ובארגונים אחרים. כמה מחברינו נאלצו להגר עם הוריהם לחו"ל, אך רובם זכו לעלות ארצה ולהיות בין מגיניה ובוניה.

ישראל גינזבורג

„השומר-הצעיר"

מי נטע בלבנו אהבה למולדת בהיותנו על אדמת נכר? מי לימדנו לזקוף ראשינו, ראשי ילדים גלותיים, שחוחים, יראים בפני כלבו של הגוי? מי פתח בפנינו פתח לעולם הרחב וצפונותיו? מי הדריך ולימד, חינך וגילה אפקים, אהב וחינך כל נער ונערה יהודיים בעיירה? למי אנו חייבים איפוא, תודה, אם לא להסתדרויות הנוער העבריות, ולבית הספר „תרבות" אשר על אף חילוקי הדעות שהיו לפעמים ביניהם שימשו כולם מטרה אחת נעלה: חינוך הדור הצעיר והעלאתו ארצה.

על אחת מהסתדרויות הנוער האלה, על הותיקה, הגרעינית והעסיסית שביניהן — על הסתדרות „השומר־הצעיר" בסטולין, ידובר להלן. אין טורים אלה מתיימרים לבוא במקום מחקר היסטורי. לצערנו ולמגינת לבנו לא נשארו בארץ תעודות כל שהן על התקופה בת עשרים וכמה שנים, למן יסוד הקן השומרי בשנת 1920 ועד חיסולו יחד עם חיסול העיירה כולה בשנת 1942, פה ושם שמורים ודאי זכרונות, אם אצל החברים הממשיכים בדרכם עד היום הזה, והריהם נמצאים עתה בקיבוציהם בשדות העמק ובערבות הדרום — ואם אצל רבים אשר עברו כברת דרך בחייהם בתוך שורות ה„שומר־הצעיר" ועתה הם נמצאים במקומות שונים בארץ. אכן, לחברים האלה, הזוכרים, משפט הגאולה של התקופה ההיא מתהום הנשייה.

כותב הטורים הללו, בן המשמרת הצעירה של „השומר הצעיר" בסטולין, אינו מתכוון אלא להצבת ציונים אחדים, בחינת תמרורי דרך, בהתפתחותה של הסתדרות נוער זו, ואינו סבור שעליו המלאכה לגמור. רק משום חשש השכחה נטל עליו את המשימה. ולא יפלא, איפוא, אם ימצאו בה ברשימה זו אי דיוקים, או ערבוב פרשיות של מוקדם ומאוחר. ועם הקוראים הסליחה וההבנה.

אסיפת קן

— „אל יפול רוח־כם, עלי־זים מתרוננים, בואו שכם אח־חד לעזרת העם...
אל יפול רוח־כם, עלי־זים מתרוננים, בואו שכם אח־ד לעזרת העם..."

בגבעות „פודגוריה" הידהד קול שירה קצובה, אדירה, עברית עסיסית, מלרעית, שבקעה מעשרות גרונות. בשורות ישרות עמדו צעירים יהודיים לבושים תלבושת אפורה־כחולה והניפו דגלים כחולים אל מול שמים כחולים. תרועת חצוצרה, דקה, צלולה, הפסיקה את הדממה שהשתררה לאחר פקודת „הקשב". שרל קשטן, ראש הקן, הקריא את הוראת היום: „הסתדרות ,השומר הצעיר' בפולניה,

הקן בסטולין", הוראת־היום לל"ג בעומר... או הוראת־היום לראש השנה... או סתם הוראת־היום מס' כך וכך. אסיפת־הקן היה בה משום חג לכל החברים. כולם, למקטן ועד גדול, למן שארל, מרים ביצ'יק, ויבדלו לחיים הדסה פרנקל, וולה ועד קטן הזאטוטים שבשכבת „בני־מדבר" נתכנסו יחד. כולם באותן השורות ואותה התלבושת. חשנו עצמנו כחיילים למחנה גדול (היו תקופות בהן מנה הקן בעיירה הקטנה כ־180 חבר). אסיפת הקן התקיימה פעמים אחדות בשנה, רק במאורעות חגיגיים. הפעולה האינטנסיבית היומיומית התנהלה בקבוצות ובגדודים. השיטות החינוכיות השתנו עם המעברים השונים שעברה התנועה כולה, אך הצופיות שימשה מאז ומתמיד יתד ופינה לכל הפעולה ההדרכתית. מהתחלת קיומו חינך הקן השומרי את חבריו להיות אנשים חזקים וגאים, כנים וישרי לב, שאינם נופלים ברוחם, ויודעים לעוץ עצה בכל עת צרה וצוקה. מי יודע אם תכונות אלה לא עמדו להם אחר כך בשעות קשות. שהרי מהמעיין הזה שתו מרדכי אניליביץ', טוסיה אלטמן וחבריהם.

רשאים הננו להניח שנמצאו בין יוצאי הקן השומרי בסטולין, אשר מחצו פרצופי נאצים בשעת לכתם לשחיטה. ודאי לנו שנמצאו...

בראשית

ראשיתו של הקן השומרי בסטולין היתה כנראה בשנת 1920. אז נוסד ע"י צעירים „גדוד הסקויטים על שם הקאפיטאן יוסף טרומפלדור". בארכיון הקן, שהיה שמור בסטולין עד השנים האחרונות לפני פרוץ המלחמה, נמצאו תעודות: מודעות, מכתבים, בקשות של חברים וכן מכתבים שמעליהם נישאה הכותרת הנ"ל. סימן שני, מובהק יותר, לשנת יסוד הקן — הוא היובל, יובל החמש־עשרה, שהוחג ברוב פאר על ידי כל החברים בשנת 1935. גאוות הותיקים היתה תמיד על כך שהקן בסטולין צעיר מהתנועה בפולניה בכמה שנים בלבד. אלה הזוכרים את חגיגת יסוד האוניברסיטה שהתקיימה בסטולין בשנת 1925, זוכרים ודאי את הסקו̇יטים שהופיעו בחגיגה בבית־הכנסת מסודרים בשורות, לבושים תלבושת חאקי, כובע חאקי ועליו סרט כחול־לבן. דומני שכבר אז השתמשו גם במקלות צופיים לתהלוכה.

כאמור, אין בידינו כל חומר נוסף על התקופה ההיא. יש להניח שהקן ינק וניזון מהמקורות הכלליים מהם ינקו קיני „השומר־הצעיר" שקמו אז בערי גליציה ופולין הקונגרסאית ואחר כך גם בסביבותינו. מקורות אלו היו: סערת הנעורים, התפתחות התנועה הצופית באירופה, וכן ההדים שהגיעו מן הארץ: „השומר" ופעולותיו ולאחר מכן גדוד־העבודה, הסתדרות־העובדים וכו'.

מעון הקן הראשון (או „הלוקאל" בפי הבריות) היה, כנראה, אצל יהושע ברוך („שיעברוך") בקרבת הנהר, על יד המפחה של האחים קוזניץ, במקום שהיה מכונה: ה„פגרים" (אויף די פגרים). אכן, סימני בית־קברות עתיק (כ:נראה פראוו־סלאבי) נגלו שם מזמן לזמן, כשהיו בעלי־עגלות חופרים חול צהוב לבנין. בקרבת מקום עברה התעלה שהקיפה את העיירה ושימשה בצורה פרימיטיבית לניקוז וביוב (די קאנאווע) ועל ידה צמחו עצים עתיקי־יומין. עם בוא האביב התערבבו הריחות של התעלה והעצים עם ריחות הלבלוב בגן עצי הפרי של ר' מאיר ניסן גייר שבסביבה.

מעון זה, שהיה מבין הראשונים בכלל בעיירה, משך אליו המון סקרנים שהיו נוהים אל חלונותיו לראות מה עושים שם ה„משומדים" הללו בערבי שבתות. חסידים וזקנים היו סופקים כפיהם, יורקים שלוש פעמים ועוברים הלאה לדרכם. ואילו אנשים צעירים יותר היו מציצים בגניבה ולעיניהם נגלתה תמונה מוזרה. על הקיר תמונותיהם של הרצל וטרומפלדור מקושטות בניר צבעוני ומסביב יושבים „החברה הללו" על הרצפה ומקשיבים לדבריו של האחד, המקריא מתוך ספר. משל „חברה־משניות" או „שיעור" בישיבה, להבדיל, מתנהל כאן.

הקן השומרי ינק הרבה מהשושלת החסידית ובית ה„רבי" שבעיירה, מאגדות ה„ינוקא" ומ„התשליך" של ראש־השנה. מוזר, אף כי שני אלה תרתי דסתרי הם, שהרי השומרים ביטלו במחי־יד את כל הישן וחרתו על דגלם את „מרד־הבן", מרד בעבר ובכל הכרוך בו; אותו „השומר־הצעיר", שקם כאילו כריאקציה נגד העולם היהודי הגלותי, הושפע השפעה רבה מהחסידות. כאותם חסידים שבבית הרבי ישבה הקבוצה השומרית, או הגדוד, ביום שבת של חורף, בין השמשות, בַּחושך, ופיזמה בדבקות „וטהר לבנו לעבדך באמת". בחוץ יללה סופת כפור. שלג

מועצת מנהלי „השומר־הצעיר" בסטולין, כסלו תר"ץ

רטוב, צורב ירד וכיסה את עין הארץ. בבית אשר ברחוב השני מתהלך אבא בשעות אלו בין הצללים שעל הקירות ו„טוחן" פסוקים בארמית על שבת המלכה המסתלקת: אנת הוא מלכא מלך מלכיא וכו'. בביהמ"ד שבטבור העיירה עובר לפני העמוד ר' אהרון דער בעריז'נאייער" ומסלסל בניגון שיגון ומתיקות, עבודת אלוהים ודאגת פרנסה כרוכים בו יחדיו: „אתה אחד ושמך אחד". אמהות זקנות לוחשות בשעות אלו בבתים: „גאט פון אברהם". עוד מעט יעלו אור ועם כל הצער שביציאת השבת יתנחמו כולם ב„שבוע טוב", „גוט וואך", ישפתו את המיחם וישתו תה מהביל ורותח — ובמעון השומרי אף שם יציאת שבת, אף שם מפזמים ניגונים חסידיים שנקלטו בנגינה בבית הרבי או שהובאו לכאן ע"י „מבקר" שבא לקן.

היו בה בחסידות כמה תכונות שאותם ירשה תנועת „השומר־הצעיר" בכללותה. ואילו הקן השומרי בסטולין נטלם כפירות בשלים בבית הרבי המקומי: אמונה, דבקות ברעיון ועל כל אלה השקפת עולם חיובית, בחינת „עבדו את השם בשמחה". כאלה היו הראשונים אשר יסדו את הקן וכך נמסרה תורה לדורות הבאים.

מדי דברנו בראשונים ובמייסדים בל נקפח, חלילה, זכות ראשונות של

הצבת ציון לנאמן הנאמנים, אשר עמד על משמר הקן מיום היוסדו ועד היכחדו מעל פני הארץ — שרל קשטן.

שרל קשטן

שרל נולד בשנות העשר האחרונות של המאה הנוכחית בבית יהודי טיפוסי והיה נציג מובהק של האינטליגנציה היהודית העובדת בעיירה. בשנות ילדותו למד בחדר אצל אביו ואחר כך קנה תורה לעצמו בתור אוטודידאקט. הוא היה בעל קלסתר פנים אציליים, ואם כי קדרות יהודית היתה פרושה עליהם, נחבאה כאילו בקצות שפתיו בת־צחוק קלה, שובבה, מלגלגת, — חיובית. זוג עיניים עמוקות, שחורות, תוהות, סקרו אותך, מדי דברך אתו, בעד זכוכית הפנסנה. היתה בו בשרל מזיגה של תורה וחכמה, של שכל קר ונוקב — ושל לב חם ורוגש. איש מידות טובות היה ולא יכול לשקוט בשמעו דבר עוול. סמל היה לרבים מאתנו שהתחנכו על ברכיו ושתו בצמא את דבריו. אף לאחר מכן, כשהתבגרנו וידענו לנתח בעצמנו עובדות ושמועות, כשהלך־רוח של ביקורת אחז בנו, — הערכנו את שרל ונמלכנו בדעתו בקלות כבחמורות. הוא היה מכובד ומקובל בעיירה על כל מכיריו. אף יריביו החריפים כיבדוהו. היו לו מהלכים בבתים ובחוגים שונים, למן ה„בונד" ו„האגודה המקצועית של פועלי המחט" הסטולינית, ועד הציונים הכלליים: שקליאר, בלוהוסקי, ר' ישראל יונה זרחוביץ' ואח'.

צלם היה ממקצועו ובעבודתו פירנס את כל משפחתו הגדולה. שקדן ולומד תורה כל חייו. ועם כל זה מצא זמן רב לפעולה בקן, בליגה למען ארץ־ישראל־העובדת, „החלוץ", הסתדרות „תרבות" המקומית וכו'. בכל המקומות האלה מילא הקן תפקיד חשוב, ובמשך תקופות ארוכות היווה את חוט־השדרה של הפעולה בהם, הודות לעזרתו ולפעולתו של שרל. הוא הצטיין בכוח הסבר ושכנוע, היה נואם מצויין, כשהיה מופיע על הבמה כנציג „השומר־הצעיר" היו כולם מאזינים לו ברחש כבוד. מבין הראשונים היה, מהדור הותיק, שסיגל לו את ההברה הספרדית והרכיבה לעברית שלו, ההשכלתית, הגרונית, המצלצלת. כשהיה מתרגש בזמן נאום כזה היית חש בפועל איך האדם מפליג בכנפי דמיונו לארץ עליה חלם, ואליה לא הגיע, ומתאר בצבעים עזים את כל המתרחש בה עד לידי שיכחה עצמית, בחינת „כל עצמותיו תאמרנה".

אביו, ר' אשר קשטן, מראשוני חובבי־ציון בעיירה, יהודי נמוך קומה, שהחזיק בסטולין יחד עם אחיו יצחק־ישראל בית־ספר עברי, היה מלמד דרדקי. ברבות הימים בחל בפרנסה זו והיה יושב בית. בבית העץ הקטן, שברחוב הבורקאן, שהדלות שוועה מקירותיו — תססו חיים יהודיים, תרבותיים, עסיסיים. וכיון שבמשך כל השנים שימש הבית כתובת של „השומר־הצעיר" במקום, כתובת לדואר, למברקים ואורחים — היינו, אנחנו הצעירים, מבין באיו. על המדפים ובין מיטות העץ המיושנות היו תקועים ספרים וכתבי־עת שונים. למן גליונות „הצפירה" שהצהיבו ועד אחרון גליונות „בדרך", זה השבועון העברי שהחל להופיע בוארשה במחצית שנות השלושים. למן „חובות הלבבות" ו„שבט־מוסר" — ועד שירי מיכ"ל וכתבי סמולנסקין.

ר' אשר היה יהודי משכיל, בעל גישה סקפטית לכל דבר. הוא לא העז להתמרד בפומבי נגד הדת, אך היה מרבה לבקר את הרבנים, הרביים וכלי הקודש

שהפכו את הדת קרדום לחפור בו. מדי קראו בעתון היה מגביה משקפיו ומחייך חיוכים של נעימות, משמצא פורקן להגיגיו במאמר או ברשימה שקרא.

חבריו לדעה ולויכוח היו שני יהודים סטוליניים, משכילים ובני תורה, ר' אלתר מוצ'ניק ז"ל, ששימש במשך שנים רבות מורה בביה"ס תרבות, ור' חיים וואלינסקי (חיים דער אפטיקער) ז"ל. השלישיה הזאת שהציצה לעולמות החיצוניים ו„נפגעה" במקצת לא הרהיבה לצאת חוצץ נגד כל הישן, אולם שאפה להכניס שיפורים ושכלולים לחיי ישראל, ובחוגי הדתיים הוחזקו אפיקורסים. מדי פעם בפעם היינו פוגשים אותם בויכוחיהם, בעתות חורף, בימי שלג וסגריר על יד התנור המפיץ חומו; ובימי קיץ, בחוץ, על יד ערוגת הירקות שעל יד הבית, ועל יד סככת הבד שהיתה משמשת תפאורה למצטלמים, שבה היה שרל ואחר כך גם אחותו סוניה עושים בקסמיהם.

שרל היה מזדמן לרגל עבודתו לערים הגדולות, לפינסק, לוילנה ופעמים אחדות ביקר בורשה. בשובו היה שואף להכניס מיפיפותו של יפת לאוהלי שם. סיפר לנו רבות על קיני התנועה בערים אחרות, על ההנהגה הראשית ועל המנהיגים. במשך שנים רבות נדרש שרל לעבודה מרכזית בתנועה, בהנהגת הגליל ובהנהגה הראשית, אלא שעובדת היותו מפרנס המשפחה ומסירותו לבני ביתו מנעו בעדו מלצאת את העיירה. אילו היה עושה כן, היה ודאי מגיע לגדולות.

בסוף שנות העשרים החלה תנועת השומר־הצעיר בפולניה לדגול בהגשמה עצמית ועם יסוד קיבוצי ההכשרה הראשונים נוסד גם קיבוץ שומרי בהורין שעל יד סטולין. אנשי הקיבוץ היו מבקרים לעתים בעיירה ומוסיפים לקן בלימוד שירים חדשים ובדירבון הפעולה החינוכית והאירגונית. דבר זה גרם לא אחת לידי התנגשויות עם ההורים והחוגים הדתיים ולעתים הגיעו עד לידי החרמה ונידוי.

חברי הקן התרכזו בעיקר מ„בני־הטובים" שבעיירה. אולם רזרבה קבועה לשורותיו לא היתה לו. זו באה רק עם יסוד גדוד הצופים על יד בית הספר „תרבות".

בימים ההם שימש כמורה ללימודים ריאליים בבית־הספר המורה זאב טשודנר. אחיו היה מאיר טשודנר, מטובי המורים העבריים בפולניה, חיבר ספרי לימוד אחדים והיה מפורסם במאמריו ובפעולתו בהסתדרות „תרבות". טשודנר, שעבד קודם לכן בעיר סלונים, הושפע מאוד מהפעולה הצופית שבקן השומר־הצעיר שם. ולא נתקררה דעתו עד אשר אירגן על יד בית־הספר גדוד צופים, שהיה מסונף במשך תקופה מסוימת ל„השומר־הצעיר".

גדוד הצופים

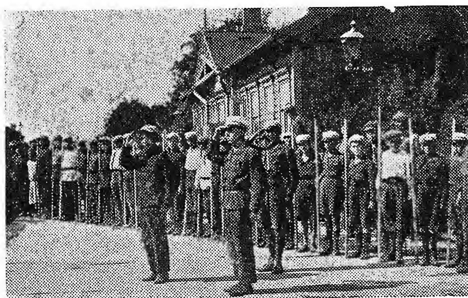
גדוד הצופים היה בנוי לפי מיטב המסורת הצופית והאירגונית. מחולק היה קבוצות, קבוצות; בראש כל קבוצה עמד ראש־קבוצה או „ארי". הקבוצה היתה חד־מינית ומנתה 10—15 חברים. מכל כיתה בביה"ס הורכבו שתי קבוצות. בראש הגדוד עמדה מועצת ראשי הקבוצות שנקראה בשם „סלע־האריות". הללו היו מתאספים ערב־ערב בבית־הספר ומתכננים יחד עם טשודנר, שכונה „ראש־הגדוד", את הפעולות של הימים הקרובים. היתה גם חלוקה לשכבות, שהצעירה מהם נקראה „גורים", ולאחר מכן „כפירים" ו„צופים".

משמעת וסדר — אלה היו יסודות הגדוד. כל צעיר היה חייב לרשום יום יום בלוח מיוחד, שנקרא בשם לוח פרנקלין, את מעשיו הטובים והרעים שעשה

בו ביום, אם הכין את שעוריו בסדר ואם ביקר בפעולות הגדוד ובשיעורים בבית־הספר.

כמורה, שאף טשודנר למצוא מזיגה בין הלימודים ובין הפעולה בגדוד, ויש לציין שההצלחה האירה לו פנים במידה רבה. אלה אשר השתייכו פעם לגדוד הצופים יזכרו ודאי את ההשפעה הרבה שהשפיעו על הצעירים הגינונים החיצוניים. התלבושת הנאה, הפשוטה והזולה כאחת. לכל קבוצה היה מספר מיוחד וכן צבע משלה, סרטים קטנים מצבע הקבוצה, צבע השכבה, וצבע הגדוד היוו את „הגימוניה" שכל חבר הגדוד נשאה על הכתף. יתר חלקי הציוד כללו: עניבה צופית, כחולה לצופים וירוקה לגורים וכפירים, משרוקית, חגורת עור, סימנים מיוחדים של דרגות ומקצועות, מקל צופי, שני מטרים גובהו וכ־5 סנטימטרים קוטרו. וכן סימנים מיוחדים לראשי קבוצות ושכבות. לאחר מכן גם תרמיל־גב ומגבעת צופית.

כשהיו חברי גדוד הצופים עוברים בעיירה, ברחוב הראשי, רחוב קושצ׳יושקו, על מדיהם וסימניהם, מקלותיהם ודגליהם, ובפיהם שירי לכת ארץ־ישראליים: „התדעו מי אנוכי", „אנו נהיה הראשונים" היו יהודים מהמדרכות מודדים אותם מכף רגל ועד ראש. רבים נדו להם לנערים הללו ששעתם פנויה „לשטויות" אלה, אך רבו מהם אלה שהבינו שכאן טמון גרעין חינוכי עתיר־צמיחה, העתיד להצמיח ברבות הימים פרי הילולים. אלה ואלה שמחו שגם לנו היהודים יש משהו בדומה לצבא ובדומה לגויים.

חברי „השומר־הצעיר" נפרדים בהורין מדוביסקי בצאתו לאמריקה

פעולות הגדוד היו בעיקר צופיות ואספורט. אחת לכמה שבועות נערכה „הפלגה" (טיול) לזאטישיה. ביערות האורן העתיקים, בין נבכי העצים, בקעו תרועות החצוצרה שבישרו את המשחקים הצופיים. כאן הרגישו הנער והנערה לראשונה חופש אמיתי וחדוות חיים מה הם. התפרקדנו על פני הארץ, רצנו והשתוללנו, שאפנו לרוחה את האויר הצח ושאבנו מלוא חפניים שמחת חיים.

אולם פעולת הגדוד לא נמשכה זמן רב. הנהגת הקן ובראשה שרל קשטן תבעו מטשודנר לגוון את הפעולה הצופית של הגדוד על ידי פעולת הסברה ציונית, חלוצית וסוציאליסטית, לקיים שיחות והרצאות. בוגרי הגדוד, שגמרו בינתיים את בית־הספר, נדרשו גם להשתייך לארגונים הארציים ולאחר מכן לצאת להכשרה. טשודנר לא הסכים לכל השנויים הללו והתנגד להם. הדברים הגיעו לידי כך, שפרצה מחלוקת חריפה בין שני הצדדים. ובמשך זמן אף נתפלג הקן לשני קנים. אנו, הצעירים, לא הבינונו אז את משמעותה של המחלוקת והיא הוסברה לנו באסיפת־הקן שהתקיימה בפודגוריה בהשתתפות שליח ההנהגה הראשית, הח׳ צבי זוהר, שבה הוכרז על איחוד שני הקנים תחת הנהלתה של ההנהגה־המקומית הישנה. אלה היו צעדיו האחרונים של גדוד הצופים, שהתפתח עד לקן שומרי מיוחד במינו ללא

מרכז וקשרים אתו — ל„הסתדרות השומר הצעיר בסטולין". מעון הקן הזה היה בביתו החדש של שמעון פיאלקוב (שמעונקה דוידקעס) ע"י ביהכ"נ של המתנגדים.

לאחר האיחוד

לאחר האיחוד חלה התעוררות עצומה בקן. המעון היה אז בבית הגדול העשוי לבנים של שקליאר וכלל שני חדרים גדולים (לאחר זמן גר שם אברשה שקליאר). המעון היה מקושט בטוב טעם ובו פינות שונות. הקבוצות והגדודים אורגנו מחדש לפי המתכונת של התנועה הארצית. מדי שבוע היתה מתקיימת מסיבת עונג־שבת, שבה לימדו שירים חדשים, שירים ארץ־ישראליים ושירי העמים. בין ההרצאות והשיחות תפסו מקום נכבד הסתדרות העובדים ותנועת העבודה בארץ. בחוגים החלו ללמוד את תולדות הסוציאליזם ואת תורתו של בורוכוב. בתקופה ההיא, לערך, יצאו להכשרה ראשוני השומרים מסטולין שהשתייכו לקיבוץ פלאַנטי.

פלוגת הכשרה „פלאַנטי" — 1931

הקן התפתח, יחד עם התנועה כולה, מהסתדרות צופית נטולת מטרה סופית להסתדרות נוער חלוצית, מגשימה, בעלת גוון פוליטי אידיאולוגי.

טשודנר, שהיה בעל מרץ רב, המריץ לאחר זמן קבוצת חברים מבין אלה שעזבו את הקן בשעת האיחוד להקים הסתדרות חדשה בעיירה: „השומר־הלאומי". ואכן, הסתדרות זו קמה ובמשך תקופת זמן קצרה אף התחרתה ב„השומר־הצעיר". אולם את כתר הראשונות לא הורידה ממנו. לקן נכנסו שנה שנה נוסף לצעירים בני כתה ה' בבית הספר „תרבות" גם נערים ונערות מחוגים אחרים, — מבית־הספר הפולני הממשלתי. כוח־משיכה עצום היה לו לקן והוא עמד לו תמיד בהתחרותו עם הסתדרויות נוער אחרות שבעיירה.

בוגרים רבים מהקן נמצאו בתקופה ההוא בערים הגדולות שבסביבה, בפינסק ובוילנה, בהם קנו תורה בגימנסיות ובבתי־ספר טכניים. בימי החגים ובירחי־החופש חזרו הללו לעיירה והביאו אתם ממשב הרוחות של הימים ההם, מההתעוררות הציונית הסוציאליסטית שחלה שם עם גבור האנטישמיות והרדיפות נגד היהודים.

בינתיים התחילה לנהור מהעיירה העליה הגדולה ארצה. צורת העליה החדשה — הנסיעה לארץ ב„אקסקורסיה" — שהיתה, לפי הערך, זולה ונוחה — משכה אחריה רבים. הקשרים עם הארץ נתהדקו. לא היה כמעט בית בסטולין שלא היה לו קרוב בארץ. גם על הקן ופעולותיו הסתכלו בימים ההם אחרת. „סוף סוף מחנכים הם לארץ־ישראל", אמרו היהודים.

חוויה עמוקה, שנשארה ודאי בזכרון רבים, שימשו ללא ספק, טיולי ל"ג בעומר של הקן. ל"ג־בעומר אומץ על ידי התנועה כיום חג לנוער. הטיול, שנערך

לרוב ליער זאטישיה, היה אחד היפים ביותר ושימש מקור השראה לפעולה במשך תקופה ארוכה.

וזה סדר הטיול: מבעוד יום יוצאת פלוגת החלוץ ואתה ציוד צופי ומכינה במגרש שלפני היער, או באחת הקרחות הגדולות, מחנה צופי: תורן לדגל, אוהלים, מטבח צופי וכו׳. כל חברי הקן למגדול ועד קטן חייבים להביא את הציוד שלהם למעון בערב שלפני היציאה. ראשי הקבוצות בודקים את הציוד ומעירים את הערותיהם. למחרת היום קמנו עם חשיכה. שמים תכולים היו פרושים מעל לעיירה המתנמנמת. פה ושם בקעה קריאת השכוי. בשוק נשמעה חריקת אופן של עגלת איכר המוביל מהכפר הסמוך שקי תבואה אחדים למכירה, קצת ירקות וכיוצא בהם. מבתי־הכנסת בקעה תפילה חרישית של המתפללים ב„מ נ י י ן" הראשון. על יד המעון היינו מתפקדים איש איש על קבוצתו ועל דגלו. והקן היה זז למסעו. בצנעה היינו עוברים את רחוב קושצ׳יושקו המתעורר משנתו. פה ושם חרק מפתח גדול בחור המנעול — החנויות הראשונות נפתחו. בצאתנו את ה„נייע־פלעצער" היתה מדביקה אותנו השמש העולה מהמזרח.

טורי עצים צעירים עומדים משני עברי דרך העפר בואכה זאטישיה. קרני השמש מפזזות בין אגלי הטל שעל העצים, הקמה הצעירה מתנועעת ברוח הבוקר הקלילה, והטור שלנו מגיע למחוז חפצו.

טרם הספקנו להחליף כוח ולנוח היו השורות ערוכות שוב למסדר הבוקר. הוקרא סדר־היום שכלל מנוחה, ארוחות, משחקים צופיים, שיחה. ובערב מדורה, חלוקת סימנים ודרגות, העברה משכבה לשכבה של מבוגרים וההבטחה השומרית של הצעירים המתקבלים במעמד זה לקן.

מי ימלל את כוחה של המדורה השומרית, מי יתנה את עצמת השפעתה! חדשים לאחר מכן היינו ניזונים מאורה ומחכים ליום בו נמצא שוב סביבה. לפרוש ידים ככנפיים למחול ההורה ולהתעלות, להתעלות עם השלהבת העולה למעלה. מכאן, מהמדורה השומרית, מתחילה הפרשה, פרשת העמידה ללא חת בעתות צרה ושואה נגד משעבדים ומדכאים, נגד גזירות ופורענויות.

בערב היינו חוזרים הביתה עמוסי חוויות ולוהטי חזון ובפינו שירה עליזה, מעוררת, מוציאה את העיירה מתרדמה ומשלוות הדורות ומראה: יש דרך אחרת לעמנו, לנוער שלנו, דרך ההצטרפות לתנועה החלוצית, העליה לארץ וההיצמדות בה עד כדי היותנו לעם חדש במולדתו. רבים צפו בנו מעל המדרכות וגזוזטרות הבתים, צעירים אף הולהבו ונצטרפו לשורותינו. כזה היה טיול ל"ג בעומר.

מ ח נ ו ת ו מ ו ש ב ו ת

אולם לשיא השיאים שלו, למרום הפסגה התעלה הקן השומרי בימי הקיץ בתקופת המחנות והמושבות. מסורת היתה לקן מימים ימימה לקיים מדי שנה בשנה מושבת־קיץ צופית, שומרית שלו. במשך שנתיים היו אלה מחנות שנמשכו זמן קצר (ארבעה—חמישה ימים בערך). אלה התקיימו בדומברובה שאחרי הכפר בליהוש וריכזו גם שומרים מקני הסביבה: רובליה ודויד־גורודוק. הנסיעה לשם באנית־הקיטור ממאנקביץ אף היא היתה חוויה לא קטנה לצעירים כמונו. במחנות אלה חיינו לראשונה חיי טבע. שם עמדנו בפעם הראשונה על־המשמר בלילה ושמרנו על דגלנו ועל מחננו. התרחצנו במימי ההורין הצוננים ונהנינו מזיו הזריחות

והשקיעות ומפשטותם ויופים של חיי כפר. שם נשתלה ודאי עמוק עמוק בלבותנו האהבה לשדה הרחב, למחרשה, לסוס ולריתמה — לחקלאות.

בשנים הבאות התקיימו המושבות בסביבה אחרת, בכפר אחר. הם נמשכו יותר זמן וללא ספק הטביעו בנו את חותמם בצורה חזקה יותר.

במחצית הדרך בין סטולין להורין, בצאתך את העיירה דרך רחוב דומברוב־סקי על פני בית־העלמין היהודי הישן, שמצבותיו טובעות בים של ירק ועצים, צומחים עצי לבנה צעירים, צחורי גזע, משני עברי הכביש. במחצית הדרך פונה שביל עפר בודד לא דרוך המוביל דרך יערות כרותים ושדות שיפון רחבים לנחלתו של דוידקו הזקן. „וורכלאַס", כך נקרא המקום בפי תושבי הסביבה.

פעם התקיימה במקום ההוא מושבה גלילית של השומר־הצעיר בפוליסיה. מני אז זוכר יפה הזקן את הצעירים היהודים הללו הבאים אליו לימות הקיץ, פושטים ביער ומאחרים שבת בערבים כשלחן שירה נישא מעל שפתותיהם. זוכר הגוי ומעריץ את היהודים הללו שבכוחם להסתדר לבד, ולו גם לשבועות מספר בלי אבא־אמא, ומעביר הערצתו זו בירושה לחתנו, איבאן הצעיר, המשופם.

מדי קיץ בקיץ בחודש מאי אפשר היה לראות, בדרך העולה לוורכלס, — שני בחורים יהודים צעירים, כבני 16, לבושים מכנסיים כחולים קצרים. על כיבוד של כוס חלב קר ושזיפים אחדים מפרי הגן הותנו התנאים, נחתם החוזה לאמור:

א. הגורן, המגרש והיער, באר־המים והשקתות יועמדו לרשות „החבריא" למשך שבועות אחדים, מיום כך וכך עד יום כך וכך.

ב. עצים להסקה ולמדורות לא יוקחו מכריתה חדשה אלא מהיבשים הנמצאים ביער בשפע מהשנים הקודמות.

ג. אוכל, חלב, חמאה, תפוחי אדמה וכיוצא בהם ימכרו לפי תנאים מיוחדים שיקבעו.

ד. הרשות בידי הבאים ליהנות מהאוכמניות שביער כאוות נפשם, אך איסור חמור הוא להכנס לגן עצי הפרי.

ה. תמורת השימוש ישולם יום לפני גמר החוזה כך וכך זלוטים. ועל זאת באנו על החתום:

איוון............

יעקב............

בינתיים התנהלו בקן ההכנות למושבה במלוא המרץ. יום יום היה כל חבר מביא אתו בבואו למעון קוביות סוכר אחדות. בחצר המעון נערמו בקבוקים ישנים וערימות נייר עתונים. כולם ימכרו בבוא השעה והכנסתם — כך וכך טבין ותקילין — קודש לכסוי הוצאות המושבה.

הימים האחרונים שלפני היציאה היו הסוערים ביותר. המעון מלא עד אפס מקום ארגזים ושקים. בערב האחרון התקיים המפקד. עד הרגעים האחרונים נמשך המשא־ומתן עם הורים עקשנים אשר סירבו למסור את ילדיהם לידי „זרים". אף על פי כן היתה ההשתתפות במושבות אלה רבה.

שבועות אחדים בילו השומרים הצעירים בחיק הטבע בנחלתו של דוידקו, שבועות נטולי צער ויגון, שבועות ללא אנחות ודאגות פרנסה של אבא ואמא. שבועות אלה היו מעין ארץ־ישראל קטנה בתוככי סטולין העיירה. במושבה שרר משטר

חלוצי ארץ־ישראלי וחפשי. צלילי השפה העברית הדהדו ביער ובגורן לא רק בשעת הרצאות אלא גם בשיחות פרטיות בין איש לרעהו. בשעות העבודה הורגלנו לראשונה להחזיק כלי ביד: גרזן ופטיש, את ומעדר. בשיחות החברים, שבה התבטאו רבים והוחלפו דברים על נושאים כלליים, ניטעה בין הצעירים האמונה באדם. „טוב הוא האדם" — היתה הסיסמה וממנה פינה ויתד לכל מפעלנו.

עם סיום המושבה התקיים לרוב משפט־ספרותי ולבסוף מסיבת סיום שנמשכה עד אור הבוקר.

המושבות והמחנות, הטיולים והאספות, השפה העברית וסיפורים על הארץ והמתרחש בה, קירבו את הצעיר היהודי בעיירה לארץ ולבעיותיה, פתחו בפניו אפקים רחבים, גילו בפניו עולמות חדשים.

קק"ל, חגים ומועדים בקן

כל חג וחג היה לו ביטוי משלו בתנועת־הנוער. לא קבע, כמובן, האופי הדתי של החג אלא צביונו הלאומי, ולכן היו חגים רבים אשר רישומם לא היה ניכר כמעט כלל ולעומתם חגים אשר הוחגו ברוב פאר. מבין החגים אשר זכו לתשומת לב מיוחדת יש להזכיר את ראש־השנה ששימש יום של דין־וחשבון של פעולות הקן, דיונים והתווית קו להבא. סמוך לראש־השנה היתה המזכירות, שהתנהלה בשנים האחרונות בסדר מופתי, מפרסמת על לוח־המודעות דין־וחשבון שנתי מפעולותיה, בו היו מפורטים כל השיחות, הטיולים וכו' של כל קבוצה וגדוד. באספת הקן החגיגית נמסרו על ידי המנהלים מילואים לדינים וחשבונות. (אגב, מנהלים אלה הוחלפו שנה שנה, כיון שהמבוגרים יצאו להכשרה או — אם לא עשו זאת — נאלצו לעזוב את הקן). באספת שכבת הבוגרים, שהיתה מתקיימת אף היא בראש־השנה, נבחרה הנהגת־הקן החדשה, המועצה וכן סומנו יתר התפקידים.

חג החנוכה הוחג אף הוא בצורה מיוחדת בקן ע"י הדלקת נרות במנורה מיוחדת וכן על ידי מסיבות לביבות וכו'.

על טיולי ל"ג בעומר דובר כבר לעיל.

ערך חינוכי מיוחד נועד לחגים בהיותם משולבים לפעולה ציונית וארץ־ישראלית על ידי אוסף כספים לקק"ל. כאן המקום לציין שקן „השומר־הצעיר" בסטולין עמד ברוב השנים במקום הראשון באוסף הכספים למען הקק"ל. מורשי הקק"ל בעיירה, תחילה שרה פיאלקוב, בתו של הרב, ואחר כך המורה מרדכי שפטריק — ציינו שנה שנה את השוה"צ וחילקו לו שבחים על פעולתו הברוכה.

ערב ראש־השנה היה הקן מקבל את הדואר הפנימי של קק"ל. תמורת בול קק"ל של 5 גרושים שהודבק על המעטפה והוחתם בחותמת העבירו חברי הקן את הברכות לידי כל בית בעיירה. הפעולה בוצעה במיטב האירגון והיכולת, וסדרי הדואר לא נפלו מהדואר הממשלתי במקום. בימי סוכות ושמחת־תורה היו חברי הקן משתתפים, על אף חילוניותם, במניין הציוני שהתקיים לרוב בבית־הספר „תרבות", והיו גובים לאחר החג את תרומות המנדבים לקק"ל שנדבו בשעת קריאת התורה במניין.

הפעולה למען הקק"ל הקיפה את כל החברים מ„בני־המדבר" שאספו בולים והדביקום לתוך פנקסיהם ועד הבוגרים הותיקים שיצאו ל„הרקת" קופסאות, לגביית תרומות מיוחדות וכו'.

פרק מיוחד בפעולה למען הקק״ל בעיירה היה ה„באזאר״ שהיה נערך אחת לכמה שנים. „השומר־הצעיר״ היתה הסתדרות־הנוער היחידה ששמרה על המסורת להופיע בכל באזאר בפינה משלה. בגאוה הכריזה הסיסמה, מוארת האור, בקיוסק המקושט שבתוך אולם בית־הספר „אנו הראשונים בקק״ל״.

הפעולה למען הקק״ל אף היא היתה צמודה ושלובה בכל המתרחש בארץ והוסיפה לא במעט לגעגועינו אליה.

יובל החמש־עשרה

ראוי לציון מיוחד חג יובל החמש־עשרה של הקן, שהוחג בטכס רב־ממדים והקיף גם חוגים אחרים מחוץ לחברים. בשנת 1935 שכרו כל הסתדרויות־הנוער של ארץ־ישראל העובדת במקום את הקומה העליונה של בית ר׳ ישעיהו קרופניק, מקום העיריה לשעבר, לפני שעברה לבית שקליאר. הרוח החיה בבצוע המפעל

הזה היה שרל קשטן. נוכח עליית הכוחות האנטי־ציוניים בעיירה היה צורך להגביר את הפעולה ובראש וראשונה שימש למטרה זו המעון המרווח המשותף.

בשנה ההיא חל יובלו ה־15 של הקן. חדשים רבים התכוננו החברים לחגיגה ובראש וראשונה לנשף הפומבי. הבית הגדול שבו שכנו כל הסתדרויות הנוער קושט ובגזוזטרה ניתלו דגלים. בשבת בערב עברו בתהלוכה רבת־רושם, שבה השתתפו גם חברי הקן מדויד־גורודוק, כ־250 איש. יש לזכור שבממדי העיירה היה זה מספר גדול מאוד. באולם המלא מפה לפה של בית־הספר התקיים אחר כך נשף חגיגי. שרל קשטן היה ראש המדברים. הוא הביא לציבור את דבר החיים החדשים ההולכים ונרקמים בשורות הנוער. הוא סיפר על המהפכות שבוצעו אצל כל עם ועם אך ורק על ידי הנוער וקרא את הציבור לא לשים מכשולים בדרכו של הקן, כי אם להיפך, לעזור לו בהתפתחותו והתקדמותו.

בנשף זה וכן בנשפים האחרים שהתקיימו שנה שנה ושהפכו במשך הזמן

למסורת בעיירה — השתתפו רבים מבין חוגי האינטליגנציה של העיירה. מהם ששימשו במשך זמן כעין פטרונט אולם נסוגו ממנו עם התפתחותה של התנועה וצעידתה לקראת היותה תנועה חלוצית מגשימה בעלת עמדה פוליטית משלה.

במקום זה כדאי להזכיר את בעיית יחסיו של הקן עם הרשות בעיירה והעזרה שקיבלנו בשטח זה. לקן היה רשיון בתור הסתדרות צופים מקומית שאינה קשורה לכל הסתדרות ארצית. כתב־הרשאה זה נמסר לנו על־ידי שר־המחוז (הסטארוסטה) במקום בשנות העשרים. כיושב־ראש ההסתדרות נרשם שם זלמן בלוהוסקי, בעל החנות לי״ש שבבית ישעיהו קרופניק, למטה. בשנים האחרונות לפני פרוץ המלחמה צריך היה לחדש שנה שנה את הרשיון על ידי מסירת דין־וחשבון רשמי מפעולת הקן במשך השנה שחלפה. זלמן בלוהוסקי, שהיה רחוק מאד מהעניינים האלה, לא סירב אף פעם לחתום, אעפ״י שהדבר לא היה לפי רוחו ורבים אחרים במקומו היה דוחים אותנו בקש.

שנים אחרונות

השנים 36—37 היו קשות ומרות לקן. רוב החברים הותיקים עלו ארצה. הצעירים יותר יצאו להכשרה או עזבו. הדי המאורעות בארץ והגזירות על העליה הרחיקו רבים מהנוער היהודי מן הציונות. הפסקת־העליה מחד והאנטישמיות הגזעית מאידך הביאו את הנוער לידי יאוש וחוסר כל דרך מחשבתית. רבים נתפסו לחיי שעה, בחינת „אכול ושתה כי מחר נמות״. אין תימה שבמצב זה הקיז הקן השומרי מדמו והוציא מתוכו עשרות חברים וחברות שנתגלו כאובדי דרך וחסרי רצון להגשמה. בהנהגת הקן עמדה אז השכבה הצעירה ביותר שמעטים אולי בארץ זוכרים אותה. ישראל קוניק, שפרה ביצ׳יק, אשר רוזמן, יהודית מוצ׳ניק וכו׳. מעון הקן היה אז בבית ריבה פיאלקוב מול הכנסיה הקאתולית ולאחר מכן עבר לביתו הישן של ר׳ מנדל גלוברמן ושם היה עד ימיו האחרונים, עד כניסת הצבא האדום לעיירה.

עם פלישת הגרמנים לפולין נתכנסו חברי השומר־הצעיר במקום לאספת־קן. במעמד עצור וללא טכסים נמסרו לשומרים הוראות איך לנהוג במצבים שונים. ארכיון הקן חולק לבתים פרטיים וכן גם הספריה הגדולה בעלת מאות הכרכים.

לאחר כשבועיים נכנס הצבא האדום לעיירה. ברור היה לכל שהפעולה הליגאלית של הקן נסתיימה. עם כל זה שמרו השומרים על קשר ביניהם ובשעה שהחלו להגיע לעיירה הפליטים היהודים היו מבין הראשונים שחשו לעזרתם.

רבים הפכו את עורם בן לילה, ביניהם גדולים וחשובים. וראה זה פלא: דוקא חברי השומר־הצעיר שהוחזקו שמאליים, קיצוניים ונטולי דרך עצמאית, היו הראשונים שפילסו להם דרך ארצה מהעיירה הנידחת וחלק מהם אף הגיעו, ביניהם גם כותב הטורים.

השמועות, שהגיעו אלינו אחר כך בהיותנו בוילנה, סיפרו על המשך הקשר השומרי שבין חברי הקן לשעבר, על דבור עברי וקריאה בספרים עבריים. אכן, הגרעין שנזרע ע״י השומר־הצעיר הצמיח והבשיל פרי בלבות רבים.

עם ההתקפה הגרמנית על רוסיה וכיבוש העיירה על ידי הגרמנים נפסק כל קשר ולא נודע מאומה על חיים יהודיים מאורגנים. אולם יוצאי השומר־הצעיר בסטולין הרחיקו נדוד. הם עברו שבעה מדורי גיהינום של קרבות ויסורים ונתנסו

בנסיונות רבים. מהם שנפלו ומהם שהגיעו ארצה לאחר פעולה מבורכת באירגון התנועה מחדש בפולין וגרמניה, בבריחה ובהעפלה. בראש אנית המעפילים „יציאת אירופה תש״ז" שזעזעה את הישוב והעולם עמד מרדכי רוזמן, חבר השומר־הצעיר מסטולין.

אחרית דבר

הנה כי כן הרימונו את הלוט ופתחנו אשנב, ולוּ גם צר ביותר, על פני תקופה היסטורית הרת מאורעות. תשמשנה שורות אלה כציון מה לזכר אלה שנפלו; כמקור עידוד ונחמה לממשיכי הדרך. ויתר דברי הזכרונות של הקן השומרי בסטולין, זוהר פעולותיו, והוד הערכים אשר יצר, בהביאו לחשכת העיירה הנידחת קרן אור חמה זוהרת — הרי הם שמורים וחרותים על לוח לבם של אלה אשר השתייכו לשורותיו ולא ימחו לנצח. ננחילם לדורות הבאים ונספרם לילדינו אחרינו ולא ימוש זכרם לדורי דורות.

משה גל

יסוד „גורדוניה"

מאז התעוררות הרוחות אחרי המהפכה הרוסית היה הנוער הסטוליני ברובו הגדול חדור הכרה ציונית. על־אף התעמולה של ה„בונד" ומפלגות שמאל אחרות והתנצחותן בציונים, נמשכו רוב בני־הנוער של העמלים לארגונים הציונים ובעיקר ל„צעירי־ציון". עם הפילוג שחל במחנה „צעירי־ציון" התבדל חלק מהם ועבר לצ. ס., אך הרוב נשאר במפלגת „התאחדות צעירי־ציון והפועל־הצעיר", ובשנת 1921—1922 היתה מפלגה זו הכח הציוני העיקרי בעיירה. הקשרים עם המוסדות הציונים והקרנות, הכיוון של העליה לארץ־ישראל, הפעולה התרבותית — כל זה היה בידי ה„התאחדות". רבים מהציונים הותיקים לא רצו להכלל במסגרת „ציונים כלליים", ומתוך הערכה מלאה לתכניתה ולעמדתה של ה„התאחדות" — נתנו לה יד, ורבה היתה זכותה בשטחים שונים.

ביקוריו של החו' אריה אבטיחי (הוא לייבל גרבוז, בן העיירה), שהגיע מארץ ישראל אחרי השתתפותו בקונגרס הציוני השנים־עשר והופעותיו בפני חברי ה„התאחדות" סייעו בהרבה להעמקת הרעיון הציוני בכלל ורעיון ארץ־ישראל העובדת בפרט בקרב כל החוגים שבעיירה. הציונות נעשתה לרעיון הכלל בסטולין.

הידיעה המעציבה על מות א. ד. גורדון הגיעה ע״י העתונות כעבור ימים אחדים, והח' אבטיחי אז בסטולין. מיד נקראה אספת־אבל שהתקיימה בבית־הספר „תרבות" (בבית ישעיה קרופניק). מהציונים הותיקים השקועים בעסקיהם ובדאגות הפרנסה באו לאספה רק מתי־מספר והנוכחים היו בעיקר חברי ה„התאחדות".

בחלקי נפל לנהל את האספה ההיא. הח' אבטיחי הרצה לפנינו על א. ד. גורדון האדם והציוני, על החיים בארץ ברוחו של גורדון, הציגו כמורה לדור וכסמל לנוער, קרא את הנוער ללכת בדרכיו של א. ד. גורדון, להתחנך ברוחו ולהגשים את הרעיון החלוצי ע״פ תורתו. לסוף הציע המרצה לארגן אגודת נוער על שם א. ד.

גורדון ליד ה„התאחדות״. דברי הקריאה של החבר מא״י, שנתקבלו תמיד ברצון ובהערכה, נקלטו הפעם במיוחד ופעלו את פעולתם. באווירת ההתעוררות תמכו מצדדים שונים בהצעת אבטיחי להקים אגודת נוער ע״ש גורדון, וכשהבאתי את ההצעה למנין, נתקבלה בהתלהבות פה־אחד. באותו מעמד הוטל על ועד ה„התאחדות״ לארגן את האגודה והוטל גם עלי לפעול באגודה המוקמת.

אחרי שבועות אחדים נשלחתי עם הח׳ צבי רבינוביץ כצירים לועידת ה„התאחדות״ בפינסק, שם הודענו על אגודת „גורדוניה״ שיסדנו בסטולין והצענו לארגן אגודות דומות בערים אחרות בפולניה, שבהן פועלת ה„התאחדות״.

עם בחירת ועד ל„גורדוניה״ בעיירתנו אירגנה האגודה קבוצה להכשרה לעליה לארץ, שחבריה נשלחו ללמוד נפחות ומסגרות אצל קופל זרחוביץ ואצל נגרים והתחילו לארגן את החלוץ בסטולין.

כך זכתה „גורדוניה״ של סטולין להיות מהראשונות בפולניה והוציאה מקרבה כוחות חלוצים מחונכים ומוכשרים.

אברהם לוין

„ה ח ל ו ץ״

„החלוץ״ היה ביסודו תנועת נוער עממית, ציונית, שמגמתה לעורר מהפכה באורח־החיים ברחוב היהודי בגולה, להילחם בנטיות ה„בעלביתיות״ ולהכשיר את הדור הצעיר לחיים פרודוקטיביים — חיי עבודה ויצירה בארץ־ישראל. לכך דרושה היתה הכנה נפשית והכשרה חינוכית וגופנית ע״י מעבר לחיי עובדים, השתלמות במקצוע והסתגלות לכל מיני עבודות ותנאים, שהמציאות בארץ תציג לפניהם את החלוץ. תפקידים אלה צריך היה החלוץ למלא לפני העליה כדי להיות ראוי לעליה ומוכשר לקליטה. נוסף לכך הטילה תנועת „החלוץ״ על חבריה השלטת העברית בחיי יום־יום, קיום קשרי חברה, עזרה הדדית וגישה מתאימה לשאלות ולמעשים ועוד.

היתה זו תופעה טבעית, שתנועת „החלוץ״ מצאה קרקע פורה וכר לגידול ולהתפתחות בסטולין החסידית־ציונית. חסידי סטולין, שברובם היו סוחרים ואנשים מתקדמים, לא נמנו על סוג הקנאים מתנגדי הציונות, ובניהם עמדו בשורות הציונים ותנועות הנוער, ולא ייפלא שרעיון „החלוץ״ נקלט בעיירה וכבש את לב הנוער והמוני היהודים.

שנת 1920—21. אך שקטו הרוחות בעיירה אחרי התלאות שהשיגוה בימי חילופי השלטונות והופעות הכנופיות למיניהן בסטולין גופה ובסביבתה והפעולה הציונית נתחדשה בעיירה. הראשונים התעוררו בני הנוער, שאש התחיה וההגשמה בערה בלבם. התיאוריות לא משכו אותם ביותר והשאיפה הכללית היתה להגשים את הרעיון, לצאת מכאן, לעבור לחיים אחרים, טובים ומתוקנים במולדת. באוירה זו נרקמו חלומות ותכניות חלוציות, וכך הוקם והתארגן בעיירה „ה ח ל ו ץ״. עד מהרה החלו חלוצים לעלות ומכתביהם לקרובים ולחברים הלהיבו את הרוחות והכמיהה לארץ גברה והלכה.

וכיוון ש„החלוץ״ חייב הכשרה ונוסדו קיבוצי־הכשרה, מיהרו רבים מהנוער הסטוליני לעבור למקומות הקיבוצים ולקבל את ה „ת ו ר ה״. הורים רבים חיפשו גם

תכלית ב„החלוץ", הציונים ראו בו את הגשמת הציונות והנוער עצמו מצא בו יעוד, וכך נעשתה התנועה לאט־לאט לתנועת העם, ונדמה היה שכל היהודים הפכו להיות ציונים וחלוצים. כאן יירשם לברכה בית־הספר „תרבות" שרוב החלוצים היו חניכיו. ותצויין ההדרכה של תנועות הנוער (השומר־הצעיר, גורדוניה ואח') שמשורותיהן יצאו החלוצים, ויעמדו על הברכה החלוצים עצמם שהתרוממו מעל להרגלים הגלותיים, קמו וניערו אבק העבר הגלותי ובחרו בדרך חדשה של חלוציות ועליה, לבנות את הארץ ואת עתיד האומה.

„החלוץ" היה ארגון כללי ומשותף לכל הזרמים הנבדלים, כי נשמת כולם היתה אחת: הכשרה לעליה ולחיים בארץ. הפלגנות לא הביאה ברכה אף לא עצרה

סניף „החלוץ" בסטולין, 1927

את היציאה להכשרה. לא קל היה לבנים ולבנות לצאת להכשרה לחיי סבל ודאגה בקיבוצים, אך ההכרה החלוצית היא שהצליחה להעבירם לפסים חדשים, לכוונם לקראת יעודם ולהצילם מהתנוונות ומהתבוללות.

החלוץ נעשה פופולארי מאד בסטולין כמו בעיירות יהודיות אחרות. הוא גילה לעיני האבות והבנים את העובדה שהקרקע נשמטת מתחת הרגליים, את אבדן היסודות הכלכליים ומעמד כלכלי כלשהו בתוך הפולוניזאציה שהקיפה את העיירה. המצב היה עגום; השינויים והחילופים הורגשו יפה ו„החלוץ" היה סם־המרפא, התקוה להיחלץ מתוך החיים האפורים והריקים לקראת הנחת יסודות חדשים על קרקע המולדת. אפשר לקבוע, ללא הפרזה, שחלוצי סטולין היו שלמים בשאיפתם ובדרכי הגשמתם, והם נקלטו יפה במולדת. עשרות נערים ונערות יהודיים, שהיו מועדים למפלגות זרות ועוינות או להתנוונות ולחיים חסרי־תוכן, מצאו את מקומם ב„החלוץ". תודות לו הגיעו ארצה ונמצאים עתה בתוכנו ועל כך יאתה לו תהילה.

א. אבטיחי

תנועות הנוער בסטולין

תנועות הנוער הציוניות מלאו תפקיד חשוב בהחדרת הרוח החלוצית והארץ־ישראלית בלב הנוער מבני כל השכבות והזרמים בעיירתנו סטולין.

אם ננסה לסקור את הדרך בה עבר הנוער הסטוליני מאז תום מלחמת העולם הראשונה, נזכיר בראש את תנועת השומר־הצעיר, שהיתה אז ביסודה תנועת צופים והצליחה יותר מכל תנועה אחרת להשריש את האהבה לציון בכלל ולא״י העובדת בפרט. הרוח הציונית ששלטה בימים ההם בעיירה משכה את רוב הנוער. מדריכיה של תנועה זו, רובם ככולם ילידי סטולין, בלי נסיון רב בפעולות חינוכיות, הצליחו למשוך ולרכז את טובי הנוער סביב תנועתם.

עדת הקשישים בסטולין תר״ץ

בהזדמנות זו יזכר לברכה הח׳ שרל קשטן, אשר היה בין הראשונים שהניחו את היסוד לתנועה זו ועיצבו את דמותה.

לחברי השומר־הצעיר הנמצאים כעת בארץ זכורים ודאי אותם לילות השבת בין כתלי הקן, השיחות על נושאים חינוכיים וארץ־ישראליים, השירה המשותפת ורקודי ה„הורה״ הנלהבים. לא נשכחו הטיולים ליערות זאטישיה ולמקומות אחרים. הודות לאוירה זו יצאו בני־הנוער לקיבוצי ההכשרה ומשם לארץ משאת נפשם לבנות ולהבנות.

תנועת החלוץ שריכזה סביבה את הנוער המבוגר יותר, שימשה מבחינה ידועה כאם התנועות בעירנו. חלוצי סטולין היו בין הראשונים שהלכו לקיבוצי ההכשרה ויצאו להם מוניטין כאנשי עבודה נאמנים וחרוצים. ידועים קבוצי־ההכשרה

בהורין, שקלטו רבים מחלוצי סטולין והבודדים שיצאו לקלוסוב, לברנוביץ, לגרוכוב ולקיבוצים אחרים. כיום פזורים הם בפינות עבודה שונות בארץ.

תנועת החלוץ־הצעיר קלטה לתוכה את בני השכבות העממיות ביותר והשרישה בלב נוער זה את האידיאל החלוצי, את האהבה לציון ולכל הקשור בה. היא גם דאגה שהנוער ירכוש לו ראשי פרקים בהשכלה אלמנטרית ובידיעת השפה והארץ ויסדה שעורי ערב לעברית וללימודים כלליים. נוער מבורך זה ידע לעשות את המלאכה הפשוטה והקשה, אם למען הקרנות הלאומיות או פעולות ציוניות אחרות, וכשבאו המלעיזים מחוגי ה„בונד" וניסו להשטין על א"י ובנינה, ידע הנוער החלוצי להשיב מלחמה שערה.

כן תזכר „גורדוניה" בפעולות החינוך, ההדרכה וההכשרה שלה משך שנים בסטולין.

בהציבנו נר־זכרון לכל הנוער הסטוליני שנדרס תחת מגף האויב ולא זכה לעלות ולחיות אתנו, לפעול ולעבוד בארץ, נזכור בהערצה את תנועות־הנוער החלוציות אשר שימשו אז מקור לא־אכזב בדרך לבנין הארץ ולהגנתה.

פנחס דורון

בית"ר

קבוצת חברים של השומר הצעיר בסטולין יצאה את השה"צ בגלל סכסוכים פנימיים ובחפשה מסגרת אירגונית אחרת התעכבה על תנועת בית"ר, שמשכה בימים ההם והלהיבה רבים מהנוער בפולניה. וכך הוקמה בעיירה בשנת 1931 אגודת בית"ר שמנתה קרוב לעשרים חבר. האגודה פנתה למוסדות בית"ר המרכזיים וקיבלה הוראות והדרכה. במרוצת הימים נמשכו לאגודה עוד מספר נערים ונערה אחת (רחל רוזנברג) והיא גדלה עד שמנתה כ־90 חבר. היחסים בין בית"ר לבין הזרמים הציוניים האחרים בעיירה לא היו טובים מראשית צעדיה ולא זכתה להערכה, ומשום כך חזרו כמה חברים לאגודות הנוער הציוני ולה„חלוץ" ורבים עזבו את העיירה, ובאגודת בית"ר נשארו 2—3 חברים בלבד. לא האירה ההצלחה פנים לרעיון בית"ר בסטולין, גם לא נמצא בתנועה כוח רעיוני שיקשור את החברים אליה, כי האגודה המשיכה בפעולות השה"צ בתוספת מריבות ותגרות ידים עם נערי הגויים, וחבריה איבדו את היסודות האידיאולוגיים והרוחניים שהתחנכו עליהם משך שנים.

מפעילי בית"ר היו: פסח פישמן, הרשל מולוצ'ניק, ישה זרחוביץ, זליג רוזנ־ברג, צבי רימר, יוסף הוברמן, אברהם גלוברמן, וחיים ויינר, שכמעט כולם מיהרו להסתלק מארגונם החדש. רק פסח פישמן ואתו שני חברים אחרים המשיכו להופיע בשם „בית"ר" והיו מוהיקנים אחרונים בשטח זה.

על צד האמת יאָמר שרוב החברים, שהצטרפו בראשונה ל„בית"ר", היו ציונים טובים ומלאים התלהבות חלוצית, ויתכן שמשום כך התאכזבו במהרה וחזרו לארגונים הציונים, יצאו להכשרה ורובם הצליחו לעלות ארצה ולהצטרף לציבור העובדים בוני הארץ.

יעקב זרח (זרחוביץ)

פועלי-ציון

תנועת פועלי־ציון (ימין) היפשה ומצאה לה כר לפעולה בסטולין בתקופת השלטון הפולני האחרון. בראשית שנת 1925 הופיעו ברחוב היהודי בסטולין ראשוני העסקנים של התנועה והזכירו את אגודת פועלי־ציון בעיירה משנות 1905—1906 ששקעה בגלל הרדיפות הפוליטיות וכעת מחדשת את קיומה. אלה היו המורה שפירא מבית־הספר „תרבות" ומשה מילמן שפנו לעמלים וקראום לדגל פועלי־ציון.

עד מהרה התרכזו סביבם כמה עשרות צעירים ומספר צעירות, שלמעשה היו ציונים אולם מעמדם דחפם להצטרף לפועלי־ציון. כיצד יוכלו אנשי עבודה ועמל להימצא בכפיפה אחת עם אנשי מסחר ומנצלים שמילאו את שורות האגודה הציונית? אף בתוך „צעירי־ציון" צר היה להם. במרוצת הזמן נצטרפו אליהם סתם נוער מן ההמון עד שאגודת פועלי־ציון מנתה בשנת 1930 קרוב למאה חבר. הפעילים שבין חברי האגודה, מלבד שפירא ומילמן, היו זיסקינד בליז׳ובסקי, ברל מילמן, פייבל רימר, לייבל דבורין, עוזר בודניוק וחיים גולצמן, שנשאו ונתנו בשם מפלגתם והופיעו כנציגיה.

בשנה הראשונה פעלה האגודה שלא בגלוי, כי לא היתה רשומה אצל השלטונות, ורק בשנה השניה לקיומה נרשמה ע״י המרכז שבווארשה ומאז פעלה בגלוי והופיעה כגוף מאורגן בבחירות ובכל שעת צורך. מקום ריכוז הענינים היה תחילה בבית יצחק רוזנבלום ברחוב י. ל. פרץ ומשם עבר לבית משה בורמן הסנדלר בסימטה מצד רחוב קוסצ׳ושקו ואח״כ בבית מלכה גרבוט. היו שהתיחסו אל האגודה כאל ה„בונד", אולם למעשה ראה ה„בונד" בפועלי־ציון שונא מסוכן ומלחמה היתה נטושה ביניהם, לפני בחירות ולאחריהן. זכור ביקורו של הימלפארב, ממנהיגי ה„בונד" בווארשה, והרצאתו על הנושא: „חיסול הציונות" (היה זה לפני מלחמת בחירות בעיירה בקיץ שנת 1930), שמשכה את הציונים וכל החוגים. אולם מכבי־אש היה מלא עד אפס מקום. פועלי־ציון הפריעו לנואם ולמארגני האספה, וחברי ה„בונד" עברו לתיגרת־ידים עם מתנגדיהם, עד שהמשטרה הפולנית נאלצה להתערב בדבר וכיבדה במהלומות את שני הצדדים היריבים.

מהראוי לציין שחברי אגודת פועלי־ציון בסטולין לא היו קנאים ביותר וראו את עצמם כאירגון ציוני שמאלי.

בדרך כלל לא הורגשו ניגודים בעיירה בין הציונים ובין פועלי־ציון, וכמעט כל תשומת לבם של חברי פועלי־ציון היתה נתונה לציונות, אבל הם לא נכנסו בשעת בחירות בהסכמים או בבלוק עם הציונים מכמה טעמים והעיקר, משום שהתקשרו תמיד עם הסוחרים. אף־על־פי־כן היתה רשימת פועלי־ציון מקבלת מספר קולות לא מועט בבחירות למועצת העיר ואף הכניסו לתוך מוסד נבחר זה ציר משלהם. רבים מחברי פועלי־ציון של סטולין עלו ארצה.

פייבל רימר

תנועות

ה„בונד"

הרעיונות המהפכניים, שניסרו בחללו של עולמנו היהודי בראשית מאתנו, הכו שרשים בפינסק ובסביבה. ה„בונד" משך לשורותיו מאות ואלפים מהנוער היהודי משכבות העמלים, עובדי בתי־המסחר, פועלי בתי־חרושת וסדנאות, שוליות וסתם צעירים וצעירות. מפינסק חדר ה„בונד" לסטולין. תמורות הזמן ועצם ההתארגנות לשם שיפור התנאים הסוציאליים של ההמונים והעמלים תוך תקוה לשינויים לטובה, קסמו לדור הצעיר, ובהשפעת הכרוזים השונים וההטפה החשאית (לבל יתגלה הענין לרשות הצארית, שחשדה בכל אדם צעיר מקרב היהודים בנטיה למיגור השלטון הקיים), התארגנה גם בסטולין אגודת חברי ה„בונד" והחלה לרכוש נפשות ולפעול. היתה זו אגודה מהפכנית ראשונה בסטולין ומנהיגיה היו: אלתר שיינה׳ס, אליהו דובויסקי (בעל מספרה), זלמן בן הינך העגלון (עגלון), טודרוס העגלון וכמה אח׳.

לא עברו ימים רבים וה„בונד" בסטולין ריכז מסביבו למעלה ממאה חבר מבין המשרתות בבתים הפרטיים, שוליות בעלי המלאכה ומכמה סדנאות ועגלונים. היו ביניהם נגרים, חייטים ומשכילים אחדים, שנקראו בפי אנשי העיירה בשם „אחים ואחיות", על נוסח פנייתם בכרוזיהם ובנאומיהם וכו׳. אורגנה גם קבוצת ילדים בשם „הבונד הקטן", — בני 12—15 שהיו משמשים את חבריהם הגדולים. עיקר פעולתו של ה„בונד" בעיירה התבטא בהסברה למרדנות וציד נפשות למהפכה ולשינוי המשטר ואורח החיים לטובת העמלים. באחד מימי הקיץ 1905 אירגן ה„בונד" שביתה של פועלים ועוזרי בתי־המסחר במטרה להעלות את משכורתם וביחוד לקבוע להם יום־עבודה של 8 שעות.

משהחלו פרעות 1905 ביהודי רוסיה והמפלגות היהודיות התכוננו לעמוד בפרץ נגד הפורעים, ניגש ה„בונד" הסטוליני לאירגון הגנה עצמית. לצורך זה אסף כספים מבעלי־היכולת שבמקום. הנתבעים נענו מי ברצון ומי תחת לחץ. ראו ציוני העיירה שפעולת ה„בונד" חורגת ממסגרתה המפלגתית המצומצמת ויוצאת לארגן את החיים הציבוריים של היהודים בעיירה, והתחילו לדרוש שההגנה תקום ע"י שני הגופים יחד כמפעל כלל־יהודי. אולם אנשי ה„בונד", שהספיקו בינתיים לרכז תרומות מרוב בני העיירה למטרה הנידונה, לא נענו להם, ומשלא נמצאה דרך משותפת פתחו הציונים במפעל עצמי לצרכי הגנת האוכלוסיה היהודית.

פרטים רבים מאותה תקופה נשכחו, אולם אחד מהם בל ימחה: ה„בונד" לא הצליח להוציא מכמה בעלי־בתים סרבנים את הסכומים שדרש מהם לצרכי ההגנה ורצה להפחידם. מה עשה? שלח את אחד מחבריו התקיפים, את טודרוס העגלון, לבית־המדרש והוא ירה בשעת התפילה מאקדחו אל התקרה... קמה בהלה והדבר נודע אח"כ לאנשי השלטון בעיירה. מקרה זה השאיר רושם עגום בחוגי התושבים שמחוץ ל„בונד", לעומת זה הלהיב את הצד שכנגד, המהפכני.

בינתיים הגיעה פקודה משר־המחוז בפינסק אל הפריסטאב בסטולין להשגיח בשבע עינים על הנוער הנתון להשפעת המהפכנים (קרי: יהודים), והלה החל לחקור ולחפש אחרי חשודים. עפ״י הידיעות שהשיג ערך חיפושים בכמה מבתי היהודים. בכלל היה כל בחור יהודי חשוד בעיניו, ואף שמטבעו היה אדם נוח ליהודים — ראה חובה לעצמו לרגל אחרי צעירי העיירה. סוף־סוף עלה בידו לקבוע את שייכותם המפלגתית של כמה מהם ואסר את שני האחים יצחק ושמעון רוזנברג (בני מנדל וזלטקה רוזנברג) ואחריהם עוד שני צעירים בני בעלי־מלאכה מקומיים. העצורים הוחזקו במאסר בפינסק וכעבור חדשיים גורשו עפ״י פסק־דין אדמיניסטרטיבי לסיביר למשך שנתיים. מפחד המאסרים עקרו אז כמה מחברי ה„בונד" הפעילים את רגליהם מסטולין, ואחדים אף הרחיקו נדוד לאמריקה. מאותו זמן החלה שוקעת פעולת ה„בונד" בסטולין.

עם מתנגדי ה„בונד" נמנו בסטולין מלבד הציונים גם „פועלי־ציון", שמספרם לא היה גדול, וכן ס.ס. (ציונים סוציאליסטים), שאף הם לא היו רבים בעיירה, אך עיקר המלחמה נגד ה„בונד" בסטולין ניהלה האגודה הציונית.

יצויין שבידי הציונים עלה למשוך אחדים מהבונדאים למחנה הצ׳יוני. אחד מאלה, זליה סטוליאר, נגר לפי מקצועו, היה אפילו בין שלושת העולים הראשונים לארץ בשנת 1906.

מקץ 8—9 שנים, עם פרוץ המהפכה ברוסיה, התנערו שרידי הבונדאים לשעבר, יצאו ממחבואיהם והצטרפו לנושאי הדגל האדום ושירת האינטרנציונל בפיהם. הנוער שנתפס למהפכנות התיצב אז תחת דגלי המפלגות השונות שחגגו את חג השחרור מכבלי הצאר. הם הופיעו בסטולין כ„שמאל" וכ„אידישאים" ודגלו בסיסמאותיהם הישנות־חדשות. אולם עד מהרה החל מתפשט בקרב הנוער היהודי הרעיון הקומוניסטי וגרף אתו את כל בני הנוער, בטשטשו מעל פניהם את שארית סימניו של ה„בונד" מני אז.

משבאו אחרי זה ימי המבוכה, מלחמת האזרחים וחילופי השלטונות, לא היה שוב מקום לפוליטיקה, כי לא היה בטחון לחיים עצמם. רק משיוּצב השלטון הפולני והמפלגות הרימו ראש מחדש, הופיעו בסטולין אחרוני הבונדאים ואתם כמה נגררים מהדור הצעיר בעיירה שעליהם נימנו: דויד ישפה, הרשל מילמן, גדליהו מילמן, משה נוּדלמן, בדנה פליאסניוק, אברהם־אשר קרוגמן, דויד־חיים פרנקל וכמה אחרים, שחידשו את ה„בוּנד" ופעלו תחת דגלו ואף הצליחו בתעמולתם להעביר בבחירות לשלטון העיר (למאגיסטראט) מספר נציגים, שייצגו כביכול את העמלים — הפועלים.

כשנקבע השלטון הסוביטי בעיירה ב־1939 פיזר את ה„בוּנד" והגלה כמה מעסקניו לסיביר.

א. א.

„תפארת-בחורים"

אגודת „תפארת־בחורים" הוקמה בשנת תרפ״ד, לערך, בנשיאותו של הרב ר׳ חיים־עוזר גרודזנסקי ז״ל מוילנה. בעיר פינסק הוקם ועד ראשי, ומזכירו היה משה ברנשטיין, אברך מוכשר ופעיל, שעשה הרבה למען האגודה.

מהסניפים שנוסדו בערים ובעיירות, היו הראשונים בחבל פוליסיה, וסניף סטולין מהמצטיינים שביניהם. ה„רבי" ר' משה'לה פרלוב ז"ל קיבל עליו להיות ראש הסניף, ובנו הצעיר נחום־שלמה נעשה לאחד הפעילים בו מראשיתו.

מטרות האגודה היו: לאגד ולרכז את הנערים המבוגרים והאברכים במסגרת תורנית דתית, להמשיך בלימודי תורה והלכה וכו'. שום מגמות פוליטיות מפלגתיות לא היו לאגודת „תפארת־בחורים". אך כבר מראשית היווסדה הצליחה לכבוש רבים מהנוער הנאמן למסורת ישראל, בני יראים וחסידים ושומרי־מצוות, לפני שרוח הזמן משכם לזרמים השולטים ברחוב היהודי.

אולם לא ארכו הימים ו„אגודת־ישראל" פרשה את כנפיה המפלגתיות על „תפארת־בחורים". ההיה הדבר לטובת „האגודה" או לא — נחלקו הדעות, אולם עובדה היא ש„תפארת־בחורים" נכבשה ע"י „אגודת־ישראל".

כאמור היה סניף „תפארת־בחורים" בסטולין מהמצוינים שבה. מספר חבריו עלה על 50, רובם אנשי־תורה שהוסיפו ללמוד ערב־ערב מפי הר"מ של ישיבת סטולין, הרב משה קופלוביץ, בחדרים שהעמיד ה„רבי" לרשות האגודה בדירתו הישנה — ללימודים ולתפילה. חברי הועד של האגודה היו בשנות 1924—1926: קלמן וולינסקי, שמחה קרבץ, משה פורטנוי ושמואל פצ'ניק.

יחסים מתוחים היו בין „תפארת־בחורים" הסטולינית לבין הציונים המקומיים, אך הדברים לא הגיעו לידי סיכסוכים, מלבד המקרה דלקמן: פעם פורסם בעיירה, שבא שליח מטעם קרן־היסוד וישא את דברו בבית־המדרש. כיון שאותו נואם פגע לפני זמן־מה ב„תפארת־בחורים" או ב„אגודת־ישראל" בעיתון יהודי, החליטו חברי האגודה בסטולין להפריעו בהופעתו ולא לתת לו לנאום.

הדבר נודע לציונים והם גייסו את הנוער שלהם לקרב עם המפריעים. בשעה הקבועה התאסף קהל בני־העיירה ובניהם חברי „תפארת־בחורים", שהתחילו לרעוש ולהכריח את הנואם לרדת מן הבימה. מיד הופיעו הציונים שנעזרו ע"י סתם יהודים מהקהל והחלו להוציא את המפריעים בכוח מבית־המדרש. המתעקשים הוכו. לאחר מעשה פנו ראשי „תפארת־בחורים" לרב המקומי ר' אשר פיאלקוב ז"ל ובקשו להזמין לדין־תורה את הקצב שלום פקטר, שאף הוא היה בין המתקיפים את חבריהם, אך הרב לא רצה להכנס בענין הסכסוך, באמרו: אינני מתערב בפוליטיקה לטובת שום צד. ברם חברי „תפארת־בחורים" סברו שידו של בן הרב, הציוני הגלוי, היתה בדבר נגדם. מאז הופרע השלום בין „תפארת־בחורים" לבין הציונים בסטולין.

„תפארת־בחורים" בסטולין עסקה בין השאר באיסוף כספים לטובת „קרן הישוב", היתה עורכת שעורי הסברה ולימוד ומפרסמת „עתון־קיר" לחבריה ולנוטים לה. כמה מלומדי הישיבה נמשכו לאגודה ובאו לשעוריה ושיחותיה.

על אף השפעת „אגודת־ישראל", עלה במרוצת הזמן גם בארגון זה הצורך בעליה לארץ־ישראל. „תפארת־בחורים" הקימה קבוץ־הכשרה משלה. מנהל הקיבוץ היה פסח גמפל מלוניניץ. 20 חברי הקיבוץ היו עובדים בעבודות שונות במשך היום כחלוצים, ובשובם אחרי העבודה, היו הולכים לשיעורם — וכך עבדו, למדו והכשירו את עצמם לחיים בארץ האבות.

בעתונים הזכירו לא אחת את „תפארת־בחורים" של סטולין לשבח. ואמנם, רוב חברי הקיבוץ של אגודה זו זכו להיות בין העולים ארצה.

צבי פצ'ניק

חינוך

חדרים, מלמדים ומורים

מה היו פני החינוך בסטולין לפני כמאה שנים לא ידוע כמעט. מתקבל על הדעת שגם בעיירה זו, כבעיירות זעירות דומות בימים ההם, ישבו מלמדים ב„חדרים" ולימדו את הטף א"ב, ו„עברי" ואת הנערים המבוגרים — חומש וגמרא עם מפרשים. דורות התחנכו בשיטה זו בעיירות. המלמדות היתה אומנות ולא כל מלמד היה ראוי לתפקידו.

חוק 13 בינואר 1844 ברוסיה לגבי חינוך היהודים הגביל את ה„חדרים" וקבע כי רק ה„חדרים" שהיו קיימים ביום פרסום החוק יוכלו להמשיך בקיומם, ואילו להבא לא תהיה רשות למלמד לפתוח ולהחזיק „חדר" אלא לאחר שיעמוד בבחינות לפני ועדה ממשלתית של בוחנים נוצרים ואתם יהודי אחד שהממשלה תסמוך עליו. מהמלמד הנבחן נדרשה ידיעה בתנ"ך בתרגום גרמני (הז'ארגון היה אז פסול בעיני המשכילים, ונטיה זו עברה לממשלה), ודקדוק השפה העברית. ומי ממלמדי סטולין בתקופה ההיא ידע דקדוק?

ואף שהדרישות מהמלמדים החדשים לא היו גדולות, ראו בהן היהודים גזירת־מלכות קשה, כי יהודי שרצה להיות מלמד אנוס היה ללמוד ולהתכונן לבחינה ולהתקרב להשכלה ולאפיקורסים. המלמדים הותיקים, שהגזירה לא פגעה בהם, המשיכו בחיי עוניים על שיטתם ללא בקורת, אולם מצב המלמדים החדשים היה קשה. כיצד בכל זאת הסתדרו? יש אומרים שניסו להשיג רשיון לפתיחת חדר על ידי „מתן בסתר" או שפעלו ע"י בקשות, תחנונים והמלצות כדי לצאת בשלום מן הבחינות.

מאליו מובן שגם בסטולין סבלו המלמדים מהחוק החדש. גם אלה ששאפו לעסוק במלמדות וגם אלה שפתחו „חדרים" בלי שעמדו לבחינה. שוטר או מפקח מטעם השלטונות עלול היה להופיע פתאום ולמצוא את העבריין עובר על האיסור שבחוק. מה יהיה אז?

זכורות התעודות („שיינים") עם תמונות המלמדים, שהיו תלויות בחדרו של המלמד נפתלי ויסוצקי ואצל אברהם־הירש צ'רטוק, שהקנו זכות להחזיק חדר ולהיות מלמד בו. אך עובדה היא שהיו הרבה „חדרים" נעלמים מעין השלטון.

והנה נתפרסמה בשנת 1855 פקודה, כי במשך 20 שנה יחוסלו ה„חדרים" וילדי ישראל ילמדו בבתי־הספר ליהודים המוקמים ע"י הממשלה. הפקודה עוררה מבוכה חדשה, אך למעשה שינו השלטונות בשנת 1859 את יחסם למלמדים והחלו להוציא רשיונות הוראה ב„חדרים" לכל מי שהמציא תעודה חתומה בידי רב על בקיאותו בידיעת היהדות ואישור חתום בידי המשטרה, שהמבקש כשר מבחינה

פוליטית, אישור שאפשר היה להשיגו בתשלום לא גדול. עם זאת חדלו הרדיפות על המלמדים מצד מורי בתי־הספר, שעינם היתה בהם לרעה מכמה וכמה טעמים, ושוב היתה הרווחה למלמדים.

הנה כי כן התקיימו חדרים בסטולין בצורה ליגלית או בלתי ליגלית וילדי ישראל לא התבטלו מתורה. אגב, שום בית־ספר לא הוקם בעיירה בתקופה ההיא. מושגים מודרניים על חינוך היו רחוקים מחוג עולמם של יהודי עיירות כסטולין. מאבות אבותיהם ירשו אף את סדרי החינוך. ילד בהגיעו לגיל שלוש — מכניסים אותו ל„חדר" ללמוד א"ב, אח"כ יעבור ל„עברי", כלומר לקריאה מתוך הסידור, וכשידע לקרוא אותיות גדולות ילמדוהו אותיות קטנות ויתחיל ללמוד חומש עם רש"י, ובעוד זמן מה גם נ"ך וכתיבה ולבסוף גמרא. במקרים רבים לא הגיע הילד ללימוד גמרא, כי הוצא מן ה„חדר" לפני כן ונרתם בעול החיים, למד מלאכה או נעשה שליח־עוזר בחנות וכד'.

ניתנה האמת להאמר, כי למדנים גדולים לא יצאו מ„החדרים", מלבד מעטים שהצטיינו והמשיכו אח"כ בלימודיהם מחוץ לעיירתם. גם ההורים בסטולין וגם הבנים הסתפקו בדרך כלל בידיעות שהקנה ה„חדר", כי העיקר — כך חשבו — להיות יהודי יודע תפילה ופרשת השבוע, ואם גם פרק משניות — מה טוב. בגדולות לא הלכו האבות, והבנים סמכו על דעת הגדולים.

אשר לבנות — כאן היתה השאלה עוד יותר פשוטה: אין לדאוג כלל ללימודן, כך סברו בימים ההם. אם תדענה קרוא בסידור ומצא להן. רק בודדים יוצאים מן הכלל או משכילים נתנו חינוך לבנותיהם. לא יפלא, איפוא, שעד מאָתנו היו רבים בסטולין שלא ידעו יותר מקריאת תפילות וחתימת שמם בקושי. שפת המדינה — הרוסית היתה זרה להם, וברוב המקרים כשנאלצו לחתום בלועזית — חתם אחר בשמם. גם ישיבה לא היתה בסטולין בתקופה הרחוקה, והצמאים לתורה היו נאלצים לגלות למקום אחר.

הרוחות שנשבו בעולם הגדול והשפיעו על חיי היהודים בגולת רוסיה והדי ההשכלה שהגיעו לכל עיירה נידחת הראו אותותיהם גם בסטולין, החל תהליך המודרניזציה בחיים ופעמיו הורגשו גם בשדה החינוך. יש לציין שסטולין, אף שהיתה עיירה חסידית, לא התבלטה בה קנאה יתירה לדעות העבר, ולא הורגשה כמעט מלחמה נגד חידושים. כל מלמד שהכניס תיקונים ב„חדרו" עד כדי לימוד השפה מספר, דקדוק ואף לימוד שפת המדינה, חשבון וכד', גם חדרו נתמלא ילדים, ורוב ההורים היו מרוצים מהתיקונים האלה, בהבינם לרוח הזמן והחיים, מלבד עקשנים מועטים שראו בכך צעד לאפיקורסות — להשכלה. אמנם אצל החסידים לא הלימוד הוא העיקר, כי אם החסידות, הרגש הקדוש, אך גם אלה ברובם השלימו עם החידושים.

ההשכלה אחרה להגיע לסטולין, אולי משום שהעיירה היתה מבצר לחסידות, אך סוף סוף התבלטה בראשית המאה הנוכחית בכמה שטחי חיים. פתיחת חדר מתוקן לנערים ונערות ע"י האחים קשתן, בו לימדו עברית במנגינה ובשירה, שלא כב„חדרים" אחרים, נחשבה לפרצה, אך לוחמים נגד המחדשים לא היו, וכשנוסדה הספריה הציונית שלא היתה לרוחם של כמה קנאים, לא העיזו לפעול נגדה, ולאט לאט השלימו גם הבלתי־מרוצים.

בשנים 1900—1910 נמנו בעיירה כעשרים „חדרים" לדרדקי, ליודעי קריאה,

לתנ״ך ולגמרא, ברובם לימדו גם את השפה העברית במידה מרובה או פחותה. מהמלמדים ההם יזכרו: יצחק קוטלצוק (איצ׳ינקה), ישעיה הזקן (בשמו רוז׳יינר), מאיר גלזרמן (מאיר׳ל), יעקב גלזרמן, כולם למתחילים וללימוד „עברי״; אשר נפלן (הנודע בשם אשר רודקיס), סנדר דודיס, אשר מליבושיי, נפתלי ויסוצקי, יעקב כצמן (הסטוכר), אברהם־הרש צ׳רטוק, מתתיהו פרנקל, יוסיל יונה׳ס, ושלמה־פינחס פומרנץ — כל אלה לימדו חומש, נ״ך, כתיבה וחשבון. מלבדם לימדו המלמדים הותיקים: ליבקה המלמד, משה־אשר זינגרמן והז׳מטר — לימודי גמרא. כן היו בעיירה מלמדים לקבוצות קטנות של נערים מבוגרים, והם: שלום דיכטיאר, פינחס מטורוב (פינה טורובר), מנחם מנדיל קוסטרומצקי ומהגדולים שבין אלה — אלתר מוצ׳ניק. בבית־הספר העברי למתחילים לימדו יצחק־ישראל ואשר קשתן. הנערות, מלבד אלו שקיבלו שעור מצירל הרבצין, למדו שעה אצל נטע דרוונסקי (הוא נטקה שרייבר, בפי הקהל). בתקופה יותר מאוחרת הקימו חדרים שלום־נחום שוכמן, ומנשה בשקין.

בהוראת לימודי חול — לימודים כלליים — עסקו בתקופה ההיא ולאחריה ע״י מתן שעורים פרטיים מורים שבאו זמנית לעיירה, רובם היו אכסטרנים ומהם יזכרו: ברל קפלן, לייבל קולודני, פינצ׳וק, רובכה, ברוך וסרמן, דרבקין, הורודישץ׳, טוביה כהן, דוברושה רוזמן, בלהה רטנר וכמה מבנות העיירה שהשתלמו בלימודיהן מחוץ לעיירתן, ולבסוף מורי בית־הספר „תרבות״ שנתנו גם שעורים פרטיים.

מכאן שבדורות האחרונים למדו בסטולין בצורות שונות ובאופנים שונים. נמצאו גם נערים ונערות שיצאו ללמוד בכרכים ואף עשו חיל, עד שסטולין נתפרסמה כעיירה בעלת רמה תרבותית, שהגיעה למדרגה ראויה לשמה. ואמנם לאט לאט קיבל החינוך בסטולין כיוון מסויים — תורה וחכמה.

אשר למצבם של המלמדים בעיירה יש לאמר שהוא היה קשה למדי. שכר־הלימוד לא היה גבוה והתשלומים לא נתקבלו על ידם בזמן, וממילא היו תנאי חייהם ירודים. רובם ככולם היו אביונים, חלשים בגופם, לימדו בדירות מגוריהם ונאנחו מסבל התנאים. כל המלמדים היו יהודים חרדים, שומרי מצוות ומסורת ישראל כנהוג, ורוח זו החדירו ללב תלמידיהם. אחדים מהם (האחים קשתן, מוצ׳ניק, פרנקל ואח׳), שהיו ציונים, נטעו בלב חניכיהם חיבה לרעיון הלאומי לפי רוח הזמן. בדרך כלל לא היה שלום בין המלמדים בינם לבין עצמם. הקנאה והשנאה שררו במחנה זה והתבטאו בביטול הזולת וברכילות. כל זה, כמובן, לא הוסיף כבוד לחינוך ולנושאיו גם יחד.

המפנה הגדול בחינוך בסטולין חל מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה, בימי האביב של המהפכה ברוסיה כשיסדו ציוני העיירה בית־ספר עברי מסודר מיסודה של „תרבות״, שנשא שם זה והיה לכבוד לבוניו, מחנכיו ותלמידיו ולסטולין כולה.

א. א—חי

בית-הספר „תרבות״

מצב החינוך הירוד בסטולין תבע את תיקונו זה מזמן. אולם התנאים המדיניים והכלליים של האוכלוסיה היהודית וההשפעות מצדדים שונים, ולבסוף חוסר כוחות תרבותיים ואנשי יזמה במקום, עכבו כל צעד בכיוון זה.

משששאפו יהודי־סטולין ככל יהדות רוסיה את רוח־החופש אחרי מהפכת פברואר 1917, התעוררו מיד ציוני סטולין ונאחזו ברעיון הקמת מוסדות־חינוך. חמוסד התרבותי־חינוכי הראשון היה בית־הספר העברי „תרבות". העסקנים ליבל גארבוז, מוטיל אייזנברג, יהודה־ליב הוברמאן — מחוללי הרעיון ומבצעי המפעל, ואחרים שסייעו בידם, ראו את הקשיים והמכשולים מצדדים שונים ועל כולם חוסר דירה ואמצעים מתאימים ואף התנגדות המלמדים המקומיים. אעפ"כ העיזו להכריז על הקמת בית־ספר עממי עברי לנערים ולנערות, שהיה בו מרוח המרדנות ב„חדר" הישן מכל הבחינות.

לא בנקל עלה למצוא מנהל מתאים במקצועו וברוחו לבית־ספר מסוג זה. אך משהוזמן המורה פיינשטין לכהונה זו והגיע לעיירה עם מכשירים וספרים, נפתחו 3 כיתות ראשונות של בית־הספר. דבר פתיחת המוסד בקיץ 1917 עשה לו מיד כנפים וההרשמה הראשונה העלתה כ־70—80 ילד וילדה, שנחלקו עפ"י בחינות

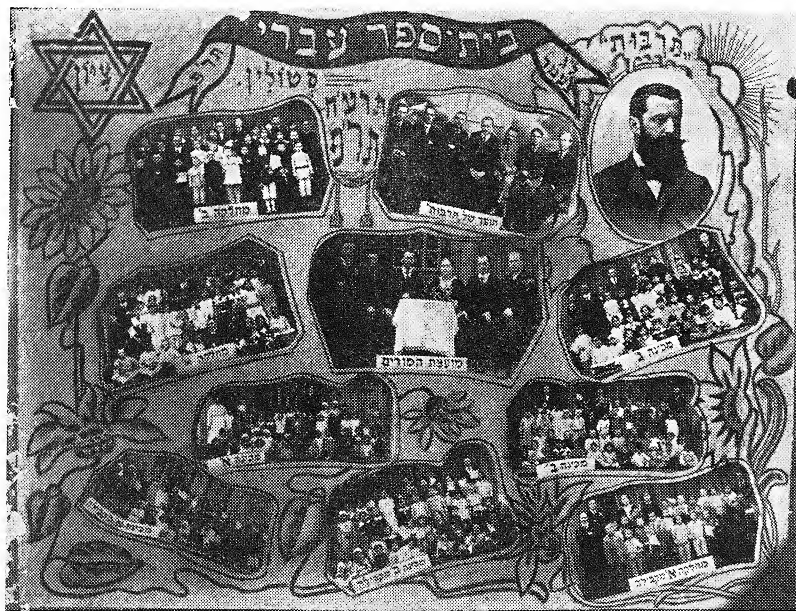

כיתה ג' של ביה"ס „תרבות" — 1923

ל־3 כיתות. וכאן יצוין, שנמצאו גם חסידים וגם בני מפלגות שמאליות, ששלחו את ילדיהם לבית־הספר העברי הציוני.

על אף כל הלבטים הלך בית־הספר והתפתח משנה לשנה ובקושי יכול לקלוט את ילדי העיירה, שנמשכו כולם אליו. כמורים ראשונים הוזמנו אנשי־מקצוע, בעלי השכלה מתאימה, מהחוץ. פיינשטיין, שולמן וואפניארסקי, ואתם מהמורים המקומיים אלתר מוצ'ניק, מתתיהו פרנקל, מוטל שפטריק ויצחק זלדין. עם הרחבת בית־הספר לימדו בו כמה מורים נוספים.

כשביקר נציג חברת „תרבות" ממוסקבה, מר סגל, את בית־הספר בשנתו הראשונה, מצא שרמתו וידיעות התלמידים גבוהות למדי, ובדין־וחשבון שלו העריך את בית־הספר על צד היותר טוב והעמיד אותו בשורה אחת עם זה שבקונוטופ, בית־הספר שנודע לתהילה בימים ההם. כתוצאה מכך נתקבלה הודעה ממר מנחם ריבולוב, מזכיר חב' „תרבות" במוסקבה, שהעסקן הציוני יצחק־אשר ניידיץ', מראשי „תרבות" אז, הקציב סך 3000 רובל לביסוס בית־הספר. מפאת חילופי

ועד „תרבות", חבר המורים וכיתות ביה"ס „תרבות" — תר"פ

מחלקה ה' של ביה"ס „תרבות", תרפ"ה — 1925

השלטון ברוסיה, לא הגיע סכום־התמיכה הנ"ל לסטולין כמו שגם ההקצבה הראשונה של „תרבות" שנשלחה בדואר לא נפרעה מחוסר מזומנים בדואר.

כיתות בית־הספר היו מפוזרות בשתי דירות פרטיות, וזה הכביד על פיתוחו והרחבתו. צריך היה לרכז את בית־הספר בבנין אחד מתאים וראוי למטרתו. קמו, איפוא, מייסדי בית־הספר ליבל גרבוז ומוטיל אייזנברג ורכשו לשם בנין בית־ספר שני מגרשים מגוטליב־גאשליאקביץ', שמכר בימים ההם אדמה לשכונה חדשה בדרך לכפר מנקביץ. לבקשת הקונים הסתפק המוכר ב־50% מהמחיר הקבוע, שכן היתה לעיניהם מטרה ציבורית. עצם הקמת הבנין היה בבחינת חלום, אך לא ארכו הימים וגם חלום זה לבש צורה. נתארגן ועד לבנין בית־הספר, שבראשו עמד ר' יהושע

תזמורת ביה"ס „תרבות" בסטולין — 1928

קולודני, והתחילו בריכוז כספים ע"י מכירת מניות, איסוף תרומות בחמרים וכדומה. אותו פרק־זמן נתקבלו מעזבונו של ר' משה שקליאר, מ„פני" העיירה, שני מגרשים בקרבת אלה של בית־הספר. הועד החליט להקים עליהם את הבנין, ותמורת שני המגרשים הראשונים שימשה יסוד להתחלת הבניה.

יום יריית אבן־הפינה לבנין בית־הספר היה יום חג בעיירה, ורוב אנשי המקום מכל החוגים נוכחו בחגיגה זו ותרמו ביד רחבה.

לא מעטים היו לבטי הבניה. בגורלי נפל לשאת באחריות להרחבת הבנין, בניגוד לעמדת עסקנים אחרים שרצו לבנות רק בהתאם לאמצעים שהיו בעין. וכאן תצוין לשבח עזרתו של יוסף מאנישוק, הבנאי הראשי, שפעל לא רק לשם רווחים

אלא גם כמסייע לביצוע התכנית הרחבה, על אף פקפוקיהם והתנגדותם של רבים מהקרובים לענין.

סוף־סוף זכתה העיירה לבנין מפואר ומתאים לבית־ספרה.

עם גידול האוכלוסיה היהודית בעיירה נעשה בית־הספר, שהיה מבצר לתרבות העברית ולציונות, צר מהכיל את כל התלמידים שהתדפקו על דלתות בית־הספר והיה הכרח להקים בנין נוסף.

מרדכי אייזנברג

הבנין הנוסף של בית-הספר „תרבות"

מאחר שבנין בית־הספר „תרבות" לא הושלם בבת־אחת והיה הכרח באגף שני ניגשו לבנות את הבנין הנוסף. כהשלמה לבנין הראשון של בית־הספר שהוקם ביזמתם של ציוני סטולין הותיקים בתקופת המנהל המסור מנביץ במאמצים רבים.

בנין בית־הספר „תרבות" בסטולין

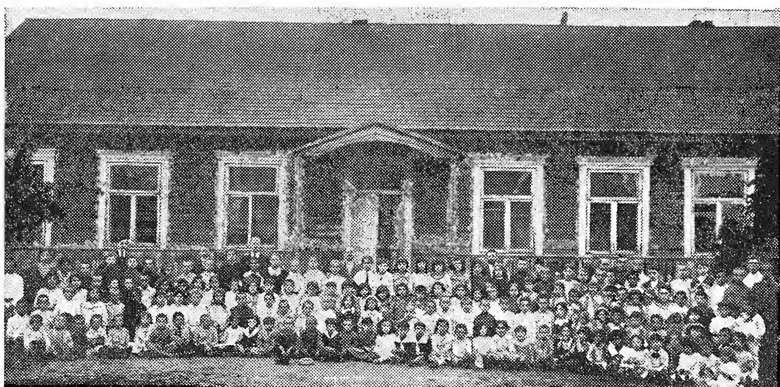
אחרי הרבה שנות דאגות לבית־הספר ולביסוסו, הוקם הבנין השני לתפארת בעזרת איש אחד ובמשך פחות משנתיים, בעזרת בנו של הרב המקומי — אהרון פיאלקוב. הוא היה ציוני־אידיאליסטי וקנאי לעברית, קם ונרתם בעול המפעל מרצונו הטוב ונמנע מלפרסם את תכניותיו. לעיניו היתה המטרה הגדולה שהצליח להגיע אליה. עד היום לא ידוע לציבור, איך הוקם הבנין ומאיזה מקור השיג אהרון פיאלקוב את האמצעים לכך.

בסטולין ידעו על כך רק מעטים (דורצין, זאראחוביץ וגלינסקי); יפה היתה לענין השתיקה, כי הבנין הוקם באמצעים בלתי־ליגאליים, שבאו בזכות... אוצר המדינה הפולני. כיום ניתן לגלות פרשה זו ברבים.

הח׳ פיאלקוב היה אחד ממנהלי החשבונות המוכשרים בעירנו, איש ישר ונאמן על הכל, והיו לו גם קשרים טובים עם פקידי האוצר הפולני. בעלי העסקים שבעיירה ביקשו מהח׳ פיאלקוב שיסדר את הערכת מסיהם בצדק עם פקידי האוצר ומוכנים היו לשלם לו שכר טירחה הגון. אך הח׳ פיאלקוב לא רצה לקבל שכר טירחה לעצמו, והעמיד תנאי שהסכום המוסכם יחולק — חציו יוצא למסייעים וחציו לבנין הנוסף שרצה להקים בשביל ביה״ס „תרבות״ בעיירה. אהרון פיאלקוב עבד אז כפנקסן ראשי בחברתנו וכל הענינים סודרו באמצעותנו. נדברנו לא לגלות זאת לשום איש. המשלמים היו בטוחים שכל הסכומים משתלמים בשלמותם לפקידי האוצר, כי איש לא פקפק בישרו של פיאלקוב, — ובאמת תוך פעולת הבנייה, השקיע פיאלקוב בבנין החדש גם חלק ניכר ממשכורתו.

באחד הימים בשנת 1940, בזמן המשטר החדש בסטולין, נפגשנו הח׳ גולמן והמנהל לשעבר של בית הספר הח׳ קלקל, שנשאר עובד בתור מורה בבית הספר תחת פיקוחו של מורה מהמפלגה, אהרן פיאלקוב ואני. הח׳ קלקל מסר לנו פרטים מהמתרחש עכשיו בין כתלי בית הספר והעיקר בין הילדים שחונכו כל הזמן ברוח ציונית־לאומית ונשארו נאמנים לה. איך השפיע עליהם הדבר, כשהוצא מבית הספר הסמל הלאומי (מגן־דוד) והוכנס הסמל שלהם וכד׳. אמרתי אז לח׳ פיאלקוב שמותר כבר לגלות לח׳ גולמן את סוד הבנין השני. נדמה היה לי שכולנו משתתפים בצערו של הח׳ פיאלקוב, שלא זכה לראות נחת בעמלו הרב שהשקיע בבנין השני לבית־הספר, כדי לחנך דור עברי מסור לעמנו ולארצנו.

ד—ן

בית־הספר וגן הילדים „תרבות״ בסטולין, 1919

גן הילדים העברי

לא ידע איש בסטולין גן ילדים מהו. כלום יכול היה לעלות על הדעת לקיים בסטולין מוסד חינוכי לתינוקות בגיל שלפני „החדר״ או בגיל התחלת הלימודים ב„חדר״ כדי להעסיק את הפעוטות במשחקים, בשירים וכדו׳?

ואמנם כדי להקיף ולהבין את הרעיון והתועלת שבחינוך הילד הרך לפני כניסתו לבית־הספר דרוש ניתוח מיוחד, דבר שלא עלה כלל על הדעת בסטולין, כשם שלא עלה בשום עיירה יהודית אחרת לפני מלחמת העולם הראשונה. רק פדגוגים ועסקני חינוך ידעו על גן ילדים ועל מטרתו ויעילותו.

אך סטולין היתה מתקדמת גם בשטח זה ומה שנחשב פעם כדבר נמנע הפך פתאום מציאות, ובעיירה הוקם בקיץ 1918 גן ילדים עברי למופת, והיה המוסד החינוכי הראשון מסוג זה בכל הסביבה שבין פינסק לרובנה.

קדם לעניין הדיון בין פיינשטיין, מנהל בית הספר „תרבות", ובין ליבל גרבוז ומרדכי איזנברג, מייסדי בית הספר „תרבות", עוד בימים הראשונים לייסוד בית הספר. כשנוכח פיינשטין לדעת שהמכינה א' איננה די מוצלחת מכמה טעמים, יעץ לדאוג לגן ילדים שיכשיר חניכים למכינה ראשונה לשנת הלימודים הבאה.

פיינשטין עמד על הצעתו להקים גן־ילדים עברי מבחינה פדגוגית וראה בו מוסד מקביל לבית־הספר.

במשך הזמן קבל הרעיון דחיפה ועפ"י החלטת הועד המקומי של „תרבות" נגשו לייסוד גן ילדים עברי בסטולין. למפעל זה נתן את ידו כותב הטורים האלה, שהיה חבר ועד „תרבות" וקרוב לבית־הספר ולפעולה הציונית בעיירה בכלל. הוא נרתם בעול המוסד החדש — הגן — והקדיש לו את מיטב מרצו וכוחו.

גן הילדים „תרבות" עם הגננת גיטל אייזנברג, 1933

הוזמנה גננת מנוסה, היא חיה בירנבאום מאוברוטש, ועד שהיא הגיעה לעיירה נרשמו כארבעים ילדים בגיל הגן. נמצאה דירה מתאימה בבית־הספר הרוסי שבקרבת הוולוסט. גוייסו כספים לקניית כלים וצעצועים בשביל הגן והמוסד הצליח לשביעת רצונם של עסקני „תרבות" והורי הילדים גם יחד.

הגן היה מלא. היה הכרח לקלוט בו גם בני 4 ובני 6, נגד התכנית המקובלת. במשך חמשה חדשים התגבש הגן והוציא לקראת שנת הלימודים מחזור ילדים לבית־הספר.

המנהל פיינשטיין, שהתעניין בגן, היה מאושר כשהקים לשנת הלימודים השניה מכינה א' לבית־הספר מחניכי הגן וראה במוסד זה את הפרוזדור לבית הספר. ואכן כיתה זו היתה הנורמלית והרצויה.

וכשם שבית־הספר „תרבות" היה בי"ס עברי ראשון בסביבת סטולין — כן גם גן הילדים היה הגן הראשון בעיירה.

מנדל בלוהוסקי

בית-היתומים

בית־היתומים היה אחד המוסדות החשובים בסטולין. מוסד סוציאלי־חינוכי זה הוקם בסוף מלחמת העולם הראשונה, שעה שגדל מספר הילדים היתומים מאב או מאֵם, או משניהם גם יחד, בעקבות המלחמה והתפרעות הכנופיות שלאחריה.

תחילתו של בית־היתומים בסטולין היתה קליטת היתומות של הרב סנדברג מטליכן, שנקלע לסטולין כפליט בראשית המלחמה ומת בעיירה ואחריו מתה גם אשתו ונשארו מהם שלוש בנות: קריינה, פאשה ובתיה ואתן 4 היתומים של איסר גלויברמן: חיה־שרה, ינטיל, פרומה ואליהו (הוא אלינקה), בסך הכל שבעה יתומים. מתוך דאגה ליתומים אלה התעוררו מספר נשים ואתן כמה צעירות עסקניות: צביה

חברי הועד ופעילי בית־היתומים בסטולין — 1925

קארלין, חנה הוברמן, מלכה ספוז׳ניק, חייצ׳ה קשטן, שרה גלויברמן, פיגל טנצמן, אסתר פליאסניוק, רבקה פישמן ואחרות וניגשו כמתנדבות לאסוף בגדים, נעלים, צעצועים ותרומות להחזקת היתומים האלה בדירה ארעית בבית המורה אשר קשטן. חייצ׳ה קשטן התנדבה להיות מחנכת הילדים והקדישה את כל זמנה למוסד. אחרי יציאתה לקנדה קיבלה את תפקידה חוה קופרברג, ואף היא התמסרה בכל לבה לבית־היתומים. יהושע־משה מנקובסקי, מנדיל בלהוסקי, יצחק בלהוסקי, וברל גייר הצטרפו לעסקניות המתנדבות הנ״ל.

אעפ״י שהמצב הכלכלי של יהודי סטולין בימים ההם היה ירוד ופצעי המלחמה טרם הגלידו, ראו חובה לעצמם להירתם בעול הדאגה ליתומים. לאחר

זמן־מה קיבל המוסד הקצבה מה„ג׳וינט" שעשה רבות להצלת היתומים. נציגי הג׳וינט ביקרו בסטולין והתענינו בבית־היתומים. הוקם ועד ציבורי למוסד שלתוכו נכנסו יהושע־משה מנקובסקי, יצחק בלהוסקי, צבי סגל, מרדכי איזנברג ואח׳, ונמצאו עסקנים ועסקניות מבני הנוער המקומי שנתנו יד לועד ופעלו והקדישו למוסד הרבה מרץ וחום־לב.

בשנה הראשונה להוסדו רוכזו בבית־היתומים כ־70 ילד וילדה, ביניהם רבים מן החוץ ומספר יתומים מקומיים לאחר מגפת הטיפוס של התקופה ההיא בסטולין וסביבתה. שכרו דירה והזמינו מטפלות ומשגיחות ודאגו להחזקתם, כלכלתם וחינוכם של היתומים. הטיפול, העזרה המדיצינית והכלכלה הביאו להבראתם המהירה ולריפוים של היתומים והודות ליחסן החם של העסקניות שגילו מסירות לבבית ליתומים

בית־היתומים בסטולין — 1930

ולמוסד בכלל, נוצרה אוירה ביתית לילדים, רובם נקלטו יפה, ומראה פניהם והרגשתם העידו על כך.

בית־היתומים שימש לחניכיו גם בית וגם בית־חינוך לתורה ולמלאכה. הילדים נשלחו ללמוד בבית־הספר „תרבות" וכמה מהם הצטיינו בלימודיהם. בית־הספר העניק ליתומים כל ההקלות כדי להכשירם לעבודה ולחיי עצמאות בעתיד. היו שעירערו על כך שהיתומים נשלחים דוקא ללמוד ב„תרבות", ונמוקיהם אתם, אולם נושאי רעיון התחיה שבין העסקנים ידעו לשמור על הכיוון הלאומי לטובת הילדים, וזה היה גם רצון הילדים עצמם, ובכך לא נבדלו מילדי העיירה, שנימנו ברובם על תלמידי ביה"ס „תרבות". בחדשי הקיץ נשלחו ילדים, הזקוקים להבראה ולריפוי, לקייטנות ומקומות מרפא (ציחוצינק, דומאצבו ואח׳).

בגורלי נפל לכהן בבית־היתומים תחילה כמדריכה ואח"כ כמנהלת משך שש שנים עד עלייתי ארצה, וחוויות רבות נשארו לי מתקופת עבודתי במוסד זה. רשאית

אני לציין לשבח את מסירותם הנאמנה של חברי הועד ויתר העסקנים מכל החוגים ושל כל יהודי העיירה למוסד. חניכיו שנשארו בחיים זוכרים ודאי עד היום בהערכה רבה את מוסדם־ביתם ואת אלה שדאגו להם ומנעו מהם חיי עוני ומחסור: חיה קאסטליאניץ, אסתר פרנקל, אברהם נישט, הניך (חנוך) טוכמן, גניה גלוברמן, יהודית פיאלקוב, ואח׳.

ראויה לציון מיוחד מסירותם של מלכה ספוז׳ניק שהקדישה את כל תשומת־לבה ליתומים, ושל יצחק בלהוסקי, שדאג לבקר בכל שבת לפני הצהרים במוסד

בית־היתומים, הועד והילדים, 1931

וגילה התענינות בכל הענינים הנוגעים לבית־היתומים. בפסח היה בא להשתתף ב„סדר" שנערך בשביל הילדים ועוד. גם ר׳ יהושע־משה מנקובסקי היה ער תמיד ומסור לבית־היתומים.

כן יעמדו על הברכה נתן מהלשפייז, ואתו דוד קומיסארצ׳יק, שעמלו בעריכת נשפים לטובת בית־היתומים, עד שההכנסה מנשפים אלה תפסה מקור ניכר ובולט בתקציב המוסד.

כיון שבית־היתומים סבל מראשית הוסדו מחוסר דירה מתאימה, קיבל על עצמו ר׳ ברל פרנקל, מ„פני" העיירה, את הדאגה לבנות בנין למוסד, ולא נח ולא שקט עד שהצליח להשיג תרומות ראויות לשמן מה„ג׳וינט" ומאחרים והוקם בנין למוסד בקצה הגן של סטאחובסקי, בעלת האחוזה, בקרבת הנהר. וכאשר צימצם ה„ג׳וינט" את תמיכתו בבית־היתומים וחלק מהיתומים בגרו בינתיים ויצאו את המוסד (אחדים מהם עלו ארצה), ראו עסקני המוסד ובני העיירה חובה להחזיקו על

אחריותם הם ודאגו לאמצעים ממקורות שונים: הקצבות משלטון העיר (המאגי־סטראט), מהקהילה המקומית ומתושבי העיירה שהטילו עליהם מס לטובת בית־היתומים. ולא נמצאו מסרבים לשלם את המס, כי קדוש היה המוסד בעיני כל.

ועד בית־היתומים — 1932

בתקופה ההיא נשארו בבית־היתומים כ־30 ילד בלבד, שהיו מתחלפים במחזורים, אלה עוזבים ועולים לארץ־ישראל או עוברים לחיים עצמיים במקום, ואחרים נקלטו במקומם.

בשנת 1935 ירדו ההכנסות הרגילות של בית־היתומים ומצבו של המוסד היה קשה. יושב ראש הועד, אברהם נישט, שהיה מסור בלב ונפש לבית־היתומים פנה לכותבת הטורים האלה בבקשת עזרה מארץ־ישראל. בין השאר ציין שהקונצרט של פנינה זלצמן (נכדת אלתר ובושקה קסטליאנץ מסטולין) עזר בהרבה לקיום בית־היתומים ולכיסוי גרעונו. כמה מחניכי המוסד שבארץ נענו מיד ושלחו סכום

ילדי בית־היתומים
עם המנהלת מלכה
רבינוביץ — 1930

כסף לפקודתו של מר נישט לטובת בית־היתומים. מספר הילדים היה אז 21, והתקציב המצומצם לא היה מובטח.

מאמריקה הגיעו ידיעות על אלינקה, שהוסע לשם ע״י ה„ג׳וינט" לשם רפוי ולהשתלמות, כי הוא הבריא ומתקדם באמנות הכיור. הדבר גרם עונג רב לועד בית־היתומים ולחניכיו.

בית־היתומים התקיים בסטולין עד שהקיץ הקץ על יהודיה.

מלכה ארליך—רבינוביץ

„תלמוד-תורה"

לא ידוע אם בימים רחוקים התקיים בסטולין תלמוד־תורה כבישובי יהודים אחרים שדאגו ללימוד ילדי עניים ולהרבצת תורה לקטנים. הכוונה היא לאותו סוג חדרים שנהגו להחזיק בעיירות ואף בערים בשביל דלת העם, שאין ידם משגת לשלם שכר־לימוד למלמדים וכדי למנוע ביטול תורה מילדים מחוגים אלה. ברוב המקומות היו מקימים את תלמוד־תורה בעזרת הנשים או בחדר צדדי של בית־המדרש ובמקרים מסויימים בבנין ציבורי אחר, ושם לימדו את הנערים. מוסדות אלה הידועים בשמם „תלמוד־תורה" הקנו לנערים ידיעה בעברי, חומש וכו'. הנערים המוכשרים, שהיו צמאים לתורה, נדדו אח"כ לישיבות בליטא, אך רוב חניכי ה„תלמוד־תורה" למדו אח"כ מלאכה ונכנסו בעול החיים לפני זמנם.

בשנת 1902 התעוררו כמה בעלי־בתים ואתם השוחטים והרב בראשם ויסדו בסטולין תלמוד־תורה מסוג זה, הזמינו מלמד וקבעו לו שכר וסידרו את התלמוד־תורה בעזרת הנשים של בית־המדרש. כעשרים נערים נאספו ולמדו ב„תלמוד־תורה" משך כמה זמנים ולעתים אף עלה מספר התלמידים. כמה מהם, יתומים מאב או מאֵם, נשלחו לבתים ל„ימי־אוכל", כדרך הימים ההם.

כמה זמן התקיים מוסד זה קשה לקבוע, כי נפסק לסירוגין אם מחוסר תלמידים או מאפס אמצעים להחזקתו, אך ידוע שחלו הפסקות בקיומו עד שחדלו לשמוע עליו כלל. גם על הצלחת תלמידיו לא שמעו, על כל פנים לא יצאו ממנו למדנים.

אחרי זה דאגו כמה גבאים לתשלום שכר־לימוד בעד מספר נערים עניים שנשלחו ל„חדר", אבל פעולה זו נעשתה בקנה מידה מצומצם מאד ואין לראות בה המשך של ה„תלמוד־תורה".

עם תום מלחמת העולם הראשונה, כשהוקם בעיירה בית־ספר עברי „תרבות", נתעוררו כמה מלמדים בעזרת חוגי האדוקים והרב דמתא וחידשו את הרעיון של „תלמוד־תורה" במקום, שכן בית־הספר אינו דתי במידה מלאה, לדעתם, ושכר הלימוד בו לא היה נמוך כלל, ומה יעשה בן העני? היתבטל מלימוד ומתורה? הלכו ופתחו ב„פליבנה" (חדר תפילה בצד בית־המדרש הכללי) תלמוד־תורה בסיגנון הידוע עם תערובת לימוד עברית.

מראשי הדואגים ל„תלמוד־תורה" זה נעשה הרב ר' אשר פיאלקוב, אף שבנותיו למדו בביה"ס „תרבות" מראשיתו. והמוסד המחודש התבסס והיו לו תלמידים ומלמדים. מהמלמדים של הת"ת יזכרו: שלום־נחום שוכמן ונפתלי ויסוצקי וכמורה ללימודים כלליים אהרונזון, שהוזמן מן החוץ.

בשנת תרפ"ה היו בת"ת של סטולין קרוב למאה ילדים בארבע כיתות (א—ד). עם הוסד הישיבה בסטולין ע"י הרבי משה'לה פרלוב, נבחרו כמה נערים חרוצים מבין תלמידי הת"ת ונלקחו לישיבה. יצויין שרוב הנערים למדו בת"ת רק 2—3 זמנים ועזבוהו, כי הוריהם חיפשו תכלית לילדים ולימודיהם נפסקו לפני זמנם.

במרוצת השנים הוקם בנין לתלמוד־תורה והוא התקיים כבית־ספר דתי בעיירה עד הכיבוש הנאצי.

צבי פצ'ניק

„הישיבה"

הנערים בסטולין שהיו צמאים לדבר תורה רגילים היו לנסוע לישיבות קרובות או רחוקות. אמנם מספרם לא היה רב, אך אפשר היה למצאם בישיבת ברנוביץ, סלונים, מיר ואח׳, כי בסטולין גופה לא היתה ישיבה, עד שהתעורר בשנת תרפ"ב הרבי משה׳לה (פרלוב) ויסד ישיבה בעיירה. הכוונה היתה למשוך נערים שואפי תורה לספסל הישיבה ולחזקם ברוח החסידות, בחינת תלמוד־תורה, יראת שמים וחסידות כרוכים וממוזגים יחד ודוקא בסטולין, מקום מושבו של הרבי. והימים ימי שלטון הפולנים בסטולין.

והופיעו נערים שאבותיהם שמחו לשלחם ל„ישיבה", ונמצאו חסידים שתמכו ב„ישיבה" במצות הרבי, ובמרוצת הזמן נמשכו נערים מעיירות אחרות ואף מרחוק ל„ישיבה" חסידית זו בסטולין. הרבי עצמו הקדיש ל„ישיבה" תשומת לב מרובה, הקצה לה מקום, דאג להחזקתה ולנערים שבאו מן החוץ סידר אש"ל. ומישיבה קטנה בתחילתה התפתחה עד שמנתה קרוב למאה תלמידים שעשו חיל וספגו מרוחה של סטולין החסידית.

עם הוסד הישיבה קראו לה „אהל־משה" על שם מיסדה ומטפחה, אולם אח"כ שונה שמה ל„בית־ישראל", על שם הרבי הזקן, שם שנתקבל על דעת כל החרדים. יחסם של כל בני בית הרבי הזקן היה יפה לגבי ה„ישיבה", אם כי לא תוקנו עדיין היחסים בין הרבי משה׳לה לבינם.

כותב הטורים האלה הוזמן לכהן כר"מ בישיבה בשנת תרפ"ו ובמשך השנתיים שכיהן במשרה זו התמסר בכל לבו לחינוך הנערים, להחשת ולהעמקת ידיעתם בתורה. אח"כ הוזמן במקומו כר"מ ר׳ יעקב גרינברג מסלונים, למדן וחריף. באותו פרק זמן נקרא לישיבה ר׳ שמעון, מטובי הבחורים העילויים של „ישיבת חכמי לובלין" והישיבה הלכה ושגשגה. נראה שנמצאה מזיגה נאה ללימוד הליטאי ברוח החסידות, והמטרה כמעט הושגה.

עם בואו של ר׳ שלמה „מתמיד" לכהן כר"מ בישיבה עלה קרנה ושמה יצא בכל הסביבה.

בצד הישיבה התפתחה „תפארת בחורים", אגודת בחורים ואברכים לאורח חיים דתי, ללמודי קודש וליראת שמים.

ישיבת סטולין הצעירה התקיימה למעלה מ־15 שנים עד שיד הנוגש, עמלק של דורנו, הביאה כליה על כל הקהילה הקדושה.

הרב משה קופלוביץ

מוסדות

המאגיסטראט

את מקומה של המישצ׳אנסקה אופראווה בסטולין בימי הצאר ניקולאי ירש בימי שלטון הפולנים ה„מאגיסטראט״, היא מועצת העיר שמילאה תפקידים שונים, ציבוריים ומשקיים, בחיי העיר. על פי חוקי המדינה בחרו האזרחים מתוכם אחת לשלוש שנים את נבחריהם כחברי מועצת העיר ומתוכם נבחרו „לאווניקים״ והנהלה. הפולנים דאגו לכך שבשטחי הספר שקיבלו מידי הרוסים יבחרו פולנים למאגיסט־ראט, ונוטים לפולנים מבין התושבים, כדי שתהיה להם השפעה מקסימלית, וכן גם בסטולין. את ראש המאגיסטראט היה ממנה הסטארוסטה, וכמובן היה זה תמיד פולני. בבחירות למאגיסטראט התנהלה כרגיל תעמולה מצדדים שונים ולא חסרה מלחמת בחירות.

הבחירות למאגיסטראט הראשון היו בשנת 1928, כראשו נתמנה הפולני אוצ׳קובסקי. מספר הנבחרים היה 22 וביניהם היהודים: שמאי מוטורין ומשה בקרמן מבעלי־המלאכה, פייבל רימר מפועלי־ציון, ישראל־יונה זרחוביץ מהציונים, יצחק בלוהוסקי מהסוחרים, דויד ישפה, הרשל מילמן וא. א. קרוגמן מה„בונד״ ואח׳. ברוב השאלות מצאו הנציגים היהודים לשון משותפת ביניהם, אולם היו גם מקרים שנתחלקו בדעותיהם. כך למשל כשעמדה לדיון שאלת הקצבות לילדי בתי־הספר הנצרכים והבונדאים תבעו תמיכה לטובת בית־ספרם ציש״א ולעומתם דרשו הציונים לטובת ביה״ס „תרבות״ והופיעו תובעים גם ל„תלמוד־תורה״, התעורר ויכוח חריף שנסתיים בסופו בניסוח כולל שהמאגיסטראט יקציב סכום לעזרה לילדים אלה בכלל והסכום יחולק לפי מספר הילדים הנצרכים בכל מוסדות החינוך וכך הובטחה הנעלה והלבשה לכולם.

להסדרת עניני עזרה סוציאלית בעיירה הזמינו הסיעות היהודיות את ר׳ ברל פרנקל לפקח על מתן העזרה ועל חלוקתה, והוא התמסר לענין זה במסירות ראויה לשמה, וכל הצדדים נתנו בו אמון. מלבד דאגותיו של המאגיסטראט לסדרי העיירה, לגביית מסים ולצרכי הכלל, דאג גם לשיפורים שונים במקום. בזמן ההוא עיבד הסטארוסטה תכנית להרוס את שורות החנויות של היהודים שעמדו באמצע ככר השוק וחילקוה לשניים. השאלה הובאה לפני המאגיסטראט. אז התעורר נציג ה„בונד״ ונתמך ע״י נציג פועלי־ציון שהכניסו הצעה המכוונת לשמור על האינטרסים של הנפגעים: לדאוג תחילה למקום אחר לחנויות, לבנות שם חנויות חדשות בתשלומים נוחים בשביל החנונים שחנויותיהם תהרסנה ולהבטיח לכל אחד את זכויותיו הקיימות. כיוון שלא קל היה להוציא תכנית זו לפועל, נידחה הענין. (לסוף הרסו השלטונות הסוביטיים בשנת 1939 את החנויות האלו מבלי שהשאלה עמדה לדיון כלל).

בשנת 1932 נתקיימו בחירות ונבחר מאגיסטראט חדש ובראשו הועמד ע״י השלטונות הפולני אוסמולסקי. שמונה יהודים נבחרו למאגיסטראט ויתרם פולנים ורוסים לבנים מתושבי המקום. ליהודים היתה השפעה ניכרת על מהלך הענינים. כשנציגי הרוסים הצטרפו ליהודים היוו ביחד רוב, אך היהודים ידעו לבוא לידי הבנה גם עם הפולנים ברוב המקרים. כמה ענינים במאגיסטראט נמסרו ליהודים, שכן הם היו רוב משלמי המסים, מספרם היה גדול במאגיסטראט והיו להם אנשים מוכשרים. בני הדור שזכרו את סידרי השלטון הצארי ראו בסדרי המאגיסטראט התקדמות דימוקראטית לגבי האוכלוסיה היהודית. המסים היו גבוהים אך לא הכבידו ביותר, והמאגיסטראט הפריש מהכנסות המסים הקצבות למוסדות העיירה, שהיו מוסדות יהודים, כגון: בית־היתומים ואחרים.

ברם היו מקרים שהיהודים הרגישו באנטישמיות במאגיסטראט. לא יישכח הדיון החריף במועצת המאגיסטראט בענין התגרה בין צעירים יהודים ובין פולנים חברי ה„שצ׳יליץ״ בשנת 1938 כשנפצע יאנק ילישבסקי ויהודי סטולין היו נתונים לסכנת פוגרום. מבמת המוסד העירוני הזה נשמעו מפי הפולנים דברי־קיטרוג מעליבים נגד היהודים, וכן הוחלט לבטל את העירובין של היהודים כדי למנוע מיהודים את היציאה בשבתות אל מחוץ לעיירה.

אף במאגיסטראט השלישי משנת 1935 לא ירד מספר היהודים הנבחרים, אלא באו חילופי גברא. בין הנבחרים היו: שלמה בלוהוסקי, נחמיה קולודני, אהרון דורצ׳ין, ניסן פרנקל וכמה אחרים והשפעתם היתה רבה.

משרד המאגיסטראט שהיה בראשונה בבית ישעיה קרופניק, עבר אח״כ לבית שקליאר ברחוב קוסצ׳יושקו (לפנים רח׳ דויד־הורודוק).

פייבל רימר

קופת גמילות-חסדים

הפסוק „לא יחדל אביון מקרבך״, נתקיים גם בסטולין, ולאחר תקופת גראבסקי בפולין לא חסרו יהודים „יורדים״ בסטולין. נוכח מציאות זו ראו כמה מעסקני העיירה צורך לארגן עזרה קונסטרוקטיבית לנזקקים ובין השאר יסדו קופה למתן הלוואות קטנות בתורת „גמילות־חסדים״. מספר גדול מבני העיירה נרשמו כתורמים חדשיים לטובת הקופה, אך עיקר הכנסותיה היה מעריכת נשפים והצגות. יצויין שחלק קטן בלבד מההלוואות שחולקו הוחזר לקופה והדרישה להלוואות היתה תמיד גדולה. ברוב המקרים התיחסו הלווים לענין כאל תמיכה, ולקחו את ההלוואה מתוך כוונה תחילה שלא לסלקה.

קופת גמילות־חסדים זו נחשבה על מוסדות החסד של סטולין ונתקיימה שנים עד שעלה הכורת על קהילת סטולין. בקופה זו פעילים היו משך שנים שלמה בלוהוסקי, מעסקני העיירה ושוורצון, שהקדישו לה תשומת־לב מרובה וזכו להערכה מצד הציבור.

צבי בלוהוסקי

„ועד הנשים"

בשנת 1925 התארגן בסטולין ועד לעזרה סוציאלית של נשים עסקניות שכּוּנה בשם „פרויען קומיטט", בראשותה של הרבנית דבורה'לה, אשת ה„רבי" ר' משה פרלוב, שאף הוא סייע להקמת המוסד הזה. המצב הכלכלי בעיירה גרם לכך שכמה משפחות, ובעיקר נגועי המלחמה ותוצאותיה, היו זקוקים לעזרה וסעד ושיטת הצדקה המקובלת לא התאימה לתנאי הזמן והחיים. הדבר היה מורגש בעיירה והעסקניות המקומיות נרתמו בעול הדאגה למשפחות וליחידים הזקוקים לעזרה. מהראשונות והפעילות בועד זה היו: צביה קארלין, מלכה סאפוז'ניק, מייטקה בלוהוסקי וכמה אחרות, שיחד עם הרבנית דבורה'לה יצאו אל הקהל ואספו תרומות לצרכי עזרה. יהודי סטולין, הידועים ביחסם החם לזולת, נענו ותרמו ואף התחייבו להוסיף ולתרום בעתיד ועל יסוד זה ניגש הועד לפעולה. הועד היה עורך אוספי כספים בצורות מקובלות אחרות: ימי־פרח, הצגות וכד', ולסוף זכה להקצבות ניכרות מקופת הקהילה היהודית ומתקציב המאגיסטראט המקומי, שכן הכל הכירו בתועלתו של ועד עזרה זה.

יצויין שועד זה לא רק הושיט עזרה לעניים ול„יורדים" בכספים ובמזונות. דאגתו היתה נתונה גם לחולים שביניהם והיה מושיט להם עזרה רפואית ובמיוחד ליולדות עניות. בהרבה מקרים נשלחו עסקניות לבתי היולדות והחולים לטיפול.

מוסד זה הרחיב את פעולתו במרוצת הימים וממשך נשים רבות מתנדבות והתנהל בסדר למופת, הודות למסירותן של העסקניות והמזכיר שארל קשטן, שעבד בו שנים רבות בשכר זעום. מ. ר—ץ

מכבי אש

מקרי דליקות שהיו רבים בסטולין עוררו את הצורך בארגון אגודת מכבי־אש וברכישת כלי כיבוי. את הצעד המעשי בשטח זה עשה הסטארוסטה (ראש הנהגת המקום) יעקב לוין בתקופת כהונתו בעיירה (לערך בשנת 1902). הוא השיג הקצבה מכספי ציבור ובנה מחסן מקורות עץ מול הכנסיה הנוצרית. בבנין זה הוכנסו מספר עגלות דו־אופנים שעליהן הורכבו חביות למים. כן הזמין לוין מכונת־כיבוי (משאבת מים) וצנור בד מתקפל, סולמות ומכשירי ברזל מורכבים עם מוט עץ חזק וארוך להריסת חלקי בנינים בוערים. זה היה כל הציוד לכיבוי הדליקות. ונמצאו מספר אנשים יהודים שהבטיחו לפעול במכשירים אלה בשעת שריפה בעיירה, ובדרך זו התארגנו מכבי־אש בסטולין.

על צד האמת יאָמר כי ציוד דל זה לא היה מספיק כלל לכיבוי דליקות, אך הביא תועלת כלשהי, והיוזם עם המקורבים אליו חשבו את הדבר להתחלה חשובה ומועילה. במשך הזמן נרכשה מכונת כיבוי גדולה יותר עם צנורות נוספים ומחסן מכבי האש נתמלא כמעט. (במחסן זה היו מסדרים הופעות ציבוריות וחגיגות שונות). ידוע היה בסטולין כי המחסן וכל הכלים שבו הוא נכס הציבור ברשות השלטון המקומי — המישצ'אנסקה אופרבה, ואחרי כל שריפה היו מתעוררים להכניס תיקונים בשטח זה ולגייס מתנדבים נוספים. כך היה המצב עד אחר המלחמה הראשונה (לערך עד 1920).

תחת שלטון הפולנים חל מפנה ניכר בנוגע למכבי האש בעיירה. כבערים גדולות (סטולין הוכרזה אז לעיר), אורגן גם כאן גדוד מתנדבים כבאים שמנה קרוב ל־80 איש, רובם יהודים, והוזמן מדריך מגדוד המתנדבים, אדם מנוסה בשטח זה. כמפקד הגדוד נבחר טוביה סושניק, סוחר בקר בעיירה, שהתמסר לענין עוד לפני כן. מעסקני מכבי האש היו: אברהם שקליאר, אברהם הולצמן ומספר יהודים אחרים שהקדישו תשומת לב לתפקידם והצליחו לארגנו יפה. במרכז הככר הגדולה שבעיירה (מול הכנסיה הנוצרית הקטנה והחנויות) נבנה, במקום המחסן הישן, בנין גדול ומותאם לצרכי הגדוד וכלי הכיבוי. נערכו תרגילים ומיסדרים והאנשים התמחו עד שידעו יפה את מלאכת כיבוי הדליקות. בהרבה מקרים נקראו אנשי הגדוד לשמירה על הסדר במקום שוטרים, וכך נעשה גדוד מכבי האש בעיירה גורם חשוב ומועיל.

מכבי־אש בסטולין — 1933

צבי פצ׳ניק

חברה־קדישא

חברה־קדישא, שנקראה גם גחש״א (גמילות חסד של אמת) התקיימה בסטולין מדורות, ודאי מאז התכוננה קהילה בעיירה. היא היתה מוסד מחוייב המציאות, כמו בכל קהילות ישראל. פנקס ישן של החברה לא נשתמר. בחברה לקחו חלק הרב דמתא וטובי העדה ואתם גם אנשי „עמך" שראו מצווה וקדושה בהשתתפותם בה. היו גם אנשי הח״ק שע״פ מסורת אבות ראו חובה לעמוד בשורותיה ושאפו להמנות עליה.

לחברה היו תקנות משלה, (ודאי דומות בהרבה לתקנות ח״ק בעיירות ישראל אחרות) שעל פיהן נתקבלו חברים, נקבעו סדרים שונים לגבי הנפטרים, שימוש בהכנסות מדמי קבורה ועוד. חלק מבין החברים הקברנים היו אנשים בעלי־מלאכה, שלא התבלטו בקרב הקהל (מיכאל קוזניץ, פינחס מנשוק, מנחם דרבנסקי, יצחק וולף השמש, שכנא פיאלקוב, אביגדור דרבנסקי ואח׳).

אחד המנהגים של ח״ק בסטולין היה לשתות „תיקון" לעלית נשמת הנפטר על חשבון קרוביו ועריכת סעודה מסורתית לחברי ח״ק בכל שנה ושנה. החברה ידעה לגבות תשלומים גדולים ממשפחות נפטר אמיד בעד מקום הקבורה, וההכנסות שימשו להחזקת בית־העלמין ולצרכי צדקה אחרים.

אם קהילות ישראל בעיירות היוו מעין אירגון אוטונומי פנימי לגבי סדרי החיים שלהם, הרי הח״ק בסטולין היתה מבצר אוטונומי נבדל בתוך האוטונומיה הזו, שלא לרבים ניתן להציץ לתוכו פנימה ולהתערב בעניניו, והיה לה אופי של מוסד דתי, הנתון בידי קבוצה סגורה ללא בקורת כמעט.

א. א.

זכרונות

ילדות בחזון

(מתוך „אדמה ושמי־שמים")

מהלכים בשלג. הולכים בין המון אנשים. בלילה. לאור אבוקות. מוליכים ספר־תורה שנגמרה כתיבתו. ספר חדש. מישהו רוקד עם הספר ביד תחת חופה מתהלכת. לאור אבוקה גדולה. אש ושלג ואדם ותורה רוקדים. מהלכים בשלג. באפלה. המון רב.

בחורף עוטים פרוות, עולים על רכבת ונוסעים מסבא האחד, הרבי שבגליציה, לסבא השני, אבי אמא, הרבי שבפולין דרוסיה. חסידים יושבים בקרונות, מסירים טלית ותפילין ושותים „לחיים". הנשים מביאות עוגות לקנות.

משם נוסעים אל דודה של אמא, אל הרבי מסטולין. שנים עשר בנים לרבי מסטולין. שנים־עשר כנורות בידיהם. ובמוצאי שבתות הם מנגנים בתזמורת „המבדיל בין קודש לחול". והרבי־האב מנגן בבטנון ומנצח על כולם.

מאה יהודים אוכלים ארוחת תמיד על שולחנו של הרבי מסטולין. עשרה בטלנים מצויים תמיד לשרתם. והרבי מסטולין אומר להם תורה.

אורוה של סוסים בחצרו הגדולה של הרבי מסטולין. תא גדול, נקי ומרווח לכל צמד. סוסים אלה, ארבעה לרוחב, ירתום הרבי מסטולין בבוקר למרכבתו ויסע אל תוך הערבה.

לפני שהחשיך ניצב הרבי מסטולין עם זכריה הקטן באורוה האטומה, ליד סוסו השחור, הטהור שבסוסיו, בוהן ידו השמאלית נתונה באבנט קפטנו וכף ימינו מחליקה בחיבה על רעמת סוסו המבהיקה. ואין הוא דובר דבר.

בקיץ חוזרים אל הזקן שבגליציה ואת שלהי הקיץ מבלים עמו בין ההרים, הרי הקרפטים... הזקן, הרבי, עולה עם כולם בהרים, בלילה, כדי לראות מן הפיסגה את זריחת השמש...

ש. שלום

בבית סבי

סבא ר' משה פרברודסקי, שהיה ידוע לכל בני־סטולין וחסידי ה„רבי" של סטולין בכל מקום בכינויו „משה הז'ונדר" — היה יהודי שופע עממיות ומתבלט בפשטותו ונועם הליכותיו; ידיד לכל אדם אפילו לרחוקים מחסידות. אעפ"י שהיה

חסיד ונאמן בית האדמו״ר בלב ונפש. מי לא יזכור את משה סבא, בעל העינים הטובות והנוצצות באור מיוחד, כשהוא מהלך בזריזות במלוא קומתו הזקופה, מקטרתו בפיו, שמח ועליז כחסיד נלהב וכיהודי מאמין ובוטח בכל מה שעושה הקב״ה בעולמו? ביחוד זוכרים אותו אנו, בני־הבית, אלה שידעו יפה את הרגליו ומנהגיו של סבא, וכל־כך נהנו לשמוע את סיפורי־מעשיותיו המקסימים על הצדיקים וחיי־עולם.

ואם גדול היה סבא בכל ימות־השנה, הרי משהגיעו „הימים הנוראים״ — עלתה גדולתו בעיני. בערב ראש־השנה לבשו פניו רצינות והוד מיוחד היה נסוך עליהם. עוד שעה מוקדמת לפני התפילה לבש את ה„קיטל״ שלו והתעטף בטלית, ולפני צאתו מהבית הקיף במבטו את הנרות הרבים שהדליקה אמא, מחייך ומברך את כולנו לשנה החדשה הבעל״ט.

אחריו מתחילים לצאת לתפילה החסידים המתגוררים בבית־סבא, אלה שהגיעו מחוץ לעיירה אל ה„רבי״ להתפלל אתו יחד ולהסב לשולחנו ב„ימים הנור־אים״. עוד מעט וקולות המתפללים יגיעו מבית־הכנסת הגדול, שם מתפללים ה„רבי״ וחסידיו בימי־חג אלה — ולאט־לאט נהפכת התפילה החרישית להמולת קולות וקריאות, כנהוג בתפילת יום־הדין אצל חסידי קארלין וסטולין. בתום התפילה, לאחר שליוו את ה„רבי״ לחדריו, מופיע סבא יחד עם חבריה של אורחים וגיל נסוך על פניו. הוא מברך בברכת „לשנה טובה״, ועם הרצינות שלא סרה מפניו — יודע הוא לבדחנו ברוח יום־הדין. מיד אחר סעודת־החג הוא אץ אל ה„רבי״. מתי חזר הביתה — לא ראה איש, ולמחר בבוקר השכם — והוא כבר בבית־הכנסת, או תחילה אצל ה„רבי״; אף שהתפילה מתחילה במאוחר. אבא היה בא הביתה לפני התקיעות, לא כן סבא, אותו לא ראו עד שיצאו מתפילת ה„רבי״. והנה הופיע לרגע קט והלך, ודאי ל„שולחן הרבי״ ואחרי זה ל„תשליך״.

הרגשה מיוחדת היתה אופפת אותנו הקטנים ב„ימים הנוראים״. עוד מלפני החג עוררו הסליחות להרהורים ולמחשבה על הימים הבאים, ועם בואם אחרי התכונה המקובלת, הורגש שינוי ניכר במהלך החיים בבית. ואם בכל בית כך — בבית־סבא על אחת כמה וכמה. הילדים שהו עם הגדולים בבית־הכנסת משך שעות־התפילה הרבות. ואילו הילדות חויבו לבוא ל„תקיעות״, ולעת־ערב נהרו אחרי ההמונים אל הנהר שבקצה העיירה ל„תשליך״. במתיחות של חרדה מעורבת בחגיגיות ובעירנות חסידית עברו שני ימי ראש־השנה בבית־סבא בסטולין שנה־שנה. עשרת ימי־תשובה שבאו לאחריהם, היו לכאורה ימי־חול, אך יהודי כר׳ משה סבא היה מקדישם לתשובה ולמעשים טובים. חרדת יום־הדין שחלפה, כאילו, במוצאי ראש־השנה ונסתיימה בזמן שהסבו החסידים לשולחן ורקדו יחד עם הסבא — לא נעלמה מפני סבא עצמו, ואף שהוסיף להיות עליז — עשה הכנות לקראת יום־הדין הגדול.

והנה הגיע ערב יום־הכיפורים, שמילא את הלב אימה וחשבון־הנפש. דומה שכל אדם בעיירה ממהר לסיים את עבודתו ועניניו לקראת יום־הדין. סבא חוזר מ„חצר״ ה„רבי״ לסעודה המפסקת ומיד עוטה לבנים, המוסיפים הוד לפניו העטורים זקן־שיבה. בברכו את הנכדים, נשמע רעד בקולו ובעיניו נראו דמעות. מה הרגיש סבא אותה שעה — לא ידעתי, אך זכורתני שעורר בי דמעות ושעה ארוכה העיקה אבן על לבי.

קרני־השמש האחרונות נעלמות ויהודי־העיירה הולכים לתפילת „כל נדרי״.

אמא בירכה על הנרות, וכאילו חיבקה אותם והתרפקה עליהם, שפתיה דובבו ועיניה זולגות דמעות. הודלק גם הנר הגדול התקוע בעציץ שיבער כל הלילה ויום־המחרת, וכל בני־המשפחה יצאו לתפילה.

בית־הכנסת מלא. על כל אדן ושולחן ארגזי־חול, בהם תקועים נרות גדולים של שעוה־וסטיארין גדולים, נרות־נשמה שהובאו ע״י כל המתפללים; כולם דולקים ומפיצים אור וחום עד כדי מחנק. דרך החלונות נראים הנרות הגדולים של בית־המדרש כשהם רומזים ומזכירים ומעוררים רגשות. המתפללים, ביניהם צעירים רבים, באו לבושי קיטלים וטליתות, והנה הגיע ה„רבי״ ואחריו בניו והמקורבים. עמדתי ב„עזרת נשים״ למעלה ליד אמי, הסתכלתי בכל המתרחש בבית־הכנסת וקלטתי את ניגון „כל־נדרי״. קולות המתפללים התערבו בקולות שהגיעו מבית־המדרש הסמוך. ידעתי שכל יהודי העיירה, והיהודים בכל העולם, עומדים בשעה זו בתפילה לפני רבון עולם. ועז היה רצוני להשתתף בתפילה עם כלל־ישראל.

כל יום־המחרת עבר בתפילה ובצום, וקדושתו הורגשה בסטולין יותר מבעיירה אחרת. והנה הגיעה שעת תפילת „נעילה״, ואחרי ה„תקיעה הגדולה״ רווח ללב; לא משום שהצום עבר, אלא מתוך בטחון שנחתמנו לשנה טובה וברוכה כמשאלת לב כולנו, כגדולים כקטנים.

מוצאי יום־הכיפורים. הבית שופע אור חגיגי. כל בני־המשפחה מסובים לשולחן וסבא בראשו. מיד אחרי ההבדלה סועדים, סבא מעשן בנחת את מקטרתו, מקטרת החג — מתנת ה„רבי״ מלפני שנים רבות, טועם מהמשקה שעל השולחן ומשבחו בבדיחה, כדרך החסידים, ופניו צוהלים. מן המטבח מובאים תבשילים ובהפסקות נותן סבא את קולו בשיר, החסידים המסובים ואתם אנו הקטנים, מחזיקים אחריו ושירה אדירה בוקעת החוצה: שנה טובה, הוי שנה טובה, „שבת אחים״ ואחרים. גדול ויפה היה סבא בשעות ההן בשמחת לבו ובאהבת־ישראל שנשקפה מעיניו. ושוב יצא סבא אל ה„שטיבל״, אל ה„רבי״.

למחרת התחילו בסידורי הסוכה, שהיתה באחד מחדרי בית־סבא, לא סמך סבא על אחרים אלא בכבודו ובעצמו דאג לניקויה ולסידורה.

רבקה חיטין—פרברודסקי

בסוד מהפכנים

רבים מאנשי סטולין זוכרים ודאי את המהפכה הרוסית של שנת 1905 יותר ממני. הייתי אז רכה בשנים, אם כי למדתי כבר בחדר המודרני של המורים קשטן, אף־על־פי־כן כבר הרגשתי אז את סודות המהפכה בביתנו, כי אמי חוה (שקראו לה חוה די טומנקר) היתה אז אולי היחידה בין נשי סטולין ששיתפה פעולה עם המהפכנים. והדבר לא היה פשוט כלל וכלל.

זוכרת אני יפה אותו חורף של 1904—5 על מאורעותיו. המתיחות בביתנו היתה רבה. לילה־לילה, כמעט, שמעתי דפיקות על דלת הבית בלווית צפצוף חלש. משפקחתי את עיני והנה אמא כבר ערה, מתלבשת בחיפזון וממהרת למטבח.

בחשאי היא פותחת את הדלת האחורית ומכניסה אורחים — בחורים צעירים... הנכנסים מתלחשים ביניהם ובינתים אמא מכינה ביציות ומגישה להם לאכול. האורחים רעבים, כנראה, ואוכלים בתיאבון. אחר — היו משתטחים על הרצפה לחטוף תנומה כשאמא יושבת בצד, סמוך לדלת, על המשמר... לפני זריחת השמש היתה מעירה את החברה, מדברת אתם קצרות והבחורים עוזבים אחד־אחד את הבית...

ידעתי שהענינים קשורים בסודיות של המהפכה, משום שאחרי כל ליל־שימורים כזה היה סבא נרגז, רוטן ומתחנן לפני אמא שתפסיק את הקשר עם „מלאכי־החבלה".

כן, סבא היה שרוי בפחד גדול כל אותו חורף, ביחוד אחרי שנתקבלו ידיעות על תהלוכת הכומר גאפון ומרחץ הדמים שלאחריה. היה לו יסוד לפקפק בתוצאות הפעולה המהפכנית, אם תצמח לנו טובה ממנה. בכל זאת גדלה התנועה בביתנו מלילה ללילה ועם זה — פחדו של סבא.

באותם הימים בא להתאכסן בבית הסמוך לחצרנו, בחצרו של ר' משה שקליאר, קצין־קוזאקים, שנשלח עם פלוגתו ל„השקיט" את הכפרים בסביבת סטולין. היו לו לקצין שני ילדים קטנים ואני מצאתי חן בעיניהם וחיפשו את חברתי. יום־יום היה ה„דנשצ'יק" (השליש של הקצין) בא לקחתני, אחרי חזרי מה„חדר", לשחק עם הילדים. הגן הגדול שליד דירת הקצין והצעצועים היפים של ילדיו קסמו לי — ולא ראיתי כל סתירה בין שני העולמות, שלי ושלהם.

בזכרוני בוקר־חורף אחד, זמן־מה לפני הפסח, אמא עסקה בניקוי הבית לכבוד החג. היא בדקה כל ארון וכל מגירה, וסבא שסיים את תפילתו וקיפל את טליתו, צעד אחריה, בחן ובדק גם הוא כל פיסת נייר. הוא אחז בחבילת כרוזים והשליכה אל תוך התנור הבוער. והנה ימים מעטים לפני „שבת הגדול" באמצע הלילה התעוררנו, שמענו דפיקות חזקות על הדלת בכניסה הראשית. כולנו קפצנו מעל מיטותינו, ואמא — היא התעטפה במעילה, ניגשה ופתחה את הדלת. לבית נכנסו כעשרה שוטרים עם מפקד המשטרה — ידידו של סבא — שהכריז גלויות כי בא לערוך חיפוש... השוטרים עם המפקד פשטו על כל הבית, בדקו בכל הפינות, פשפשו בארונות, במיטות ואף קרשי־רצפה פרצו... אמא ליותה אותם ואחריה גם סבא ואגב התלוצצו והזהירום מאימת פצצות טמונות בכרים ובכסתות.

כשעתיים ארך החיפוש — אך יגעו ולא מצאו כל דבר חשוד. אמא פנתה אז למפקד בטרוניה, איך זה עלה בדעתו של ידיד ותיק של המשפחה לבוא באישון־לילה ולערוך חיפוש בבית אשה מכובדה בעיר, אם לילדים קטנים?

ביקש המפקד סליחה: — פקודה היא פקודה. מסרו לידו רשימה של החשודים ב„ריבולוציה" ושמה כלול בה... הוא עצמו מצטער על הדבר אך חייב היה למלא את שליחותו ושמח לתוצאות.

אותו לילה נערכו חיפושים במספר בתים בעיירה ונאסרו בחורים אחדים, ביניהם האחים יצחק ושמעון רוזנברג ובן האלמנה שגרה בשכנות עמנו ונשלחו לשר המחוז בפינסק.

אחרי חג הפסח, לפני שחזר אבי לשירותו על הנהר פריפט, לקח את אמי לפינסק אל משפחת דודי שגר שם. אמא עשתה בפינסק כמה שבועות ואגב טיפלה באסורים מסטולין. יום־יום הביאה להם אוכל לבית־הסוהר ואת החלשים שביניהם הצליחה להעביר לבית־חולים לריפוי ולהבראה.

ועוד זכור משהו על הקשר בין המהפכנים הללו עם... חצר ה„רבי" בסטולין. לא פעם היו מסתירים נשק ב„חצר" בין העצים, כמובן בסוד, על אפו ועל חמתו של ה„רבי" שלא חיבב, כמובן, את הצעירים ה„מורדים". ה„רבי" גם הטיף מוסר לסבי בגלל אמא, חרה לו מאוד ש„חסידה" שלו, בת חסידים, תהיה מעורבת בעניני המהפכנים ותסייע להם.

ואילו אני, הקטנה אז, אהבתי לשחק עם ילדי ה„רבי", וגם בזה לא הרגשתי כל סתירה בין בית ה„רבי" לביתנו. ידעתי יפה שאין לדבר כאן, וכן בשום מקום אחר, על הנעשה בבית אמי ויפה השתיקה...

מהפכה ומהפכה שכנגד, גלגלי המהפכות טחנו לעפר את משכנות ישראל בין הגויים.

רחל ברמסון—רוזנברג

ביקור בסטולין בשנת תרע"ד

רבות שמעתי על סטולין, בעיקר על הצדיק ר' ישראל פרלוב, שלא אחת ראיתיו בביקוריו בעיירי אוברוטש וכן בסארני, והנה באתי לביקור בעיירה גופה.

עם שחר הגעתי מתחנת הרכבת הורין בעגלה גדולה מלאה נוסעים. לפני צאתי לדרכי קבלתי ידיעות מקרובי, שנהגו לבקר אצל הרבי בסטולין, על האכסניה שלהם ובקשתי את בעל־העגלה, הינך, להובילני לר' משה הז'ונדר (הוא משה פרברודסקי), המאכסן את החסידים הבאים ל„רבי".

בחוץ עמד בוקר סתיו והצינה הורגשה יפה בעצמות. ואף־על־פי שהייתי עייף מנדודי הלילה בקרון הרכבת ומטלטולי העגלה של הינך, לא חשבתי על מנוחה, עיני נצמדו לחצר ולבתי הרבי שמול האכסניה מהעבר השני של הרחוב, ומחשבות התרוצצו בקרבי.

הנה קמו ממשכביהם כמה אנשים ואליהם נצטרפו 2—3 שהגיעו מן החוץ — היו אלה חסידים שבילו את ימי ראש השנה אצל הרבי. אמירת ה„ברכות שלפני התפילה" נשמעה בחדר הגדול ומיד אחרי כן אצו מתפללים ל„שטיבל", לתפילת שחרית. בין ההולכים אחד מבליז'וב, צעיר הנמנה על משפחתי, ואף אני.

העיירה טרם התעוררה. ואנו עוברים על־פני שלוליות מים שנתהוו אחרי גשם שירד בלילה. השמים מעוננים ורוח לחה מנשבת בפנינו. בתי־העיירה עומדים אפורים כשתריסיהם מוגפים. רק בודדים פגשנו לפני חצר בתי־הכנסיות כשטליתות בידיהם. נראה שחזרו כבר מ„מנין" ראשון.

וב„שטיבל" רוח חסידות מנשבת. קרובי הבליז'ובאי הרגיש את עצמו מיד בן־בית בין הקהל, כי נחשב הוא על ה„מיוחסים" שביניהם, וכל השבילים היו נהירים לו, ומשנודע כי אני הנני נכדו של ר' יצחק־אייזיק ובנו של ר' יהודה־יוסף לבית כצנלסון מאוברוטש, ששמם הלך לפניהם, הושטו גם אלי ידים מכל הצדדים לברכת שלום־עליכם. ואף נמצא אחד ששאל: ואיפה היית בראש־השנה?

כי ר׳ יצחק־אייזיק סבי לא היה נוהג לבוא אל הרבי אחרי ראש־השנה אלא לפני החג, כדרך חסידים. היה זה בספטמבר 1914, כחודשיים אחרי פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, ואני אז צעיר לימים ושעתי הגיעה להתיצב לשירות הצבא הרוסי.

עברה שעה ארוכה עד שנכנס הרבי ואתו בניו לתפילה. אודה, שעקבתי אחרי כל תנועה מתנועותיו ולבי לא היה נתון כמעט לתפילה. שקלתי כיצד לגשת אליו אחרי התפילה, שלא להחמיץ את השעה הכשרה לראיון ראשון אתו. הבליז׳ובאי נגש אתי לרבי והציגני. הוא זכרני. שיחה חטופה בקול רם, כדרכו של הרבי, ולאחריה הובילני, בשלבו זרועו בזרועי, החוצה, לחצר, המטיר עלי שאלות על סבא ועל אבא ורמז שקרובים אנו קירבת משפחה. מבטי חסידים, ספק של קנאה ספק של דרך־ארץ, ליוו אותנו שעה שביליתי בחברתו של הצדיק. עם זה סיפרתי לו על עסק היערות של הירושה, שהרבי היה מאפוטרופסיה ואני עבדתי בהם כפקיד; עניתי גם לכמה משאלותיו והבאתי לפניו שאלה שהטרידה אותה שעה את מנוחתי. הוא הבינה כראוי, ובלכתו לחדרים הפנימיים אמר לי: הכנס הביתה, תשוחח עם הבנים ותסור שנית. ואמנם, היה לי ענין רב להכיר את הבית והחצר והתרשמתי מכל מראה עיני שם.

מלא חוויות ורשמים יצאתי בשעות הצהריים להיפגש עם אנשים שהיה עלי לראותם בענין היערות שעסקתי בהם. תוך כדי כך סקרתי את העיירה על שוקה וחנויותיה. שקט ושלוה וגם ריקנות היו נסוכים על מרכז העיירה ומשסרתי לחנות אחת לקנות דבר־מה, שמח המוכר לקראתי כמוצא שלל רב. נראה שהייתי אותו יום מן הקונים הספורים. אנשי העיירה שנפגשתי אתם נראו לי כאנשים ישרים ונבונים. מצאתי בהם מהגדולה שב„ליטבקים" ומטוב־הלב שב„ווליניים". בין אלה שהיה לי מגע אתם, הכרתי אנשי מסחר הגונים ומצאתי ענין רב בשיחתם. קרובי הבליז׳ובאי, אף הוא סוחר־יערות, הסכים לדברי, כי אנשי סטולין מצטיינים ועולים על סוחרי עיירות וערים אחרות.

אותו יום צום גדליהו היה ולכן הקדימו למנחה־ומעריב, ושוב נכנסתי ל„שטיבל". בחרתי לי מקום בסמוך לרבי והוא רמז לי מיד אחר התפילה. ניגשתי אליו ברטט ובהכנעה והוא טפח על שכמי באמרו: צמת, פינחס, כמובן, תבוא לשולחן. לאשרי לא היה גבול. יצאתי מן השטיבל בכיוון לאכסניתי. זוגות מטיילים וסתם עוברים נפגשו לי בדרכי. באכסניה עשיתי שעה קצרה. איש לא שם לב אלי שם, כי הרעש היה גדול, ופניתי לחזור אל שולחן הרבי. גם כאן היה המון רב וצפיפות. כיצד עלה בידי להגיע לשולחן בצד הקרוב למושבו של הרבי — לא אזכור. רבים נדחפו לעבר כסאו של הצדיק, עד שהצלחתי לכבוש לי מקום. ואם כי הקהל צפה לכניסתו של הצדיק, לא פסק הרעש, כנהוג אצל חסידי סטולין וקארלין. כשראני אחרי כך הרבי ציוה לתת לי מקום ליד השולחן, ומשחילק את ה„שיריים" לקחני לחדריו. הוא חזר לשיחת הבוקר על עסקי יערות, וכפי הנראה היה מרוצה מהדברים שסיפרתי לו. אף שיבחני בפני, לאמור: רואה אני שמבין אתה יפה בעניני עסק ואפשר לסמוך עליך. לא העזתי לנגוע בשאלתי האישית שרציתי לקבל את חוות דעתו עליה, אך הוא הוציאני ממבוכתי ויעצני לפי הקו שהתויתי לפניו בשיחתנו בבוקר וברכני בהצלחה.

אחד הגבאים נכנס להודיע לרבי שאנשי בליז׳וב באו לקבל ממנו ברכת־פרידה. נשארתי בצד ועברה עלי חוויה מיוחדת, שנחקקה בזכרוני.

לב החסידים היה טוב עליהם אחרי הצום, והבליז'ובאים שקיבלו ברכת הצדיק היו שמחים ביותר, הם הזמינו משקה באכסניה וישבו סביב השולחן הגדול עד שהגיע העגלון להובילנו אל תחנת הרכבת.

עזבתי את העיירה ולא יספתי לראותה.

פינחס כצנלסון

ברכת „הגומל"

מעשה שהיה בקיץ שנת 1914, לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה. כמנהגו מימים ימימה, יצא הרבי למאריינבד למעינות הרפואה, הוא והפמליא שלו. שלא כדרכם יצאו הפעם לחוץ־לארץ סתם בעלי־בתים, ובין היוצאים גם ר' אברהמל ו. לרוע מזלם של היוצאים פרצה מלחמת העולם, והגבול בין אוסטריה לבין רוסיה נסגר. אין יוצא ואין בא.

הרבי והנלוים אליו הצליחו לחזור דרך ארצות נייטרליות, ואילו ר' אברהמל נשאר תקוע באחד המקומות ובושש לחזור.

באחד הימים עברה הבשורה בעיר כי ר' אברהמל הגיע בשלום לשמחת אשתו ולשמחת כל העיירה. נתנו לו לאורח לנוח מרוגזו ומטלטולי הדרך ובששי בין־ערבים באה כל העיר לבית־המדרש לקבל את פני האורח.

בית המדרש הואר כמו בליל חג. שש מנורות הבזק האירו באור יקרות לכבוד שבת ולכבוד האורח. הקהל נוהר בהמוניו וכל העינים תרות לראות את האורח, והאורח בושש לבוא. הרב דמתא מוציא במתינות את שעונו מכיס חזייתו, מציץ בו ורומז למאיר'ל השמש שהגיעה השעה לקבל את השבת.

מאיר'ל דופק בשולחן האלמימר ור' זנוויל הש"ץ פותח ב„לכו נרננה, נריע". הקהל מחרה מחזיק אחריו ופונה לצדדים לראות את האורח, והאורח טרם בא. אך משהגיעו ל„ל כ ה ד ו ד י" ור' אברהמל בא, כולו לובש חשיבות וצועד מתוך־מתון לעבר המזרח, אל מקומו הקבוע בין הרב ובין ר' יהושוע אברהם. הגיעה התפילה לקצה, הקהל מקיף את ר' אברהמל ומברכו ב„בואכם לשלום מלאכי השלום".

— עליך לברך ברכת הגומל, ר' אברהם, ולערוך קידוש כיד הנגידים — אומר לו חד מן חבריא ספק ברצינות, ספק בבדיחות הדעת. ר' אברהם מחייך ומנענע בראשו ספק בניחותא, ספק במיאון.

שמעו הזאטוטים וזממו מזימה. זממו ועשו.

ולמחרת בבוקר, כשבאו המתפללים לבית־המדרש, מצאו על הדלת מודעה בזו הלשון: — „אברהם ו. מזמין את הקהל הנכבד לקידוש, איה"ש, מחר ש"ק לאחר ברכת הגומל. לא יחסר המזג". ר' אברהם עלה לתורה ובירך ברכת הגומל. התפללו מ ו ס ף, אמרו בחטיפה „אין כ א ל ה י נ ו", ו„שיר הכבוד" כאילו נאמר הפעם לכבודו של האורח, קיפלו בחיפזון את הטליתות והתהלוכה החלה. ר' אברהמל צועד בראש והקהל אחריו, איש על מחנהו ואיש לפי מעמדו. הנגידים מימינו ומשמאלו, מאחוריהם אנשי „עמך" וסתם „מלחכי־פינכה" במאסף.

מבית המדרש עד לככר השוק סבר ר' אברהם וקיבל את התהלוכה כמעשה

נימוס ואדיבות כלפיו, ודעתו זחה עליו. מכיון שראה בסיבוב לרחובו שהתהלוכה הולכת בעקבותיו, הבין שיש דברים בגו. הפנה את ראשו לאחוריו ואמר בקפידה: רבותי, מה התכונה הזאת לכם?

יודעי חן הבינו את הרמז הדק, התחמקו והלכו, ואילו „עמך" וסתם „ארחי־פרחי" לא שמעו או עשו עצמם כלא שומעים והמשיכו דרכם בעקבות ה„בעל־שמחה". בפתח הבית נפגשה התהלוכה ע"י הגברת הנגידה שעמדה ופיה פעור כמוכת־תמהון. ה„בעל־שמחה" נכנס לביתו והקהל אחריו. הדלתות נפתחו לרווחה וההמון פרץ פנימה. בעל כרחם הוציאו את החמין ואת הפשטידה והחבורה ליחכה הכל כלחוך השור.

חיים שפי

פליטים בסטולין

כשפרצה מלחמת־העולם הראשונה, נפלה אימה ופחד על יהודי סטולין. בחושם הרגישו היהודים שאסון העולם עלול להיות בעיקר אסונם של יהודים, שהם ה„שעיר לעזאזל" בין אומות העולם אפילו בדברים שאין להם נגיעה ישירה. חרדו הלבבות והדאגה היתה רבה.

ראשונים לסבל היו הבתים שצו הגיוס המידי פגע בראשי המשפחה ובבניהם. קשה היתה הפרידה של המגויסים מבתיהם, שכן נשלחים הם לשירות צבאי ומשם לחזית והריהם צפויים לסכנות — ומי יודע מה יביא להם הגורל. בעיירה הורגש דכאון, נפסקו פרנסות, נשבר מטה־לחמם של רבים, וההשערות הפסימיות גם הן לא איחרו להתאמת.

לא עברו אלא חדשים מעטים מיום הכרזת המלחמה והנה הגיעו לסטולין כמה משפחות מן הפליטים שגורשו ממקומותיהם שבקרבת החזית (לובלין, חלם, לודז ועוד). הדבר שימש אות מבשר רעות. לא ארכו הימים, ובתחילת 1915, עם התקרב החזית לסביבת פינסק, הוציא מפקדו של הצבא הרוסי, האנטישמי הידוע ינושקביטש, צו שעל כל היהודים המתגוררים בתחום של 50 וירסטאות מהחזית לעזוב את מקומותיהם תוך 24 שעות — שכן חשודים הם בעיניו על אי־נאמנות לשלטון ועלולים לסייע לאויב... אנשי השלטון מיהרו באיומים להאיץ ביהודים לקיים את הצו והם נאלצו לנטוש את בתיהם ורכושם וכל אשר להם ולנדוד לכל אשר ישאום רגליהם. מצב הנפגעים היה קשה ביותר.

בכן הגיעה קבוצה כזו — בת כמה עשרות משפחות — גם לסטולין, ואחריה קבוצה שניה. שבורים ומדוכאים עם קצת מיטלטלין בעגלות עמדו הפליטים בככר השוק בלי לדעת אם לנטות אוהל בעיירה או להמשיך בנדודים. ואם־כי הדבר היה הפתעה לבני־סטולין, התעוררו חיש ויצאו לקדם את פני המשפחות המגורשות. הגישו להן אוכל והעבירון למקומות־לינה בבתי־כנסת ובמקומות פרטיים. הבינו יהודי סטולין, כי גורל זה עלול להיות גם גורלם — ואיך יעמדו מנגד באסון אחיהם?

למחרת היום כינסו בני־הנוער את נכבדי העיירה אל בית הרב דמתא ושם הוקם ועד לעזרת הפליטים, בו לקחו חלק מ„פני" העיירה ומהנוער המקומי. כל אחד

מחברי הועד קיבל על עצמו את הדאגה למשפחה אחת לפחות — לשיכונה ולשאר צרכיה. בעיירה נערכה מגבית של בגדים, כלים, כרים, מזון וכו' ובני־העיירה נענו בעין יפה. היו שתרמו גם כספים כתוספת למתנות והועד חילקם לנצרכים, מאחר שהיו מחוסרי־כל. היה הכרח לדאוג גם לבהמות של אותן המשפחות שהביאו אתן סוס או פרה. כל מקום שבא בחשבון להכניס שם משפחה, — מחסן ואף מרתף — נוצל. אף ניתן למשפחות הפליטים להתרכז ולחיות יחד. יהודי־סטולין הרחמנים הוכיחו את מידת הכנסת־אורחים הראויה לאחיהם הנתונים בצרה והפליטים העריכו את היחס החם שפגשו בעיירה. כמה מהם החלו מיד להסתדר במקום עד יעבור זעם.

עברו שבועות מספר ולועד־העזרה המקומי נעשה קשה לתמוך בפליטים באמצעיו־הוא. אז פנו אל הועד היהודי הכל־רוסי לעזרת נפגעי־המלחמה ומשם באה עזרה קבועה לפליטים הזקוקים לכך במיוחד. לצורך זה נשלחו מטעם הועד המקומי אל הועד הכל־רוסי — הרב ר' אשר פיאלקוב ויצחק בלהוסקי, והם שארגנו את הפעולה המשותפת.

יהודי סטולין דאגו גם לחיילים היהודים ששירתו בצבא בסביבת העיירה. היו מזמינים אותם לבתים לאש"ל ובכלל קירבו אותם. יזכר במיוחד ה„סדר" לחיילים שנערך בסטולין בפסח תרע"ה ברוב פאר והדר באולם הנשפים של טורקניטש. תחילה חשבו לשלוח כל חייל לבית פרטי, אך ע"פ דרישת העסקנים מהנוער הוסכם לערוך „סדר" בציבור. נשים עסקניות, וכמעט כל צעירות העיירה התנדבו למפעל חשוב זה ונתנו ידן לכל עבודה בהכנת ה„סדר" שבוצע למופת לפי כל דקדוקי החג ולשביעת רצונם של החיילים והמארחים יחד. הד פעולות העזרה לפליטים ולחיילים הגיע למרחקים וגילה את נדבנותם של יהודי־סטולין.

שרה בן־זכאי—טנצמן

הניצל ממות

מקרה אופייני אחד מתקופת חילופי השלטונות בסטולין וסביבתה בשנות 1918־19 נחרת בזכרון בני העיירה.

הדבר היה בקיץ שנת 1918, ביום ד' תמוז תרע"ח כשנכנס הצבא הגרמני עם האוקראינים מצד פינסק־וידיבור לסטולין. באותו זמן רוכז השלטון המקומי בידי מועצת הדיפוטטים של הפועלים והחיילים, כמו במקומות אחרים בחבל פוליסיה. אחד הפעילים במועצה זו היה ראובן אובסיאניקוב, אחיה של הודיה, אשת הרוקח צבי צ'רניק, שעסק לפני כן במתן שעורים פרטיים לבני העיירה. ראובן זה, סוציאל־דימוקראט לפי השקפותיו, משכיל ובעל הכרה, היה איש נוח לבריות, שרכש לב רבים בסטולין, וכינוהו בשם ראובה.

על התקרבות הצבא הכובש שמעו בעיירה ימים מספר לפני כן, ומשהגיע לא ידעו בני סטולין מה יביא להם ואם יתעכב במקום בכלל. מאז המהפכה הרוסית הורגלו במעבר צבאות שונים וחיכו לראות מה ילד יום. והנה למחר כניסת הצבא נדהמו יהודי סטולין כשמצאו בהשכמת הבוקר את ראובה זה עומד תחת משמר צבאי במרפסת ביתו של ישעיהו קרופניק אשר בככר השוק ומולו מכוונת מכונת־יריה.

מה פשר הדבר? תמהו והצטערו, והעיירה כמרקחה. הבינו יהודי סטולין, שראובה נאסר ודאי עפ״י הלשנה לפני הכובשים כחשוד בקשרים עם הבולשביקים, או בדומה לזה (אתו יחד נאסר גם רוסי אחד מעסקני המועצה, אך הוא שוחרר כעבור שעה קלה, ואילו ראובה נשאר אסור וכבול).

מה חטאו של ראובה, ועל מה הועמד מול מכונת־היריה ואין משחררים אותו, לא יכלו לברר. המפקדה הראשית של הכובשים עמדה בוידיבור, התחנה הסמוכה להורין ולשם פחדו לפנות. בני משפחת צ׳רניק לא חדלו מהתרוצץ לשחרור ראובה, גייסו את בעלי הבתים לעזרה והרב דמתא, ר׳ אשר פיאלקוב, נכנס בעובי הקורה ועסק ופעל כל אותו יום למען הציל נפש מישראל מסכנת מות. משלא עלה בידם להשיג הבטחה במקום לשחרור הנאסר, החליטו לשלוח משלחת לוידיבור ועגלה רתומה לזוג סוסים עמדה הכן ליד ביתו של הרב. למזלו של ראובה עלה בידי הרב להשפיע על קציני הגרמנים והאוקראינים ולהוכיח להם שראובה הוא אדם מעורב עם הבריות ונוח לכל האוכלוסיה ואין לו קשרים עם הצד הלוחם השני, והודות לכך שוחרר ראובה לעת ערב והובל חפשי לבית צ׳רניק גיסו.

כשנודע לראובן כי הרב פיאלקוב הוא שטיפל בשחרורו והציל את חייו, הלך לבית הרב להודות לו על מאמציו. הרב נמצא כבר אותה שעה בבית־המדרש וראובה הלך אחריו שמה ומצאהו בתפילת קבלת־שבת. חיכה ראובה עד תום התפילה ולחץ את יד הרב ובמלים נרגשות הביע לו את תודתו, אך הרב לא שעה לדברי ההודיה אף לא נכנס בשיחה עם הניצל, כאילו לא עשה דבר יוצא מהכלל בשבילו, אלא קיים מצוות „פדיון שבויים״, ומילא שליחות להצלת נפש מישראל.

מ. ארליך—רבינוביץ

נשף־ריקודים בבית ה„רבי״

ימי שהותם של הבאלאכובצים בסטולין נחרתו עמוק בזכרונם של בני־העיירה. אחרי ליל־הבלהות הראשון לכניסתם לעיירה, אחרי כמה ימי עינויים, יסורים ופחד, שקטו הרוחות כמעט והחיים התחילו חוזרים למסלולם. הבתים היפים נתפשו ע״י הקצינים והמטה (השטאב) קבע את מושבו בבית ה„רבי״. היה ברור ליהודי־המקום שמוכרחים להסתגל למצב ולהיכנע לתנאים החדשים.

והנה נתקבל מכתב מהמטה של הבאלאכובצים לרב ר׳ אשר פיאלקוב ובו הודעה שבליל־שבת יערכו נשף־ריקודים בבית ה„רבי״ ושבע מבנות היהודים המקומיים, הנקובות בשמותיהן, נדרשות לבוא לנשף זה. ואלו הן: אסתר פרנקל, דוניה דוביצקי, אסתר פליאסניוק (שנפלו לאחרונה מידי הנאצים), ויבדלו לחיים — מלכה גלויברמן, פניה שקליאר, חשקה אייזנברג ושרה טנצמן.

אין לתאר את הפחד והאימה שנפלו על אנשי העיירה בכלל ועל הנוגעים בדבר בפרט. ברור היה שזוממים מזימה קשה. בכי האמהות קרע לב כולם. התחילו לעיין בדבר, רצו לאדמו״ר לשאול עצה מפיו: מה לעשות? הרי נשקפת סכנת פגיעה בכבוד בנות העיירה, האם לסרב? מי יודע איזה עונש עלולים הרשעים

להטיל על כל העיירה? היתה התרוצצות, סערת־רוחות, והעיירה היתה כמרקחה. אמי, שהיתה אשה פקחית ומאמינה בכל לבה ב„רבי", החליטה להימלך סופית אתו — וכדברו כן יקום.

ה„רבי" היה מזועזע מחוצפתם של הגויים, שאחרי כל האסונות שהמיטו על יהודי סטולין הם דורשים עוד שבנותינו יצאו עמהם במחולות — ובביתו... עם זאת הרגיע את אמי ואמר לה, שיעיין בדבר. כל אותם הימים היה ה„רבי" שרוי בצער רב, ובערב האחרון לפני הנשף הודיע שעל הבנות ללכת לנשף. מובן שלא עלה על דעת איש להמרות את פי ה„רבי" שלהחלטתו ציפו. מיד התחילו ההכנות. זוכרת אני שהלבישונו שמלות מרופטות ולשעה הקבועה שלחו אותנו בלב שבור לנשף.

לפני שנכנסנו לאולם הגדול, סרנו לחדרי ה„רבי", לפי מצוותו. הוא חיכה לנו, היה מרוכז ורציני. דיבר עם כל אחת לחוד, שאל לשמה, ובת מי היא, עודד אותנו ולסוף בירכנו מברכות פיו. דברי־העידוד של ה„רבי" חיזקונו חיזוק רב ואנו נכנסנו לאולם הנשף השטוף אורות־חשמל, כשהשולחנות ערוכים בכל טוב ומקום מסומן לכל אחת מאתנו ליד אחד הקצינים... הסביבה הממה אותנו, אך השתדלנו להחזיק מעמד כלשהו.

הנשף החל בארוחת־ערב ובשתית משקאות. לשבחם של הקצינים אציין שהיו מנומסים ונהגו בדיבורם וביחסם באדיבות יוצאת מן הכלל. אחרי־כן החלו הריקודים. רקדנו בהפסקות עד חצות ולא פיללנו לסיום טוב כזה. לבסוף ליוו הקצינים את כל אחת מאתנו לביתה, כדי שלא יאונה לה כל רע בדרך מידי חיילים המשוטטים ברחובות.

למחרת, משנודע כי יצאנו בשלום ולא אונה לנו כל רע, היה הרעש בעיירה עצום וההתעוררות רבה. רבים ראו בכך מופת של ה„רבי" וסברו כי היה בכוחו להפוך לבבות רעים לטובה, ולהפיח רוח־בטחון בלב אלה שחרב היתה תלויה מעל לראשם.

שרה בן־זכאי—טנצמן

מעשי צדקה וחסד

לזכר אבי ר' יששכר טנצמן ז"ל

את סבי ר' אשר טנצמן איני זוכרת, אך רבות שמעתי עליו ועל מעשיו הטובים, וכי בימי חייו נחשב בסטולין לנדבן והיה מכובד בקהל. בצוואתו הוריש אלף רובלים (סכום גדול בימים ההם) לעניים, לחלקם לנצרכים במשך עשר שנים, מאה רובל עם הרבית שתתוסף בכל שנה. אבי ר' יששכר נתמנה כמחלק הסכומים. השמועה עשתה לה כנפיים בכל פוליסיה, וביום המיועד לחלוקה, הוא יום השנה לפטירת סבא, היו נוהרים לבית אבי בסטולין המוני נצרכים, כדי ליהנות מן החלוקה. מספר המתדפקים על דלת ביתנו ונענים הלך וגדל משנה לשנה. אך היה סוג נצרכים שלא פנו לאבי בבקשת עזרה. אלה היו ה„יורדים", ואבי דאג להעניק גם להם מחלוקה זו.

תוך מגע עם העוני הרב והמחמיר גבר בלב אבא הרעיון על חובת הציבור

להושיט עזרה לנצרכי העיירה. בעזרת מספר אנשים מ„פני" העיירה הקים מחדש את „ביקור־חולים", שהתקיים בשעתו בפיקוחם של השוחט ר' מנשה ור' משה שקליאר, ובמרוצת הזמן הוזנח עד שנסגר. כעסקן ראשי במוסד זה דאג אבי להכין בחורף קרח, שהובא מן הנהר הקפוא לתוך מרתפים מיועדים לשמירתו כל ימות השנה (בימים ההם טרם ידעו בסטולין על ייצור קרח מלאכותי), ובחדשי הקיץ החמים היה אבי מחלק קרח לחולים, ליולדות וכד' חינם. בקיץ היה אבי דואג להכנת ריבות מפירות שונים, שהיו נשמרות לחלוקה בין הנצרכים לריפוי.

„ביקור־חולים" זה הגיש עזרה למבקשיה גם בצוורות אחרות ורבה היתה התועלת ממנו. להחזקת המוסד הוטל על בני העיירה לשלם תשלומים חדשיים, שהיו נגבים ע"י כמה נערים מתנדבים וביניהם שני אחי יעקב ויוסף, מרדכי איזנברג ואח', שמילאו את שליחותם מתוך חובה קדושה.

מקץ שנים אחדות ניגש אבי למפעל חדש של עזרה, צדקה וחסד, הוא אספקת עצי־הסקה למעוטי אמצעים. לא מעטים היו בעיירה שידם לא השיגה להסיק כראוי את התנורים בדירותיהם וסבלו מקור בחורף. בסביבת סטולין היו, אמנם, יערות ולא היה מחסור בעצים, אך כשהפרוטה אזלה מן הכיס, הרי גם מחיר זול אין בו כדי להושיע. ראה אבי הכרח לגייס אמצעים לקניית העצים ולהובלתם, או להשיג פשוט תרומות עצים לתכלית זו. הוא השקיע מאמצים רבים במפעל זה וגם מצא דרכים להגיע סוחרי יערות (ממשרד ברודסקי ואחרים שעסקו בענף זה) שיתרמו עצים בעין יפה, והמפעל היה לברכה לרבים בעיירה. גם כאן הרבה אבא לדאוג ל„יורדים" שהתבישו לבקש עזרה ושלח להם עצים לבתיהם בסתר.

הנה כי כן הצטיינו יהודי סטולין בנדבנותם, אם כי לא היו עשירים, וכשנתבעו לעזור לזולתם התעוררו ונענו בכל עת.

שרה בן־זכאי—טנצמן

חסד של אמת

היה זה בתחילת שנת 1921. יד הגורל שהיתה בכמה משפחות ופגעה בהן בימי המלחמה ולאחריה לא פסחה גם על ביתנו. משחלה אבי ונפל למשכב נעשו כל המאמצים לרפאו ולחזקו, על אף המצב הקשה, והוא הובל לוורשה לריפוי. עפ"י עצת רופאים הועבר לסנטוריום באוטבוצק הסמוכה. משך 6 שבועות טיפלו בו רופאים אך הוא לא קם מחליו ומת באוטבוצק ביום ב' אדר ב' תרפ"א (1921). ליד מטתו ברגעיו האחרונים נמצאתי אני, היחידה מכל בני המשפחה.

אבי לא ציווני דבר בנוגע לקבורתו, אך הרגשתי יפה שרצונו עז להיות טמון בסטולין בין קברות בני המשפחה וסמוך למשפחה, ואף שהייתי כולי שבורה גמרתי בלבי לעשות הכל לביצוע תפקיד זה שראיתיו כקדוש וחשבתיו לרצון אבי. בלי לשקול הרבה יצאתי אחרי שעות אחדות ברכבת הבוקר הראשונה לווארשה לחפש דרך ולהשיג כספים שאזלו מכיסי. ידעתי שהרבי ר' ישראל פרלוב נמצא אז בריפוי בווארשה והלכתי ישר אליו. אמנם זכרתי שהרבי חלש ועיניו כהו מראות, אך מחוסר כל ברירה אחרת העזתי לפנות אליו בצרת הפרט שלי.

לא בנקל הגעתי לרבי ומצאתי אצלו את בנו ר׳ משה׳לה. שפכתי לפניהם את מר לבי באסוני הגדול ואת מצבי ובקשתי עזרה — חסד של אמת עם אבי ע״ה וכסף להוצאותי הדחופות.

הקשיב הרבי לדברי, נאנח ופנה אלי בדברי הסברה: קבלת רשיון להעברת מת ברכבת כמעט מן הנמנע, ובפרט לאיזור שלנו שנכבש לא מכבר וקיימים אצל השלטונות סדרים מיוחדים לגביו, אך רצונו של הנפטר הוא כבודו. אם אביך לא ביקש זאת בפירוש, אין עליך חובה להתאמץ כל כך בענין זה, אף שהוא נכבד מאד וחשוב בעיניך. מה שנוגע לכסף, זוהי דאגה לא גדולה, היא תמצא בנקל את פתרונה. בכל זאת ננסה לעשות מה שאפשר, חכי שעה קלה.

יצאתי מודאגת מלפני הרבי, לא הייתי בטוחה שהענין יסתדר ולא ידעתי למי לפנות עוד בצרתי. כל תקותי היתה קשורה בפעולות הרבי. והוא אמנם לא נח, קרא לאנשיו והריצם והדבר עלה בידם. כשעתים ישבתי וציפיתי לתוצאות עד שבאו והודיעו שהענין הסתדר, הרשיון נתקבל והוכן הארון ואף הובא כסף בשבילי. נקראתי שוב אל הרבי והוא מסר לי על המצב ופקד להלוות לי את הכסף ומלווים שלח אתי לאוטבוצק ושם סודרה מיד יציאתנו עם הארון של גופת אבי ולמחרת הגענו לפינסק. מפינסק העברתי את הגופה בעגלה לסטולין ואבי הובל למנוחת עולמים בבית־העלמין של סטולין, עיירת מולדתו.

פניה גלוברמן־שקליאר

מחשבות וזכרונות

יש שמות ומלות קסמים שבכוחם להעביר את האדם מיד אל מחוז ילדותו. ואז הזכרונות עולים מעצמם, בלי שיהיה צורך לצלול לתוכם. שפע דמויות, שנדמה היה כי שכחנון, עולות מהעבר והנה הן כאן, אתנו, סביבנו. הם חיים כאז וביכולתנו לחוש מקרוב את הוויתם.

סטולין. השם בלבדו בכוחו לעורר את כל שעבר, את הילדות הנשכחה.

עולם אחר. עולם שטיפח בנו את הטוב והיקר, געגועים למולדת לא־גלותית, אהבת התרבות הלאומית, הוקרת השפה, ובלהט רב את הכסופים לשחרור, את הגאוה הלאומית.

זוכרת אנכי באיזו גאוה היו מצטלצלים צלילי העברית בעולם הזר. היו אלה „בני־יהודה" ולאחר מכן, כפי שקראום „בני־המדבר", אשר שמו להם למטרה להחיות את השפה, ולא רק בשעות הלימוד בבית הספר (אשר טרם זכה לציון התפקיד הנעלה שמילא בתחית האומה) אלא בכל שעות היום ואף במשרדי הממשלה הפולנית.

זוכרת אנכי את מורינו היקרים. כל אחד מהם מילא תפקיד מיוחד ונכבד ביצירת ההוי החדש, ההכשרה הגדולה, החלוצית. באיזו מסירות ועקשנות, בקורת־עצמית והקפדה הקנו לנו את הידיעות על התפתחותה של הארץ, הספרות, היסטוריה וידיעת הטבע. איך חזרנו ושנינו, כיצד קמו המושבות הראשונות בארץ השבה לתחיה! איך למדונו לשנוא את האנטישמיות והאנטישמים ולאהוב את אלה המוקירים את שאיפותינו לשחרור!

יזכרו לטובה המורים שלמדונו: המורה ש פ ט ר י ק, אשר עם זכרון שמו

הנני מעלה מיד את חיוכו האבהי הטוב. המורה טשונדר, אשר קפדנותו היתה לנו לזרא בימים ההם, בטרם ידענו להבין לרוחה, אשר טיפח בנו את האהבה לאמנות, לנקיון, לסדר ומשמעת, לטיולים, את אהבת־העם ואת האהבה לחיי טבע. המורה מוצ׳ניק — זקן היה כבר בימי, ואף על פי כן מלא מרץ, קנאות והכרת יעודו כמורה. המורה שניידר — שלו הנני חייבת תודה על הארתו את הספרות העברית בשעוריו הנעימים, המורה שפירא — אשר ידע לקרב אותנו אל עולם המוסיקה ולהדריך אותנו בצעדים ראשונים בתוך עולם הצלילים העשיר. ואחרים, אשר לא אזכרם בשמם, אולם כל אחד מהם ידע להעשיר אותנו בדרך מיוחדת לו.

זוכרת אנכי את חגיגות בית הספר. לא היו אלו חגיגות גלותיות. עליזות ורוח של חופש ושמחת־חיים שרויות היו בהן, וכל אשר נוכח בהן לא ישכחן לעולם. המסכות הסמליות בפורים, שהגיעו ברמת אמנותן לדרגה גבוהה מאד, נשפי החנוכה וחג הבכורים, ט״ו בשבט ול״ג בעומר, בכל אחד מימים אלה ידעו לצקת תוכן חדש. שמחת החופש, חדות החיים, אושר הטבע, המרחב!

תהלוכת ל״ג בעומר ברחובות סטולין — תרפ״ז — 1927

זוכרת אנכי את היער הסמוך לעיר. איך עלצנו בבוא חופש הקיץ להתגורר בו. עד מה יפים היו ימי ל״ג בעומר בצאתנו „חמושים" קשתות וחצים ליהנות מאויר־היער.

אמנם — מזל היה לנו. כי סטולין עיר יפה היתה, ונופה עשיר ויפה. נהרות ויערות, עצים ושדות הקיפוה. עיר הומיה חיים יהודיים גאים. למרות רוח השנאה שחלחלה וגברה כבר בימי ילדותי, בשנות למודי, הרי התהלכו וחיו בה יהודים בראש זקוף.

לדעת כי אלה אינם עוד ובניהם אינם עוד, לדעת כי יכלו לחיות ולהיות בתוכנו יוצרים ובונים וקוצרים את פרי נאמנותם ועקשנותם בכיסופיהם למולדת ולמלחמתם על החופש. לדעת זאת, לזכור זאת, הרי פירוש הדבר גם לדעת כי מות במלחמה וחיים בשלום.

טובה קליין—רבינוביץ

זכרונות מבית אבא

זכרונות על זכרונות עוברים במוחי, וכבחלום הנני רואה את עיירתנו סטולין, רחובותיה, סימטאותיה, בתיה. כמה קרובה היא ללב, אף על פי שכבר עברו, מאז עזבתיה, שנים רבות רבות.

הנה נזכרת אני בבית אבא אמא וכל היקרים לי, שאבדו לי וכולם במתים.

מעולם לא עלה על דעתי כי ילקחו מאתנו באחד הימים, וגם עתה קשה להאמין, כל כך קשה להשלים, ובלבנו הם מוסיפים לחיות בנו, בנשמתנו.

ביתנו היה בית־חסידים ואבא חסיד נלהב של ה„רבי" מקארלין. הוא היה ידוע כאדם ישר ללא משוא־פנים. כמעט יום־יום היו באים אליו אנשים אשר לא מצאו דרך ליישב סיכסוכיהם, ואבי שמע את טענות הצדדים, ובסופו של דבר, כשמצא עצה ודרך לפשר ביניהם, היו מציעים לו שכר, אך הוא דחה תמיד הצעה כזו, הוא מעולם לא קיבל תשלומים לעצמו במקרים כאלה. ברם דאג שיכניסו תרומה ל„תלמוד־תורה" אשר בהנהלתה היה חבר.

בהתקרב הימים הנוראים, ימי החג והעצב, רב הרצון להעלות זכרונות מן הבית שאבד לעולם. זכורים יפה הזמנים של קרבת החג וההכנות לימים הנוראים. אבא אהב מאד לשמוע שירה, לבקר בקונצרטים ובאופירה. ולא רק לשמוע ולהאזין אהב, אלא לשתף את עצמו לשירה בקולו הערב, ומכאן כינויו „נטע זינגר". הוא ידע להנעים את ימי השבתות והחגים ולהלהיב את שומעיו בשירתו השקטה והערבה. ידע אבא להמציא מנגינות לכל חג ומועד והיה לו תענוג מיוחד מזה, כי נשמתו היתה מתעלה מהניגונים והזמירות. ואכן ידע לדלות מעמקי נפשו שירה יפה ולבבית, שבכוחה היה להעלות את שומעיה מעלה מעלה.

שבועות מספר לפני בוא החג היה אבא מחכה ליוסף קלוז'ני, חובב שירה מדויד־הורודוק הסמוכה, ויחד היו מחברים ומשלימים מנגינות וחוזרים עליהן. הם היו מסתגרים בחדר, פוסעים בו הלוך וחזור ומפזמים את המנגינות החדשות, ואני הייתי מקשיבה ליצירותיהם הנעימות. משהרגיש אבא שהנני מקשיבה לזמרתו, היה מקרבני ומכניסני פנימה, ואני ישבתי והאזנתי ברטט של קדושה וחזרתי על המנגינה בקרבי פנימה. תוים לא ידעו יוצרי המנגינות האלה, וכדי לזכור את יצירתם החדשה היו בוחרים פסוקים מתאימים ושרים את המנגינה על פיהם. החסידים היללו תמיד את המנגינות של השנים.

בערב האחרון של הסליחות אחר „זכור ברית", היו החסידים מתאספים בביתנו בסטולין לנסוע לראש־השנה ל„רבי" בקארלין. את הכסף היו אוספים לקופה אחת, כדי שכולם יוכלו לנסוע. על יד ביתנו חיכו העגלות להסעתם יחד אל סירת הנוסעים (ה„פארוחוד"), וכך הגיעו לפינסק — לקארלין. לא קל היה לנו בני המשפחה להשאר לבדנו בימי החג בלי אבא, אבל בידענו כמה גדולה החוויה הזו בשביל אבא, הבלגנו וחכינו לשובו של אבא, שהיה מספר לנו אח"כ מעשיות באריכות מכל שעבר עליו.

גיטה ליפשיץ—גלוברמן

טרגדיה של חלוצה

דמות חולמת ומורדת היתה הנערה רחל סופר בת סטולין. לכאורה צעירה רגילה ללא תביעות, שלא התבלטה כלל והיא בת להורים אדוקים, אך היתה אחרת, שלא כשאר בני ביתה. צר היה לרחל במסגרתה המשפחתית ושאפה למה שהיה רחוק מעולם ביתה וחוג משפחתה. רוחות הדור משכוה וגלי הזמן נשאוה בדמיון. היא חיפשה לה נקודת־אחיזה רעיונית ומוצא מהמצב בו היתה נתונה, ובהסתכלה

בחברות ובשכנות שניתן להן לעמוד בתנועות־נוער, לשאוף למטרה נעלה, לחלום על עליה לארץ־ישראל וכד׳ גברה בה המרדנות והתעוררה בה קנאה.

רחל כמעט שנסחפה לפני־כן לחוג בונדאי, אך נעצרה בדרכה. אפשר שבחביון נפשה לחש לה קול ציון ואולי משכוה תנועות הנוער הציוניות, והיא מצאה את הדרך להציץ למועדון של החלוצים שבעיירה, להקשיב ולספוג מרוחו של רעיון החלוץ. הרעיון קסם לה, צמחו לה כנפים והיא צמאה להגשמה.

אביה נח בן שלמה היה איש מעולם אחר לגמרי, יהודי קנאי, שרחש איבה גלויה לכל תנועה והתיחס בחשד לכל ארגון נוער ציוני, בנגוד לחסידים אחרים שהשלימו עם השתתפות בניהם ובנותיהם בהשומר־הצעיר, גורדוניה, החלוץ ועוד. הוא נשאר הלוחם העקשן, אולי היחיד בעיירה, בשטח זה, ללא ויתור כלשהו. מאליו מובן שמביתו לא יעיז מישהו להספח לציונים־האפיקורסים.

רחל העיזה, אבל חלשה היתה כדי לעשות את צעדה בגלוי. כבלי הבית ושלטון האב היו חזקים מכדי לשחרר צפור זו מכלובה ולתת לה לפנות לאשר תבחר, והיא סבלה הרבה בהסתירה את סודה מהבית. בעזרת חברותיה נקלטה רחל בחוגה החדש. יום רדף יום והיא החלה לחשוב כיצד לעלות עם החברים ארצה וע״י כך לשנות את אורח חייה.

באורח פלא הגיעו שמועות לבית נח סופר, כי בתו רחל באה בחברת נוער ציוני. לא האמין נח לדברים והחל לחקור את בתו, הציק לה, קללה והשפילה עד כדי איומים לגרשה ולהעבירה מביתו כמשומדת. סבלה של רחל גדל, חבריה השתדלו להקל על דכאונה, סערת רוחה ומרירותה. הדבר נעשה לשיחת רבים בעיירה.

והנה קרה דבר: החלוץ ערך נשף באולם מכבי־אש. בין 300 הנוכחים בנשף היתה גם רחל, היא ישבה בין חברות על ספסל צדדי. לפתע הופתע הקהל מרעש ובהלה שקמו באולם. הוברר שנח סופר התפרץ לפרוזדור ומשם חדר לאולם כשהוא מכסה בשתי ידיו את פניו וצועק: הצילו יהודים, בנות ישראל לזנות, היכן בתי, ימח שמה. מיהרו חברים לעצור את המטורף, ואת רחל הוציאו מהאולם בדלת צדדית.

המקרה הגדיש את הסאה. רחל נכלמה עד עומק נפשה ולא הופיעה כמה ימים בחברה.

מה שנעשה אחרי זה בבית נח לא ידוע, אך ברור שמררו את חייה של רחל והיא לא יכלה לשאת יותר את בזיונה וכאבה ולאחר חדשים מספר שמה קץ לחייה.

חברי החלוץ היו מלוויה למנוחת עולמים, ואילו האב הפרא־הקנאי לא בא להלוויתה.

הדבר השאיר רושם מדכא בעיירה לשנים רבות.

א. ד. מלכה

בני סטולין מקבלים פני ח. נ. ביאליק

בשנת תר״ץ ערך ביאליק מסע תעמולה להפצת הספר העברי ולהגברת הזיקה לתרבות העברית במרכזי ישראל אשר בתפוצות הגולה. הוא נתקבל ע״י העם לכל שכבותיו בכבוד מלכים, בתרועות שמחה, בהערצה וחיבה.

בזמן שהותו בפולין סייר המשורר על פני ערים ועיירות, ביקר במוסדות התרבות, ספריות, בבתי־ספר ועוד.

לצערנו, לא זכתה סטולין עיירתנו לביקור של ממש, מחמת ריחוקה מתחנת־הרכבת. לעומת זאת יצאו בני־עירנו בנעוריהם ובזקניהם לראות ולהקביל את פני המשורר בתחנה שבהורין, מקום שהרכבת נעצרה ל־5 דקות בערך.

„המחותנים הראשיים" בשמחה זו היו, כמובן, הילדים. הרי ביאליק „שלהם" הוא, של המשה'ליך ושלמה'ליך, שעליהם שר בשירו הנחמד „אונטער די גריניקע ביימעלאך" (מתחת לאילנות הירוקים).

אותו יום — יום פגרא היה. אוירת חג אפפה את העיירה מבעוד בוקר. התינוקות של בית־רבן נקרא דרור מבית־ספרם, בחוגי הנוער הורגשה עירות. יהודים מכל המינים, ציונים ושאינם ציונים, חובבי שפת־עבר, בני־נוער וסתם מעריצי שמו של המשורר — כולם נהרו להורין לשעת הצהרים, שעה שהרכבת לבוב—וילנה עוברת בתחנה.

היה זה יום חורף בהיר ושטוף אור, אחד מאותם הימים שבהם קיץ וחורף, שמש וכפור מתמודדים על השלטון ביקום. קרני השמש התנוצצו בשלג הצחור והזהרן היה מטהר את העולם מחלאה וזוהמה ומאציל עליו חגיגיות לבנה. היה זה „חורף ביאליקאי", מעין זה שהמשורר תיאר בשירי־החורף שלו.

הדרך להורין המתה מרוב אדם. מי בעגלת־חורף רתומה לזוג סוסים עדויים פעמונים מצלצלים, ומי ששירך דרכו ברגל.

אין להעלות על הנייר את מחשבותיהם של כל אלו שהלכו להקביל את פני המשורר, וביחוד את מחשבות הילדים. כאותם החסידים היוצאים להקביל את פני ה„רבי" שלהם וכל אחד מקדים ורץ לפני חברו למען יהיה בין הראשונים ללחוץ את ידו של הקדוש, כן היינו גם אנחנו. כל אחד מיהר לעבור את חבריו ולהגיע ראשון לרציף הרכבת.

עובדי הרכבת והפקידים השתוממו לראות המוני יהודים מתאספים ביום חול רגיל ברציף ועיני כולם מופנות לכוון שמשם תגיע הרכבת.

בשבילנו הילדים היתה זו חויה עמוקה, ממש רגעים היסטוריים. היתכן שבעוד דקות מספר נזכה לראות במו עינינו את המשורר הדגול, את ביאליק „שלנו", זה שהלהיב אותנו בשיריו, ספוריו ואגדותיו, שהכניס צהלה ושמחה בלבותינו?

הרכבת הגיעה ומחלון אחד הקרונות נראו פניו הצוחקים הרחבים והמלאים, ועיניו השופעות חן ואהבה. כל הקהל שעל הרציף הצטופף ונדחק אל חלון הקרון. כולנו רצינו לחרות בזכרוננו את תוי־פניו, את הקמטים שעל מצחו ואת מבט עיניו. כל אחד מאתנו התפלל בלבו שיתרחש נס והרכבת לא תמהר לזוז, אלא תוסיף לעמוד בתחנה. עמדנו כמאובנים. היתה דממה מסביב, דממת ציפיה. והנה נתקרב אל הקרון המורה מרדכי שפטריק ובירך את המשורר בשם מאות הילדים והמבוגרים שבאו להקביל את פניו. לא היתה זאת סתם ברכה, אף לא כדרך שנוהגים לברך אדם גדול. היו דברי הברכה הללו חדורים געגועים, כיסופים של כולנו אל המכורה הרחוקה־הקרובה. היה זה מעין שיר „אל־הצפור" שפרץ מלב כולנו, הימנון למשורר הדגול ולשפת חמדתנו; ברכה מעומק הלב, ברכה והודיה למשורר על שירי התוכחה והזעם ועל שירי התחיה שלו כאחד. לא שפטריק המורה בלבד דיבר אז. כולנו, כל מאות הילדים והמבוגרים שעל הרציף דיברנו מתוך גרונו. הכמיהה למלה ולספר

עברי, הגעגועים לציון ואהבת כולנו למשורר — כל זה ביטא המורה בהתרגשות ובהשתפכות הנפש, ולא הרגיש כלל שהרכבת זזה כבר מן התחנה ושירת ה„תקוה" פרצה בעוז.

אליהו קוניק

לילדות בסטולין

תל־אביב, 19.2.1930, כ"א שבט תר"ץ

ב. קוזניץ, סטולין.

ילדות יקרות!

מכתבכן נתן שמחה בלבי בראותי, כי לבבכן לארץ אבות וגעגועיכן עליה. מי יתן והיה לבבכן זה כל הימים וזכרתן את הארץ, אשר אליה נשואות עיני כל ישראל מן העולם ועד העולם. ואולם בעודכן רחוקות מן הארץ התקשרנה אליה על ידי תורתנו, שפתנו וספרותנו, כי הן חיינו וארך ימינו.

היינה ברוכות לה'.

בכבוד רב

ח. נ. ביאליק

(אגרות ביאליק, כרך ה', א'קסה)

מקרה מחריד

מקרה מחריד ומזעזע קרה בסטולין לויטיה בת יצחק ויינטל ליפשיץ. ויטיה בת ה־13 היתה תלמידת בית־הספר העברי „תרבות", ילדה מוכשרה וחרוצה בלימודיה והתבלטה בין 11 אחיה ואחיותיה בבית ליפשיץ בסטולין. נתיתמה מאביה בגיל שלוש. עוד בילדותה הצטיינה באמנות הריקוד וניבאו לה עתידות. והימים שקטים והחיים זורמים בעיירה במסלול הרגיל.

ביום חורף אחד, 10 בינואר 1937, בשעה 7 בערב, יצאה ויטיה אל חברתה ברחוב קוסטיושקו להכין שעורים, כדרכה בזמן ההוא. בידה היו ספרים ומחברות והיא מיהרה אל בית חברתה, כי הקור בחוץ היה חזק. לאחר שעה וחצי נפרדה מחברתה על מנת לחזור לביתה ומיד חזרה וקראה את חברתה ללכת יחד לשכונה החדשה ולשאת מזודה לפריץ אחד. „הפריץ ישלם יפה", אמרה, „ונקנה ספרים בכסף זה". משסירבה חברתה לצאת בערב אל קצה העיירה, הלכה ויטיה לבדה להראות לפריץ את השכונה ולשאת את מזודתו. ויטיה לא חזרה לביתה.

בשעה 11 באותו ערב נפלה דליקה בבית דורצין בשכונה החדשה והיתה בהלה בעיירה. ינטיל ליפשיץ, אם ויטיה, נמצאה אז מחוץ לעיירה, ולא הרגישו הילדים בבית בהעדרה של ויטיה. רק לפנות בוקר נוכחו לדעת שאיננה בבית. החלו להתרוצץ ולחפשה ולא מצאוה. כל בני המשפחה חיפשו בבתים, ברחובות,

שאלו וחקרו ושום עקבות לא נתגלו. המשטרה שלחה לחפש את הילדה ולשוא. כל העיירה היתה כמרקחה. גם הפרסום שניתן לדבר בעתונות בפולניה ובחוץ־לארץ לא גילה שום דבר. ויטיה אבדה, לדאבון לב האם השכולה, בני המשפחה, חברותיה והעיירה כולה, ואיש לא ידע את פשר המקרה המוזר.

אז פנה ישראל־יונה זרחוביץ, מטובי העסקנים שבעיירה, אל הנסיך רדזיביל בבקשת עצה ועזרה, וקיבל ממנו מכתב־המלצה למהנדס אחד היודע לנחש ולפענח תעלומות. זרחוביץ נסע לוורשה אל מהנדס זה, והלה אמר, שאיש בגיל 40—50 שחור־שער ושטוף בסאדיזם — ידו בדבר, ואת גופת הילדה־הקרבן יש לחפש ליד העץ העתיק שבצד הדרך המוליכה לדולין, אחוזת רדזיביל. בינתיים השתררה בהלה בעיירה. אנשים רבים, וביחוד נשים וילדים, נמנעו מלצאת בערב מפתח ביתם, והיו שסגרו את דלתותיהם על בריח.

לאור הפירוש של המהנדס מוורשה לתעלומה זו נתחזק החשד וישלחו לחפש את גופתה של ויטיה במקום שתואר, ואמנם נתגלתה שם גופת הילדה האומללה, כשהיא חתוכה באופן אכזרי וסדיסטי. אז התגלתה התעלומה. הפריץ היה גנן באחוזת רדזיביל ומוכר לרבים ובהרגישו בסכנה נעלם חיש ועקובתיו לא נודעו.

נתבדו האשליות, ויטיה אבדה ושירת חייה באמצע נפסקה לדאבון לב אמה ובני משפחתה. העיירה עטפה אבל וכולם, קטן וגדול, יצאו ללוות את ויטיה למנוחת־עולמים. אמרו שלוויה כזו לא ידעה סטולין.

הדבר השאיר רושם בל ימחה על כל התושבים, יהודים ולא־יהודים כאחד.

עם הקדושים והתמימים ינון שמה של ויטיה ליפשיץ.

צפורה ליפשיץ

מדאליות מטעם הממשלה הפולנית

השלטון הפולני שהוקם בפוליסיה לאחר שהחבל עבר בשנת 1920 מרוסיה לפולניה, דאג לכבוש את לב התושבים ולהכניס רוח פולוניזאציה בקרב האוכלוסיה. צעדים שונים נעשו בכיוון זה בשנים הראשונות ולא בלי הצלחה.

לשם התקרבות לתושבים ויצירת קשרים אתם הנהיגו השלטונות חלוקת אותות הצטיינות — מדאליות ממלכתיות לאלה שהתבלטו בפעולותיהם לטובת המדינה והציבור, ובכלל לאלה שהשלטונות רצו ביקרם מטעמים שונים. חלוקת המדאליות נתקיימה בכל שנה ביום 3 במאי, הוא יום חגה הלאומי של פולין, שהוחג ברוב פאר ברחבי המדינה.

בשנת 1925 קבעו השלטונות מדאליות כאלה לכמה מאזרחי סטולין וסביבתה. מבין היהודים זכו בכך ה„רבי" ר' משה פרלוב ור' ברל פרנקל. הם הוזמנו יחד עם „חתני־הצטיינות" אחרים למשרדי הסטארוסטה לטקס המסירה של המדאליות. בנוכחות אורחים נכבדים ופקידי הממשלה, ובמעמד חגיגי לקול צלילי ההימנון הפולני ענד הסטארוסטה יאנושבסקי בכבודו ובעצמו את המדאליות ל„רבי" ולר'

ברל פרנקל, לחץ את ידיהם וברכם לכבוד שנפל בחלקם. באותו מעמד הוענקו מדאליות דומות לסאפון, חובש מבאראז׳נויה, ולאיכר אחד מהסביבה שגילה פושעים ומסרם לשלטונות.

הדבר היה נושא לשיחות בקהל. בני הדור הישן קיבלו את הענקת המדאליות ליהודים בסיפוק, כי ראו בכך יחס אדיב מצד הממשלה הפולנית ליהודים וחינה

הענקת אותות הצטיינות מטעם הממשלה הפולנית

עלה בעיניהם. לא כן הדור הצעיר, שהתיחס בביטול לדבר וראה בו צעד מכוון, שמקורו אינו טהור ביותר. אכן היה מקום לראות בענין „פוליטיקה". והיו שטענו כי ישנם בעיירה אנשים הראויים יותר מבחינה ציבורית וחברתית לאותות הצטיינות.

אריה הדרי

סכנת פוגרום פולני

הימים ימי פורים תרצ״ז (1937). ברחבי פולין גברה והלכה השנאה ליהודים. הדי העלילה והמשפט נגד היהודים בפשיטק ובריסק הגיעו גם לפולנים שבסטולין ובסביבתה. הנוער הפולני המאורגן באגודת „שצ׳ליץ" מתגרה ביהודים בעיירה, מעליב ופוגע. ראו בני הנוער היהודי בסטולין את הסכנה שבדבר וגמרו אומר להפסיק את תעלולי שונאי ישראל.

פעם, ביום ששי לפנות ערב, נפל דבר ברחוב קוסטיושקו סמוך לעיר החדשה בין קבוצה של ה„שצ׳ליץ" ובין צעירים יהודים: זליג רוזנברג, בצלאל נישט, הרשל מוצ׳ניק, פינחס בלהוסקי, אשר שפירא ואבא בשקין, כולם בני 17—18. ידם של הצעירים היהודים היתה על העליונה ושקץ אחד, בן נגר פולני, יאנק שמו, ספג מכות קשות ונפל פצוע. חבריו עוררו מיד רעש ופתחו בהסתה, כדי לגולל על יהודי סטולין עלילת־דם בדומה למשפט פשיטק. הפצוע הובא

למשטרה והוזעק הרופא הממשלתי דאשקביטש. בינתיים הופצו שמועות משמועות שונות על התנקשות יהודים בנער הפולני לצרכי דת, וכי יאנק מסוכן ונוטה למות. השמועות הסעירו את רוחות הפולנים וביחוד את חברי ארגון ה„שצ׳ליץ״. הצעירים היהודים נאסרו למחרת היום בשבת ויהודי העיירה הרגישו בסכנה גדולה ממשמשת ובאה. מבאראז׳נויה, מקום מגורי האנטישמי ז׳אפאצקי, ומכפרים אחרים הגיעו ידיעות שמתכוננים לערוך פוגרום ביהודי סטולין ולנקום את דמו של יאנק „הקדוש״ ביום א׳ לשבוע הבא, מתוך השערה שעד אז תערך קבורתו של יאנק. גם מהורין נתקבלו שמועות מפחידות דומות. המתיחות היתה רבה ומסעירה.

משלחת מטעם יהודי סטולין מורכבת מהרבי משה פרלוב, שמאי מוטורין, משה בקרמן, ישראל־יונה זרחוביץ, נחמיה קולודני ואהרון דורצ׳ין פנתה אל הסטארוסטה המקומי, קינטופ, לבקש את עזרתו להרגעת הרוחות ונתקבלה בקרירות (הרבי אפילו לא נתבקש לשבת). קינטופ אמר בפשטות: „אני רוצה שיהיה שקט ושלא יערך פוגרום ביהודים, אך אם יאנק ימות — לא אוכל להיות אחראי להתנהגותם של 1500 חברי השצ׳ליץ. גם אין ברשותי די שוטרים כדי להעמידם נגדם״. מדוכאים יצאו אנשי־המשלחת מלפני הסטארוסטה והפחד גדל בעיירה. הנסיך קארל ראדזיביל, שנטה תמיד חסד ליהודים, ראה בסכנה ופנה במיוחד לסטארוסטה וביקש בתוקף למנוע פרעות ביהודים.

משה בקרמן, חבר מועצת המאגיסטראט, פנה לראש המשטרה המחוזית פאטרוס, שהכירו מכבר, הסביר לו את המצב ובקש ממנו למנוע התפרצות אלימנטים מוסתים הזוממים לפרוע פרעות ביהודים. פאטרוס הטה אוזן לבקשה והבטיח לדאוג לדבר מצדו בציינו שלא קיבל כל הוראה בענין זה מהסטארוסטה. ואמנם הוא העמיד שוטרים ביום א׳ משעות הבוקר בדרכים המוליכות אל העיר.

הנוער היהודי ראה צורך להתכונן לקראת הבאות. משה סופר (בן העגלון המכונה משה בום) ובריל רוחוצקי עברו מבית לבית ופקדו להכין גרזנים, מוטות ברזל וכלים אחרים, ולהיות דרוכים להדוף כל התנפלות. הם ואחרים עודדו את הרוחות וקראו לעמוד בפרץ, לצאת נגד הפורעים ולהגן על הנפש, הכבוד והרכוש.

מאחר שחיכו לפרעות ביום א׳ — התכנסו בבית פרנקל כמה מעסקני סטולין, ביניהם שמאי מוטורין, ישראל־יונה זרחוביץ, אהרון פיאלקוב, משה בקרמן ואחרים והחליטו לא לפתוח את חלונות הראוה של החנויות ביום א׳ ולצאת לשוק ולרחובות בהמון ולהיות ערים ומוכנים לכל הופעה של פורעים כדי לעמוד בשער. נקראו גם כמה גויים ליבראלים מידידי היהודים להיות לעזר.

היהודים התפללו להחלמתו של יאנק, שכן ראו בכך הצלה. הרופא דאשקביטש לא סר מן הפצוע עד שיצא מכלל סכנה כעבור ימים מספר. ביום ו׳ נסעו בחשאי ראש הקהילה ישראל־יונה זרחוביץ ומזכיר הקהילה יוסל קרוגמן אל הוויבודה בבריסק קוסטאק ברנאדסקי, שהיה ידוע כאיש ישר ותקיף. הם הצליחו להתקבל על ידו בשעה מאוחרת בלילה, לרגל הדחיפות שבענין, ותארו לו את המצב והסכנה המרחפת על הקהילה בגלל עלילה שפלה. השליט הראה יחס של הבנה למבקשים הנתונים בצרה ופנה בנוכחותם טלפונית לסטארוסטה הסטוליני בדרישה שיעמוד על המשמר ולא יתן לפגוע ביהודים, בהטילו עליו אחריות לתוצאות.

הסטארוסטה נאלץ לשנות את טעמו. הוא מיהר להזמין שוטרים רבים

מפינסק ואחז בכל האמצעים הדרושים שלא יגיעו כלל חשודים ואף לא אנשי ה„שצ׳ליץ״ בימים הסוערים ההם לסטולין. בינתיים החלים יאנק וחזר לבית אביו. הוא נעשה אח״כ ידיד ליהודים כאביו, שעמד בקשר תמיד עם לקוחות יהודים. ארבעה מהצעירים שנאסרו שוחררו ושניים מהם שפירא ובלוהוסקי נידונו למאסר שנתים בעד פגיעתם ביאנק, ובזה נסתיים הענין.

שמואל אייזנברג ומשה בקרמן

מרד התלמידים

במשך תקופה שלמעלה מעשרים שנה (1917—1939) הקים בית־הספר „תרבות״ שבסטולין דור של חולמי ציון ולוחמי מלחמתה. בחוגים ציוניים דיברו עברית בהברה ספרדית; זעיר פה זעיר שם קמו משפחות צעירות שהנהיגו את העברית כשפת הבית, וכבר מגיל רך נמצאו הילדים באוירה ארץ־ישראלית.

הזוהר של התנועה עם הכרזת בלפור עורר התלהבות עצומה ברחוב היהודי, גל העליה השלישית והרביעית בשנים 1920—1925 יצר ראש־גשר בארץ ובית־הספר העברי היווה את החוליה המקשרת בין התפוצות לבין הארץ הנכספת. הפעולה הצנועה למען קרן־הקיימת בין כתלי בית־הספר ומחוצה לו, הקופסה הכחולה, הבול עם תמונות גדולי האומה ותרומת העץ הכניסה לכל בית מריח הארץ והשדה. הילד כאילו גדל בחממה תחת שמים זרים עד שיבוא היום ויפרוץ את סוגרו ויטע את עצמו בקרקע המולדת.

והנה נפרץ הסוגר. פרצה מלחמת העולם השניה ובמחי־יד אחד הרסה את כל התקוות. בסוף שנת 1939 נכנסו הרוסים לחבל פוליסיה והפכו את הקערה על פיה. כאנטיוכוס בשעתו גזרו מרשיעי ברית על בית־הספר ועל הספר העברי ועל קשר עם ארץ־ישראל. בפקודת השלטון נהפך ביה״ס „תרבות״, שהקנה ל„פרחי ציון״ תורה ודעת וערכים לאומיים, לבית־ספר אידישאי, והמורים והמחנכים האמונים והנאמנים לתרבות ישראל — כפו עליהם ללמד יהודית ורוסית, ו„פוליטרוק״ מפקח עליהם. לאט־לאט הרחיקו את המורים הבלתי־מהימנים והתחילו לקצץ בנטיעות ולעקור מלב הילדים את כל אשר נשתל וניטע בכל־כך הרבה אהבה וחיבה; להשמיץ ולחלל כל היקר ונערץ.

בוקר אחד סילקו את ה„מגן־דויד״ מהדלת הראשית ובמקומו שמו את „הפטיש והמגל״. „צלם בהיכל״ עברה לחישה בין הילדים, והדמות של „חנה ושבעת בניה״ עמדה לנגד עיניהם. בעיקר פגע הדבר ברגשותיה של שולמית דורצין. בכו הילדים מצער ונבחרי הכיתות עם שולמית דורצין בראש התכנסו בסתר לטכס עצה, איך לחזק את לב הילדים שלא יפול רוחם ולא יבואו חלילה לידי יאוש.

נתארגנה מחתרת, הופקדו נאמנים וסומנו קוי פעולה. הרוח החיה בכל הפעולה הזאת היתה שולמית דורצין וסגל הנאמנים: בנימין רוחוצקי, דוב דורצין, בתיה מולוצניק, בובה קלקל, דבורה לאפצקי, אשר רוזמן, שלמה פיאלקוב, אהרון וויסוצקי, ישעיה וויסוצקי, אלימלך ברוכין ואחרים, יהי זכרם ברוך, ויבדל לחיים משה בלוהוסקי, אחד השרידים היחידים שזכה להישאר בחיים ולעלות ארצה.

ראשית פעולתם היתה להציל את הספרים העברים מהספריה של בית־הספר, שנזרקו מהארונות והופקרו למרמס רגלים. הוטל על קבוצת ילדים „למשוך" כל יום מספר ספרים ולאסוף אותם למקום אחד.

הילדים מצליחים „למשוך", אך ההורים מפחדים להכניס את הספרים הפסולים לביתם. רק שולמית אינה נרתעת וממלאה את חדרה עד אפס מקום.

מתועדים בחשאי, מפרסמים כרוזים ומתכננים. גולת הכותרת של המחתרת היתה התכונה לחוג את חג האורים בחנוכה ת"ש. החשמונאים הצעירים הפיצו כרוזים בכל חדרי בית־הספר הקוראים לתלמידים לשמור אמונים לעמם, לארצם ולשפתם. והפוליטרוק וראשי המפלגה נבוכים.

חקרו את הילדים ובכל מיני תחבולות ניסו לגלות את התעלומה ולמצוא את החוט המוביל למחתרת הצעירה, ולא עלתה בידם. הורי הילדים ובעיקר הציונים הותיקים הובהלו לנ.ק.ו.ד. לחקירה ודרישה, אך ללא הועיל.

ראשי המחתרת מאושרים שהילדים עמדו במבחן, מתעודדים, מקוים ומצפים לגאולה, אך לא ארכו הימים ושואה רדפה שואה.

יצחק דורצ'ין

המחתרת בביה"ס „תרבות"

משהונפה יד השלטון הסובייטי על בית־הספר „תרבות" ותכניתו וניטלה חירותו, לא רצינו אנו, חניכי בית־הספר, להשלים עם הקורס החדש והחלטנו להמשיך את חיי בית־הספר בדרכנו הלאומית במחתרת.

גרעין המחתרת אורגן ב־27 לאוקטובר 1939 בין כתלי בית הספר. לקבוצה ניתן שם „הקנאים הצעירים" ובחרו כהימנון את השיר „חיילים אלמונים". באותו ערב נשבענו לשמור אמונים לעמנו ולארצנו. פעולתנו הראשונה היתה הפצת כרוזים בעברית בבית הספר, שקראו את התלמידים לחוג את חג החנוכה. הכרוזים נדפסו בחשאי על ידי כותב הטורים בביתו. עם התחלת החג, לאחר שמטעם המפקח על ההדרכה נאסר לשחק בסביבון ולחוג את החג, נפוצו הכרוזים בין תלמידי בית הספר והם פעלו את פעולתם. בהפסקה הראשונה יצאו התלמידים בריקוד הורה ספונטני ושרו שירים עברים. יוזמי הפעולה ראו בהצלחת פעולתם הראשונה והחליטו להמשיך בדרכם.

לימים האחרונים של החג שוב הוצא כרוז הקורא להמשיך בלימוד השפה העברית ולשמור על המסורת הציונית. הכרוז הופץ ב־20.12.39, בדיוק באותו יום שבעיר חגגו את יום ההולדת של סטאלין. בדרך מקרה הגיע כרוז שכזה לנשיאות של אותה חגיגה. מזכיר המפלגה (יהודי) יורד מהבמה, מזמין את מנהל בית הספר קלקל ומבקש הסבר לתוכן הכרוז.

כעבור ימים מספר מפטרים את המנהל מתפקידו והכרוז נמסר לחקירה לידי הנ.ק.ו.ד. רצה הגורל שבאותו זמן הפיצו כרוזים דומים ללא כל קשר אתנו, גם בפינסק. הנ.ק.ו.ד. חשד שזוהי פעולת מחתרת מאורגנת. וב־26.12.39 הוזמנו לחקירות לילה אשר רוזמן, בנימין רוחוצקי ואחרים. באיומי אקדח, בקללות ובהרעבה

משתדלים הם להוציא מפיהם משהו על המחתרת, אולם לשוא, וכעבור 24 שעות משחררים אותם. אחרי המקרה הזה החלטנו להפסיק בהפצת כרוזים ולהמשיך רק בפעולה תרבותית. אחד מהתפקידים הראשונים היה להציל את הספריה העברית, שהקומוניסטים רצו למכרה בתור ניר. בעזרת בובה קלקל, בתו של מנהל בית הספר לשעבר, הצלחנו להוציא כמה מאות ספרים ולהסתירם. מורה הדרך שלנו היה הספר „אל הגבול", המספר על פעולת המחתרת הציונית באוקראינה בשנות 1918—1927. הרוח החיה במחתרת ובהצלת הספריה היתה שולמית דורצ׳ין.

משה בלוהוסקי

עליה ופגישה במערת המכפלה

היה זה בחוה"מ פסח שנת תרפ"א. כמנהג המקום בכלל ובקרב חסידים אנ"ש בפרט, הלכתי עם אבי אל ה„רבי" זצוק"ל לקבל ממנו את ברכת־הפרידה.

וה„רבי" אז חולה. עיניו כהו מראות, אך הילוכו ודמותו עודם אומרים כבוד והדר. הבחין ה„רבי" בחושו הדק שאבי הישיש דואג ומיצר, ואמר לו: — בנימין, רואה אני ללבך, אך למיחיש לא מיבעי. ברא כרעא דאבוהו וסופו של זרע־קודש לחזור לשרשו. זהו הסוד של „ונצר משרשיו יפרח". תנוח דעתך. נרגע ומנוחם נתן לי אבי את ברכתו: צאתך לשלום! נרעש ומעודד החזרתי לו ברכה: בואך לשלום!

ואבי אז כבן תשעים ומעלה.

בגלל גזירת הפסקת־העליה בחודש מאי 1921 נדחתה עלייתי עד לסוף שנת תרפ"א. בראש־השנה תרפ"ב, בדרכי לטריאסט, ביקרתי לפי בקשת אבי אצל משפחת שלומ׳קה מקאמרנא, (חותנה של חוה׳לה בת ה„רבי" שהתגוררה אז בוינה), ושם שמעתי שה„רבי" הובל להומבורג והוא חולה אנוש. בחול־המועד סוכות תרפ"ב הגעתי לחיפה וב„הפועל הצעיר" קראתי את הידיעה המעציבה על הסתלקותו של ה„רבי".

והעיר סטולין אבלה. פנה צדיק — פנה זיוה, פנה הודה. אבלה הרבנית ברכה־שיינדלי, אבלים עשרת הבנים והבנות, הם והנלוים עליהם, אבלים אנ"ש בכל אתר ואתר בפולין ובליטא, אבלים החסידים בערי־הקודש ירושלים, חברון, טבריה וצפת. ועל כולם שרוי באבל אבי הישיש, נאמן בית־אהרון ובית־ישראל. מתאבל על האי שופרא דבלי בארעא ודואג ומיצר על סוכת בית־אהרון הנופלת חו"ש, בשל פירוד־לבבות ומחלוקת על כתר הנשיאות.

ואמנם, היתה המחלוקת קשה ומרה ובית־אהרון נפלג לשנים: רב משה׳לה המעורה במקום ומעורב עם הבריות מכל החוגים הושב על כסא־הנשיאות בסטולין, ורב אלימלך׳קה הצנוע, שזה לא כבר חזר מבית חותנו בזלאטופול, הוכתר בקארלין. חזרה החסידות הקארלינית לאכסניה שלה.

ובסוף שנת תרפ"ד כשנכונה הנשיאות בידי הרבי אלימלך זצוק"ל, קם אבי הישיש, והוא אז כבן־מאה, ועלה לארץ לחוננה ולהסתופף בצל קדשה. ואני אז מכהן כרואה־חשבונות נודד במשקים החקלאיים מטעם ההנהלה הציונית. מושבי

בירושלים ותחום פעולתי מבאר־טוביה שבדרום עד חיטין שבגליל. יום אחד, יום ה׳ בשבוע, בסוף חודש אלול תרפ״ד, חזרתי ברכבת מחולדה לתל־אביב. והנה אני מקבל את הדואר השבועי ובתוכו מברק שהגיע על שמי בירושלים והועבר אלי במעטפה סגורה לתל־אביב. ובמברק כתוב לאמר: מפליג באניה „קונסטנצה״. אבא.

הייתי מופתע ונרגש. אמנם בעצם ידי שלחתי לאבי רשיון־עליה, אך מי פילל כי הדבר יקום ויהיה ובחפזון שכזה, ללא כל הודעה מוקדמת על קבלת הויזה ועל ההכנות לדרך. אטו מילתא זוטרתא? אב בן מאה מפליג ועולה לארץ־הקודש!

התחלתי בחקירה־ודרישה מתי עומדת האניה להגיע לחיפה, והנה ידיעה אחת סותרת את חברתה: „טרם יצאה מטריאסט, תגיע בעוד מספר ימים, האניה כבר הגיעה״. תפסתי את הרכבת של אחה״צ ונסעתי לחיפה. בשעה 9 בערב ירדתי בתחנה המזרחית וכל עוד נפשי בי רצתי לבית העולים אל מר אל. דוסטרובסקי.

— האם הגיעה האניה „קונסטנצה״ ואיפה אבי?

— זה שלושה ימים שהזקן מחכה לך וחרד לשלומך. הרגעתי אותו ושלחתיו למלון שלך „ירדן״. רוץ וקבל את פני הזקן.

באתי למלון „ירדן״, והנה שוב הפתעה לא־נעימה.

— עיכבנו את הזקן 3 ימים ומשלא הגיעה ממך כל ידיעה, קם הבוקר ונסע לירושלים.

לא יאומן! בו ביום עברתי את תחנת לוד, התנועה לא היתה רבה ביותר, ראיתי את הנוסעים שעברו מרכבת חיפה לרכבת ירושלים, האומנם עברנו זה ליד זה ולא הכרנו בן את אביו? ואולי לא ידע הישיש שיש תחנת מעבר בלוד והמשיך את דרכו בכיוון לקנטרה ברכבת ההולכת למצרים?

ברוח נסערה חזרתי בבוקר השכם ביום ו׳, ואחר־הצהרים הגעתי עיף ויגע לירושלים. איה אמצאנו? לבי אמר לי שיש לבקשו בעיר העתיקה אצל אנ״ש, ורגלי הוליכוני לשם. התחלתי מכתת את רגלי מבית לבית והנה שוב מפח־נפש: בתי החסידים סגורים על מסגר. אני מתרוצץ מרחוב היהודים לרחוב חב״ד ואיני מוצא בבתי אנ״ש אף נפש חיה. מה פשר הדבר? האם שמעו החסידים את שופרו של משיח ויצאו כולם, יחד עם האורח הישיש, להקביל את פניו?

סוף סוף נודע לי, שמנהג הוא אצל חסידי־סטולין הותיקין לקבל את השבת, ערב ראש השנה, בעיר־האבות חברון, והם יוצאים בצוותא, אנשים, נשים וטף, מבעוד יום.

וחסיד ותיק שזכה לעלות מסטולין־קארלין לירושלים ובו ביום נזדמן לו ביקור מסורתי בעיר האבות — היחמיצנו?

נתלווה אבי אל עדת החסידים ויצא אתם לחברון להסתופף בצל האבות הקדושים, אושפיזין ב„אשל־אברהם״.

בינתיים רד היום, ואין להגיע לחברון לפני הדלקת הנרות. בדלית ברירה קיבלתי את השבת בירושלים, שבתי ולא נפשתי.

עם שחר יום א׳ יצאתי לחברון. באכסניה „אשל אברהם״ הוגד לי שהחסידים מתפללים שחרית במערת־המכפלה. כשהגעתי לשם מצאתי למעלה מ„מנין״ חסידים עטופי־טליתות עומדים על שבע המעלות המוליכות למערת־המכפלה ומתפללים בכוונה. וביניהם משכמו ומעלה גבוה, עטור זקן־שיבה, עומד אבא בקומה זקופה, משקפיו על מצחו, ספר תהילים בידו ושפתיו נעות.

כשקרבתי אליו לא הפסיק את תפילתו, אלא חיבקני, בירך ברכת „שהחיינו" בשם ובמלכות והושיט לי את ספר־התהילים.

בשעה זו חזר זרע־קודש לשרשו ושפתי דובבות ברגש ובכוונה יתירה: „אשרי האיש... והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול. הללויה, הללו אל בקדשו, הללוהו בגבורותיו. כל הנשמה תהלל יה, הללויה".

יוחנן בן־זכאי

מתלאותיה של משפחה אחת

ספטמבר 1939. יום בואם של הבולשביקים לסטולין היה יום חג לחוגי הפועלים במקום. ברוב תמימותם נואלו לחשוב כי באה הגאולה. קיבלו את פני הבאים בהפגנות סוערות ובתרועת נצחון. במעוננו אנו לא היתה השמחה, כי בעלי הבריח את הגבול הרוסי־פולני בשנת 1923 וחשש שיד נ.ק.וו.ד. תשיגנו ותפקוד עליו את עוונו מלפני 16 שנה.

ב־9 לינואר 1940 נכנס לביתנו צעיר מבני המקום והודיע שמפקד המשטרה קורא לבעלי. קם והלך ללא כל חשש או הרהור רע. רגיל היה שיקראו לו ויזמינו אצלו בדים, לבנים, סדינים, מגבות וכו' בשביל המפקדה העליונה והקצינים. קרועים ובלואים באו לשטחי פולין ומצאו כאן שפע של דברים שהם בבל ייראה ובבל יימצא בגן־העדן שמעבר למסך הברזל. עברה שעה, עברו שעתים ובעלי לא חזר. בחרדה יצאנו, אני ובקרמן ידידנו, לחפשו. חזרנו על תחנות המשטרה שבעיר ולא מצאנוהו. לבסוף הוגד לנו בסוד, כי בעלי עצור ונמצא בידי נ.ק.וו.ד.

בחצות הלילה חזרתי הביתה שבורה ורצוצה ולמחרת בבוקר השכם רצתי לנ.ק.וו.ד. ולהפתעתי הרבה מצאתי שם את בעלי חפשי ורוחו טובה עליו. הוא הרגיעני, פקד עלי לשוב הביתה והבטיח לבוא מיד אחרי. לדאבון לבי היתה זו הונאה וגניבת הדעת. לא יספתי לראותו ימים רבים. הוא נאסר וכל עמלי לשחררו או לפחות לראותו פנים אל פנים עלה בתוהו.

ב־3 באפריל 1940 גורש גירוש אדמיניסטראטיבי יחד עם אזרחים פולנים אחרים, מבלי שתינתן לו הרשות להגיד שלום לאשתו ולילדיו ומבלי שתימסר למשפחתו הודעה כל שהיא על מאסרו, גירושו ותחום „מושבו". לפי השמועה נשלח למחנה הסגר אי־שם.

ב־13 באפריל בלילה, אור ליום שבת, פקדו את ביתנו שליחי הנ.ק.וו.ד. ובפיהם הצעה חסודה: אם יש את נפשנו, הם מוכנים ברוב חסדם ללוותנו למקום מגוריו של ראש המשפחה, בעלי ואבי ילדי.

הפעם לא היו לנו אשליות. המזימה גלויה וברורה, אך לא היתה לנו ברירה וגם לא ניתנה שהות לשיקול דעת ולטיכוס עצה. הבעיה היחידה והעיקרית היתה ביחס לאמא: התילווה אלינו או שתעקור ממקום חיותה ותעבור אל בתה הבכירה צפורה גרשונוביץ, שגרה עם משפחתה בפינסק. קשורה בכל נימי נפשה לביתה ולבני ביתה, לקברו של אבינו ר' יששכר טנצמן בסטולין ולכל האקלים הנפשי המיוחד של מקום זה שבו חיתה למעלה מחמישים שנה, לא יכלה להחזיק מעמד בארץ ובשנת 1935 חזרה מירושלים לסטולין לחיות בה את אחרית ימיה בחוג משפחתה. התעזוב עתה את קינה ותלך לנוע על ערבות סיביר?

קשה היתה עלינו הפרידה וקשה ממנה התחושה שזו אולי פרידת עולמים. מתיפחות בבכי ובידים רועדות ארזנו את צרורותינו בדממת הלילה. בשעה שש בבוקר נעצרה על־יד הבית מכונית המשטרה ושליחי הנ.ק.וו.ד. הפגיעו בנו לצאת לדרך בטרם בוקר. התחילה פרשת הפרידה מתמונתו של אבא ז״ל, שהיתה תלויה על הקיר, מאמא הדוויה הסופקת כף וזועקת שנשדד קינה וגוזליה נלקחו מאתה בחוזק יד. הילדים מתרפקים על סבתא בבכי ובילל׳ה קורעת את הלב.

לקול זעקתנו המרה נתקהלו ובאו שכנים, ידידים, קרובי משפחה וסתם אנשי העיר, המונים־המונים ללוות את המתים־החיים, היוצאים בעל כורחם לנתיב יסורים... המכונית זזה לעבר תחנת הורין. הכניסו אותנו לקרונות של משא, הגיפו את החלונות והדלתות ובמשך 25 יום הובילו אותנו לסיביר הקודרה והחשוכה.

שנתים ימים לא הגיעה אלי שום ידיעה מבעלי שישב אסור וטולטל מבית־סוהר לבית־סוהר וממחנה למחנה. באורח פלא נודעה לו באחד המחנות הכתובת שלי והצליח לבוא עמי במגע ע״י חליפת מכתבים. עם החנינה שבאה עקב הסכם שיקורסקי שוחרר ובתלאות רבות נדד עד שהגיע לערבות אקמולינסק לחיק משפחתו.

רצה הגורל ומכל עדת סטולין הקדושה זכינו קומץ של משפחות שהוגלו לסיביר, להישאר בחיים וגם לראות בנחמת ציון וירושלים.

פייג׳ל טוכמן—טנצמן

גלות סיביר

בין המשפחות שהוגלו מסטולין ע״י השלטון הסובייטי בשנת 1940 היתה גם משפחת יצחק דורצ׳ין בת ארבע נפשות (הוא עצמו, אשתו יהודית וילדיהם שולמית ויוסף). פקודת הגירוש הפתאומית ירדה כרעם על ראש המשפחה. בלי שניתנה להם שהות לסדר עניניהם העסקיים והמשפחתיים, הוסעה כל המשפחה ברכבת למרחקי סיביר. מקץ 4 שבועות הגיעה הרכבת על נוסעיה הגולים לסביבת נובוסיבירסק. למשפחה הוקצה חדר אחד בצריף יחד עם משפחה אחרת, בס״ה שמונה נפשות. בקושי רב סידרו בחדר את המטלטלים המעטים. כעבור שלושה ימים הוצאו המשפחות לעבודת־חובה בתערובת מלט ובהעלאתו לקומה עליונה ובעבודות אחרות, קשות למדי. האם יהודית והבת שולמית צורפו לבריגדה של פולניות וליטאיות. שולמית הקטנה החלה להסתגל לעבודה ולתנאים ונעשתה המקשרת בין מנהל העבודה והבריגדה.

קשים היו החיים באקלים המקום, בתנאי הדיור, בעבודה ובחיים בכלל בסביבה הזרה ובתזונה הגרועה של גלות וימי־מלחמה. אך משהושג הסכם בין רוסיה ופולניה הונח קצת, נפסקה עבודת הכפיה ושולמית יכלה להכנס לבית־ספר ללמוד. אחרי סיימה את בית־הספר בהצטיינות זכתה לסטיפנדיה ונתקבלה לאינסטיטוט למורים. עם הריפאטריאציה חזרה משפחת דורצ׳ין לפולניה, אך לא התעכבה ונדדה יחד עם ניצולים אחרים דרך המחנות באירופה משך חדשים רבים עד שהגיעה לארץ־ישראל שבעה טילטולים ותלאות.

שולמית נשארה לזמן־מה באירופה בטפלה בהדרכת ילדים במחנות ועלתה יחד אתם לא״י, בזה נסתיימה פרשת גלות סיביר של משפחת דורצ׳ין.

י. ד.

הווי

מימים עברו
(זכרונות)

יש אשר רוח תשיב את האדם אחורנית והוא מתנער, נזכר בעברו ורואה עצמו בתקופה רחוקה־רחוקה שחלפה. ומשנזכר אדם בימי נעוריו — הריהו מרגיש את עצמו צעיר, כאילו השליך מעל עצמו נטל עשרות שנים וחזר לימים הטובים ההם, ונדמה שהוקל לו. בנוח עלי רוח מעין זאת, קמים וניצבים לנגד עיני ימי־הילדות בעיירתי סטולין הקטנה, בה ביליתי יותר מחמש עשרה שנים רצופות, ואחרי זה פקדתיה מזמן לזמן כאורח. ובהעלותי בזכרוני את עיר־הולדתי זו, הנני טועם טעם כיסופים נעימים של אותם הימים והמון רגשות צפים ועולים מאליהם ומעוררים הרהורים וגעגועים לזמנים ששפעו חדות־חיים וחוסר־דאגה, ימים שחפץ עז בהם.

*

יום ששי של קיץ בעיירתי. הרגשת ערב שבת בכל פינה בבית. מן המטבח נישא ריח המאפה והדגים המבושלים לשבת־קודש. סעודת־צהרים חטופה ומיד אחריה — עם כותונת תחת הזרוע אל הקופאניץ, זה הנחל שבקצה העיירה, שמשך כל נער להתרחץ ולהשתובב במימיו. איני יודע למה נקרא שמו קופאניץ, אך נראה שפעם חפרו נחל זה והעמיקוהו, וכשמו כן הוא, המים זורמים בו בעוז ובשאון, נהר ממש. תחום־הרחצה של בני־העיירה הוא המקום שבו הנחל מתרחב ומימיו עמוקים וזכים. רוב האנשים נהגו לבוא למקום זה ביום ששי לטבול ולהתרחץ לכבוד שבת, ואילו אנו הקטנים היינו באים שמה כל ימות הקיץ ולא מעטות החוויות מרחיצות אלו ומהשייט בסירות הקטנות של האכרים (הצ׳לנוקים בלשונם). משהרביתי לשחות הרגשתי צורך להתפלש קצת בחול שעל שפת הנהר ושוב למים. וכאן נפגשתי בפנים חדשות של נערים שזה עתה הגיעו — ושוב שחיה ושובבות. דרכי היה לחזור הביתה עם אחרוני המתרחצים, כמעט עם השקיעה, ועוד הספקתי לפני ההליכה לבית־הכנסת לקבל בבית עוגת־שבת ולאכלה בתיאבון...

*

שכינת השבת יורדת על העיירה והנה אני בבית־הכנסת הגדול המתמלא מתפללים. רוח־שבת חגיגית נסוכה על פני כל. יהודים שפאותיהם טרם יבשו מהמרחץ או מהרחיצה בנחל, התכנסו — כולם לבושים בגדי־שבת, פניהם קורנות כפני מלכים שבאו לקבל פני שבת־מלכתא, סרה מהם דאגת ימי החול והחולין. והתפילה בקול, בהתלהבות וברגש כדרכם של בני־סטולין. בסיום התפילה ברכות הדדיות „שבתא טבא", וכל אחד אץ לביתו, הקטנים לפני הגדולים כדרכם.

בעברך דרך הרחובות והסמטאות, קלטה אזנך אמירת „שלום עליכם" בקול ובניגון, והנה יושב אני אל השולחן ליד אבי ומאכלי־שבת מוגשים ונאכלים תוך „זמירות" והודיה לבורא־עולם. וכך בכל בית בעיירה — מנוחה ושמחה, עונג שבת.

*

והנה עולה בזכרוני ה„חדר" עם הרב — מגיל שלוש, בערך, עד אחרי בר־מצוה ואף למעלה מזה. בילינו ב„חדר" בלימודים ובמקצת אף במשחקי־ילדים. מטעמים שונים, לא תמיד מוצדקים, היינו מחליפים את המלמדים והחדרים מקץ כל 2—3 „זמנים". כל מלמד נתכנה בכינוי מיוחד ורובם נהגו להלקות את תלמידיהם. ודאי היינו ראויים לעונש, אך האם הפכונו המכות לגאונים? חלילה! הוכינו על מעשי משובה ואף על חוסר הקשבה ואי ידיעת הפירושים הארוכים שבע"פ של הפרשה שהרבי לימדנו משך כל השבוע. וכשבא לעיירה מלמד שנתפס להשכלה „בת־השמים"

מראה ככר השוק

ופתח „חדר" לפי טעמו — קראו ל„חדר" זה „קלאס". זכור יפה ה„קלאס" של האחים יצחק־ישראל ואשר קשתן, בו למדתי גם אני מספר עברי ובמנגינה מיוחדת, ואף שרנו שירי־ציון עבריים. היתה זו תופעה בלתי רגילה בסטולין, ונקל לתאר שהדבר היה למורת רוחם של חוגים ידועים בעיירה. אף אבי, שהיה יהודי פיקח ומתקדם, לא נטה לכך שבן זקוניו ילמד ב„קלאס" זה. ברם עמדה לי השפעת אחי ואחותי המבוגרים, עסקני האגודה הציונית המקומית, שעל ידם הוכנסתי ללמוד שם.

תוך התיחדות עם העבר בעיירתי צף ועולה בזכרוני הנשף הציוני הראשון בסטולין שנערך בחנוכה תרס"ג בבית נטע שמריל'ס (העגלון) בקְצה רחוב לאפצ'י. לקטנים לא ניתן להיכנס לבית בשעת החגיגה, ואולם אחותי, חוה, שהיתה ממארגנות הנשף, אמרה לשומר על הכניסה שלא ימנע ממני את התענוג לעמוד מן הצד. נוסף לכך ראה בי השומר מועמד לקבוצת „ילדי ציון" שעמדה לקום אז, וכך לא גורשתי

ממקום עמדי ליד דלת־היציאה. נכנסו כמה עשרות בחורים ובחורות, שמעתי נאומים ושירים, שלא הבינותים כראוי, אך הרושם שנשאר היה חזק.

ובין החוויות וקורות הימים ההם עוברת לעיני תמונה של מריבה בין יעקב לוין ה„סטארוסטה" עם בני אליה טורקניץ, שהיו ידועים בשם „הירשס". (טעמו של כינוי זה לא ידעתי ולא התענינתי, טבעי היה שלכל יהודי יש כינוי כלשהו).

יום אחד בין הערביים נשמעו לפתע צעקות מבית מיכל קוזניץ, שבו גר אז יעקב לוין. הכל אצו למקום זה, ואף אני הייתי בין הסקרנים. עמדנו קהל רב בחוץ, ומתוך הבית פרצו צעקות וקריאות ובקע הד של תגרת ידים וניפוץ שמשות. אנשים פרצו לתוך הבית פנימה והרעש היה גדול. אחרי שעה ארוכה כשהחל מחשיך יצאו ה„הירשס" בקללות בפיהם וצעדו לעבר ככר השוק כ„מנצחים". איש לא ידע ידו של מי היתה על העליונה. למחר נחלקו הילדים ב„חדר" למחניים של יריבים, מי על צד לוין ומי על צד ה„הירשס". הידידים של אתמול, לוין וה„הירשס", הפכו לשונאים בנפש ומלשינים איש על רעהו לפני השלטונות. סטולין היתה כמרקחה. אם היתה זו מחלוקת לשם שמים או בענינים חומריים, אך די בזיון וקצף.

*

באמצע הככר של השוק עמדו החנויות של העיירה מלפני מאה שנה, בערך, והן ישנות, נמוכות, ללא חלונות, מפתניהן גבוהים והשמש לא יכלה לחדור לתוכן. אם רצה מישהו לתקן את בנין חנותו או להכניס בה שינוי נתקל בהתנגדות מצד שכניו הקרובים, כי כל החנויות היו מחוברות ביניהן ותחת גג אחד ורק קיר חצץ בין האחת לשניה, ולא חסרו סכסוכים ודיני־תורה בשטח זה. והחנונים המסכנים? שעות רבות היו עומדים ומצפים לקונה, לגוי שיבוא לקנות את צרכיו: נפט, משחת גלגלים, דג מלוח, מטפחת וכד' בחליפין על תוצרתו הכפרית.

בקצה העיירה, בדרך לגן בעלת האחוזה של סטולין — סטחובסקי, עמדה מדורות שדרת עצים עתיקים, שקראו לה „ליפקס", על שום עצי ה„ליפה" שגדלו שם. מי בעיירה לא הכיר יפה שדרה זאת? מי מילדי המקום לא קטף שם ערמונים? סודות רבים נלחשו בשדרה יפה זו, שעציה משכו לחסות בצל ענפיהם, לטפס עליהם ולחפש קני צפרים או להתנדנד ובכלל להשתובב שם. בשבתות ובחגים רבים היו המטיילים בה עד לכניסה לגן (הידיניץ), ואילו אנו הקטנים — השובבים — היינו שם אורחים תכופים בכל ימות השבוע.

נעימים הזכרונות, אך כשהנך מעלה על הדעת שכל זה הושמד ונעקר מן השורש נצבט הלב ובוכה מר...

יהושע חזן

יום שוק בעיירה

יתכן שכזאת היתה התמונה בכל עיירה פוליסית או ווהלינית ביום שוק, ביריד, כי סוף סוף אותם היהודים ואותם הגויים על מנהגיהם ועל הרגליהם המקו־בלים מדורות, אך נראה שבסטולין היה לכל יריד צביון מיוחד. ראשית ברור היה שיום זה יומם של ה„גויים" מן החוץ, כי למקומיים הן ניתן לסדר את קניותיהם

בכל ימות השבוע, מלבד סחורות או בהמות שקנייתן דוקא ביום שוק. או אם רצה מישהו לרמות אחרים, נוח היה לו לעשות זאת בשעת רעש והמולה, בדחקות ובצפיפות של הערב־רב שביום כזה, וכשאיש אינו רואה ואינו מכיר את רעהו. בכלל נהוג היה לדחות ענינים וסידורים לירידים. כל יריד בסטולין נמשך רק יום אחד. היו ירידים גדולים לפני „טרויצה", „פרצ׳יסטה", „מאסליאניצה" ואח׳.

יום אחד לפני היריד החלו לנהור לעיירה מקרוב ומרחוק. בשעות אחרי הצהרים היו מתחילים להופיע בשווקים של סטולין עגלות ה„הורודצ׳וקים" וגם ממקומות מרוחקים, טעונות סחורות ותוצרת כפר. בפינות מסוימות הוקמו סוכות זמניות מעץ ומשקים לקראת יום השוק של מחר. התנועה החלה לפנות ערב ובמשך כל הלילה היו מגיעות עגלות שהיו בבחינת מחסנים ממש. הובאו לשוק למכירה: סוסים, חזירים, פרות, תמונות קדושים, תשמישי קדושה שלהם, כלי עבודה שונים, חביות ודליים של עץ, צרכי אוכל משומרים, פירות וירקות ותוצרת חלב, עופות וביצים, דבש, דגים מיובשים, נקניקים, בשר חזיר, כלי חרש, שער חזיר, בדים מתוצרת הכפר, חוטים מעבודה עצמית, כובעים, נעלים, צעצועים, מים צבעוניים לשתיה ועוד ועוד. הבאים — הם, סוסיהם וחבילותיהם תפסו כל מדרך רגל וכל שעל בעיירה. צהלת סוסים, געית פרות ונאקת חזירים התמזגו וצרמו את האוזן. בחנויות החלה התנועה מאשמורת הבוקר. כל חנוני גייס ליום זה את בני ביתו ואת קרוביו לעזור לו במכירה ובשמירה על הגנבים, והרעש היה רב ביותר. הקונים והמוכרים עומדים על המחירים ומתוכחים, מגדפים ודוחפים בפראות, ונוסף לכך קולות בעלי התיבות המנגנות (קטרינשצ׳יקים) ושירת נכים וזקנים פושטי־יד, צלצול פעמוני הכנסיה, גדופי שיכורים, צעקות מרומים ובכיות „גויות" שאיבדו, כביכול, את צרור כספן או שנגנב מהן וכיו״ב. כל אלה התערבו והיו להמולה שאינה פוסקת משך כל שעות היום בעיירה.

יום שוק בסטולין — 1925

ים של ראשים נראה בשני השווקים המחולקים בשורת חנויות, כולן של יהודים שפניהן מופנות לכל צד של השוק, ואף ברחובות הסמוכים: ביום כזה אין רחוב קיים למעבר, הכל תפוס, ויש שהרוצה להגיע למקום מסויים מחפש לו מעבר בין העגלות המרובות ואינו מוצא ועליו לשוב על עקבותיו. יהודים נמנעים מהליכה לבית־המדרש ביום שוק, כי קשה לעבור בשוק ומעדיפים לסור לבית מדרש צדדי או להתפלל ביחידות. הילדים שמחים דוקא להציץ בשוק, לראות ולהכיר את המתרחש שם ביום מיוחד במינו זה. הן לא בכל יום יש יריד עם „גויים" מהכפרים הרחוקים ומהעיירות שבסביבה, עם צוענים מהיערות, הבאים על משפחותיהם לסחור בסוסים ולגנוב מכל הבא ליד.

ביום מכובד זה של יריד יוצאים יהודים ויהודיות ותושבים אחרים לקנות משהו מיד ראשונה, אפילו אם ניתן הדבר לקנותו בכל יום תמיד, משתוקקים אנשים להתהלך ביום יריד לראות ולשמוע, לעמוד על המקח ולבלות שעה בקניה.

ידי החנונים טרודות ועייפות ופיהם יבש מרוב דיבור וגערות. בימים אלה הם ממעטים באכילה ושתיה, שוכחים את עצמם כי אין זמן; חטוף ועשה, קנה ומכור, רמה והמשך, אלה הן סיסמות היום.

א. א. בן־מנחם

מכת שריפות וחרם

דליקות היו נופלות בסטולין לעתים קרובות, לרוב בירחי־הקיץ, ולמאכולת־אש היו בתי־מגורים, מיבני־משק, חנויות, סחורות, חפצי־בית ועוד. האם היתה יד המקרה בדליקות? רבים חשדו שיד־אנוש גרמה להן, יד של בן־ברית, או שאינו־בן־ברית, מתוך כוונת זדון להרע למישהו, לגרום נזק או סתם להינקם מיריב או מתחרה. בדרך־כלל לא היה יסוד להנחה שהדליקות פרצו בסטולין במטרה לזכות בדמי־ביטוח, כי רוב הבתים בימים ההם, בפרט של הגויים, לא היו מבוטחים כלל, ואם כן — הרי בסכום פעוט. ואף זאת: כמעט תמיד פרצו השריפות בקצווי העיירה ולרוב באזורים של דלת העם. בני־סטולין ראו בשריפות מכה ואסון כאחד. אחרי כל מקרה־שריפה ניסו לנחש מי היה המצית ולמי התכוונו המציתים להרע ומה היתה הסיבה. אך יהיו הסיבות אשר יהיו — רבות היו הדליקות בעיירה וגדולים הנזקים בעקבותיהן. ביחוד היו „עשירות" בשריפות שנות 1902—1905.

יהודי־סטולין לא ידעו תרופה למכה זו, שעשתה בהם שמות, הפכה אמידים לאביונים ואת דלת העם לפושטי־יד. היו מקרים שהדליקות חזרו ונשנו לילה אחר לילה או בהפסקה של ימים ספורים. ראויה לציון השריפה הגדולה בקיץ 1904, שהפכה תאריך היסטורי בעיירה ושלפיה התחילו למנות את המאורעות — לפני הדליקה הגדולה או אחרי הדליקה. רשמי שריפה זו לא נמחו מחיי העיירה משך שנים. ומעשה שהיה כך היה:

בליל־קיץ אחד בחודש תמוז, אור ליום ו׳, כשעה אחרי חצות, כשכל העיירה היתה שקועה בשינה עמוקה, הוזעקו בני־המקום בצעקות וקריאות מבוהלות — „פּוֹז׳אר!" (שריפה!). מיד גם נשמע צלצול הפעמון הגדול של הכנסיה הנוצרית — הסימן המובהק לשריפה. כל אנשי־העיירה מגדול עד קטן התעוררו משנתם, פרצו מבתיהם לבושים למחצה ולשליש והצטרפו לצועקים ולקוראים לעזרה. הבהלה היתה גדולה. אנשים אצים־רצים למקום השריפה וחזרה, קוראים ורועשים, נאנחים ומקללים, נושאים חבילות של חפצים וכושלים, כושלים וקמים — ושוב צועקים ונושמים בכוחות אחרונים. התמונה — איומה: הנה סוחב אחד ארגז על גלגלים; ילד מחזיק בשמלת אמו וממרר בבכי מפחד, רבים הרצים לעבר הבתים הבוערים ודליים ריקים או מלאים מים בידיהם, אחרים סוחבים את חביות־המים האדומות שהוצאו ממחסן מכבי־האש, וממלאים מקומם של סוסים... והנה מובלת גם מכונת־כיבוי עם צנור־בד ולצדה נישאים מוטות ארוכים עם ווים מיוחדים בקצותיהם לשם

הריסת הבנינים הבוערים ומניעת התפשטות האש. אולם לרוע המזל גוברת אותה שעה הרוח והיא מסייעת להתפשטות התבערה. האש, שהשתלטה תחילה על בנין אחד ואכלה כל מה שמצאה בתוכו, פרצה דרך חללים והגג שהתחיל לבעור — ויצאה למרחב. אכלה גג אחד וקפצה לגג הסמוך, ובעוד רגע — סרה גם לגגות בנינים אחרים, שבהיותם יבשים למדי מחום השמש הקיצי — היו נוחים להתלקחות, בפרט אחרי שהאש חיממה אותם שעה קלה. עשן תימר ועלה מעלה־מעלה והאש ליקקה באכזריות בית אחר בית, רפת אחרי רפת. בכמה רפתות נשרפו הפרות חיות. השמים אדמו וזיקי־אש רקדו בחלל האויר מסביב. הראשון שנראה על הגג הבוער היה, כרגיל, מיכאל קוזניץ. הלה טיפס ועלה בזהירות עם הגרזן הקטן שלו והתחיל בפעולה, ואחריו — מני־שוק. מיד נראו סילוני־מים בצדם, שבאו ממכונת־הכיבוי דרך צינור־הבד שהוגש להם בסולם. השנים שנמצאו על הגג, כיוונו את זרם הצינור למקום הסכנה — לבנינים שנתחממו מהאש ועלולים היו מיד להידלק. ואילו העומדים למטה, ראו כיצד האנשים סיכנו עצמם בעבודות־הכיבוי על הגג ועל הסול־מות מסביב לבנין הבוער והמשיכו לעמוד חסרי־אונים. והשרפה מתפשטת. משהצליחו לעצור את האש בצד אחד, קפצה ועברה לצד אחר. הסכנה נשקפה לכל העיירה, ומצילים מנו־סים לא היו; אלה שפעלו היו מתנדבים בלבד, בעלי־מלאכה ועזי־נפש שראו חובה לעשות מה שבידם בעת צרה או מדאגה שלא יבולע לרכושם־הם.

אחרי דליקה בסטולין

העוסקים במלאכת־הכיבוי ודאי עיפו, אך לא הפסיקו את פעולתם, ובינתים אזלו כל פעם המים שבחביות, חלה הפסקה בכיבוי — ועד שהביאו שוב מים גברה השריפה. בני הכפרים הסמוכים, שראו מרחוק את השריפה, ראו מחובתם להחיש עזרה והם הגיעו לעיירה, אולם לא ברצון נתנו להם להתקרב למקום־השריפה, כי מי יודע מטרת בואם... ברם הם עזרו בעיקר לאחיהם האכרים, שרכושם עלה באש לעיניהם ואין מציל, כי כוחותיהם של עצמם לא הספיקו לכיבוי התבערה. כרבע מבתי־הגויים ורחוב שלם של בתי־יהודים עלו באש בלילה ההוא בסטולין. ורק לאחר שנחלשה הרוח עם בוקר, החלה האש לשקוע. עמודי העשן נזדקרו אל על עוד כמה ימים.

על השריפה נודע מהר בכל הסביבה, ולמחרתה, בערב שבת, הגיעו מדומברו־ביצה, סארני וויסוצק מזה, וכן מדויד־הורודוק והכפרים מזה, יהודים רחמנים, שהיו להם קרובים ומכרים בסטולין והביאו אתם בעגלות מזון, לחם, תפוחי־אדמה ואף דגים לשבת ובגדים לנשרפים. והעזרה היתה בעתה. נתקיים הפסוק: אח לצרה יוולד.

בשבת שוחחו על האסון בבתי־התפילה ותבעו פעולת־עזרה במקום להקמת ההריסות ולשיקום ה„נשרפים". בבית־המדרש נלקחו הטליתות מהמתפללים כדי שיבואו במוצאי־שבת לאסיפה בבית הרב ויתרמו לקופת־עזרה לנצרכים, נגועי השריפה. גם בשאר מקומות־התפילה הוכרז על האסיפה, שאמנם נתקיימה ובה נבחרו כמה בעלי־בתים ועסקנים לפעולה דחופה. בו־במקום הבטיחו רבים את תרומותיהם ולמחרת השבת יצאו בין החנויות ובתי האמידים שלא נפגעו ואספו כאלף רובל.

הנשרפים התגוללו מי אצל קרובו ומי ב„עזרת נשים" של בית־המדרש ורבים היו שרעבו ללחם. העסקנים דאגו מיד לאלה, פנו לבעלי־האחוזות ולסוחרי־היערות, השיגו עצים לבניה בהנחות או כתרומה וחילקו לנשרפים את החמרים ואת הכספים למען יקימו את בתיהם מחדש.

ומאחר שאותה שנה רבו ביותר הדליקות בעיירה והעזרה לא הספיקה, התחילו לטכס עצה איך לשים קץ לשערורית הדליקות. ברור היה לכול שהאשמים בדבר הם מבני־העיירה ויש לבער את הרע. החשד נפל על כמה אנשים, מהם שהיו מעונינים בעבודות בניה, ומהם — סתם מתוך רוגז על הגבירים. אולם איש לא העיז לקרוא בשמות החשודים, כי הדבר היה מסוכן ביותר מכמה וכמה בחינות. דיברו והתלחשו, ולסוף נתאספו בעלי־הבתים החשובים מ„פני" העיירה לבית הרב להתיעץ ולהחליט מה לעשות כדי להרתיע את המציתים. ישבו חכמי סטולין ושקלו ודנו והגיעו פה־אחד לכלל דעה, שיש להטיל חרם על המציתים, וד' ינקום מהם את נקמת הנשרפים...

אמרו ועשו: מיד הודבקו פתקאות בכל בתי־הכנסיות, כי ביום ה' בשבוע — יום „והוא רחום" — בעשר בבוקר יתכנס כל קהל יהודי העיירה בבית־הכנסת הגדול להטלת חרם כדת וכדין וכנוהג בקהילות ישראל על המציתים עצמם ועל המשתפים פעולה אתם. החנונים נדרשו לסגור את חנויותיהם, בעלי־המלאכה — להפסיק את מלאכתם והמלמדים — לשחרר את תלמידיהם, כדי שכולם יבואו לבית־הכנסת לשעה הקבועה.

בני־סטולין הסובלים והמאמינים נזדעזעו ומילאו אחרי הקריאה באמנות. לשעה הקבועה כלתה רגל מן השוק, כל החנויות נסגרו על מנעול, כל מלאכת עבודה נפסקה, הילדים יצאו מחדריהם, מי שעמד לצאת את העיירה דחה את נסיעתו וכולם — קטן וגדול, זקן וטף, אנשים ונשים — מילאו את בית־הכנסת הגדול ואף „עזרת נשים" וה„פלוש". כל העיירה באה להחרים את בני־העוולה. בין ההמון נראו אחדים מהחשודים בהצתות ונמצאו שהתלחשו על כך.

רעד עבר בנפשם של מבינים ומרגישים כשהודלקו הנרות הרבים בבית־הכנסת ועל הבימה עלו הרב והזקנים עם ספרי־תורה והחלו באמירת קטעי־תפילות. הקהל המשיך אחריהם בקולות ובהתרגשות. מרוב עם ומעשן הנרות נתהוותה בבית־הכנסת אוירה דחוסה. מ„עזרת נשים" הגיעו אנחות וקריאות־בכי. דומה היה המצב לאוירה של תשעה־באב וברגעים מסוימים — ליום־הכיפורים. לסוף תקעו בשופר. סמוך לשעת־צהרים החל הקהל הרב להתפזר ומכל עבר נשמעה המלה „חרם", „חרם".

אחרי זה הורגשה הקלה בלבבות, כאילו חלפה המועקה ונמצאה התרופה למכה. החוטאים־המחבלים יבואו מאליהם על ענשם ולא יוסיפו להצית. רבות דיברו על החרם בימים שלאחריו, בעיקר הנשים והילדים, ובטחו בתוצאותיו שלא יאחרו לבוא.

ומאחר שהדליקות פסקו לזמן־מה, ראו ההמונים ברכה בחרם, אם־כי לא לאורך ימים.

א. אבטיחי

„מגידים"

רגילים היו בסטולין ללכת להאזין לדרשות מגידים שהופיעו בעיירה תדיר נהגו לנאום בעיקר בשבת לפני תפילת מנחה בבית־המדרש. ואם המגיד נשאר בעיירה לימים מספר אחרי השבת — נאם גם ביום א׳ בין מנחה למעריב. המגידים היו באים מערי ליטא ועיירותיה ופיהם מלא אמרות, משלים, אגדות, דברי דרוש, מוסר ותוכחה. הדרשות היו מיוסדות על מקורות קדומים בצורת דרש והטפה או גילויים חדשים במאמרי חז״ל. הדרשנים תיבלו את דבריהם במאמרי חז״ל בניגון מיוחד, עפ״י רוב אחיד או דומה, ובכוחם היה לזעזע את הלבבות ולעורר הרהורי־תשובה, להביא אנשים, וביחוד את הנשים לידי דמעות. וידוע היה שבסטולין ישנה השפעה למטיפי מוסר ולמגידי מישרים.

מודעות בכתב־יד שהודבקו בבתי־הכנסת (בפלושים) בישרו את בוא המגיד ושעת דרשתו. המגיד היה עומד על הבימה שבמרכז בית־המדרש ושופך אש וגפרית על מחללי קודש ומטיף שישובו מדרכם הרעה ותוך כדי דיבור קופץ מענין לענין, מדגיש וחוזר על הפסוקים שיש בהם כדי לכבוש לבבות, מוכיח באותות ובפסקנות שיש ללכת בדרך ה׳, לשמור את תורתו ומצוותיו, מבטיח גמול בעולם הזה ובעיקר חיי עולם הבא. יהודים מכל הסוגים, כפשוטים כת״ח, היו מקיפים את הבימה או יושבים על הספסלים וקולטים את דברי המגיד, תוכחתו וברכתו, ובשובם לבתיהם מספרים מה ששמעו. אמנם לא אחת שינו את דברי המגיד, אך הרושם היה בדרך כלל רב ורבים היו נפעמים ונרגשים מדברי המגידים. פרט לחסידים היו יהודי סטולין נמשכים למגידים ומושפעים מהם ובפרט מהמגידים המפורסמים שלא פסחו על העיירה. זכורים המגידים: שמחה כהנא, המגיד משה ידבר, המגיד מקלם, המגיד ממינסק, ר׳ חיים סרנה, ורבים אחרים, ביניהם נעלמים, שהופיעו כמקבצי נדבות ובשבת עלו על הבימה לנאום, מבלי שהדביקו תחילה פתקים בבתי הכנסת על דרשתם. פעם התיצב (היה זה בחורף תר״ע) אברך מישיבת וולוזין על הבימה והקסים את הקהל בדברי התוכחה והמוסר שיצאו מלבו בטוב טעם והוא נתבקש להישאר לדרשה נוספת, אך הוא סירב ולמחר יצא את העיירה ושמו לא נודע.

לא ימחה רושם דרשותיו של המטיף שיפרעל, יהודי זקן, מצוחצח ובעל הדרת פנים, שנאם 3—4 פעמים בערבים בבית־המדרש אחרי הפוגרומים בקישיניוב, הומל ועוד, והטיף ברוח המזרחי לציונות ולחיי תורה כאחת. אף אותו ראו בסטולין

כמגיד. פעם חיכו לבואו של יהל״ל, (יהודה לייב לוין) המטיף הציוני הידוע מווילנה, אך משום מה עבר את תחנת הורין ולא ירד לנאום בסטולין.

יצויין ביקורו של המגיד „המבשר״ בסטולין. הוא הופיע בחורף 1905 והתארח אצל אביגדור הסנדלר בככר השוק בקרבת ביתו של יהושע־אברהם ניידיץ. מגיד זה לא הסתפק בהטפת מוסר ובתוכחות והאריך בהבטחות קץ הימים. כמחשבי הקיצין הוכיח באותות שיום הגאולה קרוב ובא וביסס את נבואתו על גימטריאות ונוטריקון והלהיב את הקהל בפרשו את הפסוק השני בפרק ב׳ של ספר תהילים: „יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה׳ ועל משיחו״ וביחסו לראשי התיבות: „יקום מלך אחד ושמו ניקולאי ילחם עם יאפן ויבוא משיח״. ומאחר שהימים היו מיד אחרי מלחמת רוסיה—יאפן, וההמונים היו מדוכאים, עוררו הדברים אצל יהודי סטולין כיסופים לגאולה. רבים לא הסתפקו בכך ששמעו פעם את דרשת „המבשר״ והלכו לשמעה בפעם שניה ושלישית והדבר היה נושא לשיחה בעיירה זמן רב.

אחרי מלחמת־העולם הראשונה פחתו ביקורי מגידים בעיירה.

חיים גלוברמן

משפחת כלי-קודש

סבי, עקיבא שוחט ע״ה, היה בעל הדרת־פנים פטריארכלית, כדמות אחד הגאונים אנשי השם. מוצאו מדומברוביצה שבווהלין, וכשמתה עליו אשתו הראשונה בא עם שני בניו, משה ויוסף, לסטולין ושם נשא לאשה את בתו של ר׳ יעקב מבילוהוש, את האלמנה חיה שרה הקרויה „פולקה״.

כינוי זה ניתן לה בנערותה בגלל חינה ויופיה. בלונדינית היתה ומראה כמראה בת אצילים עדינה. הכינוי דבק בה עד סוף ימיה ובשם זה נודעה בחוג המשפחה ובציבוריות המקומית.

כמנהג חסידים ראשונים לא קרא אותה סבי בשמה או בכינויה, אלא בלשון נסתר „היא״, והיא — האשה הטובה והנבונה, העמלה והשקדנית, שמחה שנפל בחלקה להיות עזר כנגד החסיד התורני והדום לרגליו בעולם הזה ובבא.

בימי חרפו היתה ידו אמונה בשחיטת בהמה גסה בעיירה ובסביבה הקרובה, ומקרוב ומרחוק היו באים להזמינו לשמחה של מצוה. משהזקין ובניו נתבגרו הסמיך אותם לשחיטה, והוא עצמו נעשה שליח צבור ומוהל צדק לשם הידור מצווה ושלא על־מנת לקבל פרס. בשעות הפנאי שבין ברית מילה לתפילה היה מעיין בספרים הקדושים. פרנסת הבית היתה מצויה בצמצום מן „השחיטה״ של הבנים, שגם הם היו מטופלים במשפחות, וממרתף היין של סבתא — יין צמוקים לקידוש, הבדלה וארבע כוסות.

עקרת הבית, מושכת בעול הפרנסה של המשפחה: ארבע בנות, שני חתנים, נכדים ונכדות, — לא מנעה סבתא את עצמה מצרכי צבור: ביקור חולים, הכנסת כלה וסמיכת נופלים. לוקחת מזה ונותנת לזה. בשעות אחה״צ כשסבא יושב ומעיין בספרי יראים, היתה חובשת מטפחת משי על ראשה, נוטלת ביד שמאל מטפחת

לבנה וברגל ימנית יוצאת את הבית לחזור על פתחי נדיבים, לזכות את הרבים, את הנותן והמקבל גם יחד.

בת־שחוק טובה ריחפה תמיד על שפתיה ומימיה לא הוציאה מפיה דברי קיטרוג, ריטון או קינתור, לא כעסה ולא נזפה באיש — דרכה נועם וצידוק הדין.

משנכנס חודש אלול היתה השראה של ימים נוראים יורדת על ביתנו. סבא, אבא והדוד משה בודקים את השופר ומכשירים את עצמם לתקיעות.

ר׳ עקיבא לוין (השוחט)

תפילתם של סבא, הַדוד משה ואבא ז״ל בימים נוראים יצאו לה מוניטין בכל הסביבה. קול הסבא כשאגת הארי ונעימתו קורעת לבבות. הדוד משה היה מתפלל ומתחנן לפני קונו בלב קרוע ומורתח ואבי ז״ל בסלסולי נגינה המרעי־דים את הלב ומעוררים לתשובה.

הרבי ז״ל היה קובע את סדר העוברים לפני התיבה, למי פסוקי דזמרה, למי שחרית ולמי מוסף, וכל אחד מהם מילא את שליחותו באמונה, מתפלל ומתחנן לפני הקדוש־ברוך־הוא ומבקש סליחה, מחילה וכפרה לכלל ישראל.

כשנזדמנתי בשנת 1925 לירושלים, לבית־הכנסת של חסידי סטולין בעיר העתיקה, ודודי הישיש ר׳ ישראל בנימין גלויברמן שעלה אז ארצה, הציגני בפני החסידים בתור נכדו של ר׳ עקיבא שוחט ע״ה, — קבלוני בחביבות ואחד מזקני החסידים סיפר מעשה שהיה.

בשנת תר״ס, בתחילת המאה למנינם, עלה לרגל מירושלים לסטולין לימים נוראים. כבן־כפר שבא לכרך היה מלא התפעלות מכל מה שראו עיניו ושמעו אזניו. בבית־הכנסת הגדול ישב על אדן החלון ומחמת עייפות שבהתרגשות עצם את עיניו ונמנם שעה קלה. פתאום נזדעזעו החלונות, ומעוצם הזעזוע התגלגל ונפל למטה. כשפקח את עיניו שמע את קולו של הבעל־תפילה „ברוך שאמר והיה העולם״.

כך היה דרכם בקודש.

אברהם לוין

נשי־החיל

נתברכה סטולין בנשי־חיל רבות שנשאו בעול דאגת הפרנסה לצד בעליהן. היו נשים שעזרו לבעליהן בעסקיהם, במלאכתם ובחנויות, שבהן ישבו רוב שעות היום, עד שבמשפחות מסוימות הפכו גורמים ראשיים בכלכלת הבית. אחרות היו הרוח החיה בעסק, ונהלו אותו בהצלחה. על אלה תיחשב ויטיה פרנקל, אשה פיקחית,

תקיפה ובעלת מרץ, שנתפרסמה כסוחרת מנוסה, ורבים שאלו בעצתה בענינים שונים.

במשפחות בעלי־מלאכה וכלי־קודש למיניהם, עסקו הנשים באפיה ומלאכות בית שונות. כך, למשל, ידועה היתה בעיירה תמר, אשתו של ר׳ אהרון טויב החסיד, בשמה „די בעקערין״ (האופה), אשה צדקנית וטובת לב. אם הבעלים עבדו במקצועות שלאשה לא היתה גישה אליהם, התמסרו הנשים לתגרנות ומלאכת תפירה וכד׳. אחדות מהן הקימו בתי־מלאכה, ובהכנסותיהן עזרו הרבה למשפחותיהן.

טיפוס מיוחד היתה בסטולין אסתר־מרים המיילדת („די באבע״), אשה חביבה על הכל. היא הכניסה מהפכה במקצועה: היתה הראשונה שלבשה סינור לבן ועטפה ראשה במטפחת לבנה בשעת טיפולה ביולדת. לאחר זמן, כשהתישבו בעיירה מיילדות מדופלמות („אקושרקס״) והמיילדות ה„באבעס״ ראו אותן כיורדות לתוך חייהן ומקפחות פרנסתן, מיהרה אסתר־מרים להשלים עם המצב החדש באמרה: עבר זמננו, נפנה את המקום למיילדות המודרניות.

בין נשי סטולין התבלטו כמה וכמה עסקניות שפעלו בשטח העזרה הסוציאלית והקלו על משפחות נצרכות שחיו בדוחק.

אחת מהן היתה האשה המופלאה מלכה ספוז׳ניק, כלתו של חוניה הפילשציק (נקראה גם בשם מלכה חניה׳ס), חביבה ומכובדת על הכל.

מלכה נולדה בבית עניים. אביה ר׳ וולף עמל קשה על פת לחם צר, ויחד עם זה דאג לעני ולנצרך. מלכה שטעמה טעם העוני, ידעה גם לעזור לדל ולכושל. אסון כי קרה באחד הבתים בעיירה, מחלה קשה או מות המפרנס, יהודי כי ירד מנכסיו והגיע עד ככר לחם — מלכה הושיטה להם את העזרה המקסימלית. תמיד היתה עסוקה וטרודה בדאגותיה לזולת. רבים היו הזקוקים לעזרתה, חוץ מהעשירים, שלהם היתה היא זקוקה. הם נתבעים על ידה ונענים לה בעין יפה.

ידיה של מלכה היו מלאות עבודה אחרי מלחמת העולם הראשונה. מהראשונות שהקימו את בית־היתומים, וכשנתבסס קצת, ובאו כוחות חדשים וצעירים והטו שכם, פינתה להם את מקומה, אבל עינה נשארה פקוחה תמיד על המוסד. היא עצמה עברה לעזור בשטחים ומוסדות אחרים שהיו זקוקים לעזרתה, ובהם פעלה עד יומה האחרון.

שרה אייזנברג—רבינוביץ

בית-מאפה מצות לנצרכים

אפיית מצות לפסח החלה בסטולין מיד אחרי פורים. בעלי הבתים, וביחוד האמידים שביניהם, היו הראשונים לאפיה בבתי המאפה, ואילו אנשי דלת העם, ה„יורדים״ והנצרכים היו מחכים לשבוע האחרון לפני הפסח, שכן לא היתה הפרוטה מצויה בכיסם לקנית קמח למצות ולתשלום שכר־האפיה. היו שחיכו לקבלת עזרה מ„מעות־חיטים״ או מקופת צדקה אחרת, או לתמיכת קרובים, או לשכר עבודה שעמדו לקבל לפני הפסח. על כל פנים לב יהודי בן־סטולין סמוך היה ובטוח שלא ישאר בלי מצות לפסח.

ואמנם הרב ו„פני״ העיירה דאגו שנה שנה לספק קמח למצות לנצרכים ולא

נמצא עני בעיירה שנשאר בלי מצות, ולרבים ניתנו גם תפוחי אדמה. אעפי״כ היתה החרדה לא מעטה. ומשניתן לעני קמח, דאג היכן ישיג לתשלום שכר אפייה, ורע מכל היה מצבם של ה„יורדים״ — אלה אשר רק לפני שנה־שנתיים היו הם עצמם בין התומכים ועתה הפכו אביונים. כי הללו בושו לבקש תמיכה מקופת הקהל.

והנה עלה בשנת 1904 בדעתם של ציוני סטולין לדאוג לענין חיוני זה, שטובת רבים כרוכה היתה בו. הלכו ושכרו בית מאפה מיוחד לאפיית מצות לנצרכים חינם, וקראו לו „בית־מאפה מצות ציוני״.

לתכלית זו ערכו מגבית בקרב חבריהם ובין בעלי היכולת שבעיירה. כמה עשרות הרובלים שנאספו הספיקו לתשלום שכר בית־המאפה על כליו וגם לשכר האופה. גם עצי הסקה לתנור־האפייה אספו בעיירה ואת בנות בעלי הבתים רשמו כעובדות מתנדבות ללישת המצות וגלגולן. חברים מספר נתפנו לאספקת מים, העברת המצות וכו׳.

יוזמי בית־המאפה והמנצחים על המפעל היו: שלמה רוזמן, אלתר מוצ׳ניק, יהודה־ליב הוברמן, יצחק בלוהוסקי, ליבל חזן ואחרים. הם משכו אחריהם את בני הנוער אייזיק שפירא, ליבל רוזנברג, יוסיל גייר, יעקב רבינוביץ. ואף ילדים היו בעזרם (לייבל גרבוז, אשר רבינוביץ, יוסיל מוצ׳ניק ואח׳), הקטנים קנאו בגדולים ושמחו להיות משרתים בקודש. נשלחו להזמין את הבנות לעבודה, והבנות מצדן דייקו לבוא יום־יום לעבודה לפי התור הקבוע, והמלאכה נעשתה בזמן ובסדר והיתה לברכה לכל נצרכי העיירה.

הרב ר׳ אשר פיאלקוב הוזמן לבדוק את הכשרות והסדרים בבית־המאפה ומצא אותם על הצד היותר טוב. הוא היפנה את מקבלי מעות־היטים לציונים לשם אפיית מצותיהם. הוא עצמו הביע את רצונו לאפות מצות לביתו בבית־המאפה הציוני. עם גמר הפעולה מסרו הציונים לרב פיאלקוב את התרומות שנאספו בבית־המאפה לעזרה לנצרכים לפסח.

מספרים שויטיה פרנקל היתה בין השוללים את בית־המאפה ולא נתנה לנכדתה יוכבד לתת יד למפעל, כשאר בנות העיירה. אולם כשנוכחה שהרב המקומי תומך בפעולה זו ומשגיח על אפיית המצות באה לראות את הסדרים, ומשנשארה מרוצה — הביעה את צערה שלא באו לקבל ממנה עצים לאפיית המצות כמו שקיבלו מכל בעלי־הבתים. אז הוגשה לה הקופסה הכחולה והיא תרמה רובל כסף.

המפעל עבר בהצלחה רבה והנחיל כבוד לציונים בעיני כל החוגים.

יעקב רבינוביץ

משפחת עמלים

איש חרש־אמן, מתון מטבעו ובעל מזג טוב היה ר׳ מנדל גלויברמן. מילדותו עסק במסגרות, אהב את מקצועו והתענין בכל הקשור למכניקה. רחוק ממרכזי חרושת, עם השכלה טכנית של בי״ס מקצועי בפינסק וכמעט ללא הדרכה מקצועית, רק בחושו הדק, בדמיון של אמן ובחריצות כפים הצליח להמציא המצאות במקצועו, מעשה אצבעותיו, הציגן בתערוכות חקלאיות וזכה לפרס.

מנדל גר ברצ׳יצה, אך לימים נעשה לו צר הכפר רצ׳יצה הסמוך לסטולין, ובשנת 1902 עבר עם אשתו מינדל וחמשת ילדיו לסטולין. קנה לו בית ופתח בו בית־מלאכה מיכני משוכלל עם מחרטה לעבודות ברזל ומתכת. לימד את שלושת בניו ושתי בנותיו מלאכה המפרנסת את בעליה וראה ברכה בעמלו. ה״רבי״ שהיתה לו הבנה במכניקה היה סר לבית המלאכה של ר׳ מנדל לראות את המצאותיו והתפעל מהן.

גדלו הבנים ומעשה אבות סימן לבנים: חריצות כפים, יד אמונה ודמיון יוצר. היה ביתם דומה לכוורת: האב עם הבנים עושים בבית־המלאכה ובמחרטה, הבנות עוסקות בתפירה ובמלאכת־יד והאם, עקרת הבית, טורחת בבית ובגינה וכולם יחד הומים ומהמים, עמלים ויגעים ברשות עצמם, בלתי תלויים באחרים, משרתים את הלקוחות באמונה ובהכרת ערך עבודתם הקונסטרוקטיבית, שיש עמה יצירה.

יזמו מנדל ובניו להקים ראינוע בעיירה, ובעצם ידיהם תיכננו והקימו את הבנין בחצר, והרכיבו את המכונות. זכור עוד הרושם הכביר שעשתה ההצגה הראשונה על הנוער המקומי שלא ראה סרט מימיו. כבני כפר שבאים לראשונה לכרך ישבנו תמהים ומשתוממים למראה העולם הגדול שעל הבד השוקק והומה, צוהל וחוגג ונמק ביסוריו. היה זה האולפן הראשון שקרע לנו אשנב אל מעבר לד׳ אמות של החדר ובית־המדרש.

במידה מסויימת ניצלה העיירה מפרעות של הבאלאחובצים הודות לראינוע זה. ראשי הקהל דאגו לעריכת הצגות לחיילים ובאישורו של ה״רבי״ אפילו ביום־הכיפורים, ובלבד לשעשע את החיילים־הפורעים, אם־כי הם פגעו לא במעט ביהודי העיירה.

כאב כבנים היו מתונים בדעותיהם והתרחקו מכל קיצוניות לכאן או לכאן, ובביתם נפגשו באי־כוח כל הזרמים שברחוב היהודי באותם הימים: טריטוריאליס־טים וציונים ואח׳. האחים השתייכו למפלגות שונות, אך חילוקי־הדעות הפוליטיים לא הפריעו את ההרמוניה ששררה בבית.

על־פי תהפוכות הגורל היגר הבן הצעיר, ליפמן הציוני והפועל־ציוני הפטיל. לאמריקה, נאחז בה ועד היום הזה עודנו חולם על שיבת ציון, ואחיו הבכור יוסף עזב את ססס״ר ועלה ארצה עם העליה השלישית, התערה בה והכה בה שרשים וממשיך כאן את מפעלו הקונסטרוקטיבי של אביו.

ר׳ מנדל מת בסטולין לפני בוא השואה, ואשתו מינדל ובנם הבכור משה עם בני ביתו הובלו לטבח יחד עם כל הקהילה הקדושה.

משפחת חרשים־אמנים, צנועי הגות ועלילה, ממעטי דברים ומרבי תפארת.

י. בן

בזכותן של נשים

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה נמצא ה״רבי״ ישראל פרלוב במארינבד שבאוסטריה, מקום שהלך להתרחץ שם במעיינות חמים ולהתרפא. סגירת הגבולות

ותנאי המלחמה עיכבו את ה„רבי" בחוץ־לארץ ורק אחרי נדודים רבים ותלאות עלה בידי „חסידיו" להחזירו לרוסיה והוא הגיע לסטולין בערב ראש־השנה תרע"ה.

ויהודי סטולין בימים ההם נבוכים ומדוכאים. אמהות מבכות את בניהן שנלקחו לצבא ונשלחו לחזית, נשים צעירות עטופות צער על בעליהן המשתתפים במלחמה, שכן סכנה צפויה לכל לוחם. ובבתים שאין מקבלים ידיעות מהבנים או מהבעלים גדולה הדאגה שבעתים, שבתה השמחה בלב האמהות...

השמועה על שובו של ה„רבי" התפשטה חיש בעיירה. בערב צבאו על ביתו נשים למאות מאותן האמהות מרות־הנפש, לשפוך שיח לפני ה„צדיק", והן חיכו לו עד שיצא מביתו, בדרכו לבית־הכנסת הגדול הסמוך, לאמירת סליחות.

התעכב ה„רבי" והקשיב לבכי האמהות המשוועות לרחמים ובוטחות בשליחותו. פני ה„רבי" לבשו רצינות בלתי־רגילה ובלכתו לסליחות ליווהו כל הנשים. גם הגברים המלווים את ה„רבי" וכל הקהל צעדו בראש מורד, כי גם לבם, לב אבות, היה שבור לא פחות מלב האמהות.

ניגש ה„רבי" ישר אל ה„עמוד" (עד אז לא אמר ה„רבי" סליחות בפני הקהל) ופתח בקול נרגש מלווה בכי בקריאת ה„סליחות" וכל הקהל ואתו הנשים מ„עזרת־נשים" געו בבכי. לשיא ההתרגשות הגיעו כשהחלו ב„זכור ברית", והלב השבור עבר על גדותיו. אותה שעה הרגישו שה„רבי" תובע את דין האמהות מרבון העולם.

*

חלפה שנה. החזית התקרבה לסביבת סטולין. הרוסים הוסיפו לסגת מפני האויב וסכנה נשקפה לסטולין שתפול בידי הגרמנים והאוסטרים. פנו גדולי החסידים ל„רבי" בהצעה שיעקור מסטולין ויעבור לפנים רוסיה. היסס ה„רבי" וסירב. אך משהציקו לו והוסיפו לדרוש, כי יעזוב את העיירה לזמן הפורענות המתקרבת ובאה, הסכים ה„רבי", אמנם לא בלב שלם.

המקורבים ל„רבי" שמרו את הדבר בסוד מטעמים שלהם, אולם „אזניים לכותל" והדבר נודע ברבים ובבוקר שנועד לנסיעת ה„רבי" התאסף קהל רב, ובתוכו גם האמהות השכולות, ואלו שבניהן נפצעו במלחמה או שעמדו מול פני הסכנה. אך יצא ה„רבי" מחדריו וישב בעגלה שחיכתה לו, הקיפוהו האמהות וקריאותיהן פלחו את חלל האויר: „אל תעזבנו, רבנו, בעת צרה, איך נשאר לבדנו?" וכיוצא בזה. דמעות האמהות נגעו אל לב ה„צדיק", הוא ירד מן העגלה וחזר לחדריו, ולעדתו.

יעקב גלוברמן

ימים נוראים וימים טובים בעיירה

(מן ההווי בסטולין)

משנכנס מנחם־אב ממעטים בשמחה ומשנכנס ערב תשעה־באב — עצבות מורגשת בעיירה. זו הסעודה המפסקת וחליצת הנעל כבערב יום־הכיפורים, זו אמירת הקינות לאור הנר וישיבת האבל של כל העדה — כל זה השרה קדרות ויגון צובט את הלב. ובעצם יום תשעה־באב — תפילת אבל מאז הבוקר, ובצהרי היום היו הולכים

לבית־העלמין שמחוץ לעיירה להשתטח על הקברים. לפני מנהג המקום זרקו שום לתוך הקברים (ואילו הקטנים זרקו זה על זה קוצים דוקרנים), תוך אמירת קטעי תפילות. כנסת ישראל כולה התאבלה על חורבן ירושלים ומקדשה. יהודי סטולין קיימו את מנהגי היום כמנהג אבות אבותיהם.

עם ראשית אלול התחילה פרשה של טיהור וזיכוך בחומר וברוח. מסיידים, מכבדים, מתקנים ומנקים וכיו"ב, מתחילות ההכנות לקראת השנה החדשה הבאה לטובה. המשמשים בקודש דואגים לסידורים בבית־המדרש בעוד מועד, מצחצחים את נברשות הנחושת המאובקות מאז הפסח, מתקינים את הריהוט ועוד.

באוירת העיירה נישאות הסליחות ורוח סתוית מתחילה לנשוב, ימי הדין מתקרבים ובאים, אפילו הדגים שבנהר רועדים לקראתם. בימים האחרונים לפני ראש־השנה סובבים שוליות החייטים והסנדלרים על פתחי בעלי־הבתים בעיירה ומביאים להם את המלבושים שדאגו לסיימם לקראת החג, טורחים אבות ומביאים ספסלים נוספים לבתי התפילה, למקומות ישיבה בשביל הבנים.

והנה הגיע ראש־השנה. גודל החזן מנעים תפילות יום־הדין בבית־המדרש. מסלסל הוא בגרונו ור' זנביל עוזר כנגדו. כשמגיעים ל„ויהי בנסוע הארון" רצינות נסוכה על פני המתפללים, כראוי ליום־דין ואעפ"כ נוהגים רבים מהקהל, כדרכם, לחטוף שיחה בשעת קריאה בתורה על דא והא, וגם על הבנים והבנות בארץ־ישראל, על מכתביהם העליזים ועל האתרוגים שכל בן שולח לאביו או לסבו.

חל שנוי לטובה ביחסם של אנשי העיירה לחוגיהם השונים לרעיון ארץ־ישראל החדשה הקולטת את הבנים החלוצים ומכניסה אותם לחיים חדשים. אכן, חוטים בל ינתקו מקשרים את בני סטולין עם הארץ, שנעשתה קרובה לכל אחד מהם, ונדמה שסטולין כולה נושמת רוח ציונית.

תהלוכת „תשליך" בראש־השנה יוצאת מככר בתי־הכנסת (ה„שולהייף") לצד הנהר קופאניץ. המון רב של אורחים מכל הסביבה, חסידים ופרחי־חסידים וסתם נוער נוהרים דרך הרחובות וככר השוק הגדולה בכיוון אחד. ומן הבתים יוצאים קטן וגדול למרפסות לחזות בתהלוכה. והנה עומדים על שפת הנהר, מריקים את הכיסים לתוך הנהר בכוונה יתירה לאמר: „ותשליך במצולות ים כל חטאותינו". משם חוזרים בהילולא, ובדרך מקיפים את הרבי ובניו, שרים שירים ורוקדים בהת־להבות חסידית, ותוך כדי כך מתקרבים יותר ויותר אל ה„רבי" עצמו וכמעט שנושאים אותו על כפיים, וכל העם רואים את הקולות. התהלוכה החוגגת גדלה ומשתלשלת מחוף הנהר דרך השוק רחב הידים עד שהיא מגיעה לככר בתי־הכנסת ונבלעת בשטיבל של הרבי, מקום שם נמשכים הריקודים תוך זמרה עד חצות הלילה.

בעשרת ימי תשובה מרבים במעשי צדקה. מאחר ששבו בכל לבם והתפללו בכוונה יתירה בשני ימי ראש השנה, נשאר עתה לקיים מצוות „צדקה" ולהשלים את „תשובה תפילה וצדקה מעבירים את רוע הגזירה". ר' מנשה השוחט מחזר על פתחי נדיבים עם מטפחת לבנה ביד לקבץ נדבות בשביל „יורדים" שלא חדלו בעיירה; מלכה חונים, שדרכה לקבץ דברי מאפה מבעלי־הבתים בשביל עניי העיירה, אצה ורצה לקיים את המצוה ביתר מרץ ולזכות את הרבים במצוה. ומי נתבע ויסרב בימים אלה לתת צדקה לנצרכים?

עברו עשרת ימי תשובה והגיע ערב יום־הכיפורים. אימת יום הדין על כל בשר ודגי הים. יהודי סטולין ב„קיטלים" לבנים, מרבים בתפילה, אצים לתפילת

מנחה בבית־המדרש עם נרות שעוה גדולים ועבים שיהיו דולקים משקיעת החמה עד לשקיעת החמה. ההכנות מרובות.

יצא ר׳ יהושע משה מנקובסקי מביתו, הסתכל בשמש הנוטה לשקוע ומאיץ בשכניו לסיים את הסעודה המפסקת. האמהות עושות חיש את הסידורים האחרונים לילדים ודואגות למתבגרים החייבים בצום זו הפעם הראשונה, בשדלן אותם: „חטוף, בני, ואכול עוד קורקבן אחד ועוד פרוסת חלה ותקל עליך מחר התענית". צדקניות מוסיפות: „ובזכות תינוקות של בית־רבן ניכתב ונחתם לאלתר לחיים".

בית המדרש מלא עם רב. חם. הנרות מבליחים. בעזרת הנשים כבר נשמע קולן של מינקה מספסל שבדרום ושל ציבקה במזרח, כשהן קוראות מספר התחינות בנימה עצובה. שאר הנשים מקשיבות, מניעות ראשן ונאנחות עמוקות. במשך היום באים הזאטוטים לאמהות לקבל מפתחות המזוה להשיב את נפשם הרעבה, ושם לא יחסר מכל טוב, שהוכן ל„אחר הצום" אך מי גבור ויכבוש את יצרו?

והנה הפסקה בין מוסף למנחה, יוצאים לשאוף אויר, מחליפים דברים ושוב לבית־המדרש לתפילה ולתחנונים לפני בורא העולם, הכל רוצים לזכות בחתימה טובה לפרט ולכלל ישראל. עוד מעט וקרני השמש האחרונות תעלמנה ובבית מופיעה הגויה ווירה, זוהי גוית השבת הקבועה, לשפות את המיחם, הבנות הבכירות עורכות את השולחן מכל אשר במזנון ומחכות לבואה של אמא מבית־המדרש. ואמנם הנשים הזריזות ממהרות מיד אחרי התקיעה הגדולה לבתיהן, בשעה שהגברים ממשיכים עוד בתפילת מעריב ובקידוש לבנה.

וסוף סוף מופיע גם אבא, הבית מתמלא, כל בני הבית סביב השולחן. אבא מבדיל, שותים ואוכלים ומוסיפים להתברך בשנה טובה, בגמר חתימה טובה. הקטנים חוזרים ואומרים: לשנה הבאה בירושלים הבנויה!

לראש השנה היו עקרות הבית אופות חלת „צפור", ליום הכיפורים — „סולם" ולהושענא רבה „יד". כך היה נהוג בכל בית בסטולין מדורות.

בחג הסוכות ישבה כל העדה בסוכות. מי שלא היתה לו סוכה בנויה בתוך ביתו מצא לו מקום בסוכת קרובו או שכנו או בנה לו סוכה ארעית ממספר לוחות ווילאות וסכך אותה בענפים ובקש. לא אחת פרצו דליקות בסוכות שהתפשטו אף מחוצה להן.

בשמחת־תורה שמחו הכל, כעניים כעשירים, כל אחד נהנה על פי דרכו הוא, מי מהלפת, מי מהיי"ש ומי משמחת התורה. הבנות, ראשן חפוף בנפט, היו אצות לבתי־הכנסת להקפות, לנשק את ספרי התורה, כנהוג בקהילות ישראל. עדיין עולה באפי ריח ספרי־התורה העטופים קטיפה ומשי.

היינו הולכים אל השטיבל של הרבי להקפות, אחרי סעודת החג, כי שם היו מאחרים בהתחלת ההקפות. ומי גבור היום שם? טוביה בעל השפם. במגפיו המשוחים עיטרן, במעיל מכובס ומגוהץ למשעי, בחגורה הדוקה למתניו ועם שעון הזהב בכיס החזיה היה מרקד בגילופין, ודוקא על פני השולחן. בכל שנה רקד אותם הריקודים, בלי לחדש אף תנועה אחת, בכל זאת ועל אף הצפיפות הגדולה של קהל המתפללים והצופים נדחקנו כולנו לראות איך טוביה משמח את הרבי וחסידיו בשמחת־תורה.

ההקפות השניות, למחרת היום, נמשכו שעה ארוכה. רעבים ועייפים היינו חוזרים הביתה וצונחים על הספה לחטוף שינה ולהחליף כוח, כדי לצאת בערב, במוצאי החג, לטייל ולראות איך אחרים הולכים לתיאטרון או לראינוע.

אחרים ולא אנחנו, כי לא בכל חג נתרחש נס ונתגלגלה זכות לנער או נערה בעיירה לבקר בהצגה או בראינוע. כל ימי הקיץ התכונן הנוער לקראת ההצגה במוצאי שמחת־תורה. חיבה יתרה חיבבו אנשי סטולין את הבמה ודווקא את הדרמה והטרגדיה הקורעת לבבות. מחזה שעשועים או מהתלות — קומדיה בלע״ז — הוא ענין לליצני פורים ולסתם מוקיונים־קומדיאנטים. והרפרטואר שלנו היה רציני וכבד משקל, כל מחזה בעל ארבע מערכות לפחות, עם פרולוג ואפילוג. נוסף על כך בתור פרפראות היה גרשון קומיסרצ׳יק מאמן את מקהלת הבנות לפני כל הצגה, על כל צרה שלא תבוא. שירים כמו: „הורא פאר ציונ׳ס פאהן״ („הניפו נס ציון״) ו„התקוה״ הולמים כל מסיבה ואפשר להשמיעם בכל מקום ובכל שעה. מי שזכה ויש לו כרטיס כניסה — אשריו וטוב לו — נכנס לאולם ה„סראי״. חברי מכבי האש, חבושים קובעי־פלדה, שומרים כביכול על הסדר, מסתובבים ללא צורך או מתרכזים בפינה. מילא, הסדר דוקא לא היה מופתי. ראשית חכמה, בחר לו כל אחד מקום ישיבה כטוב בעיניו, לפי מעלת כבודו בעיני עצמו ולא, חלילה, לפי המספר הנקוב בכרטיסו.

על הספסלים האחוריים מהומה ומבוכה. קהל זה אינו „מיושב״ והוא מעדיף יותר לעמוד על הספסלים ולחזות בהצגה במעומד. מרוב עומס נשברים הספסלים או מתהפכים והקהל הנכבד נופל ארצה ברעש גדול. מכבי האש האמיצים העומדים עֵרים על משמרתם קוראים לשקט ולסדר, ולמרבה הרושם נותנים פקודות בלשון המדינה: טישה, גוספודה!

חברת לצים מבחוץ, שלא הצליחו להיכנס פנימה, מרגישים במהומה המת־חוללת בפנים ומוסיפים עליה נופך משלהם, כסגולה בדוקה להידחק ולהיכנס פנימה. הם פותחים בשיר במקהלה ומפזמים פזמון של קונדסים:

יענקל, יענקל אור׳ס, יעקב, יעקב בן אוׂרי,
טרייב ארויס דעם פריץ... גרש נא היצר־הרע...)

מחמת האנדרלמוסיה מתחילה ההצגה באיחור של שעה־שעתיים. ר׳ גרשון קומיסרצ׳יק פורט על פסנתר ומנצח על מקהלת הבנות. וכאן מעשה שטן, באה תקלה: פריידלי גלייברמן (בת נטע המשורר מבליהוש) פותחת בטון גבוה מדי (הקול אינו פסנתר ואי אפשר לכוונו כחוט השערה). אזנו הדקה של המנצח מבחינה מיד בזיוף. הוא רועד כולו מכעס, שוכח שהוא עומד לפני קהל של צופים, רוקע ברגליו וצורח בקולי־קולות: ב ל י ה ו ש! כלומר בת־הכפר, פרובינציה, רחמנא ליצלן... הקהל פורץ בצחוק ופריידלי נטע׳ס גועה בבכי.

פרולוג טראגי־קוׂמי.

האפילוג של הדרמה שהתחוללה בסטולין היה טראגי.

איכה ישבה בדד, שרתי בעיירות!

זהבה גפריתי—גרבוז

ליל הסדר בעיירה

ארגמן־השקיעה של יום ניסן צח אצל מנגהו לליל התקדש חג. רוחות אביב קלילים מביאים בכנפיהם בשמי פרחים ודשאים — ריח ניחוח לליל הסדר.

אבא ואמא, איש איש לפי דרכו, עיטרו באהבה את החג בבית־העץ שלנו אשר ברחוב הגויים. אמא — בחריצות כפים ובמרץ של אשת חיל, ואבא — בדמיון של חרש־אמן, חרט וצייר. ציוריו מהמקרא ומהאגדה נשקפים מכתלי הבית שסוידו לבן, כאילו לילה לכבוד יום־טוב ירד מלאך ויסידהו.

אמא הוציאה מהמלתחה את שכיות החמדה של כלולותיה: מפת־שולחן סרוגה, מפיות ומגבות רקומות בשלל צבעים, והעיקר — סדיני מיטה עשויים תחרים, מעשה ידי אמא ליום שמחת לבה.

ליל אביב חמים וחרישי פרש את כנפיו על העיירה היהודית בפוליסיה, נשען אל סככת האכסדרה שלנו ובעד אור הסהר הענוג הציץ לשמשות המבריקות, נרתע מאור הצחצחות השופע מהבית וארג סביבו קורי ערפל מכסיפים, כמו חיץ בינינו לבין רחוב הגויים.

הכל מוכן לסדר. על פני השולחן הערוך לבן נוצצים הפמוטים ומערכת הכלים, גביע הכסף של סבא על טס־של־נחושת, כוסו ההדורה של אליהו הנביא, כוסות צבעונין וצלוחיות בטנוניות בעלות צווארים ארוכים וצרים, קערת־מצות מארץ ישראל, ובראש — מיטת־הסיבה לבנה בשביל אבא.

רגש של התפעלות עובר אותנו, הילדים. רחוצות למשעי, עם סרטים אדומים קלועים בצמותינו אנו עומדות מקושטות ומצפות לאבא: האחיות בשמלות חדשות, האחים בחליפות חג, במכנסים ארוכים ובכובעים שמוטים.

— חג שמח — מברך אבא בהרחבת הדעת, בשובו מבית הכנסת לבוש בגדי חג. השמחה מהדהדת בלבנו, לב ילדים נרגש.

— חג שמח! חג שמח!

אמא, עטורה פיאה נכרית חדשה, לבושה שמלת אביב בהירה, ענודה טבעת הקידושין ועדוייה עדיים נוצצים, מברכת על הנרות, בהאהילה בכפות ידיה הענוגות על חלל האויר של הפמוטים המבריקים. והיא עצמה מזהירה וקורנת, ושפתיה לוחשות ברכה בצניעות, בשלות קודש ובאמונת אומן.

יין הצימוקים, מעשה ידי אבא ואמא, נוצץ בכוסות, וכוסו ההדורה של אליהו הנביא קוסמה לנו, מכניפה את דמיוננו ומפנה את מבטינו לעבר הדלת.

אבא בקיטל הלבן, חבוש כיפה לבנה סרוגה מארץ ישראל, חגור איזור לבן על מתניו, מתרומם מעל מיטת ההסיבה, הגביע ביד ימינו ובזקיפת קומה, מעשה חירות, פותח בקידוש. פניו, שיראת שמים נסוכה עליהם, לובשים ארשת רצינית. עיניו הגדולות והחולמות נעצמות למחצה, מצחו המקומר מתגבה. ובדומית הקודש של החדר השופע אור יקרות מצלצל קולו הערב והחגיגי: „סברי מרנן, רבנן, ורבותי".

כנרות המתלקחים לוהטות לחיינו ועינינו היוקדות נשואות אל אבינו המתרונן הנראה בשעה זו כלא מעלמא הדין...

מדושני עונג וחדוה מיין ומשפע אור אנו יושבים מסובים לשולחן איש איש לפי בכורתו ועינינו נטויות לשתי הדמויות המבהיקות שבראש השולחן. אבא כולו מידת הדין ואמא חוט של חן וחסד משוך על פניה ועיניה תכלת מפיקות נעימות ואהבה, והרהורינו ורחשי לבנו מרפרפים סביב שתי דמויות הזיו כפרפרים מסביב למנורה הדולקת...

אבא קורא בהטעמה את ההגדה ומרבה לספר ביציאת מצרים, ואנו הילדים

קוראים אחריו בניגון ובנעימה וקולותינו מתלכדים ומשתזרים לסימפוניה אחת. לאט לאט אנו ניתקים מעולם המציאות ומתעלים לעולם הדמיון.

ביתנו אניה שטה בלב ים. אבא הקברניט נוהג את הספינה במים עזים. ואנו עולים ויורדים על פני קצף גלים. בדמיוננו המשולהב כאילו אנו יוצאים ממצרים. יחד עם משה רבנו אנו בוקעים את הים ונודדים במדבר, ארץ לא זרועה. אט אט אנו קרבים והולכים אל ארץ הבחירה. הננו ועלינו, הננו ועלינו מעבדות לחירות, משעבוד לגאולה.

מנוחה אלפרין

חבורת העגלונים

עגלוני סטולין היו מאוגדים בחבורה (קומפאניה) כל השנים, פרט לשלושה־ארבעה בעלי סוס יחיד שעסקו בנסיעות קלות או בהעברת סחורות ממקום למקום. חבורה זו היתה מכניסה ומוציאה כל מיני משאות מתחנת הרכבת הורין ומובילה אליה. היא הסיעה את כל הנוסעים מן התחנה ואל התחנה בשעות הקבועות לפי תנועת הרכבות ביום ובלילה, ללא פיגור או איחור. איש לא העיז לעסוק במלאכה זו מחוץ לחבורה. מחירי הנסיעות וההובלה היו קבועים וקצובים, כפי החלטת החבורה. וכך שלטה החבורה בעיירה בשטח זה מדורות.

העבודה בחבורה התנהלה לפי סדר קבוע וע"פ תור בין חבריה, ומקום חניה היה לחבורה, שם היו מוצאים אחד או יותר מחבריה כדי להזמין מקום לנסיעה לתחנה ולהשאיר כתובת שאליה יבוא העגלון להסיע את הנוסע, או להודיע על משלוח סחורות אל התחנה ואף למסירת מכתב שיישלח מהתחנה וכד׳. העגלות היו גדולות ורתומות לזוג סוסים, ועליהם היה לסחוב את הנוסעים בחול ובבוץ (כבישים לא היו אז עדיין בין סטולין ותחנת הורין) ולהסיעם למחוז חפצם בזמן. בתקופה יותר מאוחרת החלה החבורה להוביל נוסעים גם בעגלות קטנות רתומות לסוס אחד.

מחברי החבורה זכורים: ראובן גורסקי, הינך, יששכר, מנדיל, יוסיל, נטע שמרל׳ס, יעקב (צ׳ויקו) פוליאק ובניו שמואל ושלמה, שכנא, אהרון ואח׳.

עשרות בשנים נשמר הסדר בחבורה בעיירה וחבריה התפרנסו, אמנם לא בריוח, ממלאכתם ה„מונופוליסטית". איש לא ערער על הנהוג ע"י החבורה בשטח ההובלה וההסעה.

זכור יפה שבשעת העברת קו מסילת הברזל הפוליסי שעמד לחבר את העיירה עם פינסק מזה ועם דומברוביץ מזה ברכבת, דאגו עגלוני סטולין ובכו מתוך חשש שישבר מטה לחמם, במה יעסקו כשיחדלו להשתמש בסוסים? אך המציאות הוכיחה את ההיפך, ומצב העגלונים האלה הוטב אח"כ בהרבה.

והנה באה הטכניקה וטפחה על פניהם שנית: בעולם הגדול ואף בעיירות הקטנות החלו להשתמש במכוניות, ומאחר שהפולנים סללו כביש מהורין לסטולין וסביבתה נמצאו אנשים שרצו לסדר קו אוטובוסים להסעת נוסעים בכביש זה. היתה גם סכנה שהענין יעבור לידי פולנים, כפי שקרה במקומות אחרים.

עגלוני סטולין המאורגנים בחבורתם דנו במצב בכובד ראש, ושוב ראו את עצמם מקופחים ע"י המצאות הזמן שהיו נגדם. היו ביניהם שהציעו לקנות אוטובוס

ולהעמידו לתנועה במקום העגלות והסוסים, והיו שהתנגדו לרעיון. והכספים מנין ימצאו, אם יחליטו בחיוב? אחרי שיקולים, ומחשש אבדן המעמד שרכשו והתקיימו עליו, החליטו למכור את הסוסים ובעזרת הלוואות השיגו אוטובוס משומש, שלא עלה ביוקר, ומאז החלה התנועה בין העיירה והורין בכביש ע״י אוטובוס ראשון ובמרוצת הזמן גם ע״י אוטובוס שני. כך נתבדו חששות הקיפוח בעקבות התקדמות הטכניקה, וחבורת העגלונים בסטולין המשיכה בקיומה.

נחמן שניידר

בעלי-המלאכה

חלק ניכר מיהודי סטולין עסקו במלאכות והיו בעלי־מלאכה מילדותם, שירשו אומנותם מאבותיהם. ביניהם היו: בוני בתים מעץ (טאסלירס) ומלבנים (מוליארס), נגרים, נפחים, עושי רעפי־עץ (גונטארס), מנסרי עצים (פילשצ׳יקס) לצרכי בנייה, צבעים, חייטים, סנדלרים, כובענים, קצבים, רצענים, ספרים, עגלונים. מלבד אלה היו יהודים שיצאו לעבוד ביערות בעבודות שונות, מקצועיות ובלתי מקצועיות, בודדים עסקו בתעשיות לבנים אצל אחרים, באספקת מים לבתים, בסבלות. היו גם סופרי סת״ם, שוחטים, מלמדים, שלא נימנו אמנם עם יתר בעלי־המלאכה. יהודים אלה היו שולחים את בניהם בגיל רך להיות שוליות אצל בעלי מלאכה או לקחו אותם לעוזרים לעצמם וכך למדו את המקצועות שעליהם התפרנסו אח״כ.

אחד המקצועות המפותחים ביותר בסטולין היה תוצרת רעפי־עץ לגגות (גונטאס), שהעסיק משפחות שלימות. רעפים אלה, תוצרת־יד, הצטיינו בטיבם, עד שמכל הסביבה היו באים לסטולין לקנותם. ברם בשנים שלא היו שריפות והבניה היתה חלשה, היה נשאר מלאי גדול של רעפים משנה לשנה וממלא את החצרות. לרעפי סטולין יצא שם ויצרניהם (גונטארס) היו מפורסמים כל השנים עד מלחמת העולם הראשונה, ומאז החל הענף לשקוע מסיבות שונות.

בין בעלי־המלאכה בעיירה היו כאלה שבחורף עסקו במלאכה אחת ובקיץ אחזו במלאכה אחרת, הכול לפי העונה ולפי המצב בשוק העבודה המקומי. מתאחדים היו בקבוצות, שכונו „קומפאניאס״, לפי מקצועות ולפי מטרות, כך למשל הבנאים (מאבן) היו גם טייחים, גם סככי־גגות וביצעו גם עבודות אחרות בבנינים שהקימו. מהם היו גם המנגנים שבעיירה, ואחרי יום עבודה קשה היו הולכים בערב לנגן בחבורת ה„כלי־זמר״ בחתונות. על תזמורת ה„כלי־זמר״ נמנו תמיד הספרים, והמתופף היה סבל. הנגרים היו גם צבעים. היו גם סתם פועלים בעיירה ללא מקצוע או לכל המקצועות, והיו נערות שעבדו כעוזרות בחנויות הגדולות ובבתים פרטיים. בדרך כלל היתה סטולין עיירה של עמלים־עובדים משך כל מאות שנות קיומה.

מאז המהפכה הגדולה ברוסיה ושינוי המשטר בארץ ועם חילופי השלטונות שבאו אחר־כך, חל מיפנה בהרכב האוכלוסיה ותעסוקתה. רבים מהעגלונים עברו לנהגות מכוניות, מנסרי־העצים הודחו ע״י המנסרות, יצרני הרעפים ירדו מגדולתם, רוב הבנאים חדלו להיות מנגנים, וכן באה ירידה בענפי עבודה ומקצועות אחרים. הטכניקה מזה ואורח החיים החדש מזה גררו אחריהם שינויים רבים בקרב בעלי המלאכה והמקצוע שבעיירה.

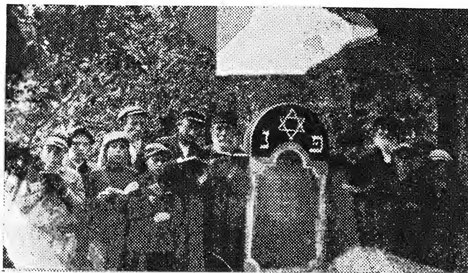
אריה אבטיחי

„יוסיל בעל מופת"

מדי זכרי את עיירת סטולין ויהודיה עולה לנגד עיני לראשונה דמותו של הישיש המכונה ר' „יוסיל בעל מופת". יוסיל לא היה מן הדמויות הבולטות; לא ראש ולא נכבד, לא ממקורבי הרבי ולא בעל עסק. שומר בית הקברות היה, אותו בית־עלמין עתיק־יומין שנתגלה לעינים לראשונה בהגיעך לעיירה מתחנת־הרכבת הורין. הוא היה יהודי חרד וירא שמים, אם כי לא תלמיד חכם. מרבה היה לעיין בספורי מופתים של אדמו"רים ואנשי נפלאות, וכולו רזין דרזין.

בקי גדול היה בבית הקברות ובסדריו, ובעינים עצומות ידע להוביל למקום קבורתו של כל נפטר. הוא המושל במקום זה ביום ובלילה.

משכורתו כשומר בית הקברות לא הספיקה די פרנסתו, וכדי להשלימה היה מבקר אחת לשבוע בבתי האמידים, לקבל נדבה. היה נענה באדיבות רבה, מתוך דרך־ארץ מהול בפחד. אמרו עליו שמרבה הוא לבקר את הקברות בלילות, ועיניו הדומעות והאדומות כאילו העידו על כך. בהופיעו בפתח אחד הבתים בקפוטתו הבלה והנוצצת, המהו־דקת ב„גארטל", היה פותח: „שלום מר... הלילה השתתפתי במסיבה נאה בחברת אמך ע"ה. נכחו בה גם הסבתה, אחותך ושאר בני המשפחה. נידונו בעיות חשובות מאד. כולם דרשו להודיעך כי הם מליצי יושר בעדך ובני ביתך". ובכל בית פזמון מעין זה.

בבית־העלמין הישן בסטולין

הכל השתדלו לחיות בשלום עם ר' יוסיל, כי בכל שעת צרה שלא תבוא היו נזקקים לו.

ומעשה באחד האפיקורסים מחשובי ה„בונד" המקומי, שבתו חלתה וכל מאמצי הרופאים להצילה עלו בתוהו. אז נדרש ע"י אשתו לחוש לר' יוסיל. האיש הועמד בפני נסיון קשה. אם, חלילה, תמות הבת, הרי יאשימוהו שלא פנה לר' יוסיל. אבל מאידך, מה יגידו חבריו? בסופו של דבר נטל האיש את פנסו ויצא בחצות לבית ר' יוסיל. אך שמע ר' יוסיל את הנקישה בחלון, התעורר משנתו. ברור שלמען הצלת נפש מישראל יש לרוץ מיד ולהשתטח על קברות הצדיקים ולקרוע שחקים עד שיעבירו את רוע הגזרה. הוא מזרז איפוא את איטשע־חיים העומד בחוץ ע"י חלונו.

— עורה, איטשע, הרם את הפנס. אני כבר עומד ורוכס את כפתורי.

— הורד, איטשע, את הפנס. הירמולקה נשמטה מעל ראשי.

וככה עומד איטשע־חיים הבונדאי בחצות ליל חורף אפל וממלא בקפדנות את ההוראות התכופות היוצאות מפי ר' יוסיל „בעל מופת".

עד מהרה נעים יחדיו „יוסיל בעל מופת" ואיטשע־חיים האפיקורס לקברות הצדיקים הגדולים שבבית העלמין הישן כדי להפיל תחנונים להצלת בתו של איטשע־חיים איש ה„בונד".

יצחק זרחוביץ

סטולין עיירתי

בצדי דרכים וכבישים, הרחק ממסילת־ברזל, בין כפרי רוסיה הלבנה בחבל פוליסיה, שכנה סטולין עיירתי. נהר ללא שם (זרוע של ההורין), לא מסומן על גבי המפה, זרם לו לאטו, צנוע ושקט וכמוהו זרמו גם חיי הקהילה היהודית בעיירה. לפנים היתה עיירה רוסית, ואחרי מלחמת העולם הראשונה נעשתה עיר פולנית בתקופה שבין מלחמה למלחמה. רוב תושביה של העיירה יהודים, אנשים עמלים, בעלי־מלאכה וסוחרים זעירים המתפרנסים בקושי מאכרי הסביבה, ובמידה ידועה איש מרעהו.

חיי דת ומסורת נוסח עתיק־יומין, שנקבע לפני דורות, היו חיי העיירה עד הכיבוש הפולני, על רבניה, בתי־כנסיותיה ובתי־מדרשיה. ברוב פאר וביראת כבוד חגגה את חגיה המסורתיים. בהתלהבות ובדבקות שמחה בשמחותיה ובעצבות כנה התאבלה בימי אבל לאומיים. הווי מיוחד שרר בסטולין.

סטולין היתה מוכרה ומפורסמת בתנועת החסידות העולמית, מאז עברה אליה השושלת הקארלינית לפני כמאה שנים, והאדמו״ר מסטולין היה ידוע בעולם היהודי. ואם כי לא כל בני סטולין נמנו על חסידי הרבי והיו בעיירתנו גם מתנגדים, מכל מקום נוצר יחס מיוחד מצד כל איש בסטולין אל הרבי המקומי. זוכרת אני את עצמי כילדה קטנה באה לבית־התפילה של הרבי בליל שמחת־תורה, שאז הותרה הרצועה וניתן לכל אדם ואף לנשים לבוא להקפות ב„שטיבל״. ים של ראשים וצפיפות רבה, חסידים רוקדים בהתלהבות בעיגול, ספרי־התורה בידיהם ושירתם נישאת למרחקים דרך רחובות העיירה לעבר השדות והיערות.

פעמו בעיירתי זו גם חיים לאומיים. התנועה הציונית כבשה לבבות והכתה שרשים. יהודים חרדים היו גם ציונים מאמינים וחולמים את חלום ציון. בית־הספר „תרבות״ שהוקם אחרי המהפכה הרוסית הכשיר את הנוער לחלוציות, לציונות יחד עם תורה ודרך ארץ. קמו תנועות נוער, הלא הן: החלוץ, החלוץ־הצעיר, השומר־הצעיר, גורדוניה, התאחדות, צ.ס., בית״ר ועוד, הדור הצעיר של העיירה בעשרים השנים האחרונות שלפני השואה שהכשיר את עצמו לעליה לא״י ולחיי עבודה ויצירה במולדת, ורבים ממנו עלו ולא מעטים העפילו בדרכים לא דרכים והגיעו ארצה. לבני עיירתי חלק בבנין הארץ ובמאבקו של הישוב לעצמאותו והקמת מדינתנו. אכן זכות היא לעיירתנו הגלותית וכבוד לבניה.

סטולין עיירתי, סטולין זו שפרחה בתקופה האחרונה, גדלה ויפתה, טעמה מכוס התמרורים של סבל העם על אדמת נכר. אחרי התלאות של ימי המלחמה הראשונה ופשיטות מחנות שונים באו גזירות השלטון הפולני. האנטישמיות התפשטה בעיירה ובסביבתה, נתערערו מקורות הפרנסה, האוירה הורעלה ושנאת ישראל גברה ופחד פוגרומים ריחף בחלל עולמם של יהודי המקום.

והנה פרצה מלחמת העולם השניה והרוסים חזרו לעיירה. סיוט הפוגרומים הוסר, אמנם, אך נשתתקו החיים הלאומיים. נפסקה הפעולה הציונית ואתה העליה לארץ־ישראל. בית־הספר העברי, גאותה של העיירה, הפך לבית־ספר של המת־כחשים לעמם. עם זאת קיוו יהודי עיירתי לימים טובים, האמינו כי נצח ישראל לא ישקר, אך לא זכו, כי הנאצים מחו אותם ואת עיירתי מעל פני האדמה.

טובה סירוטה—ליפשיץ

הקייטנה

זאטישיה זהו מקום הקייטנה היחידה של סטולין. עד אחרי מלחמת העולם הראשונה לא ידעו בני סטולין על קייטנה, ורק עם התפתחות החיים בעיירה במאתנו זו למדו יהודי סטולין מבני כרכים, כי בירחי הקיץ יוצאים לקייטנה.

עוד בשנת 1910 בנה לעצמו הפריץ גאשליאקביטש, מביתה של סטאחובסקי, בעלת האחוזה של סטולין, בנין גדול ביער של סטאחובסקי במרחק 4 ק"מ צפונית־מזרחית לעיירה, מתוך כוונה לסדר שם אחוזה חדשה. בעטיה של המלחמה שפרצה בשנת 1914 וסיבוכים כספיים הזניח גאשליאקביטש את תכניתו והבית עם מבני השרותים נעזב ועמד שומם כמה שנים.

בשנת 1920 זקוק היה קופל זרחוביץ להבראה ובמקום לנסוע לקייטנה רחוקה בחר לו את זאטישיה ויצא לשם לחדשים אחדים, אחריו באו יעקב קופילוב ומנדל

בני סטולין בקייטנה זאטישיה — 1927

גלויברמן וכך החל המקום למשוך קייטנים מסטולין. נמצאו יהודים (אלתר שיינ׳ס קוטלצ׳וק ואחריו יוסף נוסנצ׳וק) שהריחו כאן ריח של פרנסה וחכרו מגאשליאקביטש את המקום על בניניו לצרכי קיץ, עם רשות טיול ביער האורנים היפה שהשתרע על פני מישור וגבל בשדות הבר של אחוזת סטאחובסקי. בשנה שלאחר מכן עלה מספר הבאים לנוח בזאטישיה והתקינו בשבילם את בניני המשק למגורים. כ־30—40 איש נמצאו מאז תמיד במקום בחדשי הקיץ ובשנים האחרונות לפני השואה הגיע מספרם כדי 60. במקום הותקן מנין לתפילה בציבור והובא ספר־תורה. בני העיירה נהגו לבוא לעתים תכופות לזאטישיה לשעה קלה לשם ביקור אצל קרובים

ומכרים קייטנים, ובשבתות המתה זאטישיה מאורחים. זאטישיה משכה רבים והיו משפחות שלמות שיצאו לקייטנה זו לחודש—חדשיים בקיץ. היו סיכויים רבים להתפתחות המקום בגלל קרבתו לעיירה, אוירו היבש והיער הגדול שמסביבו.

הדרך לזאטישיה לא היתה סלולה, אך נוחה למדי ולרוב הלכו לשם ברגל. יום יום יצאה עגלה מן העיירה והובילה מזונות וארוחות מוכנות לקייטנים, ורק בשנים האחרונות, כשוולוויל מולוצ׳ניק חכר את הקייטנה, הותקן בית־אוכל במקום.

נוער סטוליני היה בא לבלות בזאטישיה ולא אחת נערכו שם אסיפות, כינוסים ומשחקים. חורבן סטולין היהודית הביא קץ לתכניות היפות של זאטישיה, העומדת היום בשממתה.

יוסף גלייברמן

סטולין בעיני אורח מארץ-ישראל

אוגוסט 1938, יום קיץ בהיר. בביקורי בפולניה נמשכתי לסור אל העיירה סטולין שהרבה שמעתי עליה בארץ מבני המשפחה ומיוצאיה בכלל. הגעתי לתחנת הרכבת הורין ולאחר שעה קלה עמדו רגלי על אדמת סטולין.

זוהי סטולין המהוללה, אמרתי לעצמי, ובהתענינות רבה עברתי בחברת גיסי יצחק איזנברג ברחובותיה, בקרתי בכמה ממוסדותיה והכרתי רבים מאנשיה. אודה שמצאתי את סטולין עיר מסודרת יפה, נקיון שרר בכל מקום שהגעתי אליו ובעיקר בעיר החדשה, ברחובות נטועים עצים גבוהים ומצלים, הבתים חדשים או מחודשים, מלבד בודדים שהשתמרו בצורתם הישנה. הרחובות עצמם נראו ישרים ומרוצפים כבישים עם מדרכות בצדיהם, והתנועה בהם היתה ערה. עיר פולנית מיושבת יהודים, אנשים מתקדמים וחביבים למדי.

השמועה על בואי לעיירה נפוצה חיש ורבים באו אלי, כאל יהודי מן הארץ, לפגשני ולקבל ידיעות ודרישות־שלום מבנים ובנות, מקרובים וחברים ומהארץ בכלל. ורבים היו דוברי עברית הקשורים כבר לארץ־ישראל ע״י עלית החלוצים, ע״י נכסים שרכשו לעצמם בה וביחוד הודות לשאיפה הנפשית וההכנות לעלות לארץ. נדמה היה לי שכל השואלים לא רק שהנם ציונים, אלא ארצישראליים. כן נזדמנתי עם ילדים רבים, כולם חניכי בית־הספר המקומי „תרבות״, שגם עליו שמעתי הרבה מאד בארץ. הם עלו על כולם בעברית הרהוטה והחפשית שבפיהם, בהלך מחשבותיהם על הציונות ועל הארץ. כשהייתי אתם הרגשתי את עצמי בארץ. העברית העסיסית שלהם השרתה עלי רוח טובה והוקרה לדור הצעיר הזה שבגולה הדרוש לנו לבנין המולדת ופיתוחה. הלכתי שבי אחריהם ויצאתי במיוחד לבקר בבית־הספר שלהם. בנין מפואר רחב ידיים על שטח גדול. אותו יום נעשו תיקונים בבנין לקראת שנת הלימודים החדשה, אך הספקתי להכיר את המוסד וכמה ממוריו ומחנכיו.

הרושם היה חזק, מאחר שלא תיארתי לעצמי שאפשר למצוא עיר יפה כסטולין בפינה רחוקה בפוליסיה, בסביבה שנחשבה כבלתי מאוכלסת, עיר חדורה רוח עברית — ארצישראלית חמה יותר מאשר בכל מקום אחר שביקרתי בפולניה.

מנהל הדואר בסטולין, פולני נוצרי, לא האמין כי יהודי מסוגל לכהן בתפקיד אחראי של בונה קוי טליפון, ורק משנתודע אלי ונוכח בדבר משיחתנו ומבקיאותי

בשטח זה, הודה לי ולנוכחים שפיקפק אם יהודי יכול להגיע למדרגה זו, והביע לי אהדה. היה בכך משום כבוד לארצנו הנבנית.

מלא חוויות מרשמיו של אותו יום ומרוצה מהביקור עזבתי את העיירה בחצות הלילה, כשרבים מלווים אותי בברכה „להתראות בקרוב בארץ".

אברהם ארטשטיין

פירורים

בתוך הדממה שכבשה את הרחוב נעים ומתקרבים לאטם ברחוב שקולנה (הוא רחוב הרבי) בקרבת בית־הכנסת הגדול, ארבעה אורות, ספק מנורות ספק פנסים. אתה מתקרב ורוצה לעבור את האורות והנך נתקל בדמויות נעות וקול „צדקה תציל ממות" מרעיד את עצמותיך. זוהי הלוית מת שנפטר לעולמו. מי הוא, אינך צריך לשאול. על־פי הלויה עצמה תבין, שהברמינן איש צנוע היה, רק מעטים הכירוהו ומתי־מספר בלבד ישרכו רגליהם ללוותו למנוחתו האחרונה. לא ידעו עליו במותו כשם שלא ידעו עליו בחייו.

הלהסתלק מכאן? לאן? מסביב חושך, רק קירות בית־הכנסת הגדול ילבינו ורגש משונה יתקוף אותך. מי מאתנו הקטנים לא פחד ממת? ומי מאתנו לא ידע כי דוקא בשעות אלו מתכנסות כאן בבית־הכנסת לילה־לילה נשמות המתים לתפילה ולקריאה בתורה, יעלו על הבימה ויסתובבו בין העמודים העגולים והגבוהים, עטופי טליתות, עד עלות השחר. כלום תפנה לבית־הכנסת בשעה זו? כלום תלך אחרי הקברנים נושאי המיטה? וללא חשבון הנך שב מיד על עקבותיך ובורח בלב דופק, והמלים „צדקה תציל ממות" מצלצלות באזניך, וקולות הנשמות המתפללות בבית־הכנסת כאילו מגיעים אליך.

*

כמעט תמיד עמדה סטולין בסימן דליקות, ביום ובלילה. קריאות „פוז'אר!" (דליקה!) צלצלו תדיר באזני בני העיירה. בוער, הכל בוער, אין האש מבחינה בין בית של יהודי לבין גורן של נכרי, וכשפורצת שריפה נדמה לך כי הנה תיעלם מחצית העיר. האם לא היו כבר מקרים כאלו? בני העיירה אצים מתרוצצים, לאן? לא חשוב, העיקר להתרוצץ ולעזור כאילו, ואפילו לעמוד מנגד ולקרוא לעזרה סתם. כזה דרכם של רבים בעיירה. יהודים אנשי מעשה אינם חסרים והם מומחים לתת עצות ופקודות, ולא אחד מאלה יוצא בשן־ועין מתוך הבהלה. ואם מן הצד עמדת, אינך בטוח שלא תזכה לסילון מים מהצנור הגדול בו יכבו את האש, והיה זה גמולך.

כך בערה סטולין ביום ובלילה, והאש לא איכזבה, אכלה עד היסוד והשאירה אודים בלבד על רגבי־אדמה שחורים.

*

חסרת נוף היתה העיירה, אך בדרך־כלל נקיה ושקטה רוב ימות־השנה. יהודי סטולין ידעו להחזיק את הרחובות עוד לפני שנסלל בהם כביש, וכן את השווקים, במצב נקי ומסודר, אם מתוך רצון או תחת לחץ ונגישות השלטונות. אמרו בעיירה, שעוד לפני שהשוטר התהפך מצד אל צד, כבר יצאו יהודי המקום מצוידים במטאטאים, אתים ומגרפות לנקות את הזבל וכל מיני שיירים, לבל יחשב להם הדבר

לחטא הגורר אחריו עונש מאסר או קנס, או שניהם יחד, ולרוב בתוספת „מתן בסתר". וצר היה על השוטר המסתובב חינם ומחפש סיבה כלשהי לרישום „רפורט" בפנקסו. מבוקשו לא הצליח בידו.

*

לא פעם תעמוד בעיצומה של העיירה ותתפלא: הנה עוברות נשים, וגם גברים וילדים על ידן, וסוחבות את המיחמים וכלי מטבח אחרים. לאן? — אל שפת הנהר ישימו פעמיהם, לצחצח ולשטוף שם את הכלים, כי השבת מתקרבת ואין לך מצוה גדולה מזו ואין לך מקום יותר מתאים לכך משפת הנהר, אך משהגעת למקום תמצאהו תפוס כולו, ובקושי תמצא „אמת" מים לשטיפת הכלים.

*

למהול קצת נפט במים חמים לחפיפת השערות — היה מקובל כמעט בכל בתי העיירה, בפרט בערב־שבת, ומששטפו את הרצפות — טבעי היה לפזר נסורת צהבהבה בחדרים, גם היא לכבוד שבת־קודש. ושעה ארוכה לפני התקדש שבת עמדו כבר על השולחן הפמוטים, של פליז או מוכספים, וחכו להדלקת הנר. האמהות מברכות על הנרות והללו ממלאים את חלל החדר אור קודש, אור שבת־מלכתא. ובשבת בבוקר ניתן לך לצאת אל מחוץ לעיירה עד גני־הפרי, שם תוכל לשהות בגן עד ערוב היום ולאכול מן הפירות כאוות נפשך (תפוחים ואגסים היו מצויים בשפע) בתשלום כלשהו, אולם לכליך אל תתן. ורבים היו המתאווים לגן ולפירותיו המשיבים נפש.

התזמורת הציונית בסטולין — 1932

תזמורת כלי מיתר של הציונים נתארגנה בעיירה, בה מנגנים כ־15 נערים ונערות והמנצח הוא ליזר שפטריק, המסור לה בלב ונפש. החזרות צורמות את האוזן, אך במשך הזמן היא יוצאת לדרך־המלך ותפקידה העיקרי — להנות את הקהל בשעת הצגות או מסיבות לטובת הקרן־הקיימת או בית־היתומים המקומי. ואמנם, לא־קטן הוא חלקה בהכנסות לקרנות ולמוסדות ושמה הולך לפניה.

*

גדוד של עסקני קק"ל קיים היה בעיירה ומדי שנה היו מסדרים שוק לטובת קק"ל. הרבה עמל ויגיעה היו אנשי הגדוד משקיעים באיסוף תרומות ומתנות לשם מכירתן או הגרלתן בשוק, מלבד הדאגות המרובות לסידורים. והשווקים היו מצליחים בדרך־כלל ומכניסים יפה. עם פתיחת השוק היו, כרגיל, מסדרים גם נשף ציוני

ומגייסים אז את כל הכוחות האמנותיים, נוסף על התזמורת הציונית. כן היה הגדוד מנצל כל הזדמנות בחתונות, שמחות ומסיבות לאיסוף תרומות.

*

אם ראית מספר רב של עגלות רתומות לסוסים ועליהם נוער עליז וסוער שר ורוקד, והתזמורת מנעימה לרוקדים ולקהל העומד בצד — וידעת כי חג־עליה לארץ־ישראל הוא של אחד הבנים או הבנות (ולעתים של כמה יחד). הדבר נעשה מקובל בסטולין, ורבות היו החויות בפרידה מחברים העולים לארץ.

אפרים ליפשיץ

עסקני קרן קימת לישראל בסטולין — תרפ״ט

בצל הדגל האדום

בספטמבר שנת 1939, בעקבות הפולנים הנסוגים, נכנס הצבא האדום לסטולין, ומיד נקבע במקום שלטון רוסיה המועצתית. היו ששמחו לחילופי השלטונות והיו שראו בדבר אתחלתא לפורענות. רוב יהודי־סטולין לא ידעו, אם עליהם להיות מרוצים או להצטער, אם־כי את פיהם לא שאלו, והחלו להסתגל לסדרים החדשים ולמשטר החדש. פקודות וגזירות לא חסרו, כרגיל, ובעל־כרחם נשאו בעול.

כעבור כמה חדשים „הסתדרו" הענינים: הוקמו מוסדות השלטון, נדחקו במידה מסוימת רגלי ה„בורגנים" כביכול, מורי בית־הספר „תרבות" הוחלפו באלה של בית־הספר החרדי „יבנה", כדי לערבב את סדרי העבר ולטשטש ככל־האפשר את הנטיות הלאומיות שבין היהודים, הוכשר והודרך הנוער ברוח השלטון ו„שירה" חדשה נשמעה באוירה של סטולין היהודית.

באמצע נובמבר החלו בהכנות לקראת חגיגות יום החוקה החדשה, שנקבע ליום ה־23 בו. לימדו את הנוער שירים קומוניסטיים, אירגנו תהלוכה המונית של כל האוכלוסיה, הכינו כתובות צעקניות ודגלים לרוב ופירסום רב ניתן להפגנות יום זה. עסקני היהודים ו„פני" העיירה טיכסו עצה והחליטו להופיע בתהלוכה כאזרחים נאמנים לשלטון, כדי שלא לעורר חשדות מצד השליטים מבני־ברית

ושלא־מבני־ברית. תלמידי בתי־הספר עמדו להשתתף בתהלוכה עם מוריהם על דגלי המדינה. והעיר עמדה בסימן חג כרצון השלטון וגרוריו.

שלמה׳לה טורקניץ׳ בן ה־15, תלמיד הכיתה השביעית של בית־הספר „תרבות״, לא רצה להשתתף בתהלוכה ונשאר בביתו. אין זה חגו, אמר בקול. אמו ביילה, ניסתה לשדלו, אך הוא לא נכנע והמטיר על אמו תלונות: „למה תוסיפו לרמות את עצמכם? עד מתי תהיו מוכי סנוורים? אין קרקע תחת רגלינו כאן, עלינו לצאת מגיא הגלות אפילו ברגל לארץ־ישראל״.

והנה נכנס האב, אהרון־שמעון טורקניץ׳, נרגש מהחובה להשתתף בהפגנה, וניסה אף הוא לשדל את הבן הסורר אך ללא הועיל. בקושי הוצאתי את הילד מידי הוריו לחדר הסמוך כדי להפסיק את המהומה המשפחתית, שפירסומה בחוץ ודאי לא היה רצוי, והאב יצא אל ידידיו ברוך גולמן, יעקב גלינגסקי, אהרון דורצ׳ין, יצחק דורצ׳ין, נוסנצ׳וק ואח׳, שכולם התקשטו בעניבות אדומות ובעוד שעה קלה צעדו עם דגל אדום ברחובות העיר כמחותנים „אנוסים״ בחגיגה לא שלהם עד בנין הסיימיק הפולני לשעבר, בו שכן הסובייט. שם נשמעו נאומים, שירים ומנגינות לכבוד היום הגדול.

גיטה גלוברמן־חורושנסקי

ביקור חברי ה„אוהל״ בסטולין

בקיץ 1934 ערך התיאטרון „אוהל״ סיבוב באירופה וביקר גם בפולין. בכל מקום שעברנו נתקבל ה„אוהל״ בהתלהבות רבה. עז היה רצוני לבקר את עיירת־מולדתי סטולין ונסעתי שמה עם חברי זאב ברבן (חבר ה„אוהל״ אף הוא) לביקור משפחתי. משנכנסה עגלתנו למרכז העיירה חיכו לנו רבים וקידמונו בשמחה ובברכות. באותו יום באו אלינו מרים ביצ׳יק ויהודה סטרוסקי מטעם הליגה למען א״י העובדת ובקשונו להופיע בנשף הליגה הנערך במועדונה החדש, מקום שהיו מרוכזות כל המפלגות הציוניות. נענינו להם ברצון. הקהל הרב קידמנו בלבביות והורגשה בנשף אוירה א״י, ממש כבאחד מישובי הארץ. הופעתנו לפני בני עיירתי, חברי לשעבר ובני הדור הצעיר החדורים רוח לאומית, מדברים עברית באופן חפשי וכולם שואפים לעליה, והתקרבותם אלינו — עוררה בנו התעלות והתרגשות יתרה, שכמוה לא הרגשנו בכל סיבובינו בבירות אירופה.

למחרת נוכחנו בחגיגת ביה״ס „תרבות״, שיצאו לו מוניטין ושמו הלך לפניו (לדברי צבי זוהר ממרכז „תרבות״ בוורשה נחשב ביה״ס בסטולין על הטובים ביותר בפולניה). היתה לנו שעה של קורת־רוח בחברת התלמידים, המורים וההורים באוירה העברית־ציונית. קראנו מקריאותינו וסיפרנו על ארץ־ישראל בבנינה והתענגנו על מה שראו עינינו ושמעו אזנינו. רשמי החוויות ההן לא נמחו עד היום מלבנו.

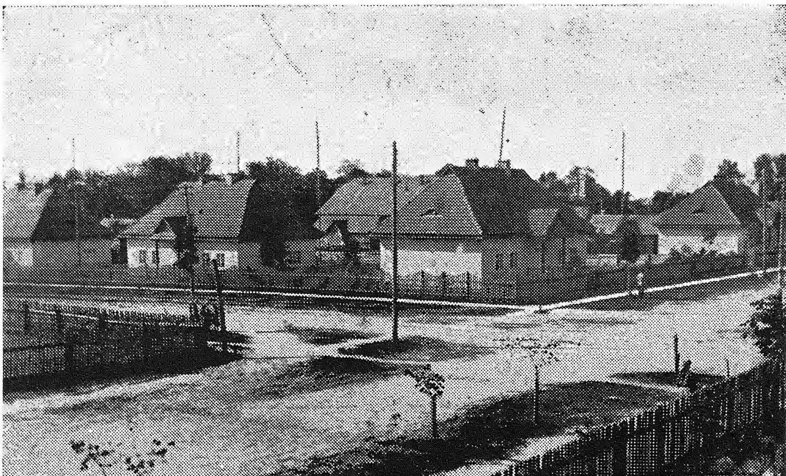
התעכבנו בסטולין ששה ימים ובאנו במגע קרוב עם הנוער ועם כל החוגים. משנפרדנו היינו בטוחים שקרוב היום וכל הדור הצעיר הזה המושרש בתנועה הציונית יקום ויעלה ויהיה בבוני הארץ, אך הגורל רצה אחרת והביא כלייה על כל הקיבוץ היהודי היקר הזה.

דבורה ברבן—קסטליאנץ

סטולין בתמונות

מראה רחוב קוסטיושקו

שכונה בעיר החדשה (פלאצר)

מראה רחוב פינסק

נשף מסכות בפורים תרצ"ד — 1934

כינוס מנהלים לגלילות פוליסיה—ווהליניה, תרפ"ט

ועד קרן קימת לישראל בסטולין — 1925

חסידות

יה אכסף

(זמר לשבת לרבי אהרן הגדול מקארלין)

יה אכסף נעם שבת המתאמת ומתיחדת בסגולתך.
משוך נעם יראתך לעם מבקשי רצונך,
קדשם בקדושת השבת המתאחדת בתורתך,
פתח להם נעם ורצון לפתח שערי רצונך.
יה אכסף

היה הוה שמר שומרים ומצפים שבת קדשך.
כאיל תערג על אפיקי מים
נפשם תערג לקבל נעם שבת
המתאחדת בשם קדשך.
הצל מאחרי לפרש מן השבת
לבלתי תהיה סגורה מהם ששת ימים,
המקבלים קדושה משבת קדשך,
וטהר לבם באמת ובאמונה לעבדך.
יה אכסף

ויהיו רחמיך מתגוללים על עם קדשך,
להשקות צמאי חסדיך מנהר היוצא מעדן.
לעטר את ישראל בתפארת
המפארים אותך על ידי שבת קדשך.
כל ששת ימים להנחילם נחלת יעקב בחירך.
יה אכסף

השבת נעם הנשמות והשביעי עונג הרוחות
ועדן הנפשות להתעדן באהבתך ויראתך.
שבת קודש, נפשי חולת אהבתך.
שבת קודש, נפשות ישראל
בצל כנפיך יחסיון,
ירויון מדשן ביתך.
יה אכסף

וברוב גאונך

ה„בעל־שם־טוב״ קיבל ממי שקיבל ומסר למגיד ממזריטש, המגיד אצל מרוחו על תלמידו ר׳ אהרן הגדול ור׳ אהרן תקע את אהלו בקארלין ומשם הפיץ מעינותיו חוצה.

והתנועה החדשה הכתה גלים ברחוב היהודי, עוררה, הלהיבה, חיזקה ידים רפות, חבשה לנשברי לב, קסמה והרנינה.

הניחו הלומדים את תלמודם ודבקו ברבם, פסקו ממשנתם ואמרו: מה נאה „אילן״ זה, מה נאה „ניר״ זה, וכמעט שנתחייבו בנפשם, רחמנא ליצלן.

קינאו המתנגדים את קנאת התורה, התאזרו עוז וקמו בחרי־אף נגד הכת החדשה עם פולחן הצדיק והמופתים. והמלחמה נטושה בין שני המחנות.

טיכסו רבני פינסק ולמדניה עצה להבאיש את ריחו של ר׳ אהרן הגדול בעיני גדולי התורה והמון בית ישראל.

כינסו בפינסק מועצת למדנים והזמינו את ר׳ אהרן לשקלא וטריא בסוגיא חמורה בתלמוד, כדי לקפחו בדבר הלכה. ירד ר׳ אהרן לסוף כוונתם, נענה להזמנה ובא עם פמליא מאנשי־שלומו לכינוס.

מועצת רבנים וגאונים, דגולי התורה והיראה, ליטאים חריפי השכל, מצד אחד, ור׳ אהרן הגדול כנגד כולם.

פתחו בשקלא וטריא, זה שואל וזה משיב, מתנגחים בהלכה, מקשין ומקיפים את ר׳ אהרן בשאלות כתנורו של עכנאי. ר׳ אהרן אינו יורד לעומקה של הלכה, דוחה בקש, מיישב בדוחק, שלא ממין הטענה. אך הרבנים אינם מרפים ממנו, מעלים פילא בקופא דמחטא, טוחנים הרים בסברה, דוחקים ושואלים: ילמדנו רבנו!

רגע רפו ידיו של ר׳ אהרן, נסתתמו, כביכול, טענותיו. רחש של תרועת נצחון עבר בין שורות הלמדנים: ניצחו הרבנים את הרבי. „רבי״ לא שנה, חסידים מנין?

רגע ישב ר׳ אהרן במבוכה, משנהו ירדה עליו התערותא דלעילא, קם על רגליו, פתח את פיו ואמר:

מרנן ורבנן, התורה משולה ל„פ ר ד ס״ והפשט הוא רק לבוש חיצוני לכוונותיה העמוקות של התורה. אתם עיניכם רואות רק את הלבוש, שהוא הקליפה העליונה העוטה את הפרי, ואנו לבנו לתוך, לפרי. רבי מאיר רימון מצא, תוכו אכל, קליפתו זרק. אפסוק לכם פסוק ואגלה לכם מקצת מהסודות הצפונים במקרא. תא ואחוי לך:

„ו ב ר ו ב ג א ו נ ך ת ה ר ס ק מ י ך ת ש ל ח ב ם...״

רבש״ע, האם ברוב „הגאונים״ תהרוס חלילה את קהל עדת ישראל שהיתה להם תקומה... וקולו מתגבר והולך ופניו להבים ולשונו חוצבת להבות אש.

שמעו גאונים וחרדו, חיל ורעדה אחזום לשמע הקולות ולמראה ר׳ אהרן בהתעוררותו. חששו פן יעלה הצדיק על דל שפתיו סופו של אותו פסוק, קמו כאיש אחד על רגליהם וקראו בהתרגשות: סלח לנו, רבי, מחל לנו.

י. בן־גל

החסידות הקארלינית-סטולינית

באניה הצרפתית „אנדרה לבון" הגיע ארצה ממחנה הסגר שבגרמניה האדמו"ר ר' יוחנן פרלוב, הבן היחיד מבני שושלת צדיקי קארלין וסטולין, שנשאר באירופה בחיים. ר' יוחנן הנהו בנו הצעיר של ר' ישראל פרלוב. הד דורות, דמויות שיצרו היסטוריה, שחייהן היו קודש להאיר את חשכת חיי השעה של הפרט באורם של חיי עולם, עולות היו לפנינו. היסטוריה בת מאה ושמונים שנה מלאה נפתולים, שתחילתם רדיפות קשות וחרמים וסופם אחרי עליות וירידות — נצחון גמור. ערכה של החסידות הקארלינית נעוץ לא בהיקף השפעתה דוגמת תנועות החסידות שקמו אחריה בפולין ואוקראינה אלא בזמן ובכוח פעולותיה, לא בסטא־טיקה אלא בדינאמיקה. היא אחד הענפים הראשונים של החסידות. בראשית ימיה של התנועה הזאת, כש„המגיד הגדול" ר' דובר יסד את בית מדרשו בעיירה מזיריטש שבוואהלין בדרום, יסד תלמידו ר' אהרן הגדול בפרבר העיר הליטאית פינסק, בקארלין, מרכז החסידות בצפון (בערך בשנת 1765). ערך המרכז הזה בצפון מקביל למרכז בדרום היה כה רב, עד שהחסידים סתם נקראו בשם „מזריטשר" או „קארלינר". וכך אנו קוראים בתעודות הראשונות מתקופת הפולמוס שקם נגד החסידות: „קראו למקוננות וקוננו לחסידים דזמן האידנא דמתקריא מזריטשר וקארלינר". הפילוסוף שלמה מיימון שחי בראשית ימי החסידות מעיד בספר תולדות חייו, כי אנשי הכת החדשה שקמה בימים ההם היו עולים אל שתי ערים ק. (קארלין) מ. (מזיריטש). וכך כותב התייר הצרפתי גריגואר שביקר באותם הימים בפולין, כי לכת החדשה — החסידים — היו קוראים בשם „קארליניים", על שם המקום בו נוצרה, ואפילו בתעודות של התקופה המאוחרת (1796—1801) שנמצאו בסינאט בפטרבורג, כשהממשלה הרוסית התערבה במחלוקת בין המתנגדים והחסידים, מכנים את החסידים סתם בשם „קארליניים", אף על פי שבאותו זמן כבר היתה החסידות לכל ענפיה ובתי צדיקיה נפוצה בכל רחבי פולין ורוסיה. ור' שניאור זלמן מליאדי, מייסד החב"ד, נקרא בתעודות האלה בשם „ראש הקארלינאים", כלומר: ראש החסידים. ערך מרכז החסידות בקארלין היה רב לא רק במובן הכרונולוגי, משום שהיה אחד הראשונים, אלא גם במובן הגיאוגראפי: חסידי קארלין היו החלוצים לרעיון החסידות בליטה הלמדנית ומקארלין, שהיתה אי בתוך ליטה המתנגדית, השתדל ר' אהרן הגדול להפיץ את תורת החסידות. מתוך קטעים מפנקס העיר נסוויז' (משנת 1769) שנמצאו לפני המלחמה ב„חצר" בסטולין והמכילים תקנות והוראות של ר' אהרן הגדול אנו למדים מה גדולה היתה השפעתו כבר בימים ההם בכל הסביבה. ולמרות הרדיפות והחרמים שהוכרזו בקהלות הראשיות בליטה, ובתוכן בפינסק עירו, עלה בידו להצית כאן את אש החסידות. „מסר נפשו את עצמו במסירת נפש על זה" היה כתוב על מצבת קברו בהתאם לצוואתו. זו היתה העליה הראשונה בתנועה. בשעת החרם הראשון שהוכרז בשנת 1772 גם בעירו מת ר' אהרן והוא רק בן 36 שנה. „אש אלקים אשר בערה בקרבו אכלתו". מתוך תורתו שבכתב יש לציין את שיר השבת הנהדר „יה אכסף נועם שבת" המושר עד היום מדי שבת בשבתו בפי החסידים. תמיהני שלא נכלל שיר לירי זה ב„ספר השבת" שיצא בארץ.

אחרי מותו ניסה אמנם תלמידו וחברו ר' שלמה מקארלין לשמור על ירושתו, אולם מחמת הרדיפות והחרמים הוא מוכרח היה לעזוב (בשנת 1784) את ערש

החסידות קארלין ולבקש לו מפלט בעיר לודמיר (וולאדימיר־וואלינסק). וכשפנה הצדיק פנה גם הודה של התנועה בקארלין. בכוח הזרוע היו סוגרים את בתי התפילה שלהם והם היו נרדפים בלי חשך. תקופה זו היתה תקופת הירידה בתנועת החסידות הקארלינית. ר׳ שלמה נשאר בלודמיר. בשנת 1792 נהרג על קידוש השם על־ידי הקוזאקים במלחמתם נגד פולין, ונתפרסם בספרות החסידים בשם „משיח בן יוסף" שגורלו ליהרג על ידי ארמילוס לפני בוא משיח בן דוד. בגלותו ללודמיר לקח אתו ר׳ שלמה את בנו של ר׳ אהרן הגדול — הוא ר׳ אשר הראשון. אחרי מות רבו חזר ר׳ אשר אל סביבת מגורי אביו (בערך בשנת 1794), אולם לא העיז עדיין לחזור לקארלין מחמת הרדיפות, ויבחר לו למושב את העיירה סטולין, הסמוכה לפינסק. ומאז נקראים חסידי קארלין גם בשם חסידי סטולין. בשנים ההן (1796—1801) התלקחה המחלוקת המפורסמת נגד ה„קארלינים" שבראשה עמד הרב הפינסקי ר׳ אביגדור, שהגיעה עד לסינאט העליון בפטרבורג, ושגרמה למאסרו של הצדיק ר׳ שניאור זלמן מליאדי וגם של ר׳ אשר מסטולין (יום שחרורו „הילולא נר חמישי של חנכה"). אחרי נצחון החסידים ואחרי השתלטם על מוסדות הקהילה בפינסק, חזר ר׳ אשר הראשון אל ערש החסידות קארלין (אחר שנת 1810) וכאן נשאר עד יום מותו (1826). בימיו התחילה העליה השניה בתנועת קארלין אחר תקופת הירידה שהיתה בימי ר׳ שלמה רבו. עליה זו הגיעה לפסגתה בימיו של בנו — הוא ר׳ אהרן השני, אשר כיהן כמעט 50 שנה עד שנת 1872. הוא הצטיין ככוח, וחיזק את הבנין אשר בנו זקנו ואביו, והוא שהוציא את הספר „בית אהרן" המכיל את „תורת קארלין". ואם ר׳ אהרן הגדול היה שולל את העצבות („עצבות היא אינה עבירה אולם גורמת לטמטום הלב יותר מכל לא־תעשה שבתורה"), הרי ר׳ אהרן השני לא היה מסתפק בשלילת העצבות אלא דורש מדריגה יותר גבוהה, שמחת־חיים תדירה, ורבים המספרים עדיין על האופטימיות, שהיה משריש בלבם של חסידיו. בימיו נוצרו רוב ניגוני קארלין—סטולין המפורסמים.

לפניו ובפרט בימיו לבשה החסידות הקארלינית צורה מסויימה הן בנוגע ליחס שבין אדם לחברו והן בנוגע לאופן עבודת הבורא. „מי שלא ראה שמחת תורה בימיו של ר׳ אהרן השני לא ראה שמחה מימיו", היו אומרים זקני הדור. שמחת־תורה זו שארכה ימים ולילות ושהדריכה את מנוחת תושבי קארלין היא שגרמה לסכסוך בין החסידים ובין משפחת לוריה המפורסמת. ר׳ אהרן נאסר, ולמחרת שוחרר בתנאי שיעזוב את קארלין, — הוא חזר לסטולין (1867). בנו ר׳ אשר השני מת שנה אחרי מות אביו, והשאיר אחריו רק ילד קטן בן 3 שנה — ר׳ ישראל, שהוכתר בכתר „רבי" ונתפרסם בספרות בשם „הינוקא מסטולין". כשגדל הצטיין במרץ רב, היה מעורב עם הבריות והיה קרוב גם לרחוקים כי היה מבין לרוחם. „כשהיה ר׳ ישראל בא לאחת העיירות לשבות — אי אפשר היה מיום בואו ביום ה׳ עד צאתו ביום ב׳ לתקן בגד או נעל, כי הכל היה סגור ומסוגר ועשתונותיהם עם הרבי". הוא הצטיין גם בכשרון מוסיקאלי ובשעת „מלוה מלכה" היה מנגן יחד עם בניו גם יצירות באך וביטהובן.

הצדיקים ר׳ שלמה ור׳ אשר הראשון העמידו תלמידים, ועל ידי כך קמו גם בתי צדיקים אחרים — הם „החדר הקארליני"; חסידי ליאכוביץ, קוברין, קוידנוב, סלונים, נובומינסק הקרובים לקארלין ברוחם. וסימנך: כל תנועה חסידית השרה שיר השבת „יה אכסף" של ר׳ אהרן הגדול מ„חדר" קארלין היא. ואם במחוז פוליסיה

מקומם היו חסידי קארלין תמיד המיעוט לגבי המתנגדים, הרי נשארו הרוב לגבי שאר תנועות החסידות. אחרי מות ר׳ ישראל (תרפ״ב) נתחלקה המלוכה, כי ששה בנים השאיר אחריו. מלבד הבן האחד שהיגר לאמריקה נשאר בחיים ר׳ יוחנן בנו הצעיר שהגיע ארצה. על מות־קדושים שמתו שאר אחיו הגיעו אלינו ידיעות מפי הניצולים. עלה הכורת עליהם ועל עדותיהם. ובאזני עדיין הניגונים ששמעתי בשמחת־תורה האחרון לפני צאתי את פינסק, לנגד עיני התלהבות ריקודיהם. מי פילל כי כך תדמה שירת קארלין—סטולין וכי השיר ששרו אז היה שירת הברבור?

הבוקר שוב עלה באזני הניגון הקארליני: דרך החלון ממולי מעבר לרחוב מסביב לשולחן רוקדים ושרים באותה ההתלהבות הקארלינית. הרבי מסטולין בא. אוד מוצל מאש, שריד יחידי מגיא ההריגה. מאחוריו בית הקברות הגדול של חסידי קארלין—סטולין. פניו עייפים מטלטולים וטרדות הדרך הקשה. יושב כששתי ידיו נשענות על השולחן, פניו מורדים ארצה, שקוע במחשבות על העולם הגדול ההוא, אשר אבד לו — ומסביב לו ריקוד ושירה. ונזכרתי בשעה זו באותו הרבי שהתחיל אחר הפוגרומים הנוראים באוקראינה, בשעת הקפות בשמחת־תורה וספר תורה בידו, לשיר ולרקוד מתוך התלהבות: „כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן לטבחה״.

ד״ר זאב רבינוביץ

השושלת הברזנאית

מסטולין יצאה השושלת הברזנאית בראשית המאה התשע־עשרה. ומעשה שהיה כך היה: הפריץ של ברזנה, שהיה בעל אחוזה גדולה, רצה לפתח את אחוזתו ולהתעשר. ראה הפריץ שנבנו והתפתחו עיירות כסטיפאן, מזיריטש ואח׳ ששם יושב „ר ב י״, והבין שהחסידות במעלה והצלחה תצמח על ידה. חזר הפריץ אחרי חצרות של „רביים״ למשוך „רבי״ וכיוונו אותו לסטולין. ובימים ההם התגורר בסטולין המנהיג החסידי הנערץ ר׳ יחיאל־מיכל פצ׳ניק, שישב שם על התורה והעבודה בבית־המדרש יחד עם בנו יחידו ר׳ יצחק, חתנו של ר׳ אהרון הצרנובילי. ר׳ יחיאל־מיכל היה בן המגיד מסטיפאן ר׳ דויד הלוי, תלמידו של המגיד ממזיריטש. אשתו של ר׳ יחיאל־מיכל החזיקה חנות ופירנסה את בעלה ובנה שהשקיעו עצמם בעבודת הבורא. שם ה„פריץ״ את עינו על ר׳ יחיאל מיכל ומשכו אליו מסטולין והעבירו עם משפחתו לברזנה, העניק לו אחוזת קרקע בטבורה של העיירה ובנה לו בית. משנשתקע ר׳ יחיאל־מיכל בברזנה התחילו חסידים נוהרים אליו ונתפרסם בשם ר׳ מיכל׳ה מברזנה, וממנו התחילה השושלת הברזנאית.

האדמו״ר ר׳ שמואל פצ׳ניק זצ״ל מברזנה

החסידות הברזנאית היתה עממית, היא תקעה את יתדותיה באמונה הלבבית, הפשוטה והאדוקה. לברזנה באו גם למדנים, אך בעיקר נסעו אל ה„רבי" המוני־העם הפשוטים, שדבקו ברבם באמונה עיוורת ובטחו בו לבלי חוק. ה„רבי" יצא מזמן לזמן לבקר את חסידיו שבסביבה ולא פסח גם על סטולין, מקום שם הוקם „שטיבל" ברזנאי. בנו ר׳ יצחק, הידוע כר׳ איציקל, התמסר ביחוד לחינוך הנוהים אחריו במידות טובות והיה מדריכם כי ישימו מבטחם בבורא והוא יושיעם. זקני הדור בסטולין מבין חסידי ברזנה הרבו לספר בשבחו של ר׳ איציקל.

משנפטר ר׳ איציקל בשנת תרכ"ה ישב על כסאו בנו ר׳ יוסל׳ה משך ארבע שנים. לאחר פטירתו סמך ר׳ אהרון הצ׳רנובילי את ידו על בנו הבכור ר׳ שמואל׳קה והושיבו על כסא אביו. ר׳ שמואל׳קה היה בא לסטולין פעמיים בשנה לשבוע ימים ומתאכסן ב„ברזנר הייזר", שם גם היה ה„שטיבל" של חסידי ברזנה. ר׳ שמואל׳קה נהג בחסידי ברזנה במשך ארבעים ותשע שנים, נערץ ע"י חסידיו מאנשי „ע מ ד" ונסתלק בשנת תרע"ח.

לחתנו של ר׳ איציקל, הוא ר׳ חיימקה טויבמן, שישב בברזנה, היו חסידים משלו, ומשלושת בניו של ר׳ שמואל׳קה ישב על כסאו ר׳ איציקל (השני), שהיה בא לבקר בסטולין כאביו. בנו השני, ר׳ נחום׳קה, קבע את מושבו בדומברוביצה הסמוכה לסטולין ולברזנה והשלישי — ר׳ יוסה׳לה — התישב בסארני.

סטולין ה„מתנגדית" — מימי ההורביצ׳ים והפרנקלים בעבר — הפכה בזכות השושלת הסטולינית והשושלת הברזנאית, לעיירה חסידית, כפי שהיתה ידועה בעולם היהודי עד יום הזעם שהגורל מינה לה עם כל קהל עדת ישראל באירופה.

אריה אבטיחי

ליל קריאת-שמע אצל ה„ינוקא"

סיפור המעשה המובא בזה נמסר מפי סבי ר׳ פינחס־יוסף בר׳ אשר־צבי שפירא נ"ע. היה זה בשנת תר"ל. הרבנית פיגה׳לה ילדה בן לאדמו"ר ר׳ אשר ברבי אהרון מקארלין ז"ל ותהי השמחה רבה בסטולין ובקארלין ואצל אנ"ש בכל אתר ואתר. לשבעת ימי־המילה העתיק ר׳ אהרון, סבא קדישא, את מושבו מקארלין לסטולין, הוא וכל הפמליא שלו. אחריהם נהרו ובאו חסידים רבים מקרוב ומרחוק.

יום־יום ערכו ב„חצר" סטולין שולחנות לאורחים וסבא קדישא ורבי אשר מסובים בראש השולחן. ערב־ערב באו בצוותא לברך את היולדת בברכת מזל־טוב, עד שהגיע „ליל קריאת־שמע", שלפני הברית — ליל־שימורים. אותו ערב נתקבצו מבני־המשפחה ואנשי־ה„חצר" החשובים, ביניהם גם סבי ר׳ פינחס וכל הכבודה עם ר׳ אהרון בראשם נכנסו לחדר היולדת לברך אותה ואת הרך־הנולד. ר׳ אהרון קרב עד מיטת היולדת, בירך אותה במזל־טוב ובפנים מאירות קרא:

— הראו לי את הרך הנולד, נראה את זיו פני הצדיק.

אחרי־כן ישב על כסא סמוך למיטת היולדת, פתח ואמר:

— שמעי, בתי, ואספר לך מעשה שהיה: בימים רחוקים ישב על כסא הרבנות

באלטונא העיר, איש צדיק, אביו של ר׳ יעקב עמדין זצ״ל, ובמשך שנים רבות נהג את עדתו בחכמה בבינה ודעת עד זקנה. גם לאחר שנתאלמן לא נתנו לו בני־עדתו לעזוב את כסאו, כי הכל כיבדוהו ואהבוהו. ויוסף הרב לשבת בעירו כאלמן.

ובאלטונא העיר גרה אלמנה נגידה ויראת־שמים ולה בת יחידה צעירה לימים. שלחה האלמנה אל הרב לאמור: שמך גדול ונודע לתהילה בקרב העדה כגדול בתורה וכרועה ומנהיג נאמן. והנה זקנת ואיכה תשא לבדך טרחה ומשאה של כל העדה? ועתה אם יזכני ה׳ ויזמן לי שידוך הגון לבתי, אהיה נכונה לבוא ולכלכל את שיבתך עד מאה ועשרים שנה.

השיב הרב לאלמנה הנגידה בזו הלשון: אם טוב וכשר הדבר בעיניך — אני הוא הזיווג שזימן הקב״ה לבתך הבתולה. ועתה שאלי את פי הנערה אם תלך אחרי.

קראה האלמנה לבתה ושאלה את פיה, ותאמר הבת: אלך.

השמועה עשתה לה כנפים בעיר ובסביבתה ותהי לחידה ולפליאה בעיני כל. עד מהרה כתבו תנאים וקבעו את יום החתונה, והתכונה רבה. היום המיועד הגיע והעיר כמרקחה. העמידו חופה כדת וכדין אלמן הנושא נערה בתולה, החתן הישיש בא לחופה והשושבינים הלכו להביא את הכלה הצעירה. בוששה הכלה ומיאנה לבוא לחופה. הפצירו בה אמה וקרוביה, שידלוה ודיברו על לבה והיא בסירובה עומדת.

שלח החתן מתחת לחופה: בתי, מה שאלתך ומה בקשתך ותיעש?

השיבה הכלה בענוות־חן ובתוקף: איני זזה ממקומי אלא אם כן יובטח לי שאזכה לבן־זכר. הביאו את הדברים לפני הרב. התרעם הישיש ובנעימה של פיוס וריצוי ענה: אמן. נכנסה הכלה לחופה בקול ששון ובקול שמחה, בדיצה וחדוה.

לא ארכו הימים והרבנית הצעירה הרתה ולתקופת תשעה ירחים ילדה בן, ותהום העיר. תלו „שיר המעלות" בחדר היולדת, כנהוג, ואנשי־העיר נוהרים לברך את רבם הישיש ואת הרבנית הצעירה בברכת „מזל־טוב", ובבית הרבי ששון ושמחה.

ביום השמיני ללידה נתכנסו כל בני העיר אל בית־הכנסת הגדול להכנסת בן־הזקונים בבריתו של אברהם אבינו ע״ה. קרני השמש ברבבות גוון ובנות־גוון מפזזות ומרצדות בזגוגיות החלונות של המקום הקדוש, וכרובים מרחפים בחלל בית־הכנסת היפה, כאילו ירדו לשמור על הילד בבואו ובצאתו. הרב־האב ישב על כסאו של אליהו, זכור לטוב, המוהל על דוכנו והכל מחכים לנושאי הילד שהלכו להביאו מידי אמו.

נתארכה השעה והתינוק לא הובא. עבר לחש בין הקהל, שהיולדת ממאנת לתת את הילד. באו לפני האֵם חברותיה, קרובותיה ואמה בראשן, ניסו לשדלה בדברים והיא — בסירובה עומדת. שלח אליה האב־הרב: מה שאלתך, בתי, ומה בקשתך ותיעש.

השיבה היולדת בענוות־חן ובתוקף:

— איני נותנת את הילד אלא אם כן יובטח לי שנזכה, האב והאֵם גם יחד, לגדל את הילד ולחנכו איה״ש לתורה, לחופה ולמעשים טובים.

נזדעפו גבות עיניו של הישיש ובנעימה של קפידה וריצוי כאחד ענה ואמר: אמן, כן יהי רצון.

מיד נערך הטקס והילד הוכנס בבריתו של א״א. ונקרא שמו בישראל י ע ק ב, הוא רבי יעקב עמדין צדיק יסוד עולם, זי״ע.

ויגדל הילד וישא חן וחסד בעיני כל רואיו, ובמלאת לו ח״י שנים — הכניסוהו לחופה, ואביו ואמו שושבינין קדישין.

ערכו שבעת ימי־המשתה בגילה, דיצה וחדוה, וביום השמיני יצאה נשמתו של המחותן — האב הישיש, רבה של העיר אלטונא, בקדושה ובטהרה.

סיים ר׳ אהרון את סיפור המעשה. הוגשו דובשניות ור׳ אהרון בעצם ידיו כיבד בהן את האורחים. שרו „שיר־המעלות״ ויצאו בריקוד. שתו השומעים את דברי ר׳ אהרון בצמא ולא ירדו לסוף דעתו וכוונתו של סבא קדישא.

למחרתו הכניסו את הילד בבריתו של א״א וקראו שמו בישראל — י ש ר א ל ע״ש ר׳ ישראל בעל־שם־טוב זי״ע. והעיר סטולין צהלה ושמחה.

לא ארכו הימים וסבא קדישא נסתלק ואחריו נפטר לבית עולמו גם הבן ר׳ אשר זצ״ל. באחד מימי „השבעה״, כשהבית היה מלא חסידים אבלים שנתיחמו בזה אחר זה גם מר׳ אהרון וגם מר׳ אשר, נזכרה האלמנה, הרבנית פייגה׳לה, בסיפורו של סבא קדישא, התעוררה ברוחה, ספקה כפיים ומררה בבכי:

— וי לי ואללי לי שנסתתרה בינתי ולא ירדתי לסוף דעתו של סבא קדישא. ואתם ר׳ פינחס, ר׳ בנימין ואחרים שהייתם באותו מעמד, הזוכרים אתם את הסיפור של סבא קדישא בליל קריאת־שמע של ישראל׳קה יח׳, האם גם דעתכם קצרה להבין את הרמז והכוונה שבסיפור המעשה?... שעת־כושר גדולה נזדמנה לי והחמצתיה, חלשה דעתי וננעלו שערי הרחמים...

יהודה שפירא

ה„ינוקא״ והגבאי

נסתלק סבא קדישא ר׳ אהרון מקארלין זצ״ל, אחריו נפטר בדמי ימיו בנו ר׳ אשר מסטולין ז״ל, — שיכלו החסידים אותו ואת בנו בשנה אחת ואין להם מנחם. הניח ר׳ אשר בן יחיד קטן, את ישראל׳קה (ה„ינוקא״), שעם מות אביו טרם מלאו לו שלוש שנים. ולרבנית האלמנה פייגה׳לה, אמו של ה„ינוקא״, בן מבעלה הראשון, הרבי מקוזניץ ז״ל, — משה׳לה, והוא בנה הבכור.

חששו החסידים שהרבנית תסב את הנשיאות לבנה משה׳לה הקוז׳יניצי, התכנסו ובאו מקרוב ומרחוק והכתירו עליהם את ה„ינוקא״ במלאת לו שלוש שנים, ורב ישראל־בנימין בן יעקב הלוי גלוברמן, ששימש את אבותיו של ה„ינוקא״ (את ר׳ אהרון מקארלין ואת ר׳ אשר מסטולין) נתמנה לחנך את הרבי ה„ינוקא״ ברוח אבותיו הצדיקים ולנהל את עניני החצר בסטולין.

נסתלקו הסב והאב נ״ע — יאיר נרו של הבן־הנכד! וככל שגדל ה„ינוקא״ כן הוסיף להפליא את כל רואיו בזיו פניו, בחין אמריו ושעשועיו.

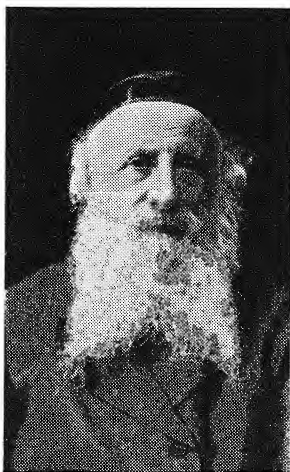
ושמע הינוקא הגיע הרחק־הרחק מעבר לסטולין וקארלין, ועדת החסידים מקרוב ומרחוק התחילה נוהרת לחצר בסטולין. להסתופף בצלו של ה„ינוקא״, לחזות בזיו פניו ולהתענג על נועם הליכותיו. חן וחסד נשקו, „ינוקא״ ו„רבי״. קבעו מועדים לעליה לסטולין והתחילו לערוך שולחנות לחסידים בשבתות ובחגים כבימי־קדם.

גילה, דיצה ורינה באהלי חסידים. הרבי — ה„ינוקא" יושב בראש והגבאי ר' ישראל־בנימין עומד לימינו. הוא הגבאי, הוא המחנך והוא הממונה על הטקסים.

וראה זה פלא: ה„ינוקא" נוהג בחכמה ובתבונה ועונה לדורשיו כותיק ורגיל, ותוך כדי דיבור נפנה למשחקי־הילדות שלו ללא כל חציצה. „ינוקא" וינקות חד הוא, וגם ר' ישראל־בנימין מורהו ומחנכו עומד לפניו כחסיד לפני רבו בכל הדרת־הכבוד. עת לחנכו ועת להדרו.

סבי ר' פינחס־יוסף שפירא נ"ע היה נוהג לעלות לסטולין לחג־השבועות ולחנוכה ובמועדים שהזמן גרמם, שהיו שכיחים למדי: בהתקרב זמן הפרעון של דמי־חכירה לפריץ וכסף אין, בהגיע שעתו של אחד הבנים להתייצב לצבא וכד'.

עצם הנסיעה אל הרבי מישובי ווהלין הרחוקה לתחנת הורין שבפוליסיה ומשם לסטולין, הישיבה בצוותא עם החסידים האורחים ואנשי המקום, נוסח התפילה, זמירות שבת ומוצאי־שבת, ספורי המעשיות של ה„בית אהרון", ועל כולם ברכת ה„ינוקא" — היה בהם כדי לרפא את הנפש הדואבת ולהשכיח כל צרה מלב.

ר' ישראל־בנימין גלוברמן, הגבאי

ובהגיע תורו של חסיד לשוב לביתו, היה נכנס לר' ישראל־בנימין, מגיש „פתקה" בצירוף פדיון ויוצאים יחדיו לפרוזדורים הארוכים למצוא את ה„רבי" כדי לקחת ממנו ברכת־הפרידה. וכשמצאוהו שטוף במשחקיו, היה הגבאי פונה אליו ואומר בכל הדרת־הכבוד: רבי, פינחס רוצה לחזור לביתו לגריצב והוא בא לקבל את ברכת־הפרידה.

— שיסע בשלום, מי מעכב בעדו, סע לשלום, פינחס!

מתקרב ר' פינחס אל ה„ינוקא" ואומר לו: רבי, בני דוד־אהרון נקרא למבחן הצבא ומבקש את ברכתך שישוחרר.

— לו יהי כדבריך, פינחס, שישוחרר!

— רבי, שפרנסתי תשופר.

— שפיר, שפיר, שתשופר! שלום, פינחס! ובעודם עומדים — פנה למשחקיו. היה הגבאי חוזר בניחותא על דברי ה„ינוקא" ואומר: סעו לשלום, ר' פינחס, השי"ת יעזור ובזכותם של צדיקים ישוחרר בנך ופרנסתך איה"ש תשופר.

ה„ינוקא" עסוק במשחקיו והחסיד התורני לוחץ יד לשלום לר' ישראל־בנימין, וחוזר לביתו ולמשפחתו מעודד ומלא־תקוה.

עברו ימים וחלפו שנים, שמו של ר' ישראל נתפרסם בעולם החסידות וחסידים נהרו לסטולין כל השנים להסתופף בצל ה„רבי". אחרי מלחמת העולם הראשונה חלה ר' ישראל, עיניו כהו מראות אך דמותו והדרת פניו עדיין אמרו „מלכות". ביום ב' של ראש־השנה תרפ"ב נסתלק הרבי ישראל בהומבורג והובל לבית־עולמו בפרנקפורט דמאין. למחרתו נפטרה אמו הרבנית פייגה'לה נ"ע.

הגבאי ר׳ ישראל־בנימין, חתנו של הרב יום־טוב־שמחה מלוהישין מצד אשתו הראשונה וגיסו של ר׳ עוזר וייצמן ממוטילה מצד אשתו השניה, שימש ארבעה דורות של צדיקים: את ר׳ אהרון מקארלין, את ר׳ אשר מסטולין, את ה„ינוקא" ולסוף את בנו ר׳ אברהם אלימלך מקארלין, וזכה לעלות מחצר־הקודש שבסטולין לעיר־הקודש בירושלים בהיותו כבן מאה שנה, ויחי בירושלים עוד עשר שנים. לא כהתה עינו ולא נס ליחו עד יום מותו בקדושה ובטהרה ביום שבת־קודש כ״ג בסיון תרצ״ו.

מכל משמר שמר נאמן „בית־אהרון" על האגרת של סבא קדישא ששלח על ידו אל בנו ר׳ אשר אחרי הולדת ה„ינוקא", נשא אותה כקמיע בדרך חייו הארוכים ולפני מותו ביקש לשימה בידו לקץ הימין.

יהודה שפירא

האדמו״ר ר׳ ישראל פרלוב ה„ינוקא" *)

חבל פוליסיה, הידוע בשם־לווי היתולי „נכסי מלך אביון", נתפרסם בביצותיו, וב„חצרות" הרביים, שהשתרעו על פני תשע ערים: אוליקה, ברזנה, הורודוק, טורוב, ליבושיי, ליאכוביץ, סטיפן, קוידנוב וסטולין כמושלת בכיפה. בה שכנה כבוד השושלת של ר׳ אהרן הגדול מקרלין, מייסד החסידות הקרלינית. ר׳ אהרן הגדול היה מתלמידי ה„מגיד" ושקד לעשות נפשות לתורת רבו בליטא הגאונית והמתנגדית. בנו ר׳ אשר התיישב בסטולין והמשיך את מסורת אביו. ר׳ אהרן, בנו של ר׳ אשר, הנקרא „סבא קדישא", היה מחזר על ערים וכפרים להחזיר את העולם בתשובה. הוא ביסס ואירגן את החסידות הקרלינית ובספרו „בית־אהרן" עיצב את דמות־דיוקנה הרוחנית. אחר מותו ישב על כסאו בנו ר׳ אשר. נשיאותו ארכה רק כשנה אחת והוא נפטר בשנת מ״ו לחייו.

האדמו״ר ר׳ ישראל פרלוב זצ״ל

פטירתו של ר׳ אשר ה„צעיר" לא השאירה חלל בחסידות הסטולינית. החסידים הוותיקים שמרו אמונים ל„בית אהרן" והמשיכו לנסוע לסטולין ולפקוד את בית הרבי כבימי „סבא קדישא" ו„הצעיר". בלבם טיפחו תקוה כי החוטר שיצא מגזע צדיקים, ישראל׳קה נ״י, יפרח ויתן פרי הילולים. מועצת הנאמנים שלחה מכתבים לחסידי סטולין מקרוב ומרחוק לעורר אותם להסתופף בצל הנצר משרשי האילן הגדול. החסידים שנתיתמו בזה אחר זה מהסבא ומהאב הצעיר ונשארו ללא מנהיג ורועה רוחני — נענו לקריאה והכתירו את ישראל׳קה הינוקא לרבי.

גדל הינוקא ונשא חן וחסד בעיני כל רואיו בפקחותו ובתפיסתו המהירה,

---

*) ע״פ המונוגראפיה „הינוקא מסטולין" מאת ע. בן־עזרא, ניו־יורק, תשי״א

בחריפותו ובעוז רוחו. כבאורח פלא פרח ועלה מעלה־מעלה עד שהיה לאיש־האשכולות: תורה, חכמה וגדולה במקום אחד. לבו היה ער וחושיו פתוחים לקלוט את היפה והנשגב והמועיל גם יחד. ניחן כמלחין וידע נגן בכינור ובחליל, הבין במכניקה ובאדריכלות וברפואה הבחין כבקי ורגיל. ידע לשון וספר, שמע רוסית, פולנית ואשכנזית, קרא ספרים חיצוניים ויד ושם לו בהוויות העולם.

ר׳ אשר פרלוב ור׳ אברהם־אלימלך פרלוב

אריסטוקרט בה־ליכותיו — היה ביסודו איש עממי והתנהג עם חסידיו כאחד־העם. כאיש דימוקרטי לא הבדיל בין עשיר לעני ולא נשא פנים לגבירים ונגידים. היה מעורב עם הבריות וידע סוד שיחה עם תלמיד חכם ועם עם־הארץ. קירב מתנגדים והתהלך עם חפשים, נגר לו ידיד ומכונן — רע. חיבה יתירה חיבב סוסים

ר׳ יעקב פרלוב, ר׳ יוחנן פרלוב ור׳ אברהם יעקב (חתן ה„רבי״)

ומעשה מרכבה. ביקר לפרקים בחוץ־לארץ והזין את עיניו ולבו מתרבות המערב: ראה תערוכות, שמע תזמורות משובחות והכניס לביתו מיסוד של תפארת.

ביתו הבנוי בצורת ח׳ עם בית־הכנסת באמצע, והמוקף שדרה של עצי סרק מצד הרחוב וגן עצי פרי כלפי פנים, התנוסס לתפארה בככר ה„שולהויף״, וטרקליניו המרווחים ומעמד רהיטיו וכליו הרחיבו את הדעת.

תפילתו לא היתה בוקעת שחקים כתפילת אבותיו ז״ל, קולו ערב ולירי ושובה את הלב — נעים זמירות ישראל. ביתו פתוח לרוחה לדורשיו, וכל קשה־יום ומר גורל מצא אצלו עצה, תושיה ועידוד. כרועה רוחני נאמן שמר וגונן על עדתו בימי צרה ומצוקה, ובזכותו פסחו על העיירה הפורענויות שהיו מנת חלקן של

קהילות אחרות בתחום המושב. האציל מרוחו על כל העדה ועשה את העיירה הנידחת לתלפיות ולמטרופולין שעיני רבים נשואות אליה מקרוב ומרחוק.

יוצאי חלציו של האדמו״ר היו — בניו: אשר, משה, אהרון, יעקב, אלימלך ויוחנן; ובנותיו: חוה, מרים, רבקה וחנה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה חלה את חליו, ידע את אבחנת המחלה (ארטריה סקלירוזיס) והבין את משמעותה המרה, אך לא גילה סימנים של מרה שחורה. הוא היה אומר: „לא נירא מפני המות, מעולם לא יראנו מפניו״. עיניו כהו מראות, אך כולו אומר הדרת כבוד ושלות הנפש.

בשלהי הקיץ שנת תרפ״א תקפו עליו דברי הרופאים ונסע עם שלושת בניו ר׳ אשר, ר׳ אהרן ור׳ יעקב להומבורג שבאשכנז. אך מי הומבורג לא העלו לו ארוכה וביום ב׳ דראש השנה, שנת תרפ״ב, נפטר בנכר.

למחרת ראש השנה הובל לפרנקפורט על נהן מיין, ושם הובא לבית עולמיו, לקיים מה שנאמר בצוואתו:

„ככלות הנפש אל שורשה לא ישהו לעשות כבודי, ואם יבוא קיצי בדרך — לא יוליכוני לביתי, חוץ אם יהי׳ מהלך איזו שעות למלינוב, קרלין או דרוהוביץ״

נפל „בית אהרן״ יחד עם כל בית ישראל שבתפוצות, ומהגזע העתיק, עמוק־השרשים ועתיר־הפארות נשאר בחיים רק בן־הזקונים, ר׳ יוחנ׳צה ובתו פייגה׳לה.

תהא נפש ר׳ ישראל וכל בית ישראל צרורה בצרור החיים.

י. רזי

אור זרוע

אור החסידות, שזרח בימי אביה־מחוללה של התנועה הבעל־שם־טוב, נשתזר במסכת הדורות ונארג ברקמת חייהם של המוני בית ישראל בתפוצות, חזר ונדלק בתחילת המאה הנוכחית בדמותם של יורשיו הרוחניים, צאצאיו של ר׳ אהרן הגדול: ר׳ ישראל פרלוב ובניו.

והעיירה הקטנה סטולין, הנקודה הזעירה על מפת פוליסיה, השוכנת ליד נהר הורין, התפשטה בדמיון העם והיתה למטרופולין, למרכז רוחני־חסידי ולתל־תלפיות, שעיני רבים נשואות אליהם בגעגועים ובכיסופים. המונים־המונים מקרוב ומרחוק, מליטא ומפולין, מגליציה ומווהלין, מאוקראינה ומרוסיה הלבנה נהרו לסטולין להסתופף בצלו ובאורו של ה„ינוקא״.

בחסד ההשגחה העליונה ירדה החסידות לרחוב היהודי בתקופה החשוכה של שלטון הצאר ברוסיה על גזירותיו ופורענויותיו חדשות לבקרים. ביחוד נזקקו לחסד זה יהודי בית המדרש, המדוכדכים משפל המדרגה הסוציאלית בבית ומהרגשת הנכר בחוץ. ונפשם יצאה לרועה רוחני שיבין לרוחם, יטה אוזן קשבת למרי שיחם, וירעיף להם ניחומים בעת צרה וצוקה.

ולא היה להם ליהודים בתחום המושב מנהיג ורועה יותר מסור ויותר נאמן מה„רבי״. הוא החכם ונבון, בעל הדרת הפנים האציליים עם עינים עמוקות וחמות,

מלטפות ומרגיעות, עם מצח גבוה וקורן, צח ורב־שרעפים. הוא יועץ־הפלא ואיש השיחה הנעימה, חרש־אמן ונעים זמירות, איש העם והעממיות, פטריארך ובן־דורו, איש האשכולות ואלוף התרבות. אישיותו המקסימה הגיהה את חשכת תחום המושב היהודי והרעיפה ידידות ואחוה, אמונה ותקוה בין כל המסתופפים בצלו.

מי מאתנו, יוצאי פוליסיה, לא יזכור עד היום את הרושם הכביר של הופעות הרבי עם הפמליא שלו בעיירות פוליסיה ובעריה: בפינסק ובלוהישין, בפוהוסט ובלונינץ, בלאכבה ובפלוטניצה ועוד ועוד. מי לא יזכור את המוני היהודים המתרוננים בראש חוצות, במחולות מחנים, שניתקו את עצמם מעולמם העכור ומתוך דביקות והתפעלות התלכדו והעפילו לעולמות עליונים...

ואנחנו הילדים, נרגשים ונלהבים, עינינו יוקדות וברכינו רועדות, השתזרנו בתוך המעגל הרוקד, הלוך וטפוף, הלוך ורנן יד ביד עם אבותינו החולמים ואמותינו הזוהרות בגילה, דיצה, חדוה וריעות.

הזורעים ברינה! מה רבים הניצוצות שניתזו מהאור השופע של חסידות קרלין וסטולין, מה רב החום שהכניסה למשכנות ישראל ומה רבה התרומה שתרמה לעולם האידיאות בציבוריות היהודית.

מנוחה אלפרין

במסיבת חסידים בראש־השנה

לראש־השנה היו באים להראות לפני ה„רבי" יהודים מלאי צער ויגון, מאמינים בני מאמינים, מתושבי סטולין ומבני הסביבה הקרובה והרחוקה. היו מתכנסים לבית־הכנסת של האדמו"ר ר׳ ישראל פרלוב לשפוך מרי שיחם לפני רבון העולם, לבקש גאולה מעבדות הגלות ולשאוב עידוד ונחמה לעתיד על אף הגזירות והרדיפות הבלתי פוסקות והמתחדשות לבקרים.

בית־הכנסת הגדול, שה„רבי" נהג להתפלל בו ב„ימים נוראים", לבש צורה חגיגית. לתפילת מעריב של ראש־השנה התכנסו מבעוד יום. התפילות נאמרו בנוסח המקובל וברגש רב והביאו את הקהל להתעוררות הרוח, ולסוף באה לידי ביטוי לאחר התפילה בלבביות שבברכות המסורתיות „לשנה טובה תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים" החוזרות ונישנות בחלל בית־הכנסת.

אחרי הסעודה התאספו בחדרי האדמו"ר חסידים ואנשי מעשה, ביניהם ר׳ יעקב טלהאנר, חלש־הגוף ומנעים זמירות, ר׳ צדוק זמדוויס מסארני ור׳ בצלאל בוקצ׳ין מטורוב, בעל רגש מוסיקאלי. הם משמיעים, משננים וחוזרים בפני קהל יודעי־נגן את ניגוניהם החדשים ל„היום הרת עולם", „ויאתיו" ועוד.

תפילת שחרית. בית־הכנסת מלא מפה לפה. המתפללים עומדים ויושבים צפופים, לבושי קיטלים לבנים, עטופי טליתות ודרוכים לתפילה ותחנונים. ר׳ יוסף יונה׳ס הש"ץ משמיע בקול חזק היוצא מן הלב את התפילות בנוסח סטולין והקהל עונה בהתלהבות ובכוונה עצומה, תחילה בקול רם ואחר בקול נמוך יותר עד אשר תבוא כעין הפוגה קלה בחזרת הש"ץ, חוץ מר׳ אפרים גלוברמן מבילוהוש שלא ידע פשרות ונלחם על כל קטע פיוט שלא יפסחו עליו, חלילה.

עם גמר הקריאה בתורה מורגשת תכונה לקראת התקיעות. חלל בית־הכנסת

מתמלא אנחות ואנקות. הכל שומעים מתוך רעדה את קולות השופר. ר׳ עקיבא לוין, השוחט, פותח בתפילת מוסף בקול שאגה כארי, תפילתו משתפכת למרחקים והקהל עונה אחריו בהתרגשות רבה. ר׳ נטע בן אשר גלוברמן, שפרקו נאה וקולו ערב, פותח בניגון „היום הרת עולם״, ובהגיעו ל„אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים״ משתפך במתיקות נוגעת עד הלב. נגינתו של ר׳ נטע היוצאת מפיו בחום־לב ובסערת נפש מביאה את קהל המתפללים להתעלות הרוח ממש. על ידו עוזרים: ר׳ מיכל נחמנקס (הנקרא זינגר), ר׳ שלמה מפלוטניצה ור׳ מנחם מדומברוביצה ואחרים. הרינה והתפילה מתקרבות לקיצם. השעה 4 אחרי הצהרים. עוברים לתפילת מנחה, כנהוג בכל שנה אצל ה„רבי״ ורק אז הולכים ל„קידוש״ ולסעודת החג, מי לביתו ומי למארחו, וישנם הנשארים לסעוד על שולחן ה„רבי״ הנערך ב„שטיבל״.

לבית אבא באו כמנין אורחים, הסבו ליד השולחן איש איש לפי חשיבותו. ברכו ברכת „המוציא״, פרסו את החלה ופיו של הדוד ר׳ נחום־אלתר קצ׳קר מסטאחוב לא פסק מדברי־תורה, סיפורי צדיקים ועוד.

— טעמו ואכלו, אומרת אמא למסובים, האוכל יתקרר.

— דברי־תורה ושבחי צדיקים מחממים ואינם מקררים, מתרעם ר׳ אלתר קצ׳קר. לעומתו ישב הדוד ר׳ גדליה גורין מפינסק שקוע במחשבות ושאלות שבגללן בא, הוא ועוד מאות חסידים אל ה„רבי״ ליום הדין לשפוך שיח ולהתדיין עם יושב־עליון... סוף־סוף ברכו על המזון, השעה מאוחרת והנוכחים אצו להצטרף להולכים ל„תשליך״, להשליך את העוונות במצולות־ים.

מ. בן־יהודה

עליה לרגל מירושלים לסטולין

היה זה בשנת תר״ס, בתחילת המאה העשרים למנינם. ובימים ההם חסידי קארלין מערי־הקודש ירושלים, טבריה וצפת עולים לרגל לסטולין להסתופף בחצר האדמו״ר ולשבוע מזיו הדרת קדשו. אלה משמשים כמחנכים וכמורי־הוראה לבני האדמו״ר, אלה באים לקבל סמיכה, ואלה סתם להתאבק בעפר רגליהם של צדיקים ולצקת מים על ידיהם.

כאלה כן אלה מתבשמים מריח הניחוח של שבת, חג ומועד במחיצת הצדיק זצ״ל, לומדים נוסח תפילה וקבלת־שבת, שרים „יה אכסף״, מתקינים סעודתא, מנעימים זמירות ומלווים מלכה בצוותא עם בני היכלא, ממשיכים עליהם אתערותא דלעילא וחוזרים למקומם מלאים חוויות קודש כרימון, דשנים ורעננים.

ואני אז אברך כבן־עשרים. עזבתי את אשתי בבית אביה בירושלים עיה״ק והלכתי לסטולין ולפינסק ללמוד שחיטה ולקבל סמיכה.

יום־יום הייתי הולך ממקום־מגורי בקארלין לבית־המטבחיים הלוך ושוב, לבוש בלבושי הארצישראלי המיוחד. יום־יום עברתי על פני קסרקטין הצבא שחנה בעיר ואיש מאנשי הרשות לא עצרני מעולם לשאול לשמי או לפספורט שלי.

כל ימי השבוע אני עושה בבית המטבחיים בקארלין, ובשבת, חג ומועד בגן־עדן של מטה, בחצר הקודש בסטולין.

וחיבה יתירה נודעה לי מאת האדמו״ר זצ״ל שלא זז מלחבב אותי בכל עת מצוא, ואני מתבשם מחיבה זו. כך עבר קיץ, חלף חורף, ארכה לי השעה והתחלתי

מכין עצמי לשוב לביתי לירושלים. וכך היה סדר הנסיעה של הבאים מא״י לסטולין בימים ההם: האדמו״ר זצ״ל מצווה על אחד מאנ״ש לסדר לעצמו פספורט־חוץ, החסיד המקומי משאיל את הפספורט לאורח מארץ ישראל, הלה נוסע בשם זר, ומשמגיע למקומו הוא נותנו לעולה־רגל אחר או מחזירו בהזדמנות לבעליו.

קרו מקרים שהפספורט לא הוחזר בכלל ונגרמה עגמת־נפש הן לבעל הפס־פורט והן לאדמו״ר זצ״ל.

לא רציתי להטריד את האדמו״ר ולסבכו בענין שאינו חלק לפי דינא דמלכותא, טרחתי בעצמי וסדרתי לי פספורט ע״ש ידידי, בעל הבית שלי, ר׳ אהרן טויב, חתן שמואל מיכאל׳ס.

כשבאתי אל האדמו״ר ז״ל לקחת את ברכת־הפרידה, עיכבני פעם ופעמיים, עד שלסוף נאות לשלחני, ודרך אגב אמר: „ובכן יש להכין לך פספורט, יהושע". — „הכל מוכן לנסיעה, רבי, אמרתי, הפספורט מונח בכיסי". — „ומה שמך בישראל?" — „אהרון טויב", עניתי.

לא הספקתי לפסוק את פסוקי ששיננתי לי, וכרעם ביום בהיר פרץ צחוקו של הרבי: „לכל הרוחות, לכל השדים"... נדהמתי וכל חושי התבלבלו. מיום שדרכתי על סף ביתו של הרבי לא שמעתי מלה חמורה כזו יוצאת מפיו הקדוש בכלל וביחסו אלי בפרט. ומשעודני תוהה ונבוך, והנה הוא מושיט לי את יד ימינו ואומר: „הראה נא לי את הפספורט"! הגשתי לו והרבי פתחו ודפדף בו, בהסתכלו לסירוגין פעם בי ופעם בפספורט, ושוב — „לכל הרוחות, לכל השדים"... וחוזר חלילה, שלוש פעמים. ואני שיני נוקשות ורגלי כושלות, כולי תמיהה ופליאה וחרדה... לבסוף חזר וטפח על הפספורט, החזירו לי, הושיט ידו בניחותא ואמר: נו, צאתך לשלום ובואך לשלום! מילא, יהיה כך. איה״ש הכל על מקומו יבוא בשלום.

מעודד במקצת, אך לא מנוחם, יצאתי מעל פניו ונסעתי לתחנת־הרכבת הורין. קניתי לי שביתה בפינת הקרון וראשי עלי סחרחר מהרהורים רעים: למה צחק הרבי, מאי טעמא?

הרכבת אצה, משקשקת, הקרון הומה מאדם, נוסעים וחונים, עולים ויורדים, ואני יושב לאור המנורה הדולקת, מוציא את הפספורט מכיסי ומעיין בו. פורחות האותיות הסלביות ומצטרפות למלים, המלים לפסוקים והפסוקים לתמונה והתמונה מבהילה.

ה ש ם: אהרון טויב — שפיר. מ ק ו ם ה ל י ד ה: אוליבסק פלך ווהלין — מילא. צ ב ע ה פ נ י ם ו ה ש ע ר ו ת: צהבהב, — והרי שערותי שחורות כיריעות שלמה!... ס י מ נ י ם מ י ו ח ד י ם: אבעבועות בפניו, ואני הרי פני חלקים כקטיפה...

רבונו דעלמא כולא! מה עוללתי? הן אהיה כמתעתע בעיני משטרת הגבולות? עתה ידעתי למה צחק הרבי, ולבי עלי כבד. הברחת גבול, משטרה, סיביר — אנה אני בא?

רגע אני נתפס לעצבות ולמרה שחורה, ורגע אני מתאושש בזכרי את ברכת הרבי: בואך לשלום והכל איה״ש יבוא על מקומו בשלום...

נקלע בין עצבות לתקוה נסעתי הלוך וקרוב אל הגבול האוסטרי. הלילה בעיצומו, הקרונות מתרוקנים והולכים ולבי דופק כקטר זה הסוחב את הקרונות, טיק־טיק־טק.

והנה הגבול. ירדתי מהרכבת ואמתחתי בידי. בדמדומי הבוקר צמצמתי את

עצמי ונדחקתי לבין קבוצת נוסעים שצעדו בבטחה אל מעבר לגבול. פסיעה אחת ועוד פסיעה ואני — שישו בני מעי! — מעבר לגבול.

מיד עליתי לכרכרה ורמזתי לעגלון היהודי — שא רגלים! העגלון הבין את הרמז והצליף בסוסים. ופתאום, כאילו מתוך האדמה, צץ שוטר גבול מגושם ועצר את העגלון.

אני מאיץ בעגלון: רב יהודי סע, אל תעמוד! והעגלון עושה תנועה של סירוב ונעצר. השוטר ניגש אלי, מושיט את היד ושואל: פספורט יש? אני נותן לו את הפספורט ולבי דופק כפטיש.

— מה שמך?

— אהרון טויב.

לקח את הפספורט, דיפדף בו, הסתכל לסירוגין בי ובפספורט, טפח בידו על הפספורט ובצחוק פרוע נהם: לכל הרוחות, ז׳יד, לכל השדים... צבע הפנים והשערות צהבהב? הרי שערותיך שחורות כזפת, לכל הרוחות... אבעבועות בפנים? הרי פניך חלקים, לכל השדים... והוא דיפדף שלוש פעמים ובכל פעם חזר: לכל הרוחות, ז׳יד, לכל השדים...

נדהמתי וכל חושי התבלבלו... כמראה שהוראיתי בחצר הקודש, אותה התנועה ואותם הדברים, להבדיל אלף הבדלות, בחינת „ויעשו החרטומים בלהטיהם כן". עודני עומד ומשתומם ורועד מפחד, והנה הערל מושיט לי את הפספורט וממלמל: „נו מילא, יקחך השד... קום, דודי, וברח לך לשלום"...

נרעש ונפחד עליתי על הכרכרה והפלגתי הלאה אל מעבר לגבול, בדרך לירושלים.

חמישים שנה עברו מאז והמראות והקולות עודם חיים בזכרוני כביום נתינתם. לימים מצאתי כתוב בספרי חסידים:

„גזירה שנגזרה על הציבור או על היחיד, אין צדיק יכול לבטלה אלא ע"י שבירת הכלים של הסיטרא־אחרא". ראה האדמו"ר ברוח קדשו את המאבק הצפוי לי על הגבול עם עשיו, ויּשר עם שרו של עשיו ויוכל לו.

יהושע חסיד

במחיצת ה„רבי" ובשליחותו

(מזכרונות חסידה בת חסידים)

סבי הישיש ר׳ אשר גייאר ז"ל מבאראז׳ניץ, שנמנה על נאמני השושלת הסטולינית, היה אחד מארבעת האפוטרופסים על ה„ינוקא" זצ"ל. הוא בחר את האברך פינחס הכהן זלצמן לחתן לבתו א י ט ה בזכות היותו תלמיד־חכם גדול וירא־שמים ובזכות אש־החסידות שבערה בלבו. שניהם נסעו ל„רבי" לסטולין והיו ממעריציו הגדולים ביותר. ביתנו בדומברוביצה היה ספוג חסידות ותורה, ואבי ר׳ פינחס ז"ל נטע בלב ילדיו יחד עם תורה ודרך־ארץ גם את הרגש החסידי. הוא היה לוקח אותם אתו אל ה„רבי" ואף במסעיו אל החצר בסטולין. יותר מאחי ואחותי נמשכתי אני אחרי אבי אל ה„צדיק", אש מיוחדת נדלקה בנשמתי והלכתי שבי אחרי

קסמי החסידות. מראהו של ה„צדיק" וסיפורי הנפלאות שסיפרו בביתנו עליו נחקקו עמוק בלבי. הרגשתי את עצמי כבושה לחסידות.

לאחר שה„רבי" שמע על התלהבותי, העזתי אני, בת החסיד הוותיק, להצטרף לאבא בנסעו לסטולין, כדי לבקר בחצר הק' ולהתבשם מרוחה. רשמי הביקור הזה והחוויות שלי לא נמחו מלבי עד היום. הרבי שוחח עם אבי ואני עמדתי מן הצד ובלעתי כל תנועה והגה של ה„רבי". יחסו הלבבי של ה„רבי" לאבי ושיחתם הארוכה השרו עלי הרגשת קדושה. הייתי נתונה להזייה מחכמתו ומעצמת האור שנדלק בעיניו של האיש הגדול, ה„צדיק", מדיבורו ומכל שראו עיני בחצר. מאז ראית־את עצמי חסידה ממש לכל דבר, ינקתי מן המקור שממנו ינקו אבי וסבי הגדולים ז"ל. ה„רבי" היה בעיני „מ ל א ך א ל ו ק י ם" והתחלתי לבוא אליו תכופות לשמוע עצה מפיו בכל ענין ועניין ומדברו לא סרתי. ידעתי מראש שעצתו אמונה ונכונה ולא נתאכזבתי. כל ביקור אצל הרבי עודדני וחיזקני בכל המצבים וממקור זה שאבתי עוז ובטחון. ברכתו של הרבי היתה בשבילי הנשק הבטוח והנאמן ובכוחה ובזכותה צעדתי ופעלתי ויצאתי בשלום מסכנות רבות. וכך נעשיתי בת־בית בחצר בסטולין ומקורבת לבני משפחת הצדיק משך שנים רבות.

משהגיעו ימי חילופי השלטונות שלאחר המהפכה ברוסיה והוצבו גבולות בין הצדדים הלוחמים (אוקראינים ורוסים, רוסים ופולנים ומחנות וכנופיות למיניהם) והרב היה מעונין להציל נפשות שנעצרו מעבר לגבול או שנפלו במאסר שם, שמו עין בי לרגל נסיעותי השונות בימים ההם. נקראתי אל ה„רבי" ונשאלתי אם אקבל עלי שליחויות־מצווה. ברור היה לכל שהדברים אינם פשוטים וכרוכים בסכנות רבות. הסכמתי להירתם בעול הצלת נפשות, לא פקפקתי למלא את שליחות הצדיק, לא חשבתי אם יהיה בכוחי למלא תפקיד נועז כזה, אך בטחתי ב„רבי" ובברכתו.

השנה שנת 1919. שלטון אוקראינה, שזה מקרוב קם, נפגע מחתירות בפנים הארץ וקמו נגדו לוחמים לאומנים וסתם מחנות. סטולין היתה אז מחוץ לאיזור התיגרות והמלחמות, אך הקשרים בינה ובין חלקי ארץ אחרים נפסקו ובמרחק מה ממנה עמדו הצדדים הלוחמים. יצאתי בדרך דרומה לעבר ווהלין במגמה לסייע ליהודי סלאוושנה שהיו במאסר ובסכנה. הצלחתי להגיע למטרתי ועלה בידי להוציא את ישראל פישביין, מיכאל גנדלמן וברוך גנדלמן משביים ולהגיע אתם לסטולין. אחרי נסיון זה יצאתי שנית בכיוון אחר, מקום שם שלטו הבולשביקים, ומילאתי שליחות בהומל, רצ'יצה, קיוב, יקאטרינוסלב וחזרה דרך טורות שבביצות פוליסיה. בסמולנסק העמידוני למשפט ריבוליוציוני ולאחר שהייתי עצורה מספר ימים שיחררוני וחזרתי על עקבותי. לא תישכח מלבי הנסיעה למוזיר להעביר את יעקב'לה, בן ה„רבי", עם אשתו והוריה. היה זה בחדשי החורף ולא היתה ברירה אלא לעבור את הגבול עם כל נפש לחוד תוך סכנת נפשות. וידעתי שזכותו של ה„רבי" תגן עלי והיא הגנה.

פעם חזר אבא מסטולין והיה מדוכא. הוא גילה לי שהמצב בבית הרבי קשה מאוד ואין לראות מקורות לכספים אלא מאנ"ש שמעבר לגבול הפולני. הוא רמז על קובל, העיר הקרובה ביותר שיש בה נאמנים מסורים לצדיק. אמרתי: אנסה לצאת לשם, אולי אצליח להגיע ולהביא עזרה. סרתי לדודי ר' יעקב, רבה של עיירתנו, ובקשתי ממנו מכתב אל החסידים בקובל, אך הוא גער בי ובאבי: היתכן להסתכן ולצאת בזמנים כאלה לצד הפולנים? אבל עמדו לי תקיפותי ובטחוני בצדקת

שליחותי ונסעתי. על תלאות דרכי לא אאריך כאן, העיקר שהגעתי לקובל ותוך 6 שעות נמסרו לידי 25.000 רובלים בשביל ה„רבי" עם רשימת השולחים. לא התמהמהתי ויצאתי חזרה. גם הפעם שיחק לי המזל ועמדה לי זכות גדולה. אך בהגיעי לסארני הסמוכה לדומברוביצה חששתי שאפול בפח. חיפשו באופן חמור אצל כל אחד, ואילו מצאו אצלי את צרור הכסף הייתי אבודה. והנה עבר ליד הקרון הקומי־סאר של עיירתי, ראבשקו שמו, מיהרתי להצטרף אליו והמטרתי עליו הצעות ושאלות תוך כדי הילוך ולא העיזו לעכבני בגללו, וכך יצאתי מהסכנה. אכן, שליחי מצוה אינם ניזוקים.

ועוד הרבה הרבה הייתי יכולה לספר מקורות השליחויות ההן, אך קצר המצע מהשתרע. סבורני שדברי המעטים יפיצו אור על המצב ועל הפעולות של אותם הימים מסביב לחצר ה„רבי", שרק חסידים מסורים ומעריצים היו מסוגלים לבצע בכוחם ואמונתם הרבים.

וכשבת חסיד, שהיא עצמה חסידה מסורה לצדיק, גומרת אומר בלבה לעלות לארץ־ישראל, הן לא תעשה צעד כזה בלי ברכת ה„רבי". ומה תעשה כשה„רבי" אינו מתלהב מעליית הנערים והנערות בדרך הציונים? הולכת היא עם אביה הזקן לסטולין ומפילה תחנונים לפני הצדיק עד שהוא עונה „א מ ן" בתנאי שתקיים את הבטחתה לאביה, והוא מוסיף: „פינחס, אני רואה אותה כבר שם בארץ־ישראל, תעלה ותצליח".

שלושים ואחת שנה מפרידות בינינו לבין הימים ההם וזכר החוויות והרשמים לא נמחו. מהם שואפת חסידה בת חסידים עצמה וחיות בכל הקשיים בדרך חייה במולדת הנכספת ובבנין מדינת ישראל.

ברכה זלצמן

ניגוני קארלין וסטולין

„בית־אהרון" ו„בית־ישראל"

„המוסיקה היא גילוי שכינה" — אימרה זו מיוחסת לאחד מגדולי נגינת המערב. ואילו החסידים ידעו גם לפניו את כוחה הרוחני הרב, והם הוציאו את מתנת אלוהים זו מנרתיקה הגנוז והכניסוה לחיי המעשה הרוחניים.

את נגינת החסידות אפשר לחלק לארבע תקופות: א) ת ק ו פ ת ב ר א ש י ת, בת שני דורות, של הבעש"ט ותלמידיו, הנמשכת משנת ת"ק עד תק"ץ, שהיסוד המולדאבי והוואלאכי ניכר מאד בניגונים, שנקראו בשם „הזרם הבעש"טי"; ב) ת ק ו פ ת ה פ י ת ו ח ו ה ש א י פ ה ל מ ק ו ר י ו ת, שהחלה עם התפצלות החסידות לענפים ולבתים אחרי פטירת המגיד ממז׳יריטש, ואתה חלה התפצלות גם בנגינה וגיבושה בגוונים שונים, שרובם חיפשו אחיזה בצלילים מקוריים.

תקופה זו מקיפה את השנים תק"ל—תק"ס; ג) ת ק ו פ ת ה ת ב ל ט ו ת, שבאה עם התפשטות החסידות בארצות פולין, גליציה, רומניה ואונגרן, ונגינתה באה במגע עם נגינות העמים השכנים. לתקופה זו נמנות השנים תק"ס—תר"ל;

ד) תקופת המודרניזם, שבה החלו הצדיקים והמנגנים שבחסידות לנטות אחרי נגינת המערב וליצור לפיה ניגוני־לכת וריקוד וניגונים ארוכים שאימפרובי־זציה חזנית והשפעת המערב משמשות בהם בעירבוביה. שתי התקופות הראשונות הן עתיקות־ימים בחסידות ורכשו להן זכות־ותק מהרבה בחינות, ובעיקר בספרות ובנגינה.

הנגינה עצמה — דרגות דרגות ניתנה: ראשונה, שניה ושלישית, ולפי חלוקה זו נקבעה עמדתם של כל הניבים השונים בניגונים. עמדה זו באה מתוך התחשבות בכמה גורמים: פרצופו ומהותו של הניגון, מידת עממיותו המקורית ומידת השפעתו החיצונית, הכמות המספרית, דרגת הותק, הטעם וכיוצא בזה.

בשורה הראשונה נמנים הניגונים של התקופה השניה, ובראשם ניגוני החב״דים, בית קארלין—סטולין ובית בראצלאב, בין מבחינת תקופת הזוהר לנגינתם ובין מבחינת העמדה שתפשו בחסידות, מצד התוכן והצורה, מאז נתחברו.

ברם אינה דומה חסידות קארלין־סטולין לזו של החב״דים ובראצלאב ביחס לספרות. בעוד שרבים מניגוני התקופה השלישית — המאוחרת יותר בזמן — נשתכחו והולכים ונשכחים, בעיקר בגלל הזיקה הבלתי־מספקת לרוח היהודית, שמרו ושומרים ניגוני קארלין־סטולין עם בני חברתם האחרים על הכוח המושך שלהם, המצטיין בתנועת־חיים נלהבת ובמרץ רב. הם עומדים על קרקע טבעי שלהם בחסידות, בהיותם בנויים על לחן נפשי המתפתח והולך לכדי התלהבות וזעזוע הלב. הם מלאים חן עוז ודמיון רענן תוך פשטות שירית.

נגינת קארלין־סטולין נעשתה בהמשך זמן קצר אחת הנגינות המעולות שבחסידות, שעמדו במרכז תשומת־לבם של רועי החסידות וצדיקיה. והאמת ניתנה להאמר, כי נגינה זו מאחדת בקרבה את כל התכונות והיסודות, הקובעים את מקומה בין הנגינות האופייניות במקוריותן בחסידות. כחב״ד כן קארלין־סטולין — נגינתם גדלה על ברכי הנגינה העממית־דתית וניזונית ממנה. את יסודותיה הן לוקחות כבסיס ליצירותיהן בצירוף יסודות חדשים, פרי המצאתו של הגוון החדש. אולם קיים הבדל ביניהן: בנגינות החב״ד — המוח משעבד את הלב, והיפוכו בניגוני קארלין־סטולין. הלב והלבביות ממלאים תפקיד עיקרי בניגוני קארלין־סטולין, ויוצריהם שופכים בצלילים את נפשם ואת פנימיותם.

השמחה יסוד היא בחסידות. אין לך שיטה או ספר בתוך החסידות שלא יספרו בשבח השמחה. הנגינה בת־לווי היא לשמחה, כי אין שמחה בלא נגינה, ברם ניגוני קארלין־סטולין אינם מכילים בעיקרם צלילי שמחה ותענוג, כי־אם מצטרפים הם לנגינת־תוגה גדולה רצופה כאב וגעגועים, כאילו אל עליון נגע בה בחסדו ומסר לה תפקיד נאמן ומבורך. זהו וידוי מוסיקאלי של הנפש שנצטבר בה הרבה יגון ושלפי מהותה היא משתפכת בצלילים. הדיה מרעידים ומרעישים אותנו, צליליה קשים ומלאים דווי וסוערים בטרגיותם, כאילו באו להתקומם נגד גורלו המר של היהודי בגלות.

ניגוני קארלין־סטולין הם מעין אילוסטרציה מוסיקלית למצב היהודים ברוסיה ובפולין. אך יחד עם זה נוסכים הם בניגוני־פסח האמיצים והמאירים שלום ושלוה ובטחון בלב.

יחס מיוחד נקבע לנגינת קארלין מאז הופעתה. גם בחסידות וגם מחוצה לה ראוה כאילו באה למלא שליחות מיוחדת. ולא ארכו הימים וניגונים אלה קנו

להם זכות־אזרח, והדברים הגיעו לידי כך שייחסו להם גם ניגונים לא משלהם. אחרים השתדלו לחקות את סגנונם וליצור כמתכונתם.

סימן מובהק של יצירה הוא, שגילויה נראה כמחויב המציאות. ניגוני קארלין־סטולין נראו תמיד כמחויבי המציאות, ומאז הופעתם לא אבדו כמעט כלום מרעננותם, מהתלהבותם הטבעית, מחיוניותם ומעומק הרגש שלהם, וזוהי ודאי הסיבה שנגינה זו עומדת עד היום בפריחתה.

נוסח קארלין־סטולין בנגינה כדרכם בתפילה: בתפילתם מתפרצים הם בשאגה, ברעש ובסערה, ללא גבול; ואף בניגון מתפרצים הם בהמיה סוערת, בצירופי קולות־נשמה.

על יוצרי הניגונים הקארלינים־סטולינים נמנים ר׳ אהרון הגדול (תצ״ו—תקל״ב), בנו ר׳ אשר מסטולין (תק״כ—תקפ״ז), בנו אהרון, בעל „בית־אהרון״ (תקס״ב—תרל״ב), ואחריהם החרה בעוז ה„ינוקא״ ר׳ ישראל מסטולין (תר״ל—תרפ״ב). מלבד החסידים שהצטיינו ברוח היצירה בגוון הקארליני, שפרשת פעולתם ושמותיהם בנגינה הקארלינית־סטולינית תוארו בפרקים הבאים.

היצירה בליכוד הצלילים בבית קארלין וסטולין נמשכת קרוב למאתיים שנה. לפי הערכה זהירה ביותר נמצא, ששושלת זו הכניסה לאוצר נגינות החסידים כאלפיים ניגונים.

ב. ר׳ אהרון הגדול (תצ״ו—תקל״ב)

אחד מבחירי ה„חבריא קדישא״ בדור השלישי ליסוד החסידות היה ר׳ אהרון, שבענוונותו היתרה היה בורח מן הכבוד ושונא תוארים. מבחינות רבות יש להכתירו בכתר ראשונות. ראשון היה לשושלת הצדיקים ממשפחת פרלוב, שהסתעפה במרוצת הימים לכמה־שושלות־בנות; הוא הראשון שנטע את שתיל החסידות באחת מנפות ליטא המתנגדית, וראשון לסוג נגינה חדש רב־יקר שנקרא בשם „נגינה קארלינית״ ע״ש מקום מושבו — קארלין.

ר׳ אהרון קיבל את חינוכו בחסידות בחצר המגיד הגדול ר׳ דוב־בער ממז׳יריטש, שהיה כעין בית־מדרש לנגינה חסידית בזעיר אנפין. שם ספג לתוכו את הרוח הבעש״טית והוכתר בתואר „הגדול״ על שום תכונותיו וכשרונותיו המצוינים. הוא קבע מרכז לחסידות בקארלין, המסונפת לפינסק.

ביחס לנגינות קארלין קיים עד היום ויכוח סביב השאלה: מי קבע את הסגנון הקארליני? ר׳ אהרון או הבאים אחריו. דעה אחת — שאינה מבוססת ואינה מתקבלת על לב הותיקים שבחסידות — קובעת, שבשום פנים לא היה סיפק בידי ר׳ אהרון לעסוק בחיבור ניגונים, ולכן טעות בידי המיחסים לו ניגונים איזה שהם. בהיותו מטבעו סגפן וצם תעניות בכל שני וחמישי, לא שם לב במיוחד לסגנון ספציפי בנגינה. והרי הוא נקטף בדמי ימיו בהיותו רק בן ל״ו שנים. מאידך יש להסיק לדעתם, שבאמת הצטיין בקול יפה ונעים ושר ברגש, והוסיף חן ויופי לכל ניגון שיצא מפיו, אפילו שלא היה מן המובחר ומן היפים ביותר. הניגונים המיוחסים לו — סוברים הם — חוברו אליבא דאמת בידי בנו ר׳ אשר הראשון, והוא שרומם את קרן שושלת קארלין בהקדישו תשומת לב יתירה לצד הארגוני והמעשי ולביצור הסיגנון הקארליני בנגינה, כאחד התנאים הראשונים לקיום כל שושלת בחסידות.

לעומת זה קובעת דעת הרוב שר׳ אהרון הגדול הוא שהוכר כמניח יסוד לנגינת קארלין ששימשה אילוסטרציה לדרך ולכיוון. והבאים אחריו המשיכו את הקו בעבדם מתוך שקידה והתמדה כל זמן קיום השושלת ובאמצם את כוחותיהם כדי להביא את נגינתם לידי השלימות האפשרית. סבורים כי עוד בהיותו בחצר מז׳יריטש ראו בו לאלתר כוח ותלו בו תקוות טובות לנגינת חסידים, ובשעה שהתחיל לפצוח בניגונו הוא, נחשב כאחת הדמויות הראשיות בעיצוב פני הניגון שאליו נישאו האזנים והלבבות של המאזינים וחובבי נגינה.

הוא היה סמל החזן החדש שיצרה החסידות, בניגוד לחזנים של בתי־הכנסת שלא שמו לב לתוכן התפילות כי אם באו להבליט את קולם הנעים ונגינתם היפה, ובזה הסיחו את דעת המתפללים מהתפילה והפנום לנגינה כגורם ראשון בעבודת בית־הכנסת. החסידים ויתרו על בית הכנסת ועל החזן המנגן, ויסדו להם את בית־התפילה ובו בעל התפילה שאינו מקבל שכר, ושהנגינה תופשת אצלו את המקום השני. חזן מסוג זה היה ר׳ אהרון.

כוחו של ר׳ אהרון היה גדול בנגינה, והצליח ליחד לו גון עצמאי בה. ליצירתו ערך היסטורי רב, בה נעוצה תחילת קיומו של הגון החדש בנגינת החסידים. רוח אחת שיש בה הרבה ליריקה ומזרחיות פועמת בכל נגוניו, המצטיינים בעוז אימפרסיבי ובהרכב צלילים מוצלח. מורגשת בהם ריטוריקה אינדיבידואלית מלאת ניבים מהוקצעים ומלוטשים עם ריח תבלין ספציפי שחותם קארלין טבוע בו. ועל כולם פועל היופי המושך לבבות.

בעל „בית־אהרון" הוא שביסס ביותר את הדעה החיובית ביחס לכושר יצירת סבו הגדול. הרב משה מקרוסטישוב שאל פעם את ר׳ אהרון השני, מאין לקח את ה„הלל הגדול" היפה? ענהו: קבלתי מאבי ר׳ אשר שקבל מזקני ר׳ אהרון הגדול ששמע בגן־עדן התחתון. והשירה? קבלתי מאבי שקבל מאביו הגדול ששמע בגן־העדן העליון.

מאידך — השפיע יחס הביטול של ר׳ אהרן להבלי עוה"ז להגברת הליריקה בניגוניו, עד שגם ניגוני הריקוד הקארלינים — שמחה ועצבות משמשות בהם בעירבוביה.

מתי מספר היו הליטאים הראשונים שנספחו לחסידות, ור׳ אהרון הגדול היה הראשון ששב למקומו בקארלין לשתול בה את החסידות, ולא עשה כאחרים שהרחיקו נדוד ממקום מגוריהם. אחרי ר׳ פנחס מקוריץ שמוצאו משקלוב, בא תורם של ר׳ אהרן מקארלין ושל ר׳ אברהם מקאליסק להימשך אחרי החסידות כאור מושך. האחרון היה מבחירי תלמידיו של הגר"א מווילנה. מצב הנגינה בליטא לא נשתנה לטובה זה מאות שנים, והסתפקו בנעימות הישנות של ניגוני התפילות, נגינות טעמי המקרא ושל התלמוד. יהודי ליטא השקיעו את מיטב כוחם בלימוד התורה ובשמירה על המצוות, שעליהם גאוותם. ר׳ אהרון הרגיש בחוסר התלהבות דתית בחיי התורה הקיימים בליטא ובחוסר מזון מספיק לנפש הצמאה והמתגעגעת. הוא נס משם בהיענותו לקול הקורא אותו להידבק בחסידות ובדרכי עבודתה, הפותחת פתח לתורה שבלב, לתורת הנשמה, ואחר ישיבה קצרה במז׳ריטש מצא את עצמו, בגלותו בחסידות יופי שלא כל אחד עלול למצוא.

והדבר המופלא ביותר הוא זה, שדוקא הליטאים הראשונים נפשם היתה יוצאת לשמע הניגונים החדשים שקמו בחסידות. בדברי תורתו ובשיחותיו משלב

ר׳ פנחס מקוריץ מפעם לפעם רעיונות על הנגינה ומכמניה. ואף מנסה כוחו בחיבור ניגונים. חיבורי ר׳ אברהם מקאליסק שעלה אח״כ לארץ־ישראל והתישב בטבריה מושרים עד היום בפי חסידי הארץ. וצדקה עשה הקב״ה לליטא ה„מתנגדת״ שזכתה ע״י ר׳ אהרן ויוצאי חלציו לשפע ניגונים שהיכו שורש בלב הליטאים באופן אמצעי ובלתי אמצעי ע״י קארלין ובנותיה: סטולין, קוידנוב, ליחוביץ, סלונים וכיוצא בזה. ר׳ אהרן הוא שגלל מעל הליטאים את חרפת ההזנחה המוסיקלית שהיתה רובצת עליהם.

הוא, הסגפן, תפש עמדה חיובית לשמחה ושלילית לעצבות לפי דרכו. עצבות, — הוא אומר — הרי אינה עבירה, אבל טמטום הלב שהעצבות גורמת, אין העבירה היותר גדולה יכולה לגרום. במקום אחר השווה את העצבות לשאול תחתיות. ועל השמחה אמר, שמה שאנו אומרים שצריכים לחיות בשמחה — אין כוונתנו לשמחה של מצוה, כי הרי שמחה של מצוה מדריגה היא, וכלום אפשר לדרוש מכל אדם מישראל שיהא בעל מדריגה? כוונתנו רק שלא להיות בעצבות: פשוט, יהודי שאינו בשמחה ממה שהוא יהודי — הוא כפוי טובה לשמים. סימן הוא שמעולם לא הגיעה ברכת „שלא עשני גוי״ לאזניו.

ככל בעל רגש דתי מצא ענין כביר בקדושת השבת, ובחום געגועיו והתלהבותו הדתית תרם לנו את תרומתו הפיוטית, שנעשתה נכס היסטורי בספרות השבת. יתכן שהיה מחונן בכישרון פיוטי, אבל למעשה לא היה משורר ופיטן. ואף לא ניסה כוחו בכך, פרט לשיר היחידי „יה אכסוף נועם שבת״, זמר לשבת, שהיה שר בכל שבת ושבת, שבו קושר כתרים לקדושת היום. כי למען השבת לא היה יכול לכבוש את נטיתו לשירה. ואולי צודקים האומרים שיש בידי נושא נערץ לעורר את רוח השירה בלב האדם גם כשמטבעו אינו ראוי ומוכשר לכך. אין לך פיוט שנתפרסם כל כך בכל חסידות קרלין ובנותיה ושנעשה חביב כל כך בכל החוגים הללו כפיוט זה, ומקום ראשון ניתן לו בזמירות לשבת אצל חסידי קרלין ותולדותיה.

מראשי שלש התיבות הראשונות של ארבעת הבתים המהוים את הפיוט מצטרפות המלים: שם הויה, אהרון (שמו), נשמה. ונמצא אחד מיוצאי חלציו שמוצא כי יש בזמר כוונות וסודות מופלאים והוא מרחיב את הדיבור בבארו את הזמר. הזמר נתקדש מאד אצל החסידים ונתפשט אצל כל חסידי ליטא שמזמרים אותו בלילי שבת ובסעודה שלישית בעת שבת אחים גם יחד.

הניגונים שחוברו לפיוט זה ראויים לפרשה בפני עצמה. הראשון בסוג ניגונים אלה מוצאו בתור הזהב של השושלת, שחסידי קרלין מזמרים אותו מדי שבת בשבת. בטעות ייחסוהו לרבי אהרון הגדול, בעוד שחובר ע״י ר׳ אשר הראשון או ר׳ אהרון השני. החסידים קוראים לו „הניגון הקדוש״ כי מסופר שבעת ביקורו של ה„בית אהרון״ אצל מחותנו ר׳ ישראל מריז׳ין, ראה כששרו ניגון זה נתרומם הריז׳ינאי עם כסאו מהקרקע לאויר (לשונו באידית: איז דער ריזשינער געשטאנן אין די לופטען מיט די שטוהל). צדיקי קארלין וסטולין היו מקפידים על זמרה נכונה של ניגון זה ללא שינוי כל שהוא ועמדו על טהרת כל תנועה וצליל.

רשומיו של ניגון „יה אכסוף״ נזכרים בפי אחד הסופרים המתאר את חסידותו של אביו שדבקותו מגיעה למרום קיצה כשהוא שר את מזמורו של ר׳ אהרון הגדול „יה אכסוף נועם שבת״. ועל הניגון הוא אומר שהוא עגום עגום, מלא געגועים ורחמים רבים, צובט את הנשמה. הלב כולו מתמלא נועם חרישי, סופג אותם מסתורין

טמירין, המרפרפים בחלל האפלולית ודומה כאילו אתה שומע בת קול של אנחה חרישית פורצת ממעמקי נשמה עלובה המפרכסת לצאת ואינה יכולה.

הפיוט „יה אכסוף" זכה לתחרות ניגונים, כל לחן וכל תולדה קרלינית וניגוניהם, ומספרם אין למנות. ברם היתרון בדביקות ניתן לניגונים הראשונים שהותאמו לפיוט, המתיחסים לר' אהרון השני. ומאז מקור היצירה טרם פסק. החוט נמשך, ומספר הניגונים לפיוט זה הולך ורב.

את חג שמחת־תורה הפך ר' אהרון — לדברי החסידים — לחג עממי מלווה שירה וריקודים ולשמחה רבתי, שהשאיר רושם נמרץ על המשתתפים, וחג זה היה לאחד החגים הנשגבים ביותר בחסידות קרלין עד היום הזה.

בביתו של ר' אהרון נתחנך ר' חיים חייקל (נפטר בשנת תקמ"ז, חיבר ספר „חיים וחסד") ששירת מקודם בקרלין כחזן וכמלמד, היה תלמיד להמגיד ממז'יריטש, ונתפרסם אח"כ כאדמו"ר מאמדור (אינדור, על יד גרודנו), ששם יסד מרכז בפני עצמו.

בעזבונו של ר' אהרון אין למצוא אף מלה ביחס לסעודה השלישית שנערכה אצל הצדיקים הראשונים, ובכללם אצלו בקארלין, שבה הרבו לשיר שירי שבת. הסעודה השלישית מצאה את תיקונה בחסידות והועלתה למרום המדריגה.

הסתלקותו במיטב ימיו עשתה רושם נמרץ בחסידות, כי היתה זו אבידה גדולה לתנועה הצעירה. הוא פתח דף נהדר בתולדות החסידות והוסיף גוון בנגינת החסידים.

ג. ר' שלמה מקארלין (ת"ק—תקנ"ב)

בעוד הארז ר' אהרון הגדול באיבו עלה עליו הכורת. רק למחצית ימי אנוש רגילים הגיע בשעה שהמות קיפח את פתיל חייו. בנו אשר שנתייתם היה אז בן י"ב שנים, ואתו יחד נתייתמו חסידי ליטא, שבלאו הכי נמצאו אז במצב קשה בעקב מלחמת המתנגדים והחרמות.

ר' שלמה מקרלין, שאף הוא היה מתלמידיו המובהקים של המגיד ממז'יריטש, הואיל לקבל עליו את עול הנהגת כסא רבו וחברו ר' אהרון הגדול ביחד עם חינוך בנו הרך אשר, שלאחר שנים היה הממשיך בצדיקות אביו.

ר' שלמה לא היה מבני המשפחה האדמו"רית של קרלין. תקופת אדמו"ריותו היתה רק תקופת הבינים, בין האב שנפטר לבין הבן שעתיד לשבת באדמור"יות. ואמנם הוא שמר על הקיים והגן על קבוצות חסידי קרלין שבליטא ורייסין מכליון, עודדם וחיזקם והרביץ בקרבם את תורת החסידות, ופרי עמלו לא עלה בתוהו.

ר' שלמה העמיד תלמידים רבים שסייעו להתפתחות החסידות, בין בליטא ובין מחוצה לה. ביניהם היו תלמידים שהוסיפו נופך חשוב לנגינת החסידים. ר' אשר ישב על כסא אביו בקרלין ובסטולין והעלה ארוכה לנגינת השושלת שמאז פטירת אביו נמצאה במצב פסיבי; ר' מרדכי (נפטר בתק"ע) יסד שושלת — בת לקרלין בעיר ליחוביץ, שבה המשיכו בקו הניגונים של קרלין. ותלמידו ר' משה (נפטר בתרי"ח) ייסד שושלת חדשה בקוברין שניב ניגוניה נחשב לתולדה קרלינית. ואילו בגליציה פעל תלמידו ר' אורי „השרף" (נפטר בסוף תקע"ט) שישב בסטרליסק, ונחשב לאחד הצדיקים החשובים ביותר בארצו.

התואר „קדוש" ניתן לר' שלמה שמת מיתה טרגית בעיר לודמיר בתקופת

המלחמה בין רוסיה ופולין ונפל חלל על קידוש השם בשנת תקנ״ב. תלמידו ר׳ אשר מסטולין סיפר לחסידיו את דבר פטירת רבו, ובדבריו הכניס את הנימה המוסיקלית.

ד. ר׳ אשר מסטולין (תק״כ—תקפ״ז)

חסידות קרלין הגיעה שוב לידי שגשוג בימי ר׳ אשר הראשון — או כפי שנקרא בפי החסידים „ר׳ אשר הגדול״ — אחרי עשרים שנות משבר שהיו תלויים כחרב דימוקליס מעל לחסידות קרלין, לרגל המלחמה החריפה נגדה שהתנהלה בשצף קצף מצד המתנגדים. אחרי שהכריעו את הכף נגד המתנגדים, ניסה ר׳ אשר לחדש את נעורי החסידות של אביו הגדול ולהכניס רוח חיים ורוח חדשה בחיי החסידים. עם נצחון החסידות היא נתפשטה יותר בערי ליטא, ואף בוילנה, מרכז ההתנגדות, ייסדו להם חסידי קרלין בית תפילה מיוחד.

הקרקע בקרלין טרם הוכשרה לחידוש האדמו״ריות, ור׳ אהרון איוה למושב לו את סטולין, עיירה במחוז פינסק, שרוב תושביה היו תמיד יהודים ורובם חסידים, ומהרה הפכה לנקודת משיכה לחסידים.

ר׳ אשר מסטולין רכש לו פירסום רב בפוליסיה ובליטא והיה לאחד מגדולי החסידות המפורסמים. אליו נהרו רבים מישראל להסתופף בצילו. בתפילתו היה מרקיע שחקים ונהג כמנהג אביו, ובקולו האדיר היה שואג כארי ומפשט את העקמומיות שבלב שומעיו.

הוא חידש את פולחן הנגינה. החיה את הנימה המיוחדת לנגינת קרלין, בקולו הנאה ידע להרצות את ניגוני אביו המפורסמים, קירב את המוכשרים לחיבור ניגונים חדשים לפי הקו הקארליני, ויחד עם זה הקפיד על ניגוני אביו שלא יחולו בהם שינויים. הוא עצמו כנראה לא חיבר ניגונים, אך חיבתו העזה לנגינה מובעת בכמה מאמרותיו. הוא היה אומר, שהזמירות של שבת הן ככנפים לסעודת שבת.

בקרב חסידי סטולין וליחוביץ נקבע יום החמישי של חנוכה ליום חג, לזכר שיחרורם של ר׳ אשר ור׳ מרדכי יחד עם הרש״ז מליאדי מבית האסורים, שנאסרו לפי מלשינות המתנגדים עם ר׳ אביגדור בראשם, וחוגגים אותו עד היום (הנר החמישי). ביום זה מתכנסים החסידים במקומותיהם ומרבים לספר על המלחמה בחסידות ושיחרור רבם. בחגיגה מושרים הניגונים המסורתיים ומתלכדים במעגל הריקוד. ביחוד שרים „ארוממך״ בניגון של ר׳ שניאור זלמן מליאדי שחיברו לזכר השיחרור ממאסרם.

ר׳ אשר קיבל מרבו ר׳ שלמה מניגוני אביו הגדול ושמר עליהם עד כמה שידו הגיעה, כשם ששמר גם על ניגוניהם של הבעש״ט והמגיד ממז׳יריטש, שכולם הושרו בחצרו בצוותא חדא. ולא עוד אלא שביצר מחדש בנגינת החסידים את מקומם של ניגוני קרלין בגוון מיוחד, כאב־נגינה, וממנו באה הסתעפות לבנות שהשתייכו לקרלין, כמו ניגוני ליאחוביץ וקוידנוב, שגם בהם חלה אחר־כך הסתעפות לניגוני קוברין וסלונים.

ר׳ אשר הוא שפילס את הדרך לכיבוש תנופה של ניגוני קרלין בתקופת בנו ר׳ אהרון השני, שהגיעו בימיו להתפתחות ניכרת.

ה. ר׳ אהרון השני בעל „בית־אהרון״ (תקס״ב—תרל״ב)

לשיא פסגתה הגיעה חסידות קרלין בתקופת ר׳ אהרון השני, שהיה בן כ״ד שנים בעלותו על כסא אביו בקרלין, והודות לכשרונו הארגוני זכה להנהגה רבת

שנים ואושר. הוא הידק מאד את הקשר בינו לבין חסידיו בביקוריו התמידיים בקרב חסידיו בערים ובעיירות ובסידור פגישות וכינוסים בחצרו בקרלין בימי החגים. ואולם שמו זכור לטוב בהרבה בגלל תשומת הלב שהקדיש לנגינת קרלין.

וראה זה פלא: דוקא בתקופה קשה של שרירות לב הממשלה הצרית, כשילדים יהודים לוקחו מחיק הורים ונמסרו לעבודת הצבא לתקופות ארוכות שהיה בהן כדי להשכיח מלבם את האמונה היהודית, בעוד שגם בלאו הכי היו היהודים מופקרים לאכזריות השלטון, בא ר׳ אהרון לחסידיו ושמחת הנפש ואופטימיות החיים בידו, והן שהקלו על החסידים לעמוד במצוקת הזמן.

בעוד שסבו ר׳ אהרון הגדול ראה את השמחה בשלילת העצבות, הרים ר׳ אהרון נכדו את דרגת השמחה למעלת שמחה פוזיטיבית. ואין שמחה בלי שירה, זו שבאה כמתת טובה, שבידה לפעול הרבה פעולות, כפי שמתבטא בהסברו על הפסוק: קחו מזמרת הארץ בכליכם — תכניסו את הזמרה בכליכם, והורידו לאיש — אז תורידו את כל האיש, בשיר ובשמחה (בית אהרון, חנוכה). ובסגולות אלה השפיע השפעה נמרצת על חסידיו ונתחבב עליהם מאד.

ר׳ אהרון הוסיף יופי על הסידורים שנתקנו עוד בימי קודמיו. הסעודה השלישית של שבת עלתה על ידו למדריגה עליונה מלווה פאר ולמסיבה שבה היו משתתפים המוני חסידים שביקשו להתעלם מהמציאות המרה והמעציבה ולמצוא מנוחה נפשית ושעה של שמחה בצל הצדיק. יציאת השבת והפרידה משבת מלכתא נעשתה מתוך שירה ונגינה, וביזמתו נתעשרה נגינת קרלין שפע רב. הוא עצמו תרם את תרומתו בחיבור ניגונים ל„יה אכסוף״, הפיוט המקורי בחסידות ובזמירות לשבת המיוחס לר׳ אהרון הגדול, ולפיוטים אחרים, ועל ידו עזרו מטובי המנגנים שבקהל חסידיו, שידעו לחבר ניגונים בסגנון הקרליני. מהם הצטיינו ר׳ יעקב גלויברמן, או בכנויו על שם עירו „ר׳ יעקב בילוהושר״, ור׳ אברהם בר מאוורוטש.

והרבה ניגונים היו לו לר׳ אהרון לפזמוני השבת ולמסיבות מלווה מלכה. הוא היה בעל קול נעים וחזק, וזימר את הניגונים היפים שלו ושל חסידיו בעלי הכישרון בליחון. את הזמר „אליהו הנביא״ היה שר בניגוני „יה אכסוף״. המסיבות נערכו ברוב עם ובחגיגיות יתירה, ונהג בהן בכמה מנהגים שעוררו תשומת לב. ר׳ נח מהורודישץ ראה פעם את ר׳ אהרון במוצאי שבת כשהיה מזמר את הזמר „אליהו הנביא״, וכשהגיע לחרוז „אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום״ ראה שהוא ובנו ר׳ אשר נתנו ידם זה לזה תחת השולחן. והחסידים ראו בזה התלבשות אליהו הנביא בר׳ אהרון, שרצה לזכות את בנו.

בחגים, בשבועות ובשמחת־תורה היתה עלית רגל גדולה של חסידים לקרלין. וכן היו כינוסים גדולים בימי ראש השנה ויום הכיפורים. ר׳ אהרון לקח חלק בשמחת החסידים גם בזמרה וגם בריקודים, כי ראה מדריגה גבוהה גם בריקוד. בשירת הים ראה חזות הכל. לדבריו יש הכל בשירת הים, מה שהיה ומה שעתיד להיות וכל הגאולות וכל הענינים שצריך האדם — הכל נכלל בשירת הים.

החיבה לנגינה בקרלין וחסידיה באה כתוצאה מעבודת פיתוח שיטתית שהתחילה עוד בימי ר׳ אהרון הגדול, והגיעה למרום עוזה בימי ר׳ אהרון השני, שידע למשוך אליו גם מנגנים אחרים שאינם בני ברית קרלין ולהמריצם לתרום תרומות הגונות לנגינת השושלת. בהם הצטיינו שני מנגנים מפורסמים: ר׳ יוסילי מטאלנה ור׳ יעקב טלכנר מהחצר הקוידנובי.

ר׳ אהרון שינה לבסוף את מקום מגוריו ועבר לסטולין, הבירה השניה של השושלת, שגם לזכותה יש לזקוף חלק גדול בפיתוח נגינת השושלת, ובה קבע את מגוריו עד יומו האחרון.

ו. ר׳ אשר השני (תקפ״ז—תרל״ג)

ר׳ אהרון השני זכה לאריכות ימים ולשיגשוג השושלת וערכיה. אך בנו יורש כסאו, ר׳ אשר השני, מת שנה אחת אחרי מות אביו, בהיותו בן מ״ו. רק שנה אחת ניהל את השושלת ברוח אביו. ואולם עוד בחיי אביו היה שקוע ראשו ורובו בחיי השושלת ופעל אתו יחד לביצורה ולקידומה. נראה שאביו הכשירו עוד בחייו למילוי התפקידים הרוחניים. ובשנים האחרונות לחייו היה בנו עובר לפני התיבה בימים הנוראים. ואין ספק שגם בהעלאת הנגינה הקרלינית לשיא פיסגתה בימי ר׳ אהרון השני יש לזקוף הרבה על חשבון בנו ר׳ אשר.

בתקופתו הקצרה לא חלו שינויים בחיי הנגינה, בהמשיכו את הקו שנקבע ע״י אביו, קו שהיה למופת בכל המובנים. ניגונים אחדים המושרים בפי החסידים נקראים על שמו של ר׳ אשר, בלי לדעת אם חוברו על ידו או שהושרו במסיבותיו או מפיו נקראו על שמו. אבל אין ספק שהוא נטה חסד למנגנים וליוצרים והנעים את שבתם בסטולין.

הניגון שמיחסים להקדוש ר׳ שלמה מקרלין (עיין למעלה) היה מושר בחצר קרלין בהזדמנויות שונות. ואילו ר׳ אשר השני היה שר בו בקביעות את „יה אכסוף״ במסיבת שלש סעודות.

ז. ה„ינוקא״ ר׳ ישראל מסטולין (תר״ל—תרפ״ב)

בן שלש היה ר׳ ישראל כשנתייתם מאביו, ועמו יחד הרגישה ביתמותה עדת חסידי קארלין־סטולין בהשארה ללא מנהיג. לשושלת נשקפה סכנת שיתוק, וחסידיה הכריזו על הנצר הרך לבית קרלין כעל צדיקם. היה זה מאורע חדש ורב בתולדות החסידות ששימש יסוד לשיחות בחסידות ומחוצה לה. ואף בחוגי המשכילים הרבו לטפל בדבר. בגלל גילו הרך הכתירו את הצדיק־הילד בשם „ינוקא״.

כשגדל, ידע בחושו האירגוני ובאישיותו רבת המרץ לחשל את ארגון החסידים ולהוסיף לו אונים. הוא קבע את מושבו בסטולין, השתדל להמשיך במסורת השושלת. ביתו התמיד להיות מקום כינוס לחסידי קרלין, וביחוד בימי השבתות והחגים, שהיו מלווים בצלילי הניגונים היפים שחותם קרלין טבוע בהם. מלבד גדולתו בתורה ובחסידות רכש לו שם בידיעות עולמיות כלליות והתמצא במקצוע הנגינה. הוא ידע לנגן יפה בכינור, והיה בעל שמיעה מצוינת בנגינה, עד שידע להבחין ברבע טון. בשל מחלתו היה נוסע לעתים קרובות לנאות הרחצה בארצות המערב, ששם מנגנות תזמורות בשדרות הטיול ממיטב יצירות הנגינה להנאתם של האורחים. פעם בשבתו בגן הקשיב לנגינת התזמורות ופתאום ניתר ממקומו, כי אחד מחברי התזמורות השמיע טון בלתי נכון, והמנצח הודה לפניו על כך.

גדולתה של הנגינה עמדה בעצם עוזה גם בחצר ר׳ ישראל. בעצמו אמנם לא חיבר ניגונים, אבל ידע למשוך לחצרו את הכוחות הלחניים הטובים ביותר. כוחו היה גדול בהשפעה והשתדל לנצל השפעתו בעיקר על יודעי ניגון ולמשכם לחצרו.

חסיד קרליני אחד, בצלאל בוקצין מטורוב, היה בעל ידיעות מסוימות בחכמת הנגינה. והנה חשקה נפשו להשתלם בנגינה ונסע לפטרבורג, שם ביקר בערבים בבתי האופירות ובהצגות מוסיקליות ושמע שעורים בנגינה מפי פרופסור, והוא עצמו התפרנס משעורים בנגינה. לאט לאט התרחק מהחסידות ומקרלין והקשרים נותקו. הוריו לא נתנו דמי לר׳ ישראל. ופעם ביומא דפגרא, כשבצלאל ביקר בבית הוריו בטורוב, שלח אליו ר׳ ישראל שליח והזמינו לשיחה. מקודם סירב ללכת, ורק אחרי הפצרות מרובות של הוריו נענה. הוא נסע לסטולין ור׳ ישראל התיחד אתו כחצי שעה. החסידים שנוכחו בבית הצדיק, שידעו את מטרת הביקור, חכו בכיליון עינים לתוצאות השיחה. שמעו הד קולות מבפנים, ולבסוף שמעו את שניהם משתתפים בשירת ניגון חדש מפרי יצירותיו של בצלאל. ואמנם בצלאל חזר בו מדעותיו המוטעות ונעשה חסיד אדוק של ר׳ ישראל, ואף היה אחד הספקים הראשיים של ניגוני סטולין.

יעקב טלכנר היה מזמר משותף לשני חצרות אדמו״רים: לחצר קוידנוב ולחצר סטולין, שלשניהם יש ניב משותף באופן יחסי בנגינה, ורב חלקו הניגוני בניגוני סטולין. הוא לא הצטיין בקול ערב ולא ידע את כתב התוים. אבל רב היה כוחו בליחון, ולניגוניו יצא שם טוב. הוא עצמו נעשה לאישיות אגדתית בקרב החסידים.

מספרים, שכשחלה את מחלתו שממנה לא קם, שכב בבית החולים במינסק. בימי מחלתו עסק בחיבור ניגונים, וכשראה שקיצו הולך וקרב התחיל לומר וידוי בניגון לירי מזעזע. הרופא חש להביא מומחים בנגינה היודעים לרשום בכתב התוים. האנשים רשמוהו בכתב התוים, והרופא שלח את התוים לר׳ ישראל, בצירוף הערה, שלדעת המומחים אין הניגון נופל במאומה מניגון היגון הידוע של שופין.

ר׳ יוסלה טלנר שישיבת קבע היתה לו מקודם אצל ר׳ דוד מטאלנה ואחר ברחמיסטריבקה אצל אחיו ר׳ יוחננ׳צ׳ה, אצל אף הוא מפרי רוחו ניגונים לחצר סטולין. ר׳ יוסלה היה בעל יניקה בלתי פוסקת מאיתערותא דלעילא, ועליו היו אומרים, שבלעדיו לא היו חצרות הצדיקים בטלנה וברחמיסטריבקה מגיעים למה שהיו. ניגוניו הצטיינו בעוז הדביקות ושמחת הביטחון, והם נפוצו בכל רחבי החסידות שבאוקראינה ומחוצה לה, כי סגולה היתה לניגוניו שהיו לומדים אותם חיש מהר. ניגוניו אמנם לא התאימו בכל לטעם הניגון הקרליני, אבל הקרלינים ידעו כבר להלבישם את הצורה המיוחדת להם ולהפכם לניגונים קרליניים ממש. בן שמונים היה במותו מות קדושים בידי הפורעים בעיר נובומירגורוד בח׳ אייר תרע״ט.

גורל דומה נחרץ על ר׳ צדוק זמדוויס מברזניצה, חסיד „בית אהרון״, שנהרג בידי פולנים בהכנסם לקרלין בשנת 1920, והוא, מהמנגנים הטובים ביותר בחצר הרבי, היה אז באמצע זמרת ניגונו.

הנגינה בכלי זמר תפשה בקרלין ובסטולין מקום יותר מבחצרות אחרים. ר׳ אהרון השני ניגן בחליל ואילו ר׳ ישראל ניגן בכנור, ויחד עם ארבעת בניו ניגן ברביעיה, ולפעמים גם בחמישיה מהנגינה הקלסית וניגוני החסידים. הרביעיה הורכבה משני כנורות, כנורן (ויולונצ׳ל) ואלטו. על פי רוב היו מנגנים רק במוצאי שבתות. כתב תוי הנגינה לא היה זר להם.

על חסידי ה„ינוקא״ נמנה ר׳ פסח קולקר, כנר מפורסם בכל הסביבה, שהוזמן לנגן בחתונות ובמסיבות של אמידים ומכובדים.

התקרבותו לחצר עוררה רוגז ודאגה אצל ה„כלי־זמרים" המקומיים בסטולין, שראו בו ובנגינתו הערבה כיורד לחייהם, והם עשו במיטב יכולתם להרחיקו משם. כשבא לחתונות בת ה„רבי", מרים, נגנב ממנו כנורו יקר הערך, ששמר עליו תמיד כעל אוצר יקר, ורק הודות לדרישתו הנמרצת של הצדיק מהמנגנים, החזירו לו את הכנור.

מקום נכבד תפש בחצר סטולין המנגן ר' ישראל יהודה קולא, שו"ב מקוברין, המחונן בקול טנור יפה ונעים. ור' יוסיל הורודוקר, המחפש אחרי ניגונים נאים וביטויים בולטים המעוררים תשומת־לב, ואף שאינו יודע תוי נגינה, כחו גדול בנגינה ומשפיע רב טוב לשושלת קרלין.

בכל לילי השבתות ומוצאי שבתות היו החסידים מתיחדים עם רבם בבית הכנסת שלו, סועדים יחד וממזגים את קולותיהם בהשמעת ניגוני קרלין המסורתיים, או שעושים אזניהם כאפרכסת לשמוע ניגונים חדשים ויפים מפי לחניהם, וחלל האולם היה מלא צלילים. במצב רוח זה המלא שירה ושמחה היו החסידים מתפשטים מדאגות הגשמיות ונמשכים לעולם האצילות.

בימים הנוראים רב ביותר קהל המבקרים בבית הרבי, שנהרו מרחוק ומקרוב. ועל כולם עלה חג שמחת תורה שהיה לחג עממי במלוא מובן המלה. החג הזדהה כולו עם שירה וריקודים. בו הושמעו הניגונים הישנים והחדשים במלוא השפע.

עד הגיעו לגיל הארבעים לא היה ר' ישראל עובר לפני התיבה. תפילות הימים הנוראים היו ל„חזקה" לשני הש"צים — ר' יוסיל יונה'ס ור' עקיבא שוחט, שניהם מסטולין, שחילקו ביניהם את התפילות הראשיות של שחרית ומוסף, והם הקפידו על שמירת נוסח התפילה המסורתי והנעימות של „בית אהרון". תפילתם היתה ידועה לשבח גם מחוץ לסטולין, וגם ממקומות רחוקים באו לימים הנוראים לסטולין במטרה לשמוע את תפילתם הנעימה והסוערת. רק בי"ג שנות חייו האחרונות עבר ר' ישראל לפני התיבה בתפילת מוסף בימים הנוראים כזקן ורגיל.

*

חסידי קרלין—סטולין מצאו להם אחיזה בערי הקודש של א"י עם העליות הגדולות של החסידים בראשות ר' מנדלי מויטבסק, ובמשך הזמן יסדו להם בית תפילה בטבריה, וגם בצפת. בירושלים יש להם שני בתי תפילה, בעיר העתיקה ובשכונת בית־ישראל העתיקה, וכן בתל־אביב, בהם שרים את ניגוני קארלין המסורתיים ומתפללים בסערה ובהתלהבות. אך מלבד זה שרים ניגוני לכת שלידתם בא"י וגוברת בהם ההשפעה המזרחית, בחלקה ערבית. ניגונים אלה מושרים עפי"ר בהילולא של ל"ג בעומר, מהם בולט ניגון שנקבע לשיר „בר יוחאי" הנפוץ מאד בארץ. ויש מהם שנועדו לתפקידים מיוחדים.

ויצוין בזה, שבנגינות ההורות והריקודים של החלוצים בארץ־ישראל יש לחסידי קרלין—סטולין חלק הגון. לא מוטיב אחד מהם נשלב לתוך המנגינות החדשות, ויש שהדביקות החסידית שבניגון הקרליני—סטוליני משתפכת בניגון רועה של הרועה העברי בארץ־ישראל. ההשפעה הקרלינית—סטולינית ניכרת איפוא יפה בניגון החדש ההולך ומתרקם בארץ. ויפה כיוונה החסידות להגביר לא רק את הגעגועים לעליה לא"י, אלא גם להחיות את הניגון היהודי בארץ מולדתו הקדומה.

מ. ש. גשורי

הניגון הקדוש

כשנפטר רב יעקב מבילוהוש, ה„נעים זמירות" של רבי ישראל, ה„ינוקא" מסטולין זצוק"ל, ירדה עצבות על קהל עדת ישראל, פסקה רינה, שבת משוש.

לימים נזדמן הרבי מסטולין אל הרבי מקוידנוב לשמחת בר־מצוה, וכששמע שם את ה„קשר תפלין" מפי המשורר הקוידנובי רב יעקב מטיליחן — נקשרה נפשו בנפשו.

פתח הרבי מסטולין ואמר:

— הרבי מקוידנוב, כלי נאה נפל בחלקכם, וכיון שהכלי שלי נשבר, לא עליכם, אולי תעשו עמנו חסד ותשאילו לנו את שלכם עד עת מצוא?

ענה הרבי מקוידנוב ואמר:

— הרבי מסטולין, הרביתם לשאול. ואנו מה נעשה בלי ה„נעים זמירות" שלנו? אך, כיון שבאתם בצל קורתנו, אין מסרבין לאושפיזין קדישין. מל"ג בעומר עד אחרי הימים הנוראים ישכון רב יעקב במעון־קדשכם, וממחרת שמחת־תורה ועד ל"ג בעומר יעמוד על דוכנו אצלנו.

קיימו וקבלו.

ממחרת חג־הפסח היה רב יעקב מטיליחן מתחיל מכין עצמו לדרך ובל"ג בעומר מגיע לסטולין. זו דרכו וזה מנהגו מימים־ימימה.

ובסטולין ב„חצר"־הקודש הקצו לרב יעקב את הדיוטה דלתתא, המתקריא „זימליאנקה", שם היה מתבודד ומתיחד עם נפשו וממשיך על עצמו אתערותא דלעילא ופסוקי־דזמרה.

ושלושה משוררים העמיד לו הרבי מסטולין ללמוד את ניגוניו, לשננם ולהשמיעם בצוותא בפני קהל עדת ישראל בבית־הכנסת הגדול. ניגון אחד לחג־השבועות: „יה אלי וגואלי, אתיצבה לקראתך", וניגון שני לראש־השנה: „היום הרת עולם".

והמשוררים הם: רב נטע בר' אשר מבילוהוש, רב מיכל זינגר ור' יצחק שמש — שלשה אברכים מפרחי החסידים, שקולם ערב ופרקם נאה.

וכך דרכם בקודש:

רב יעקב מתרוצץ בחדרו אנה ואנה, מפזז ומכרכר, מצפצף ומהגה, בחינת כל עצמותיו תאמרנה — יה אלי.

ובנוח עליו הרוח, יקרא לרב נטע בר' אשר וישיר לפניו בית ראשון. ר' יעקב ישיר בקול דממה דקה ור' נטע יעננו בקול.

ובנוח עליו הרוח יקרא לר' מיכל זינגר וישיר לפניו בית שני. ר' יעקב ישיר בקול דממה דקה ור' מיכל יעננו בקול.

ובנוח עליו הרוח יקרא לר' יצחק שמש וישיר לפניו בית שלישי. ר' יעקב ישיר בקול דממה דקה ור' יצחק יעננו בקול.

אז יקרא ר' יעקב לשלושת מרעיו, לר' נטע ברב אשר, לר' מיכל ולר' יצחק ובצוותא ישירו את כל שלושת הבתים, וקול השירה בוקע ממעמקים ועולה למעלה.

וכשהרבי שומע את קול השירה בצוותא, הוא יורד ממרומיו וכנורו בידו, מצטרף אל הקבוצה הרוננת. הם מרננים והרבי מלווה בכנור, וחלל האויר מלא רנן וזמר, כל הנשמה תהלל יה.

זו דרכם בקודש מימים־ימימה. ניגון של „יה אלי" לחג־השבועות ו„היום הרת עולם" לימים נוראים — שני ניגונים לשנה. חדשים לרגלים.

בקיץ שנת תר"ס... צלחה הרוח על ר' יעקב ומ„הוד שבהוד" עד „מלכות שבמלכות" חיבר את שני הניגונים לחג־השבועות ולראש־השנה גם יחד: „אתיצבה" ו„היום הרת עולם". חיבר ותיקן, שנה ושילש, ר' יעקב שר ושלושת מרעיו בזמר מזמרים, והרבי מלווה אותם בכנור, וחלל חצר הקודש מלא שירה. כל הנשמה תהלל יה.

ובחג־השבועות נתכנסו ובאו מקרוב ומרחוק לבית־הכנסת הגדול לשמוע אל התפילה ואל הרינה, ברון יחד ר' יעקב ושלושת המשוררים את הניגון של „יה אלי וגואלי, אתיצבה לקראתך".

ה„רבי" יושב במסיבו ליד ארון־הקודש והפמליא שלו לשמאלו, ועיני כל המתפללים נשואות אל האלמימר שבתווך, אל ר' יעקב ומרעיו.

הושלך הס בבית־הכנסת, והנה נשמע קולו של ה„רבי":

— ר' יעקב, ראה נא שלא תבלבל את היוצרות!

רחש של תמיהה עבר בין המתפללים, ולמרבה התמהון פתח ר' יעקב את תפילת „יה אלי" — ושלושת מרעיו החרו־החזיקו אחריו — בניגון של „היום הרת עולם".

— נכשלת, ר' יעקב — קרא ה„רבי" ממושבו, אך קולו נבלע בהמית העדה הרוגשת, וספק הגיע, ספק לא הגיע לאזני ר' יעקב ומרעיו, שהמשיכו לשיר את ה„אתיצבה" המלכותי בנעימה חרדה של „היום הרת עולם".

עצבות ירדה על קהל עדת ישראל בביהכ"נ הגדול ויהי הדבר בעיניהם כאות מבשר רעה.

לא היו ימים מועטים ור' יעקב חלה את חליו והובל לבית־החולים שבמינסק.
ורב יעקב ב"ר יששכר, זכר חסידים לברכה, שעשה אז לרגל עסקיו במינסק, נצטווה ע"י ה„רבי" לשים עין על החולה, לתמכו ולסעדו ולעשות את רצונו.

ור' יעקב בר' יששכר לא סר מעל החולה, תמכו וסעדו כיד־הנגידים הטובה עליו, אך ללא הועיל. מצבו של החולה הלך ורע מיום ליום, כחותיו עזבוהו, לא ביקש ולא שאל דבר, רק שפתיו נעות וקולו לא ישמע.

לפתע התאושש על ערש־הדוי, ובקול דממה דקה שר את ה„אתיצבה" בניגון הנכון, המלכותי. ויצאה נשמתו בקדושה ובטהרה.

ובראש־השנה שרו בביהכ"נ הגדול בסטולין את „היום הרת עולם" בניגון המלכותי של „יה אלי וגואלי אתיצבה לקראתך" וכל עדת ישראל מתפללים ושרים בדחילו ורחימו.

וקראו לניגון זה „הניגון הקדוש".

הובא לדפוס ע"י ה' יוחנן בן ישראל־בנימין ע"ה ב"ר יעקב מבילוהוש ז"ל, מפי ה' יהודה בר' נח קשטן ע"ה, ששמע מפי ר' יעקב בר' יששכר ז"ל.

י. בן־זכאי

חילוף-משמרות בחצר ה„רבי"

והעיר סטולין אבלה... פנה זיוה פנה אורה. נסתלק ה„ינוקא". אבלה הרבנית האלמנה, אבלים הבנים שנתיתמו, אבלים אנ"ש בכל מקום שהם, אבלים החסידים בערי־הקודש ירושלים, טבריה וצפת.

עברו שבעת ימי־האבל, שלמו השלושים והעיר סטולין נבוכה. נתכנסו ובאו זקני החסידים מקרוב ומרחוק לטכס עצה ולהחליט, מי ישב על כסאו של הנפטר הגדול ומי ימשיך את השושלת של החסידות הקארלינית־סטולינית.

נחלקו הדעות.

ול„ינוקא" ששה בנים וארבע בנות. חלק ה„ינוקא" מכבודו לששת בניו והעניק לכל אחד מהם סגולה מיוחדת: לר' אשר'קה — גבורה, לר' אהר'לה — חסד, לר' יעק'לה — הוד, לר' משה'לה — תפארת, לר' מלך'קה — נצח, ולר' יוחנ'צה — מלכות. לרוע המזל לא היה הכתר שלם וחסרה בו הספירה „יסוד".

שלושת הראשונים הלכו ערירים ולא היו כשרים לנשיאות, הצעיר ר' יוחנ'צה עודנו נער, עמדו איפוא לבחירה ר' משה'לה הקוזניצי ור' מלך'קה הזלטופולי (על שמות נשותיהם, שבאו מעיירות אלו).

ר' משה'לה היה מעורה במקום, מעורב עם הבריות, מקובל על רוב העדה ורצוי לכול, כנגידים כבעלי־בתים, כמשכילים כבעלי־מלאכה. חסיד עם חסידים ונוטה לציונים, מדבר עברית ותורם בסתר לקק"ל.

ור' מלך'קה חזר זה לא כבר מבית־חמיו בזלטופול, עניו וצנוע, לא חלק לו ולא נחלה בציבוריות המקומית, זולתי הגברדיה הישנה, עמודי־התווך של ה„חצר" — בית ר' ישראל'קה, שלדבריהם ידעו, ואולי התימרו לדעת, את כוונותיו של ה„ינוקא" זצ"ל, אם במפורש או ברמז, בהסתמכם על הצוואה הראשונה שנכתבה בעצם ידו של הנפטר ועל השינוי בצוואה השניה שנכתבה מפיו ונחתמה בחתימת ידו.

וזו לשון הצוואה הראשונה מיום ג' ב' טבת תרפ"א:

„הנני מייעץ את בני שלא יתערבו בעניני הקהילות, בעניני גשמיות בכלל ובפרט בדיני ממונות והרשות, כי נער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי מי שיוצא בשלום בלי בזיונות, חוץ מעניני תלמוד־תורה ומקוה.

והעיקר הגדול שלא להחניף לשום אדם בעולם, כי זה מביא כל פעם לידי פעולה הפוכה, כמאמר חז"ל: כל המחניף לסוף נופל בידו, וזה יהי לסימן למסתופפים בצלי למי מבני לפנות, הוא אשר לפניו לא יבוא כל חונף ולא ישא פני כל איש ולא ירבה בהשתדלות למשוך אחריו אנשים ולא יתעסק בעניני הרשות".

וזו לשון הצוואה השניה מיום ה', י"ב תמוז תרפ"א:

„...אמנם כן שהמצודה פרושה על כל החיים ובהיות כי זה כל האדם, אני מבקש ומזהיר לאנ"ש אשר לי לאחר מאה שנים, שלא יהי' ביניהם פירוד־לבבות מכת החנפים והצבועים, כי לפניו חנף לא יבוא ויהיו כולם באגודה אחת וזה יהי' להם לאות אמת אשר מי מבני שיח' שיהיו בו כל המידות הללו ולא יהי' מכת החנפים והצבועים וירחיק את עצמו מן השקר ולא יהי' מעורב בין חבורת חוברי חבר (ומה גם להציונים ולהמזרחים בפרט) כ"א חבר ליראי ד' ולא ילמד את בניו ואת בנותיו בבתי־הספר אפילו של עברים ולא יעשה שום השתדלות להתנשאות — זה יהי' להם לראש ולנשיא".

החלו בדיון ומיד הגיעו לחילוקי־דעות קשים. אנשי סטולין, רובם ככולם, עמדו לצדו של ר׳ משה׳לה, ולעומתם זקני החסידים בסטולין ומחוצה לה — על צד ר׳ מלך׳קה. ונתפלג בית־אהרון לשנים — ר׳ משה׳לה בסטולין ור׳ מלך׳קה בקארלין, מקור־מחצבתה של השושלת. ולא חסרו מחלוקת וריב ומדנים שהתלקחו במחנה החסידי ובחצר עצמה. הרבי שמר אמונים לרבנית ברכה־שיינדל, יולדת העשרה, וציוה לה את ביתו בסארני, וכל זמן שתרצה לישב בסטולין — את כל החדרים אשר גרו בהם, היינו: הטרקלין, חדר־המיטות, חדר־האורחים, האולם, הסוכה והפרוזדור.

נשארה הרבנית גרה בחדריה, זכר לימי־תפארתה מקדם, והרבי ר׳ משה׳לה עבר לבית חדש שהוקם בשבילו במיוחד ליד בית־המדרש, מול בית הרב דמתא — ר׳ אשר פיאלקוב.

נסתיימה המחלוקת על כסא־הנשיאות והתחילה התדיינות על בית־הכנסת של ה„רבי" (ה„שטיבל"). ר׳ משה׳לה וסיעתו טוענים שבית־הכנסת נבנה ע"י בעלי־הבתים בסטולין והוא בחזקת נכס עירוני השייך לקהילה המקומית וממילא לרבי, ור׳ אלימלך׳קה וסיעתו טוענים לעומתם שבית־הכנסת נבנה בתרומותיהם של אנ"ש בכל אתר ואתר והוא קנינם של כל אנ"ש בכל מקום שהם.

התדיינות זו נמשכה כעשר שנים, הסכסוך הובא לפני הערכאות והדי הבירור המשפטי עד ירושלים הגיעו. נגבו עדויות לפני הרבנים דעיה"ק ודברי העדויות אושרו ע"י בית־הדין בירושלים ונשלחו לערכאות בחו"ל. בסכסוך זה עמדה הרבנית הזקנה ואתה הבן ר׳ אשר׳קה ושאר הבנים לימינו של ר׳ אלימלך׳קה, אלא שמחוסר הוכחות משפטיות פסקו הערכאות לטובת ר׳ משה׳לה וחסידיו.

נוכח מצב זה פרשו חסידי קארלין שבסטולין וקבעו לעצמם „מנין" באחד מחדרי ה„רבי" והתפללו בפני עצמם.

במכתב מיום ג׳ פ׳ „לך" שנת תרצ"א מפלוטניצה אל אחד מזקני החסידים בירושלים, כותב ר׳ אשר׳קה בענין זה:

„שורהט"ב לידידי החסיד הישיש נאמן בית אבותינו הק׳ ז"ל מ"ר ישראל בנימין נ"י. אחדשה"ט. מכתבו בצירוף הדוקומנט נתקבל לנכון, אך מחמת החג נתאחרה תשובתי עד כה. גודל ת"ח לו ולר׳ יעקב־יצחק נ"י טייטלבוים, ור׳ יצחק נ"י שוורץ על השתדלותם ועזרתם לכם. השי"ת יעזור לכם בכל הטוב ומלוא חפנים נחת.

מצב המשפט קשה להגיד. האדבוקט אומר שעדי־השקר מקלקלים מאחר שאין לנו די דוקומנטין ברורים, באיזה אופן נוכל להראות שעדיהם עדי־שקר המה ויפיחו כזב, ובכן צריכים סיעתא דשמיא שיבורר האמת ויצאו בקלון. אין לתאר חילול־השם והבזיונות שעושים בפרט ובכלל לנו ולאבותינו הק׳ אשר בארץ המה.

יושב אני כעת בפלוטניצה ופה ג"כ עשו צד שלהם ומחלוקת עם הכאות בשבת בהשטיבל שלנו. ה׳ יודע מה יהי׳ מזה לימים הבאים. השי"ת יעזור בגמר הענין לטוב כראוי.

ממני ידידו דו"שוט כה"י בשונ"ח אשר בהר"הצ הר"ר ישראל ז"ל".

תוצאות מעציבות היו לחילוקי־הדעות מסביב ל„חצר" עקב חילוף־המשמרות. והנה באה השואה הגדולה על בית־ישראל כולו בתפוצות והביאה קץ גם למחלוקת זו.

י. בנימיני

דמויות

ר׳ אשר פיאלקוב רבה של סטולין

בדור האחרון נתברכה סטולין ברב־דמתא, שהיה אישיות בעל שעור־קומה ויקר־נפש — ר׳ אשר פיאלקוב ז״ל. הוא עלה על כסא הרבנות בעודו צעיר, בסוף המאה שחלפה, ונהל את עדתו עד לחורבנה של הקהילה. איש גדול בתורה וביראה, עסקן ישר־דרך ובעל תכונות נעלות, שימש ר׳ אשר יחידי בכתר רב העיירה והיה מקובל על כל החוגים במקום.

מוצאו של הרב — ממשפחת רבנים בפינסק. עוד בנעוריו הצטיין בידיעותיו העמוקות ובזכרונו הנפלא ושמו הלך לפניו כעילוי ולמדן מופלג בנגלה ובנסתר. ימים על שנים ישב על התורה ובא בכתובים עם גדולי דורו, ועוד בימים ההם העריכוהו כראוי לו. לא אחת נקרא הרב למקומות אחרים או שבאו אליו לקבל את חות דעתו והשקפתו. אהבת האמת בעומקה ובטהרתה היתה נר לרגליו ולא נשא פנים — ועל זה העריצוהו במיוחד בעיירה ומחוצה לה. גם נוצרים שהיה להם דין־ודברים עם יהודים היו דורשים מיריביהם : „בוא ונלך אל הרבי שלכם״, כי בטחו ביושרו וחלקו לו כבוד.

ר׳ אשר פיאלקוב היה בעל רגש דתי עמוק. בליל־הכיפורים היה מאריך באמירת „שיר היחוד״ בהתלהבות יתירה ובנוסחו המיוחד, ובליל שמחת־תורה, וכן בחגים אחרים, היה מרבה לשמוח ואף לרקוד ומגיע לידי התפעלות מתוך התרגשות בשמחת החג. את התורה ראה כתורת־חיים. בלי שהקל בשאלות כשרות וכיוצא בהן נקט את הכלל „התורה חסה על ממונם של ישראל״ ועל פיו נהג בפסקיו. תשומת־לב רבה הקדיש לענין מקואות, ומאחר שבבואו לעיירה מצא בה את בית־המרחץ והמקוה במצב רעוע — שם לבו לבניית בית־מרחץ עם מקוה חדש, ואמנם הצליח בכך.

איש טוב־לב ונדיב־רוח היה הרב ומרובים היו נפגעי הגורל והזמן שבא לעזרתם בצורות שונות. הנזקקים לסעד ידעו מראש כי הרב לא ישיב פניהם ריקם וכי יתענין בגורלם ובצרתם. ואכן רבים היו מעשיו הטובים של הרב בשטח זה.

בפרוס מלחמת־העולם הראשונה ובעטיין של הגזירות שניתכו אותו זמן על יהודי רוסיה, זרמו פליטים רבים דרך סטולין ונתעכבו גם בעיירה עצמה. התעורר הרב והצטרף לועד העזרה שנוסד בעיירה להקלת סבלם של העקורים, והיה אח״כ גם נציג המקום בועד הכל־רוסי לעזרת נפגעי המלחמה היהודים, שעשה בזמנו רבות ונצורות. ואם־כי לא היה איש־הדיבור, היה יוצא בראש משלחות, בשעת הצורך, ומרבה לטרוח לשם ביטולן של גזירות או ריכוכן.

עם היותו איש־הציבור היה נמנע מכיבודים ולא הראה נטיה לשום זרם מפלגתי. בכל־זאת על אף שמרנותו ודבקותו בדת, שמר יחס חיובי לתנועה הציונית, שמר ולא גילה. כן לא נתן יד לאדוקים שטענו נגד האפיקורסות שבציונים, הוקיר רגליו מ„אגודת־ישראל״ הלוחמת לדת. לקרנות הלאומיות היה נענה בעין יפה וברשימות תורמי קרן־היסוד היה שמו מופיע בראש (כשהיו מפרסמים את הרשימות בבית־המדרש, מקום תפילתו, היה מסתכל בהן בעברו לפניהן, קורא את

שמו ואינו מערער על כך, נראה שהדבר היה לרצונו והוסיף לתרום את תרומותיו). ציוני העיירה היו מידידיו, ובנותיו למדו בבית־הספר העברי „תרבות". בני הרב, משגדלו — היו לציונים, ובנו אהרון ובתו שרה נמנו עם הפעילים שבציוני העיירה, והדבר היה גלוי לעין כל.

בשטח הפעולה הציבורית נהג הרב בעקביות ומתוך שיקול־דעת, בהתיחסו לענין לפי התועלת שראה בדבר. הוא החשיב את המטרה והכנות שמגלים יוזמי המפעל ומבצעי הפעולה. אם מצא את המעשה רצוי ומועיל, עמד לצדו כחומה בצורה. הוא ידע גם להבחין ביחסם של העסקנים, אם אין להם פניות צדדיות הפוגעות בטוהר המפעל.

זכורה פעילותו בשעת הצורך להושיט עזרה לנפגעי שריפות ומסירותו לענין זה. זכור בית־המאפה של מצות לנצרכים שאורגן ע"י הציונים משך כמה שנים. נמצאו אז קנאים שריננו אחרי המפעל כפעולת נערים ונערות אפיקורסיים. לא כן הרב פיאלקוב. הוא העריך את התועלת שבדבר ואת התנדבות הנוער לעזרת הנצרכים, והיה בא לבדוק את הכשרות ואת הסדרים ומכוון

הרב אשר פיאלקוב מוביל את חתן בתו לחופה (ליד ביהמ"ד)

את מקבלי מעות־חטים לאפות שם את המצות. ראה הרב וקרא מעל הקירות בבית־המאפה את הסיסמאות הציוניות מן התנ"ך ואת הקופסה הכחולה לקבלת תרומות מהמבקרים — ולא ראה בכך כל פסול. בנות הרב נשלחו להיות בין העוזרות בבית־המאפה. והיה כשנוכחו המזלזלים ביחסו החיובי של הרב למפעל ציוני זה וחדלו מקיטרוגם, ואחדים נהפך לבם לתמוך בו.

הרב פיאלקוב הרבה לדאוג ל„תלמוד תורה" לבני־עניים. ידועה פעולתו בשטח זה בזמנים שונים, עד שעלה בידו לזכות את ה„תלמוד תורה" שבעיירה בבנין משלו. וכאן יצוין, שלאחר שהוסכם לבנות על המגרשים של עזבון ר' משה שקליאר בעיר־החדשה את ה„תלמוד תורה" ואת בית־הספר „תרבות", מצאו הציונים בנקל לשון הבנה משותפת עם הרב ועל ידו עם שאר העסקנים מצד ה„תלמוד תורה". וכשנתעוררה השאלה שמחוסר רשות מוסמכת מבחינה יורידית יש צורך לרשום את הבנינים על שמות אנשים פרטיים כנאמנים והדעות נתחלקו על שם מי לרשום רכוש זה, צידד הרב באותם העסקנים שחשבם לנאמנים ולכנים וביניהם אחד שעמד לעזוב

את העיירה לרגל עליתו לארץ־ישראל, ולפי הצעתו נרשם הרכוש על שמותיהם של הרב עצמו, יהושע משה מנקובסקי, ברוך גולמן ומרדכי אייזנברג.

בעת בניית בית־הספר „תרבות" הגדילו את שטח הבנין בניגוד לתכנית שנקבעה. לרגל שינוי זה חסרו חמרי־בנין ולא נזהרו מלהשתמש באי־אילו חמרים שנועדו לבניית ה„תלמוד תורה". נוכח מעשה זה נקראו עסקני הבנין של בית־הספר אל הרב לבירור (אגב, נמצאו גם בין עסקני בית־הספר מתנגדים לתכנית ההרחבה מחשש הסתבכות). והנה שמע הרב את טענות הצדדים והסכים לעמדת מקימי בית־הספר, שחשוב וכדאי להגדיל את בית־הספר וכי נאמנים עסקני „תרבות" שיחזירו מה שלקחו שעה שייתבעו לצרכי בנין ה„תלמוד תורה", שאף הוא מוסד חינוכי, ויחשב הדבר כגמילות־חסד, אלא יש לקבל ערבות לכך, כדרך העולם. החלטת הרב הפתיעה אותנו הציונים והעלתה את כבודו של הרב בעינינו, שכן ראינו בעמדתו יחס הוגן וישר — והתובעים נאלצו להשלים.

רבות פעל הרב ר' אשר פיאלקוב בעיירתנו וזכרו לא ימוש מקרבנו.

מ. אייזנברג

ר' ליב שקליאר

איש עניו, למדן ועושה חסד חי בסטולין באמצע המאה הי"ט, לערך (נפטר בשנת תרנ"א 1891) ור' ליב שקליאר שמו. ר' ליב נשא לו לאשה את חיה, היא חייצ'ה לבית ההורביצים מגזע של"ה הק'. בתקופה ההיא לא נמצאו עוד משפחות הורביץ ופרנקל בסטולין ור' ליב ואשתו היו הנצר היחיד שלהם שנשאר בעיירה. והיה ר' ליב בעל מידות תרומיות, איש אשכולות, חביב על הבריות, עניו מטבעו וישר בהליכותיו עם אלוהים ואדם, בעל נפש עדינה שהתמזגו בו תורה עם דרך ארץ ומעשים טובים.

בתקופה מסוימת בשנה, שהיה מבלה בביתו בסטולין, היה מקדיש את זמנו לתורה, בסמכו על אשתו — אשת החיל, ששלחה את ידה בעסקים ודאגה לצרכי הבית. את חידושיו בתורה היה רושם על הנייר (חלק מכתבי־ידו הנפלאים השתמרו אצל בנו משה ולבסוף עברו לנכדו אריה אבטיחי).

ר' ליב הכיר את העולם הגדול בשעת מסעותיו במרחקים. שימש כנאמן בליווי משלוחי עצים דרך נהרות מיערות פוליסיה לכרכים שמעבר לגבול. במקומות ביקוריו ניתן לו לראות עולם גדול וסואן, עולם זר לו ולרוחו, הווי חיים אחר. הציץ ולא נפגע, ונשאר נאמן לשרשו ולהשקפותיו. בשובו ממסעותיו נהג להביא ארגז מלא מתנות לכל בני משפחתו והיה שוקע בתורה וממשיך במעשיו הטובים. בעיירה הרבו לפנות לר' ליב לבקש עצה מפיו, וגם מפי אשתו חייצ'ה, שנחשבה לאשה חכמת לב ומרחיקה ראות.

ואף שר' ליב לא היה עשיר כלל וכלל, היה משתתף ברוחב לב בצרכי הצבור, פרס מלחמו לעני ודאג לזולתו. כמוהו כאשתו נהגו מידת הכנסת־אורחים ביד רחבה, ואת המידות הטובות האלה הנחילו לבניהם יונה־וולף ומשה ובנותיהם: רייזל, פריל, חוה וטייבל. מקום תפילתו ולימודיו היה בית־הכנסת של הפרנקלים, שבו התפללו בנוסח אשכנז, נוסח המתנגדים. עם זאת לא היה קנאי נגד החסידים כמתנגדים אחרים בימים ההם. וחייצ'ה אשתו, שהיתה חסידת האדמו"ר של ברזנה, היתה מאכסנת את ר' איציק'ל מברזנה בביתה.

בעל־מאמין חזק היה ר' ליב ולעת זקנתו ציפה תמיד לביאת הגואל. מרבה היה לדבר בגאולה

ובמשיח צדקנו. בשעות הפנאי היה יושב ליד ביתו כשהוא מעיין בספר ומחזיק מטה בידו. כששאלוהו, לשם מה המטה אשר בידו בכל עת תמיד — השיב: יום־יום אנו חוזרים ואומרים „אני מאמין בביאת המשיח" והוא עתיד להופיע בכל רגע, אם כן צריך יהודי להיות מוכן ללכת אחריו ולעלות לארץ־ישראל. והיה מוסיף: יהודים, היו נכונים, פעמי המשיח קרובים... ההיו דבריו של ר׳ ליב בטוי להמית הנפש ולבטחונו החזק בביאת המשיח, או שיש לראות בכך ראשית צמיחת האמונה ברעיון הלאום — בציונות, מי יודע?

ר׳ ליב נפטר בגיל 69. יום פטירתו של ר׳ ליב בסטולין היה יום אבל גדול, החנויות נסגרו והמון רב ליווהו למקום מנוחתו בבית־העלמין בסטולין.

מפי המורה אלתר מוצ׳ניק

ר׳ וולף העיוור

מאמצע המאה שחלפה ועד 1907 חי בסטולין יהודי עני גבה־קומה, ר׳ וולף שמו. פעם או פעמיים בשבוע היה ר׳ וולף חוזר על הפתחים ובידו מקל גדול. הילדים כינוהו משום־מה „וולף המשוגע", אף על פי שלא נראו בו סימנים של אדם בלתי שפוי. וחי לו האיש כל הימים בדחקות בסמטה בצד ה„בורקן", בירכתי העיירה עם בתו מלכה ששמרה עליו וטיפלה בו.

ר׳ וולף היה תלמיד־חכם ואיש צדיק ובחר לו למצוה להזכיר לקהל את מועד כניסת השבת. נוהג היה לעבור ברחובות בכל יום ו׳ לפנות ערב ולהכריז בקול רם: „ווייבער ליכט בענטשין" (כלומר: נשים לברכת הנרות). ולקולו המחריש־אזנים של ר׳ וולף היו החנויות נסגרות מיד. שעות רבות היה מבלה בתפילה בבית־המדרש ונזהר מכל שיחה. תפילתו היתה תמיד בהתלהבות יתירה. לא יפלא שרבים חשבו את ר׳ וולף לאדם מוזר החדור קנאה דתית, אך לא הכירוהו מקרוב ולא יכלו לבחון את הדבר. לעת זקנתו נפגעה ראייתו, אך מדרכו לא שינה.

הקטנים היו מקיפים אותו לפעמים בבית־המדרש והוא לא שם לב אליהם. המתפללים היו גוערים בקטנים ומרחיקים אותם, ור׳ וולף היה ממשיך בתפילתו בדבקות, כאילו אין הדבר נוגע לו כלל.

בכפר לוקי גרה אשה נדבנית, וקראו לה חוה לוקייר. היא נהגה לאפות חלות ולחם לשבת בשביל עניים והיתה שולחת עגלה עמוסה דגים וחלות לשבת לסטולין, ור׳ וולף טיפל בחלוקת ה„מתנות לאביונים" של חוה הנדיבה.

משנפטר ר׳ וולף בשנת תרס"ז ליווהו רבים לבית עולמו ודיברו בשבחו כדבר על צדיק נסתר.

א. א—חי

ר׳ בועז קוטלצ׳וק

שמו היה בועז קוטלצ׳וק, אך כינוהו „בועז קוליה" (קביים) על שום שקטע היה מנעוריו ונשען על קביים. רבים לא ידעו את שמו האמתי וכינוהו כנ"ל, או ע"פ אומנותו — בועז החייט. והיה האיש ישר ועניו, מקדם פני כל אדם בברכה לבבית, ודיבורו בנחת ובנועם כיאה לתלמיד־חכם.

ר׳ בועז היה ירא שמים ונמנה על עדת המתנגדים, אך מעולם לא הפליט דבר נגד „צדיק" של החסידים ולא שיתף עצמו לשיחה או פעולה נגדם אפילו בימי המריבות בין החסידים והמתנגדים בסטולין.

ואף שקשה היתה ההליכה על ר׳ בועז, לא פסח על תפילה בבית־הכנסת של המתנגדים, חוץ ממקרים שנפל למשכב. בין מנחה למעריב היה לומד בפני עצמו או בקהל ולא עזב את בית־הכנסת לפני סיימו את פרקי התהילים שנהג לקראם עפ״י הסדר. זהיר היה בכל ימי־צום, וכמצוה מיוחדת בחר לו את תפירת התכריכים לנפטרים בעיירה.

עני היה ר׳ בועז כל ימיו, כי דלה היתה פרנסתו. לקוחותיו הכפריים היו משלמים לו שכר עבודתו בקצת בולבוסין או מספר ביצים. ואם בכסף קיבל את שכרו, הרי נמוך היה השכר שניתן לו. ברוב ענותנותו לא העיז לבקש שכר גבוה. אמנם לא היה מהחייטים המפורסמים בעיירה, ולקוחותיו היהודים היו מעטים מאד, את העבודה ביצע בעצמו ללא עוזר ובדרך כלל הסתפק במועט. ר׳ בועז אהב לספר מקורות העבר ולהקשיב לסיפורי אחרים.

את בניו לימד בועז אומנות וכולם התפרנסו מיגיע כפיהם. אף הם היו כולם אנשים ישרי־לב ודומים בהרבה לאביהם וקיימו מצות כיבוד־אב בשלימות.

ר׳ בועז זכה לראות בני־בנים ונפטר בסטולין בגיל שבעים לערך.

טובה ורדי (גרבוז)

ר׳ יהושע אברהם ניידיץ׳

זכור יפה לכל בן סטולין בית הלבנים בעל 2 קומות בככר השוק הגדולה, שעליו התנוסס שלט ובו כתובת ברוסית: מסחר מכולת סיטוני גובסיי א. ניידיץ׳. משמע שר׳ יהושע־אברהם ניידיץ׳ סוחר היה, אולם למעשה לא התענין בבית־המסחר שנשא את שמו. תפקיד זה מילאה אשתו החרוצה צ י פ ה, שהתמחתה בבית־המסחר של אביה ר׳ אשר טנצמן עוד בילדותה. וכך היא היתה הסוחרת ולר׳ יהושע־אברהם בעלה היו ענינים אחרים להגות בהם, ולא סתם ענינים שעמדו ברומו של עולם, אלא דברים שעליהם העולם עומד — תורה ועבודה, והתורה היא שקבעה אצלו את העתים.

היה לו לר׳ יהושע־אברהם שיעור שלו בבית־המדרש שרבים החשיבוהו ובאו לשמעו מפיו, ומנין מיוחד שקראו לו „המנין של ר׳ יהושע־אברהם", וכל סדר חייו היה בלתי רגיל.

ר׳ יהושע־אברהם היה בנו של ר׳ יושה המלמד מטורוב, מופלג בתורה ובעל מאמין. הוא האמין שיקוימו דברי הנביא: עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וילדים משחקים ברחובותיה. וכל זמן שרחובות עיר קדשנו שוממים ועד שיבנה בית־המקדש על תלו — אנו באבלנו, ומשום־כך לא סייד את כל ביתו בסיד והניח מקום באחד הקירות בלתי מסויד לזכר החורבן. מתוך אמונה זו והלך־רוח עקבי, ומתוך דבקות עליונה בארץ הקודש היה משכים לתיקון חצות, לקונן על חורבן המקדש ועיר אלוהים, על שכינתא בגלותא ועל עם ישראל שהגלה מאדמתו, והוא מפוזר ומפורד. אחרי־כן ישב ללמוד עד תפילת שחרית. סיים את התפילה וחזר ללמוד ולעיין בספר. בשובו לביתו טעם פת־שחרית ולעתים הציץ לבית־מסחרו, אך לא התעכב שם ביותר. אחרי סעודת צהרים מיהר שוב לבית־המדרש לתפילת מנחה ושקע בלימודו. ניגון לימודו המיוחד היה משרה רוח של עצב רך. אחרי מעריב ישב ללמוד בביתו והתעמק בסוגיות עד שעה מאוחרת בלילה.

לעתים היה ר׳ יהושע־אברהם שוקע במחשבות וניכר בו פיזור הנפש, עד שנראה מוזר בעיני הבריות, ברם ידעו שהוא מרחף בעולמות עליונים ובים התלמוד והמדרש, וחלקו לו כבוד רב.

איש־אמת, צדיק ושלם בנפשו ובמעשיו היה ר׳ יהושע־אברהם, בעל לב טוב וידו פתוחה היתה למתן צדקה וסעד לכל מבקש. כשנתבקש לתרום למטרות ציוניות — תרם בנדיבות, והיו שאמרו עליו שהוא נוטה ל„מזרחי״.

בעסקי־ציבור לא התערב ר׳ יהושע־אברהם, ובמושב עסקנים לא ישב, ובהיותו חבר בחברות צדקה מקומיות לא הראה בהן כל פעילות. לא נתברך בבנים כ״א בבנות שהשיא אותן לחתנים למדנים, וגם הם היו קרובים לרוח הציונית.

בזכרוני נחקק מקרה אחד המציין את אפיו המיוחד של האיש: בבוקר אחד בסוף אדר שנת תר״פ נכנס ר׳ יהושע־אברהם לביתנו עם הטלית ותפילין תחת בית־שחיו ועתון בידו, כשהוא נסער ונרגש, ופנה אלי בשאלה אם הגיעו לציונים ידיעות מיוחדות על ההתנפלויות בארץ־ישראל ומלחמת הגבורה של יוסף טרומפלדור וחבריו. תוך שיחה הכריז: אם לדעתכם אוכל לעזור במשהו שם — הנני, שלחוני ואהיה עם המגינים על אדמת ישראל. הוא היה אז בן 62 וחלש בגופו, אבל אש קודש בערה בנשמתו.

ר׳ יהושע־אברהם נפטר בסטולין בגיל 68 בקיץ שנת תרפ״ה בשם טוב וזכר טוב.

מרדכי איזנברג

יהושע פרנקל

בנעוריו לא התבלט יהושע, היה נער שקט וצנוע שהתחנך בבית החסידי של ויטיה פרנקל סבתו. אביו משך אותו אל עסקי היערות שלו עוד בנעוריו. משבגר והתנועה הציונית התפתחה בעיירה, נכנס לאגודה המקומית. את ילדיו שלח לבית הספר „תרבות״. בימיו שונים היו אמצעי התעמולה להפצת הרעיון הציוני ומקורות הכספים לטובת הקרנות שאספו הציונים מן האוכלוסיה בסטולין. על מקורות ההכנסה נמנה המנין הציוני בשמחת תורה („דער ציוניסטישער מנין״), שהיה חשוב גם מבחינה חינוכית. למנין היו באים גם סתם ציונים וגם אוהדים שנמשכו לתנועה. הכנסת המנין היתה קודש לקק״ל. בשנת 1917 היינו מנותקים מהמרכז, העברת כספים היתה בלתי אפשרית, ערך הכסף ירד מיום ליום, החלטנו כהוראת שעה וללא תקדים, להקדיש את ההכנסות מה„מנין״ בשמחת־תורה לטובת בית־הספר „תרבות״ ו„בית־היתומים״. לפתע קם יהושע פרנקל, קיפל את טליתו והודיע שהוא עוזב את המנין, כי יש חילול הקודש בדבר. הכסף, טען, לא חשוב, העיקר שאתם מחללים ע״י החלטה זו את הרעיון. נכלמים ונדהמים עמדנו בפניו, כמו שנתפסנו בקלקלתנו. עכבנו את יהושע ואחרי שהרגענוהו הגענו לידי פשרה שסיפקה את שני הצדדים: בכסף התרומות ישתמשו זמנית לבנין בית הספר, ועל ידי כך יובטח ערכו של הכסף, ובהזדמנות הראשונה נעביר את הכסף לטובת הקק״ל. וכך היה.

לא זכה יהושע פרנקל לדרוך על אדמת ישראל, ורק בנו ושתי בנותיו חניכי בית־הספר „תרבות״ בסטולין עלו לפני השואה והם נמצאים בארץ.

מ. ברזלי

ר׳ גודל חזן

ר׳ גודל חזן היה חזן בבית המדרש של סטולין כל ימיו. בר־אוריין ופיקח; חריף ומבקר, בעל קול חזק ומנעים בתפילתו. לא היו בסטולין חזנים מהסוג המקובל בעולם אלא בעלי־תפילה, והוא, ר׳ גודל, מהמצויינים שבהם. מלבד חזנות עסק בכתיבת קניינים, כתובות, גיטין, וכו׳ אצל הרב דמתא. עני אך שמח תמיד בחלקו ויודע להתלוצץ ולהימצא בכל חוג וחברה.

בניו חוה וליבל היו מראשוני הציונים והמשכילים בסטולין. אם היה ר׳ גודל מרוצה מדרכי בתו ובנו לא ידוע, אך לא הפריע להם, ויש אומרים שנטה אחריהם. בנו יהושע, בחור חריף, אף הוא נמנה עם הציונים מילדותו, עבר אח״כ ללודז ולבסוף היגר לקנדה והוא שם מעסקני קהילתו.

ר׳ גודל נטה לשושלת הקוז׳יניצית ולא השלים עם חצר ה„רבי״ והיה נוהג קלות ראש לגבי ה„רבי״ ובניו. נתן יד לעסקי צדקה וחסד. היה טיפוס מיוחד וחי לו את חייו בשקט כל הימים.

ר. יעקב

ר׳ גודל חזן

ר׳ נפתלי ויסוצקי

ר׳ נפתלי ויסוצקי היה יהודי בעל תואר, איש ממולח שנמנה על המלמדים המתקדמים בסטולין. זכיתי להיות תלמידו.

כשמסרוני ל„חדרו״ של ר׳ נפתלי התנו אתו תנאי מפורש שמפאת חולשתי הגופנית לא יראה לי את נחת זרועו, והדבר היה בעתו. לא היה כלל בגדר סוד שמרבה היה להכות את תלמידיו על כל טעות בביאור המקרא או מעשה משובה.

מידתו זאת חיבבתהו על ההורים, אך לא על התלמידים. הללו חיל ורעדה אחזום בשמעם את שמו. הוא המציא שיטה חדישה בשינון טעמי המקרא. היה מעתיק את טעמי המקרא על פתקאות, טעם לפתקה, טעם לפתקה, ומחלק את הפתקאות לתלמידים לפני השיעור. בקבלו את הפתקה היה התלמיד מצווה לסלסל בגרונו לפי תו הנגינה, ואוי למי שנכשל בכך. ר׳ נפתלי היה מודד מידה כנגד מידה : אם הילד נכשל ב„מהפך פשטא" היה סופג מכף ידו הנוקשה של ר׳ נפתלי סנוקרת בשתי לחייו עד דם. אם ב„פזר" חטא הילד, היה הרבי תופסו באזנו ומנענעו נענועים ריתמיים בקצב המנגינה. ומעשה בתלמיד אחד, נחמנ׳קה שמו, בנו של הפרוון מרח׳ פינסק שנכשל ב„שלשלת". נחמנ׳קה היה ילד בריא, פרא אדם ושובב ומוראו על כל חבריו. בשמוע ר׳ נפתלי את ה„שלשלת" יוצאת מסורסת מפי נחמנ׳קה נתמלא חימה ; תפסו בשתי אזניו ובנסותו לחקות את ה„שלשלת" כדרכו, תלש חצי אזנו.

בנוח עליו הרוח היה ר׳ נפתלי מסביר פנים לתלמידים ומבאר את המקרא דרך משל במילתא דבדיחותא, כדי לסבר את האוזן.

אנכי הייתי „יודע נגן" ולא נכשלתי בסילסול. פעם כשרוחי היתה טובה עלי אמרתי ללמוד בשלוה וליהנות מתנודות כפיו של ר׳ נפתלי (על גבם של חברי). קפץ עלי רוגזו של הנביא. עמדנו בספר ישעיהו. התרשמתי ממהפכנותו של בן־אמוץ, שהעיז לזלזל בחובת זבחים ולהטיף למוסריות, לדברים שבלב ולמצוות שבין אדם לחברו. כאילו רוח רעננה נשבה ממרום ובישרה את אחרית הימים. כשהגעתי לפסוק „קו לקו, צו לצו, זעיר שם זעיר שם" נעלמה מפי הלכה והתקשיתי לכוון לפרוש המלים. ר׳ נפתלי, נראה, לא התלהב מגישתו הליבראלית של הנביא לענין הזבחים, ובשמעו מפי גמגום זעיר פה וזעיר שם, הרים את ידו הימנית וסטר לי בכל כוחו על פני במתכונת „מהפך פשטא". מעצמת המכה קבלתי שטף דם והתעלפתי מרוב פחד. בשוב אלי רוחי ראיתי את ר׳ נפתלי עומד על ידי ומשביעני לא להוציא הגה מפי על המקרה. ואם אֲמרה את פיו ישלם לי כהנה וכהנה.

ונאמר האמת : ר׳ נפתלי נחשב בזמנו למלמד הטוב בעיירה. רוב הנערים בני דורי עברו תחת ידו ב„חדרו" וזכור להם רבם־מורם לברכה.

חיים גלוברמן

יעקב מנקה ארובות

הכירו בסטולין יפה את ר׳ יעקב, מנקה־הארובות היחידי בעיירה. היה זה יהודי גבה־קומה, שזקנו אדום וארוך, בעל גוף וטוב־לב.

שלושה תפקידים היו לו לר׳ יעקב : מנקה הארובות של העיירה, שמש בית־התפילה של המתנגדים ומעורר לאמירת תהילים, ואת שלשתם מילא תמיד באמונה על צד היותר טוב. ניקה ר׳ יעקב את הארובות ובטחו בו וסמכו עליו. את בית־התפילה שלו החזיק בסדר מופתי ואת צאן עדתו היה משכים להעיר עוד לפני הזמן לאמירת תהילים, כמנהג עיירות ישראל בגולה. לא היה צורך להזמין את ר׳ יעקב לנקות את הארובה. הוא היה מופיע בעצמו ועושה את שליחותו במועד, כיאות לבעל־בית אחראי והיה מקבל פרוטות זעומות בשכרו.

באזני אנשי סטולין מצלצלת עד היום קריאתו הצרודה של ר׳ יעקב בלילות שבת וחג : „ישראל עם קדושים, קומו, קומו לעבודת הבורא, כי לכך נוצרת", וחוזר חלילה, במנגינתו המונו־טונית הקבועה משנים.

אדם פשוט היה, אך ידע לכבד את הלמדנים, נהג להקשיב לשיעור של פרשת השבוע והרבה בקריאת תהילים בבית־הכנסת ובדאגה לעניי חוץ.

ר׳ יעקב מת זקן ושבע ימים בגיל שמונים לערך.

א. אריה

לייב גלזר

רק מעטים ידעוהו בשמו, כי קראו לו לייבל מאירל׳ס — זה שמו בסטולין כל השנים, וכל בני העיירה למקטון ועד גדול הכירוהו. יהודי בעל גוף, קומתו למטה מבינונית, תוסס ומתלהב, חסיד נלהב של הרבי, בעל תפילה להפליא בנוסח סטולין. לעתים הגיעה התלהבותו ודבקותו כדי פראות ובתנועותיו דומה היה בהרבה לחסידי סטולין וקארלין בירושלים. לייבלה היה אדוק קיצוני וקנאי, לא ידע פשרות והתיחס בביטול לכל חיי סביבתו, ביטל את הכל במחשבה ובפועל.

עפ״י מוצאו היה לייבלה בנו של ר׳ מאיר׳ל, שהיה מלמד דרדקי, יהודי תם וישר בהליכותיו כל ימיו. בהיות לייבלה נער, היה עוזר לאביו ב„חדר״, חוזר עם הילדים על קריאה מתוך הסידור ומשגיח עליהם. עד שהגיע שעתו להתיצב לצבא ונלקח לשרת כחייל בצבא הצאר הרוסי. ימים קשים באו ללייבלה, תקופה מרה בחייו, כי בלבו בז להם לגויים ולמפקדיו הערלים ולא הסכים לאכול מתמחוי הצבא והיה ניזון מאוכל יבש או שרעב בכלל, ובגלל התנהגותו המוזרה הולקה לא אחת ונענש ע״י הממונים עליו וכמעט שנעשה בעל מום, אך לא נכנע ועמד בעקשנותו. ומאחר שהיה בריא בגופו, לא ראו הממונים עליו יסוד לשחררו מהשירות. בכל אופן לייבלה לא הוסיף כבוד לחייל היהודי במחנה אך נשא את סבלו משך שלוש שנות שירותו עד שחזר לביתו.

לייבלה נעשה אופה, אך עיקר העבודה במאפיתו הוטל על שכם אשתו, שהיתה מטופלת בבנים ובבנות וחייה היו קשים למדי.

בכל מוצאי שבת קודש היה לייבלה חובש את ה„שטריימל״ שלו, מגיף את תריסי החלונות ועורך „אליהו׳ס״, כלומר זמירות אליהו בדבקות ובהתלהבות יתרה, מעשה צדיקים ונסתרים. קהל אנשים היו מתאספים ליד דירתו להציץ דרך סדקי התריסים, להתבונן במעשיו ובתנועותיו המוזרים ולהקשיב לאמרותיו ולשירתו. בשמחת־תורה היה מכנס את נערי העיירה, צועד בראשם ומכריז „צאן קדשים... מה...״ תוך חזרה על הפסוק היה עוצם את עיניו ועושה העוויות משונות. הלהקה המלווה אותו חוזרת בצחוק ובצהלה על קריאותיו, ולייבלה נהנה ושמח.

עני היה לייבלה, אך שמח בחלקו ואוהב לשמוח, — זה היה אחד מיסודות החסידות שלו. שעות רבות משעות היום היה מבלה ב„שטיבל״ והרבה לעבור לפני התיבה, ושם לו בין החסידים. את הציונים היה מבטל ורואה בהם אפיקורסים ולא הבחין ביניהם לבין מפלגות אחרות.

מהגיוס למלחמת העולם הראשונה שוחרר לייבלה, מהפרעות שנפלו בחלקה של סטולין אחרי המלחמה יצא בשלום, אך סופו היה כסופם של כל בני קהילת סטולין שהושמדו ע״י הנאצים ומקום מנוחתו בקבר האחים הגדול שבססטין.

צבי פצ׳ניק

זאלקה החזן

עני ואביון היה זאלקה, ומטופל במשפחה גדולה. שנים היו מקורות פרנסתו: חנוונות וחזנות. שניהם גם יחד לא סיפקו לו ולב״ב אלא לחם צר ומים לחץ, ולכן היה מרבה לחפש „גמילות חסדים״ והלוואות חדשים לבקרים.

יום יום ראינוהו מסובב ע״י חנות המכולת שלו הריקה מאדם, פניו זועפים, זקנו האדמדם פרוע, תלבשתו מרושלת וארשת פניו אומרת רצינות. ברור היה שלא שם היה מקומו הנכון. כשנזדמנת לחנותו ביום ה׳ בשבוע, למשל, יום הקניות לכבוד שבת, לא מצאת אצלו כלום חוץ מקנמון. וכשפניתי מאוכזב לצדדין, להסתכל במה בכל זאת ממולאות כל האצטבאות עד אפס מקום, נוכחתי לדעת שתפושות הן בעיקר בקופסאות של סיגריות מכל הפירמות שבעולם — ריקות כמובן, וכן הרבה קופסאות ריקות של תה ויסוצקי.

פעמים מספר ניסה להעתיק את חנותו ממקום למקום, בחינת משנה מקום משנה מזל. אבל הכל היה לשווא. באור אחר לגמרי הופיע זאלקה בפרנסתו השניה, ליד דוכן החזנים. קומתו מזדקפת בבת אחת וחיוך עליז עולה על שפתותיו. זקנו מסורק ותלבשתו כהלכה. וכולו אומר גאון ותפארת.

לשיא אשרו היה מגיע בימי החגים הלאומיים הפולניים. אז היה מתיצב על הבימה בבית הכנסת הגדול, כשלצדיו הרב בכבודו ובעצמו, נכבדי העדה, באי כח השלטונות האזרחיים והצבא בבגדי השרד שלהם. אז היה זאלקה שוכח כליל את טרדותיו ודאגותיו, ואחרי ברכת הנותן תשועה למלכים כשהיה עושה „מי שברך״ למארשאל המדינה היה מסיים ברוב התלהבות חזנית: „הוא יברך את המארשאלק יוזף פילסודסקי עם כל ישראל א ח י ו ונאמר אמן״. ויש אשר בהלוית „פריץ״ בעל אחוזה יופיע זאלקה עם קבוצת בעלי בתים מ„פני״ העיר, ובעבור ההלויה ליד בית הכנסת הגדול פותח זאלקה ב„אל מלא רחמים״ קורע לב עד שעיני הגויים זולגות דמעות. אך ימי האושר האמיתיים לזאלקה היו „הימים הנוראים״, כי אז ניתנה לו האפשרות לסלסל ניגונים כאוות נפשו. ובשעת תפילת „יזכור״ בקע לשחקים קולו המלא תוגה ודמעות. רטט עובר בקהל והדי ה„אל מלא רחמים״ שלו נחרתים עמוק בלב השומעים.

בית הכנסת הגדול חרב. זאלקה החזן איננו עוד. לקבר ישראל לא הובא. במקום קבורתו לא נשמע „אל מלא רחמים״.

יצחק זרחוביץ

ר׳ ברל פרנקל

מחשובי בעלי הבתים בסטולין, נגידיה ודבריה. איש גבה־קומה, בעל הדרת פנים וכולו אומר חשיבות.

איש אמיד ונדיב לב היה ר׳ ברל פרנקל, בעל עסקים מסועפים (טחנת קמח, ביח״ר לשמן, יערות ואח׳), ועם זאת טיפוס של איש ציבור ועסקן באמונה כל הימים. הוא נמנה על החסידים המכובדים של האדמו״ר ר׳ ישראל פרלוב ומתומכי השושלת הסטולינית. עם זאת היה ביתו בית לאומי־ציוני, בניו ובנותיו ציונים, תרם לקרנות בעין יפה, עזר ותמך בהקמת בנין בית־הספר „תרבות״ בשתדלנותו ובכספו, והיה המבצע של הקמת הבנין לבית היתומים בעיירה.

בעסקיו וכן בעבודתו הצבורית הצטיין בשאר־רוחו ויושר לבו, ועל כך יצא שמו לתהילה,

והשפעתו היתה רבה. במגע עם בעלי האחוזות שבסביבה ועם הפקידות הגבוהה במחוז ובמקום, בימי הצאר ובתקופת שלטונם של הפולנים, ניצל את קשריו אלה לטובת אחיו היהודים.

ר׳ ברל לא רדף אחרי כבוד ושררה בעבודתו הציבורית, ולא התימר להיות מראשי הקהל או מנבחריו במוסדות מוניציפליים וכדומה. אבל בשעת הדחק פנו העסקנים המושבעים והנבחרים לעזרתו. ואמנם במקרים רבים הצליח ר׳ ברל בהשפעתו הרבה לרכך או אפילו לבטל כל מיני גזירות על היהודים.

עוד טרם ידעו בסטולין על זכויות סוציאליות לעובד וכדומה, הנהיג ר׳ ברל פרנקל כמה מהן בעסקיו ובמפעליו. פעם נפצע אחד מפועליו הקבועים, יוסל שמו (את שם משפחתו אינני זוכר), ונקטעו שתים מאצבעות ידו. עזר לו המעביד, שלם לו שכר מלא בזמן המחלה, דמי ריפוי והעבירו אחר־כך לעבודה יותר קלה ומתאימה וגם הבטיח מרצונו הטוב להעסיקו ולשלם לו כל ימי חייו שכר מלא, בין שתהיה עבודה עבורו או לא, וציווה על כך לבניו סמוך לפטירתו.

ביתו של ר׳ ברל היה פתוח תמיד לנצרכים, ובעין יפה תמך בבני משפחתו העניים. הרב ר׳ אשר פיאלקוב ור׳ יהושע משה מנקובסקי נעזרו תמיד על ידו בעבודתם הציבורית.

מבית היתומים, ובכלל מעניים, לא היה מקבל כסף בעד טחינת חיטה בטחנת הקמח שלו, ומזמן לזמן היה מחלק להם שמן במתנה, ביחוד לשבתות וחגים.

בשנותיו האחרונות הקדיש ר׳ ברל פרנקל את כל זמנו לעבודה הציבורית. הרבה לעשות טובות וזכה לאות הצטינות מידי השלטונות הפולניים, ונתמנה כב״כ היהודים בסיימיק המקומי.

שבע ימים ומעשים טובים הלך לעולמו, שנים מועטות לפני שבאה השואה הגדולה על יהודי הגולה וסטולין בכללה.

מ. איזנברג

יהושע-משה מנקובסקי

הוא בנו של ר׳ לייבוש מנקובסקי משרידי הדור שחלף בסטולין. יהושע משה היה איש פעלים, שקט מטבעו, ישר בהליכותיו ונוח לבריות. עד שנת 1909 עבד מחוץ לסטולין והיה בא לעיירתו לעתים מזומנות אל משפחתו, אך לאחר שנבחר ל„סטרוסטה״ (ראש ההנהגה האזרחית) התקשר מחדש לעיירה וחי בה את כל שארית ימיו, בנשאו את תפקידו ובהתמסרו לעניני הציבור. ורבה היתה השפעתו בשטח עניני הכלל, כי ישר היה האיש ותועלת הכלל היתה לעיניו. הוא עמד בקשרים עם הרב דמתא ופעל אתו מתוך הבנה גמורה בתיקונים של בית־הכנסת הגדול, בבנין בית־מרחץ חדש, בארגון עזרה לפליטים, באיסוף כספים לטובת נצרכי המקום ולסוף בהקמת הבנינים לתלמוד־תורה, לבית־הספר „תרבות״, לבית־היתומים ועוד.

מנקובסקי לא השתייך לשום זרם, כיתה או מפלגה. מוכן היה לתת יד לכל ענין ציבורי שהחשיב, וישר היה ונקי כפים בפעולותיו. בעיני כל הופיע כאיש הכלל הפועל לטובת הכלל וידעו להוקירו.

בהיותו בן הדור הישן — ספג מרוחה של ההשכלה ונשאר יהודי שומר מסורת. יום־יום היה מנקובסקי הולך לתפילה בבית־המדרש וטליתו תחת בית־שחיו, משוחח עם הבריות וממשיך בהילוכו שקוע בהרהורים.

א. בן-סטולין

יצחק ליפשיץ

יצחק ליפשיץ בא לסטולין מעיירתו יאנובה שליד פינסק, נשא את ינטיל, בתו של הסוחר — החסיד ר׳ אשר טנצמן, ופתח לו חנות בדים. עד מהרה התמזג ליפשיץ עם בני העיירה ושמו יצא לברכה כסוחר הגון, איש ישר וטוב־לב.

היה זה יהודי אריסטוקראט, בעל הדרת־פנים וכולו אומר אצילות, נדיבות ופיקחות. ואמנם היה בעל שכל בהיר ומידות תרומיות ולא יפלא שנתחבב על אנשי העיירה. כחובב־ציון התקרב לציוני העיירה, היה נפגש עם אהרון פליאסניוק, יהודה־ליב הוברמן, אלתר מוצ׳ניק ואחרים. עם האחרון אהב לבלות שעות בערבים בלימוד תלמוד או תנ״ך לעתים מזומנות. נתן חינוך לאומי־עברי לילדיו ומשגדלו — עמדו בשורות הנוער הציוני לזרמיו. בנו אפרים — היה מפעילי הליגה למען א״י העובדת, מעסקני קרן־קיימת לישראל, „השומר־הצעיר״ ועוד.

המקורבים ליצחק ליפשיץ ידעו לספר שבשבתות אחרי ארוחת הצהרים היה שולח את בניו הגדולים, (כשהגיעו לגיל בר־מצוה) לקינוח סעודה באמרו: לכו לאכול חתיכת גמרא בשיעור של יהושע־אברהם (הכוונה לגיסו הלמדן ר׳ יהושע־אברהם ניידיץ׳).

על נדיבותו ויחסו לזולת תעיד העובדה שבמקרים שרוכל, לקוח שלו, ירד וידו לא השיגה לשלם את חובותיו, היה שולח אליו ראש סוכר, תה ומיני מאפה בתוספת ברכה שיאכל וישבע הוא וביתו ולכשירחיב יפרע את חובו, ולפי שעה יבוא ויוסיף לקנות וירויח וגם אשראי חדש נתן לו. יתכן שהיו לו לליפשיץ חישובים מסחריים משלו, אך אין להתעלם במקרה כזה מהצד ההומניטרי והאנושי שבדבר. ונוהגים היו יצחק ליפשיץ ואשתו ינטיל לחלק לחם לכל נצרך בכל מאורע משפחתי.

איש אמיד היה ליפשיץ, אך לא עשיר, מתון ושליו בחייו ובמסחרו, נקי ומצוחצח, אב למשפחה גדולה, טוב ומיטיב עם רבים. שני בניו ושלוש בנותיו עלו ארצה כחלוצים, ואילו הוא עצמו ויתר בני משפחתו לא זכו.

שרה אייזנברג—רבינוביץ

יצחק בלוהוסקי

אחד מבניו של ר׳ אהרון (אורה) בלוהוסקי, מהבעלי־בתים הידועים בסטולין. יצחק נולד בסטולין והיה קשור בה כל ימיו. עוד בנעוריו ניכרו בו תכונות חברתיות של עסקן, ובהיותו כבן 17 היה ממארגני האגודה הציונית הראשונה בעיירה וממיסדי הספריה הציונית. איש תקיף ובעל אמביציות ועסקן חרוץ. לקח חלק בכמה וכמה מפעלים עירוניים ולאומיים, היה מבטל את מתנגדיו וריב לו עם אחיו זלמן, שנמנה על ס. ס., וכן עם אחיו הבלתי־מפלגתיים. איש ישר ונקי־כפיים היה בלוהוסקי ובעיירה כיבדוהו וידעו להעריכו. מלבד פעולתו בשדה הציונות תצויין עבודתו הרבה לטובת הפליטים בימי המלחמה הראשונה ולאחריה וכן לטובת בית־היתומים ובניני הציבור של בית־הספר „תרבות״ ואחרים.

יצחק בלוהוסקי היה בין הטובים בעיירה שהושמדו בידי הנאצים ועוזריהם.

יעקב רבינוביץ

אהרון פליאסניוק

בן למשפחה חסידית, בחור משכיל, פיקח ונעים־הליכות היה אהרון פליאסניוק מנעוריו. עם התעוררות חיבת־ציון נקלט הרעיון במוחו והוא היה בין הציונים הראשונים בסטולין. בעיירה הכירו יפה את אהרון ורבים היו פונים אליו לשאול בעצתו. בראשית המאה העשרים יצא לארצות הברית, אולם כעבור זמן קצר חזר לעיירת הולדתו סטולין, ובה נשאר כל ימי חייו.

אהרון פליאסניוק היה ממיסדי הספריה הציונית ומאברכי המשי שבעיירה. לא היה בין עסקני הדור האחרון, אולם כשהציונים היו זקוקים בעבודתם, בבחירות וכד׳, לעצה ולקביעת עמדה, הלכו לאהרון לקבל את חות דעתו, ועצתו היתה נבונה וישרה. ראשוני הציונים בעיירה זוכרים שבתקופה הראשונה של הספריה ראו בה חסידים קנאים סכנה ואפיקורסות וזממו להשמידה. אז העביר אהרון את הספרים לחדרו שבבית הוריו החסידים באמרו : אצלי לא יעיזו לעשות נבלה, אדע לשמור על הספריה שלנו.

אהרון היה איש מסחר, בנו אריה נין־נון בחיפה ובתו מיכל, מבני העליה השלישית, נמצאים בארץ. אשתו חיה היתה עזר נאמן לבעלה בעסקים ובהליכות ביתה הנאות.

מרדכי בן יהודה

אלתר מוצ׳ניק

טיפוס מיוחד במינו ובדורו היה אלתר מוצ׳ניק, איש אשכולות, תלמיד־חכם, עניו ואיש העם. אחד מחמשת בניו של מאיר הרשיל מוצ׳ניק. נולד בסטולין בשנת 1880, לערך, גדל בעיירה ונתחנך בחדרים. משהגיע לבר־מצוה נדד למקומות תורה ובלמדו ב„ישיבות" רכש לו ידיעות מקיפות בתורת ישראל והיה בקי במכמני התורה ובספרות ישראל העתיקה והחדשה. מטבעו היה אלתר נוח לבריות ויקר־נפש, אך חלש בגופו והיה בו תכונות של איש הרוח. הוא נעשה ציוני נלהב מתוך הכרה ואמונה, וכמשכיל ובר־אוריין מנעוריו, נשא את רעיון הלאום עמוק בלבו ובמחשבתו. לא קל היה מצבם של בחורי ה„ישיבה" שחלמו על ציון בימים ההם במסגרת החיים שהיו נתונים בה, עם זאת סיכן אלתר מוצ׳ניק את עצמו והיה לציוני עוד על ספסל ה„ישיבה".

בן שבע־עשרה חוזר אלתר מוצ׳ניק לסטולין. חסרה לו חברה בעיירה והוא ממשיך להעשיר את ידיעותיו, מנסה לתת שיעורים ולבסוף מקים „חדר" למספר מצומצם של נערים מבוגרים. יחד עם חולמי־ציון אחרים מיסד את בית־עקד הספרים (הספריה הציונית), מוסד תרבותי ראשון בעיירה שלא היה לרצון לכמה מיהודי המקום. הוא מושך אחריו כמה מבני הנוער המקומי והם מארגנים אגודה ציונית בעיירה. אחיו של אלתר (יונה, שלמה, דוד ויוסף) כולם היו ציונים פעילים בסטולין ובפינסק.

את הכרתו הציונית הקנה אלתר מוצ׳ניק לתלמידיו ונטע בלבם אהבה לעם, לתרבות ולארץ, והם מקימים אגודה של נוער ציוני. וכך העמיד המורה הותיק הזה דור ממשיכים ומגשימים. שמו היה מפורסם בעיירה כאיש אמת וציוני נאמן ובעיני תלמידיו — כמורה יקר. כל חניכיו העריכוהו כערכו, והשפעתו היתה רבה בעיירה. משהוקם בית הספר „תרבות" בסטולין ע״י

תלמידיו לשעבר — הוזמן לכהן כמורה ראשון לכתות העליונות ושימש במשרה זו עד ימיו האחרונים.

לא היה מפעל ציוני בעיירה שאלתר מוצ׳ניק לא לקח בו חלק פעיל והיה ער לכל פעולה לאומית. ייצג את ציוני סטולין בועידה המחוזית בשנת 1918 ובכמה כינוסים לאומיים.

כל חבריו, יודעיו ותלמידיו ישאו בלבם את זכרו של האיש — החבר — המורה הדגול.

יעקב רבינוביץ

ברל קפלן

דמות אצילה, טיפוס של אינטליגנט יהודי בעל הכרה ציונית עמוקה. הגיע בשנת 1902 לסטולין והביא אתו את חלומות התקופה ומיד הצטרף לחוג הציוני המצומצם שמצא בעיירה. היתה לו לקפלן השפעה מרובה בקרב הנוער, ובעסקו בהוראה היתה לו הזדמנות לבקר בבתים שונים, ועשה נפשות לציון. זכה קפלן לכבוד בעיירה והתחבב על חבריו ותלמידיו. הוא היה מהנוטים אחרי בר ברוכוב, אך לא עסק בהפצת תורתו בסטולין.

בסוף 1904 חזר קפלן לאמריקה, בגלל הרדיפות על היהודים והמחנק הפוליטי ששרר ברוסיה ובשנת 1919 עלה משם ארצה והתישב מחוץ לתל־אביב, בגבול שכונת ברוכוב ורמת־גן של היום ובנה שם לעצמו משק חקלאי.

בט״ז טבת תרפ״ג נבחר ברל קפלן כיושב־ראש של המושב עיר־גנים. באותה ישיבה נדונה שאלת שם המושב והדבר נמסר לעיון לועדת מומחים. אח״כ נתקבל השם רמת־גן.

בראשית אב תרפ״ד (אוגוסט 1924) מת קפלן, ובישיבת ועד רמת־גן מיום 18.8.24, שהוקדשה לזכרו, הובע צערם של כל חברי הועד והישוב המקומי על מות היו״ר והוחלט לקבוע את תמונתו במשרדי הועד.

אידיאליסטן ואיש הגשמה היה קפלן. הוא מת ערירי בגיל 50 שנה.

מ. א.

ישראל-יונה זרחוביץ׳

יהודי תלמיד־חכם ומשכיל, ספרא וסיפא, דמות מאלפת של איש מיוחד במינו. ישראל־יונה נולד לאביו שאול בשנת 1886 וימי נעוריו בילה בסטולין. עוד ב„חדר״ הצטיין בכשרונותיו ללימודים ואחרי בר־המצוה שלחוהו ללמוד בישיבות. משך שנים למד בוולוז׳ין עד שקיבל סמיכות לרבנות. בגלל גדולתו בתורה קראו לו ה„עילוי מסטולין״.

בשבתו על ספסל הישיבה הציץ ונפגע בספגו מספרות ההשכלה והמדע הכללי. התנועות שברחוב היהודי כבשוהו והוא נמשך אחרי ה„בונד״. אחרי שנתים, בתקופת מגוריו בקובנה, עבר אל „פועלי־ציון״, אך יסודות ה„בונד״ נשארו בנפשו. כשהגיע זרחוביץ׳ בשנת 1907 לסטולין ונשאר בבית־אביו לא ידעו אל נכון את השקפת עולמו הפוליטית, אך ראו בו אידיאליסטן מעמיק והוגה.

מאחר שישראל־יונה התחיל לעסוק בסחר היערות והיה טרוד, נחלשה התענינותו בפולי־טיקה. עם זאת לקח חלק בויכוח הפומבי בין נציג ה„בונד" ונציג הציונים בסטולין בתקופה ההיא, אם כי עמד כבר מחוץ להשפעת ה„בונד".

בגיל 24 נשא זרחוביץ' אשה והתקשר לעיירתו לכל הימים עד עלותו ארצה. בשנת 1917, אחרי מהפכת רוסיה עבר זרחוביץ למחנה הציוני. הרגש הלאומי שבנשמתו ונסיון החיים משכוהו לציונות והוא התיצב בשורות הציונים הפעילים בסטולין, לחם את מלחמתם והופיע בכל הזדמנות כתעמולן, מרצה ועסקן במובן הרחב של המושג. נבחר מטעם הציונים לקהילה הדימוקראטית שאורגנה בשנת 1917, ועמד בראש הקהילה משך שנים בימי שלטון הפולנים, והופיע כנציג הציונים בכינוסים, מוסדות, משלחות וכד'.

היו לו לזרחוביץ 5 בנים ובת אחת, שחינכם ברוח הלאום בבית־הספר העברי המקומי „תרבות" והרבה להתענין בו. משעברה סטולין לשלטון הפולנים נקרא זרחוביץ לפעול במגביות למען הקרנות והוא היה פעיל ומצליח עד שבהרבה מקרים הזניח את עסקיו הפרטיים. ואמנם אישיותו ועמדתו של זרחוביץ בקרב בני מעמדו וגילו היה בהם כדי למשוך רבים לרעיון ארץ־ישראל ובשטח זה רבות זכויותיו.

מאחר שנסיונם של בני סטולין לרכוש קרקע בארץ־ישראל, שנעשה בשנת 5—1924 לא הביא תוצאות רצויות, שם זרחוביץ את לבו לארגן קבוצת יהודים לרכישת פרדסים קטנים על מנת לעלות ארצה לעבדם ולהתפרנס מהם, והוא עצמו אחד מחברי הקבוצה. ולא עברו שנים רבות ובניו עלו לארץ ואחריהם בא גם הוא בשנת 1941 ופרדסו בעמק חפר, בכפר בית־ינאי, נושא פרי. זרחוביץ התישב עם בתו שבאה אתו בכפר ויתקין ונהנה מזיו הארץ, עליה חלם מיטב שנותיו.

זכה זרחוביץ לחיות בארץ רק שנים מעטות וחלה. עלה ירושלימה לשם ריפוי ושם מת ביום י"ט בסיון תש"ה (31.5.1945).

מ. בן־רחל

ברוך גולמן

אחד הציונים בעלי הכרה עמוקה ואידיאליסטן לאומי גאה היה ברוך גולמן, יליד הכפר מנקביץ הסמוך לסטולין. מנעוריו התקשר לעסקי יערות והיה לאיש מקצוע מבורך ומכובד. איש ישר היה ברוך, עממי ופשטני בחייו, פיקח ובעל הגיון. מאז נשא את חיה פרנקל לאשה ישב בקביעות בסטולין, לקח חלק פעיל במפעלים ציבוריים וציוניים במקום. השפעתו בעיירה כסוחר וכאיש־עצה היתה רבה, וממילא השפיע גם כציוני. עם זאת ידע ברוך להסכים לבעלי החלומות, שמתוך התלהבות ורומנטיות ציונית עשו פעולות שלא לרוחו, והיה מקבל את עמדתם, כי סבור היה שיש ללכת עם העושים ויוצרים ולאו דוקא עם המפקפקים והשוקלים הקרים. כך נהג בשעה שעמדה לדיון שאלת הרחבתו של שטח בנין בית־הספר, דבר שסיבך את המוסד מבחינה פיננסית. הביע אמנם את הסתייגותו אך השלים עם הדבר והענין נגמר בהצלחה. רבות פעל ברוך גולמן למען התנועה והתרבות העברית בסטולין, היה חבר בועד הציוני ובועד ביה"ס „תרבות", חינך את בניו ברוח ציונית וחלם על עליה לא"י, אך לא זכה, וסופו היה כסופם של כל יהודי סטולין.

מ. חבר

דויד דוביצקי

בעל בית־מרקחת ורוקח מדופלם יחידי בעיירה היה דויד דוביצקי. יתר השנים, חיים ווליניסקי והרשל צ׳רניק, היו בעלי בתי מסחר לממכר רפואות בלבד. ולא בזה בלבד נבדל מחבריו, ולא מהם בלבד נבדל — זר ונכרי היה בעיירה, אַחר לפי כל שורש נשמתו. ממרחקים בא לגור בסטולין, הוא ואשתו ושתי בנותיו העדינות. טיולו בשבת עם מקל ביד בפרהסיא ובמקום שהאדמו״ר שוכן בו כבוד, ביקורו בבית הכנסת ביום כיפור בלבד, ואף זה רק לשעה קלה, דיבורו הרוסי בבית ובחוץ — כל זה אמר גינוני התבוללות.

שתי הבנות שמעו תורה בגימנסיות במרחקים. הצעירה נרצחה בוויניצה באביב ימיה והבכירה חזרה עם פרוץ המהפכה לביתה. משלא עצרה כוח להתבודד בתקופה סואנת וסוערת זו, קשרה קשרי ידידות עם הנוער בעיירה, שהיה ציוני ברובו, נסחפה עם הזרם הלאומי והכניסה מרוח התנועה גם לבית הוריה.

עסקני הקרנות הציוניות מתחילים לפקוד את הבית והנה הם מתקבלים בחביבות וכמעט בחמימות. מסכת ההתבוללות הנוקשה נמסה כליל.

בוקר אחד נכנס לבית־המרקחת איכר מתושבי העיירה להזמין תרופה ומצא את בעליו חיוור, נשען אל הקיר וטורח להזריק לעצמו זריקה. בראות דוביצקי אדם נכנס, רמז לו להזעיק אנשים. משחזר האיכר עם הנזעקים מצאוהו מוטל ללא רוח חיים. הרופא שהובהל קבע שבץ הלב.

הרעיה והבת, המומות מעוצם האסון שירד עליהן כחתף, כרעו בקפאונן.

החברה קדישא היתה במבוכה: מה מקום קבורה בוררים לו לבר־מינן מיוחד זה? בין נכבדים? והוא לא בן־תורה ומצוות ולא בר־יוחסין; בין נקלים? — והרי הוא בעל בעמיו.

ובינתים המת מוטל ואין עושים הכנות להביאו לקבר ישראל. הגיעו הדברים לידי כך שעוררו את הבת מקפאונה. היא ניתקה את עצמה מן הבר־מינן ויצאה אל הגבאים לשדלם שיחלקו לנפטר את הכבוד האחרון, אך אנשי החברה קדישא עמדו בסירובם.

יצא ר׳ חיים ווליניסקי לככר השוק. הקהיל סביבו אנשים וצעק:

„נבלה, נבלה בישראל, לא נשמע כדבר הזה להתעלל ביהודי יקר ונדיב־לב. נדיב היה האיש, תרופות נתן לעניים בחצי־חינם, חסדים גמל...

התעורר הנוער ונכנס בעבי הקורה, ואז נענתה חברה קדישא ויהודים סתם הצטרפו ללוויה, נשאוהו לבית־העלמין וכרו לו קבר במקום נכבד.

כבר ירד היום כשנסתם הגולל. הבת דוניה התחילה לומר „קדיש״, פרצה בבכי ולא יספה.

חיים שפי

צביה קארלין

דודה צביה, כך קראו לה — לאחות אמי זלדה פוליסקי — בסטולין. עד סוף מלחמת העולם הראשונה גרה בווידיבור, ואחריה עברה לגור בסטולין.

בעלה, זאב קארלין, סוחר יערות, איש אמיד מחסידי קארלין, היה עסוק בעסקיו, ואילו

היא צביה, שהיתה עקרה, הקדישה את רוב זמנה וכל תשומת לבה למעשי צדקה וחסד. לא היה מוסד לעזרה וצדקה בעיירה שהדודה צביה לא שיתפה עצמה בו בתרומותיה, בדאגותיה ובפעולותיה המרובות, החל בבית־היתומים וכלה באסירים היא תמכה ביד נדיבה בכל נצרך והיתה משענת לכל כושל.

כאשה צדקנית וחסידה נלהבה קיבלה על עצמה הדודה צביה לספק חלות לשבת לעניי העיירה. אור ליום ששי היתה חוזרת על בתי האמידים לאסוף חלות וגם אופה בעצמה, ולמחר חילקה את החלות בסתר ליורדים נצרכים.

מי מסטולין לא ידע את הדודה צביה? מי לא נעזר על ידה, אם פנה אליה? ומי לא העריך את מעשיה הטובים? כל ילד בבית־היתומים התיחס אליה כאל אֵם וכל עסקן דיבר עליה ביחס של כבוד ואהדה. בני משפחתה נהנו ממסירותה האמהית והושפעו ממנה.

כך חיתה ופעלה צביה קארלין כל שנותיה, ואף בתוך הגיטו, עד שנספתה עם כל קהילת סטולין.

מאיר יערי (פוליסקי)

ליבה בלוהוסקי—שקליאר

דמות של אשה עסקנית היתה ליבה, בתם של משה וחוה שקליאר, מנכבדי סטולין. נולדה בסטולין בשנת 1892 והתבלטה בעיירה בכמה שטחי־פעולה. עוד בנעוריה, כשיצאה ללמוד בפינסק, הכירוה כנערה אמיצת־לב, בעלת מרץ והגיון ומשכילה. הרבה מידות ותכונות יפות באו לה בירושה מאביה, ר׳ משה, שהיה סוחר מכובד, משכיל ועושה חסד ושמו נתפרסם ברבים.

עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, כשהחזית היתה קרובה לסטולין, נדדה ליבה עם אחיה ואחיותיה הקטנים ליקאטרינוסלב, טיפלה בהם וחינכה אותם כשנתיים, ואותה שעה המשיכה בלימודיה והוכתרה כרופאת שיניים. בתקופת שהותה ביקאטרינוסלב לקחה חלק בעבודה הציונית ונבחרה כציר לכינוס צעירי־ציון.

משנגמרה המלחמה חזרה ליבה לבית אביה. המצב בעיירה היה אז קשה, השתוללות הכנופיות והתמורות שחלו פגעו ברבים ובתוכם בבית שקליאר. עם מות אביה, נאלצה ליבה להשאר בסטולין. היא נישאה לשלמה בלוהוסקי וביתם בסטולין נעשה לאחד הבתים הציונים והטובים שבעיירה. ליבה לוקחת חלק בכמה מוסדות צבוריים ולאומיים והיא פעילה ביותר בועד בית־היתומים, בועד קרן קימת לישראל. חברה בחיים, שלמה, מתמסר אף הוא לעסקי־ציבור, נכנס למועצת העיריה, חבר בועד בית־הספר „תרבות״, יו״ר קרן־היסוד ואח״כ יו״ר האגודה הציונית בעיירה, עסקן בקופת גמילות־חסדים ועוד.

עם כיבוש סטולין ע״י הסוביטים בראשית מלחמת־העולם השניה חיפשו השלטונות את שלמה בלהוסקי כציוני ועסקן מקומי, ולא מצאוהו בעיירה, ואת ליבה הגלו לפנים רוסיה, לפי הנוהג בימים ההם, יחד עם כמה משפחות סטוליניות אחרות (יעקב גלינסקי, יצחק דורצ׳ין, אריה אלמן, שמואל רוסמן, שמואל כגן ואח׳) לסיביר. אתה יחד הלכו בגולה בתה מאשה ובניה משה וצבי. כך נפרדה ליבה מבעלה וקרוביה ולבה מלא תקוה שעוד תזכה לשוב ולראותם. אך אין עצה ותבונה ואין מפלט מיד הגורל.

שלמה בלוהוסקי חזר לסטולין עם כניסת הגרמנים ונשא בעולם, היה בין העסקנים בעיירה עד יומו האחרון ונרצח ע״י הנאצים ביום כ״ח אלול תש״ב (מכתב הפרידה שלו מתפרסם להלן) יחד עם חברי הועד היהודי של הגיטו, ואילו בחלקה של ליבה נפל סבל רב בטלטוליה ברוסיה. היא השתדלה בדבר עליה לארץ־ישראל וזכתה לקבל רשיון־כניסה לארץ, אך לא שיחק לה המזל ובעטיו של הטיפול בעליה נפל עליה חשד השלטון הסוביטי והיא נאסרה לתקופת 10 שנים במחנה „סיבלאג״ בסיביר. אך לא אמרה נואש וכעבור 3 שנים הצליחה להשתחרר ולהצטרף לילדיה. עם הריפאטריאציה של נתיני פולין יצאו ליבה וילדיה מרוסיה והגיעו למחנה עקורים באוסטריה. מכאן עמדה לעלות ארצה וכבר היה בידה הרשיון הדרוש ואף נקבע המועד לעליה, והנה חלתה במחלה אשר ממנה לא נרפאה וביום א׳ אדר תש״ט (1 במארץ 1949) מתה על אדמת נכר בלינץ (אוסטריה) בגיל 57 שנים.

א. אריה

אסתר פליאסניוק

אסתר היתה צעירה אידיאליסטית וחביבה בהליכותיה. היא היתה החברה ב„ה׳ הידיעה״, מסורה בכל לבה לכל המפעלים הציוניים בסטולין. בת חסידים ומבית אמיד, אך עממית בהשקפותיה, חיננית ורגישה עד כדי סנטימנטליות. בין אחיותיה וחברותיה התבלטה אסתר בהכרתה הציונית הכנה וידעה לוותר על דברים וענינים אם עמדו בסתירה להכרתה.

מאז ירדה מספסל הלימודים וחזרה לבית הוריה בסטולין התקשרה אסתר לחוג הציונים והעסקנים. מצאה ענין בכל פעולה הקשורה בתרבות ובארץ־ישראל ונענתה לכל קריאה. אף כשנדרשה לשחק על הבמה כחובבת בנשפים ציוניים, באה ומלאה את התפקידים שהוטלו עליה. הספריה זקוקה לדואגים — ואסתר נרתמה בעול. מרכיבים ועדה לקרן קימת — אסתר בראשה, בוחרים ועד של „התאחדות צעירי־ציון והפועל הצעיר״ — אסתר חברה בו, וכך בכל מקרה אחר.

בועידת קק״ל בוורשא בשנת 1922 השתתפה אסתר כציר סטולין והוזמנה לנשיאות הועידה, בה השתתף מ. מ. אוסישקין. אסתר מדברת עברית עם חברים, נותנת שעורים לנצרכים, משתתפת בועידות שונות ואף פעילה בבית־היתומים ואינה יודעת לאות, עד שעלתה ארצה בשנת 1925. מאז פתחה דף חדש בחייה. התנאים בארץ לא היו קלים וקליטתה קשה עד למאד. כשנה היתה אסתר בארץ ונקראה ע״י הוריה לביקור (ואולי בכוונה להחזירה) והיא נתקעת שוב בסטולין ומקדישה מחדש את מרצה ויכולתה לתנועה הציונית ולעסקי־צבור.

משנישאה לאיש יצאה את סטולין, ובעודה נקלעת בין גולה למכורה נספתה בנכר בשואה שירדה על בית־ישראל.

דבורה אדלר—גרבוז

בדמי ימיהם

שני אחים

נח טרבילו היה מראשוני החלוצים של העליה השלישית מסטולין בשנת 1922. צעיר אידיאליסטן באורח חייו ובהשקפותיו. בעלותו ארצה, נתנסה בכל מיני עבודות קשות (בכבישים, בבנין, בסבלות ובעבודות חקלאיות במושבות). בתקופת נדודיו ממקום למקום דבק ברעיון הטבעונות, והתאמץ לקיים את כל מצוות הצמחונות והטבעונות בכל לבו ונפשו. אף התרחק מהחיים הסואנים של העיר והמושבה. רגילים היו לפגשו מגודל שער, לבוש בד וזהיר במאכליו, ונראה מוזר בעיני אנשים.

אחיו של נח, לייבל, הוא אריה טרבילו, מטובי החלוצים של סטולין, עלה ארצה כעבור שנים מספר, נכנס לקבוצת רמת־יוחנן, ומשך את אחיו נח לקבוצתו. שניהם חיו ועבדו בקבוצה.

שני האחים היו עובדים חרוצים, בכל עבודה ותפקיד שהוטלו עליהם. משהעלו את הוריהם ר׳ אברהם וחנה טרבילו, קלטה אותם הקבוצה ואף דאגה לסיפוק צרכיהם הדתיים.

בשנת 1936 קרה האסון לנח. בלכתו אחרי המחרשה בשדה, דרך על קן דבורים ומעקיצותיהן נפגע קשה ומת. האח השני, אריה, נפגע מנגיחת פר במשק הקבוצה ומת ביום 20.5.1939. משפחת העובדים איבדה את שני האחים בזה אחר זה.

הקבוצה איפשרה להורים השכולים של נח ואריה לעבור לירושלים, ותומכת בהם עד היום הזה.

א. מרדכי

שירת חיים שנפסקה

(קוים לדמותה של ברכה בן־זכאי ז״ל)

התרפקו להם הורינו על בית אביהם, על העיירה אשר גידלתם, על כל היופי והשלוה, אשר בזמנו בעטו בהם בחפשם להם דרכים חדשות. ואילו אנו, הבנות, ילידות ארץ הכסופים, דור אחרון לחלום וראשון להגשמה, היינו שותות בצמא את סיפוריהם וזכרונותיהם עד שנהפכו לחלק מעצמותנו, לבשר מבשרנו ורוח מרוחנו.

סטולין. עיירה קטנה בפאתי פולין, קן של חסידות טהורה בסביבה של נכר ואנטישמיות. מעין זך של שירה מפכה באדמת ביצות, בערות ורשע. ובבוא החורבן האיום נהרס הכל. נשרפה האדמה. נכחדו האנשים. אבל אותם המעטים אשר הצליחו לעזוב את סטולין בטרם „מבול״, הביאו אתם ניצוצי השירה, והניגון מתמשך והולך, ובכל יצירה ראויה לשמה הנוצרת בארץ תשמע את גלגולו של הניגון ואת הדיו.

אחת מאותם בני סטולין אשר צלילי הניגון ליוו אותה משך כל חייה הקצרים היתה ברכה בן־זכאי, ילידת הארץ אשר שאבה אל קרבה את כל היופי והיקר שהעניקו לה הוריה ואף עלתה עליהם באהבתה להשכלה, ליופי, לשירה ולנגינה. בת המוזות היתה, בנות השיר אצלו לה מקרן השפע — חן ושכל טוב וחושים ערים לספוג ולקלוט את היפה והנאצל. כבר בגן הילדים גילתה רגישות לריתמוס ולהבעה. רקדה לקצב המנגינה, ניצחה על התזמורת בגן והשתתפה בהצגות. בת שמונה התחילה לנגן. המגע עם הפסנתר עורר בה נימים ענוגות ונגינתה הפליאה את מוריה. את חויותיה הנפשיות הביעה בצלילים ובנעימות שקראה להם בשם: השחר, הבוקר, הרועים, דויד שב מהמלחמה, שיר ערש וכולי.

ברכה בן־זכאי בגיל 18 ש.

עם התבגרותה היא מרצינה והולכת ושוקדת לקנות חכמה ודעת.

באוניברסיטה היא בוחרת במקצועות הספרות וההיסטוריה ובחוגי הנוער קוראה הרצאות על ספרות, מוסיקה וציור. כמה ספרים ותורות בלעה אותה נפש צעירה ויכלה להם. וכל ספר שקראה הפך לחלק מעצמותה, עד שהיתה מחלקת את בני האדם לפי טיפוסי הספרים, ואילו על גבורי הספרים דברה כאילו אנשים חיים המה. האנשים לבשו אצלה גוונים של צבעים, והצבעים — נעימות של צלילים. את עצמה מיינה לסוג הצבעים הכהים והצלילים הנוגים, אולם אהבה מיוחדת היתה נודעת ממנה לצבעים הבהירים ולצלילים האליגריים. היא דימתה את האנשים לפרחים ושאפה את ריחם, את הפרחים השוותה למנגינות — והאזינה להן.

במשך תקופה ארוכה קבלתי את מכתביה. כל מכתב מתאר אטמוספירה אחרת בה היתה שרויה: מכתב אחד קשר כתרים לסונאטה של בטהובן אשר לה האזינה אגב כתיבתה, מכתב שני תיאר בעיה של ספר מסוים, מכתב שלישי נכתב בהשפעת ריחם המשכר של הפרחים אשר מילא את חלל החדר. לו נשמרו המכתבים, היו מהווים יצירה לירית נפלאה.

למרבה הצער קינן בקרבה משהו ממאיר שהיה חזק אף ממנה. ולא הועילה השכלתה הגבוהה, אהבתה ליופי, מאמצי הוריה אשר עיניהם ראו וכלו מחוסר ישע — היא נפלה קרבן למחלתה. אולם עד יומה האחרון קראה ולמדה והתמסרה לכל שהוא יפה, עליז, לכל שהוא שר, מתרונן.

זמן קצר לפני יום הולדתה ה־21 החזירה את נשמתה לבוראה. היה בעיניה בימיה האחרונים אותו זוהר של ההולכים על „קידוש השם", אותה שלוה נצחית, ואהבת היופי והמוסיקה לא הרפתה כי אם נאחזה בה ביתר שאת.

ובין יתר קרבנות האימים של סטולין נזכור אף אותה, בת יוצאי סטולין, אשר מתה קודם זמנה ושירת חייה באמצע נפסקה.

ברכה גלוברמן

בדרכי אבות

אלפי חיילים יהודים בצבא האדום נפלו בשדות הקרב במלחמת רוסיה־גרמניה האחרונה. לא מעטים מהם, קרבנות מלחמת־העולם השניה, זכרו יפה את מוצאם היהודי, ובלחמם בחזיתות עם האויב הנאצי שאפו להכות בו כצורר עמם ולנקום את נקמת דם בני אומתם שהנאצים הביאו עליהם כליה ואבדון. אלה היו אותם צעירי ישראל, שעל אף השתייכותם לקומסומול ועל אף החינוך האנטי־לאומי שקיבלו בבית־הספר ובחברת הנוער הרוסית, ספגו אל קרבם משהו מהרוח הלאומית או הדתית שנשתמרה עדיין בבית הוריהם מהימים ההם, לפני היות שלטון קומוניסטי ברוסיה. גם יחסו האכזרי של האויב ליהודים בשטחי כיבושו שבלב רוסיה עורר בלבבות רבים מהדור הצעיר היהודי רעיונות לאומיים וכמיהה לעמם.

ברוך רבינוביץ

אחד הלוחמים האלה, שהתבלט באופיו ובדרכיו היה ברוך רבינוביץ, המכונה „בובה". הוא נולד ביום כ' תמוז תרע"ח (29.6.1918) והיה בן יחיד לאביו יעקב רבינוביץ ולאמו פרומה לבית מיקוליצקי. האב יעקב יליד סטולין, בנו של שלמה־זלמן רבינוביץ וגיטל לבית לופאטיצקי, היה מחניכי המורה הציוני הוותיק אלתר מוצ'ניק ופעל בשדה הציונות בעיירתו עד שעבר לקיוב, שם בנה את ביתו וחינך את בנו ברוך ברוחו. לא קל היה הדבר בתנאי החיים בברית־המועצות, אך הנער בעל הכשרונות ספג גם את הרוח של בית־אבא עם היותו בדרך כלל דומה ליתר חבריו בבית־הספר ובכל דרכי החיים הסואנים של התקופה.

משסיים את למודיו באוניברסיטה, והוא אז צעיר לימים והמלחמה בכל תקפה, נכלל ברשימת 38 אנשי המדע המצטיינים ששוחררו משירות צבאי, כדי שיקדישו את כוחותיהם לעבודה מדעית בעיר קיוב. אך ברוך, בעל הנפש האצילה, הצעיר המתון הער לכל המתרחש בעולם לא יכול לשקוט בשמעו על אכזריות הנאצים כלפי בני עמו בכל שטחי כיבושיהם. קם והתנדב לצבא מרצונו הטוב למען הכות באויב הכפול — של העם היהודי והעם הרוסי כאחד. עד מהרה עולה הוא בדרגה ותוך שירותו מושיט עזרה לפליטים ולנדכאים מבני עמו בכל המקומות שבהם שירת, לחם והאמין בנצחון הצדק.

במכתביו מהחזיתות רמז להוריו, שהוא עושה את כל אשר בידו למען אחינו, וכשנמצא באסיה סמוך לדרכים המוליכות לציון כתב: מה טוב היה, אילו יכולנו כולנו להתקשר מכאן עם הדודים אשר ואברהם (החיים בארץ).

חלומות כאלה כבשו את לבו של ברוך, חניך המשטר החדש ברוסיה, שנשאר קשור למסורת אבותיו, ועם שאיפות אלה בלב לחם ונפל בחזית סטאלינגראד ביום ג' שבט תש"ג (9.1.1943) והוא רק בן 25 שנה.

א. ר.

שלשלות

*

מוקדש לגבורינו היקרים
חללי מלחמת השיחרור

תמימה אך מלאת הוד וגבורה היתה דרכם של רבים מבנינו במלחמת־השחרור ובתקומת ישראל בדורנו. ובין הבנים והבנות עטורי התהילה והנצחון, שנתנו את נפשם על מזבח האומה, וקידשו את אדמת המולדת בדמם הצעיר והתוסס, מספר לא קטן הוא מיוצאי חלציהם של בני סטולין.

אנו מסתכלים בתמונותיהם, פנים מוכרים וקרובים ללב ולנפש, ומרכינים את ראשנו לכבודם ולזכרם. תהילת־נצח לבנינו ובנותינו אלה!

גאה העם על בניו הלוחמים שהנחילו לו נצחון, וגאים אנו, יוצאי סטולין בעולם, על יקירינו אלה ועל בני־עירנו שחינכו את בניהם ונכדיהם ברוח התחיה והכשירום לחיים ולהקרבה ולמסירות מופלאה לעם ולארץ.

בספר הזכרון לסטולין ולסביבה ניתן לנו להקדיש שורות מעטות בלבד לבנים יקרים אלה, משולבות בשלשלת משפחותיהם הברוכות, שמתוכן יצאו בני־הסגולה.

ברוך בן-ישי (גולומבוביץ)

ר׳ יושה המלמד, הוא ר׳ יוסף גולומבוביץ, תושב סטולין כל שנותיו, יהודי למדן וירא שמים, איש בעל הדרת־פנים. היה מסביר בשבתות לפני יהודי „עמך" שבעיירה פרק בפרשת השבוע עם רש״י וכן פרקי־אבות. אחד מבניו של ר׳ יושה, פסח, הצטיין כבר־אוריין ומתמיד שנמשך להשכלה. עוד בנעוריו עבד כעתונאי ברובנה ואחרי־כן התישב בפינסק עם אשתו דוברושה לבין רוזמן. פסח מת בדמי ימיו בפינסק ביום י״ז כסליו תרע״ה, והשאיר ילד רך, ברוך שמו, שנתחנך על ברכי אמו והועלה ארצה ע״י דודו זאב ודודתו חנה בן־ישי מחדרה.

נער מוכשר ובעל מידות נעלות היה ברוך זה וספג אל קרבו את מיטב השאיפות של הדור. הוא גמר את ביה״ס העממי בזכרון־יעקב ואת הגמנסיה „הרצליה" בתל־אביב. ואחרי כן בשבתו על ספסל הלימודים באו־ניברסיטה העברית בירושלים, לקח חלק פעיל בשורות ה„הגנה" וכוחות הבטחון והיה ער לכל המתרחש בארץ. ברוך התגייס לצבא הבריטי לפי דרישת הזמן, ומשהחליף את הספר בסיף, נכנס בעול מלחמת המגן והשתתף בפעולות נועזות. באחת מהן נפל חלל בסביבת ירושלים ביום ח׳ שבט תש״ח, והוא אז בן 33 שנה. השאיר אחריו בן קטן, רון־פסח, בגיל ארבע שנים — דור רביעי לר׳ יושה המלמד מסטולין.

מרדכי הוברמן

בשנת תרפ״ז (1927) נולד מרדכי לאביו אברהם־צבי הוברמן ולאמו לאה. מרדכי היה נכדו של ר׳ שלמה הוברמן מסטולין, יהודי תלמיד־חכם ויקר־נפש, עניו וחסיד. את עסקי חנותו והאכסניה שבביתו ניהלו אשתו מירל ובניו, ואילו הוא עצמו עסק בתורה ומצוות. פעם ביקשה אותו אשתו מירל, אשת־החיל, שיבטיח לה חלק בשכר מצוותיו לעולם הבא. ענה ר׳ שלמה ואמר: כלום בטוח אני שיש בידי מצוות ורשאי אני לחלקן בעצמי?

באורח בלתי־ידוע חדרה הרוח הציונית לביתו החסידי של ר׳ שלמה, וכל בניו ובנותיו נתפסו לרעיון הלאומי ודבקו בציונות. בנו בכורו, אהרון, היה בין ראשוני הציונים בעיירה ואתו בנו השני מתתיהו. בנו יהודה־ליב היה ממיסדי הספריה הציונית. יהודה־ליב, דור שני לר׳ שלמה, היה מפעילי אגודת „התחיה״ בסטולין וחבר לועד הציוני כמעט כל השנים. הוא היה מהראשונים שדיברו עברית בעיירה, לקח חלק ביסוד בית־הספר „תרבות״ ובכל שאר המפעלים הציונים במקום. כשפתח חנות לעצמו — קבע בה פינה להפצת ספרות ציונית, למכירת שקלים ולפעולות ציוניות אחרות. ציוני העיירה, כותיקים כן הצעירים, היו נכנסים לחנותו משך כל שעות היום. יהודה־ליב חינך את בניו ובנותיו ברוח עברית־ציונית וחלם לעלות ארצה ולהשתקע בה ושלח לפניו את בניו שלמה ויוסף ובתו שולמית כחלוצים. הוא עצמו עם אשתו רחל ובתו הצעירה לא זכו להגיע אלינו. נפטר בשנת 1935 בגיל 51 שנה.

אברהם־צבי הוברמן (אחיו של יהודה־ליב) — אף הוא דור שני לר׳ שלמה, עסק בעסקי יערות ומילא תפקידים מקצועיים בענף זה. ציוני מסור ועסקן בעיירה, איש ישר־דרך. במקרים שמתנגדי הציונים היו באים להפריע לציונים באסיפותיהם, היה אברהם־צבי מפיל פחד עליהם בעמדתו העזה נגדם.

בזמן חילופי השלטונות הותקף פעם אברהם־צבי ע״י חיילים פורעים שזממו לתלותו, אך הצליח להתחמק מידיהם ולהימלט על נפשו. מאז גמר בלבו לתת גט־פיטורים לגולה, ואכן עלה ארצה עם ראשוני החלוצים של סטולין. כאן פנה לחקלאות. עבד ברחובות כפועל ועגלון (עליו רמז המשורר שמעוני ב„יובל העגלונים״), אחר־כך עבר לתל־אביב ועבד בנמל יפו בעגלונות, ולבסוף התיישב בנחלת יהודה והקים לעצמו משק חקלאי מסודר. הוא נמנה על עסקני המקום ולאחרונה נבחר כראש המועצה המקומית.

מרדכי הוברמן, הוא מודי בפי חבריו, גדל בנחלת־יהודה והתחנך על ברכי הוריו, למד בביה״ס בראשון־לציון ואח״כ סיים בהצלחה את ביה״ס המקצועי על שם מאכס פיין בתל־אביב. והנער מלא מרץ ולהט.

בהיותו בן 14 נכנס לגדנ״ע ולקח חלק בפעולות ההגנה והבטחון, בגיל 17 התגייס למשטרת הישובים העבריים. אחרי־כן המשיך בלימודיו וסיים את הגמנסיה בראשון־לציון. בזמן שהותו בבית־הוריו התמסר למשק ולסוף נכנס לטכניון בחיפה להמשיך בלימודים.

המצב בארץ ובבטחון הישוב בשנת 1948 דרש מבני־הנוער שלנו למלא תפקידים שהזמן גרמם. מרדכי נכנס בעול השירות הלאומי בחיפה, ומשם הועבר מיד גם למקומות אחרים. הוא

התבלט והצטיין כמפקד וכחבר ולקח חלק בפעולות נועזות, היה לוחם מסור ונאמן בכל המקומות שנשלח לשם פעולה וגילה אחריות מלאה.

עם הקמת צה״ל מכהן מרדכי כמפקד בגדוד ה־23 של חיל־הרגלים. שוב עשה ימים כלילות בתפקידים יחד עם חבריו שאהב אותם והיה אהוב עליהם, באהבה עמוקה, בהוכיחו כשרון פיקודי מעולה. אחר נדרש לעבור קורס של מ״מים, ובסיום הקורס נקרא לחודש ימים לנתניה. והנה שם חיכה לו הגורל המר: בשעת מילוי תפקידו נותק פתיל חייו ביום ששי כ״ה סיון תש״ח (2 ביולי 1948), והוא אז בן 21 שנה.

תהילת גיבורים ועטרת כבוד למרדכי הוברמן, דור שלישי לר׳ שלמה הוברמן, איש סטולין.

יאיר זלצמן

סבו של יאיר זלצמן מצד אמו היה ר׳ אלתר קסטליאנץ, מנכבדי סטולין, שעסק בסחר יערות. אשתו, בושקה, סבתו של יאיר, היתה אשה פקחית ובת חיל. הם היו חסידי ה„רבי״ הסטוליני ועם זאת היה ביתם בית ציוני מאז גדלו בניהם, שכולם היו ציונים. בתם חוה ובנם אשר נמנו עם מיסדי האגודה הציונית הראשונה בעיירה והחזיקו את הספריה הציונית בביתם באופן בלתי ליגלי.

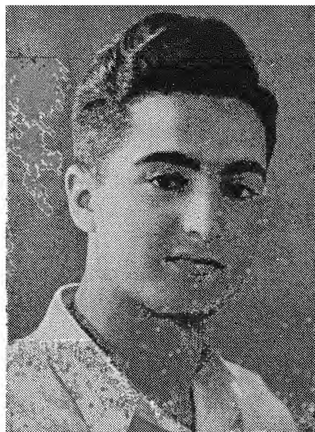
בתם לאה, גננת עברית ראשונה מסטולין, נישאה לשמואל זלצמן בן הרב יעקב זלצמן מדומב־רוביצה והזוג עלה ארצה עם ראשית העליה השלישית, מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה. שמואל ולאה הקימו משפחה חלוצית ובעלת נטיה מוסי־קלית. בכורתם, בתם פנינה, היא הפסנתרנית הישראלית המפורסמת. יאיר, אחיה, גילה אף הוא כבר בשחר ילדותו כשרון בנגינה, ומשהוברר כי הוא בעל שמיעה מוסיקלית מוחלטת, החלו ללמדו כנור.

יאיר נולד ביום י״ז שבט תרפ״ז (1927) בתל־אביב ובגיל ארבע נסע עם אמו ואחותו לפאריס, אך ביתם נשאר בתל־אביב. שם למד וסיים בית־ספר עממי בהצטיינות ועם זאת למד נגינה בכנור וניבאו לו עתיד. כשחזרה אמו לארץ עם יאיר בן ה־12 — נכנס ללמוד בגימנסיה „שלוה״ בתל־אביב, סיימה בשנת 1946 ומיד יצא לשנת שירות. לאחר שנה וחצי יצא שוב לפאריס לשם השתלמות בנגינה ובניצוח ונתקבל לקורס השלישי של ביה״ס לנגינה, עשה חיל ומוריו חזו לו עתידות גדולים.

המאורעות שפרצו בארץ והמצב ששרר בישוב לא נתנו מרגוע ליאיר הצעיר והתוסס. הוא התנדב, כארצישראלי, לפעולת הדרכה במחנה־אימונים בצרפת בשנת 1948, ואחרי זה חזר ביום 9.7.1948 ארצה ולמחר התיצב בקלט והתגייס לפלמ״ח. יאיר העניו והשקט בילדותו הפך להיות בחור ער ועז ונמשך לקרב, ללחום את מלחמות ישראל. עפ״י בקשתו של יאיר העבירוהו ליחידה לוחמת בנגב, מקום שמשך אותו והוא נתמנה כמ. כ. ביחידת פשיטה בגדוד 9 של פלמ״ח.

יאיר האמיץ יוצא לסיורים בראש לוחמים מחבריו ובשובו מאחד הסיורים עלה על מוקש, שלא היה מסומן במפה שבידו, ועקב רגלו נפגעה. הוא איבד דם רב עד שהובא באלונקה ליחידתו ומשם הובל לבית־החולים בבאר־שבע. בתחילה התלוצץ אך כשנחלש איבד את הכרתו. למחרת הגיעה אחותו פנינה והצליחה להעבירו באוירון לביה״ח הצבאי בתל־ליטבינסקי. לא עלה בידי הרופאים להציל את יאיר ובאותו יום — י״ט חשון תש״ט (21.11.1948) יצאה נשמתו. המנצח לעתיד נוצח בידי הגורל האכזרי.

מנחם אבטיחי

מנחם — בנם של אריה אבטיחי מסטולין ופנינה אבטיחי לבית יגל מסלונים. מצאצאי בית מנחם וחוה גרבוז. נולד בכ״ט אדר ב׳ תרפ״ט בתל־אביב ונפל על משמרתו בשבט תש״ח.

סטולין זכתה לעסקנים ברוכי־מעש, ומהמצויי־נים שבהם היה לייבל גרבוז (אריה אבטיחי בארץ). קשה לסקור עבודה ציבורית ופעולה ציונית בסטולין בלי להיפגש בלייבל גרבוז זה, עד עזבו את העיירה. עוד בילדותו, לפני הגיעו למצוות התבלט בין הנוער כבן־טובים, חרוץ ועסקן. לבו נמשך לציון כל השנים ובחום־לב ובהתלהבות יוצאת מגדר הרגיל עשה את דרך נעוריו כחולם ולוחם, פועל ומפעיל למען רעיון התחיה בכל השטחים. מניין שאב לייבל את אמונתו החזקה בציונות ומסירותו לכל הקשור בארץ־ישראל ? אכן, בבית הוריו, שהיה מהמכובדים בעיירה, שלטה רוח לאומית מתקדמת בהשוואה לבתים אחרים. אביו, מנחם, היה יהודי ישר־נפש, איש־מסורת, אדם שקט מטבעו, טוב־לב ונוח לבריות, אך יחד עם זה איש־עסקים. המסחר הזעיר לא היה לפי רוחו. אשתו חוה, אֵם לייבל, שלחה ידה במסחר וידעה לכלכל גם את עניני המשפחה וגם עניני פרנסה. היא נתפרסמה כחכמת־לב, בעלת־מרץ ואשת חיל.

חוה זו היתה בתם של לייבקה וחייצ׳ה שקליאר, שהתיחסו על צאצאי השל״ה הקדוש. חייצ׳ה היתה אשה פקחית מפורסמת ורבת־פעלים ולעצתה פנו כל בני העיירה. זקני הדור היו מספרים שר׳ לייבקה לא זזה ידו ממקלו כל היום תמיד, שמא יזכה לשמוע את שופרו של משיח ולא יספיק לתפוס את המקל כדי ללכת מיד לארץ הקודש... סבא לייבקה לא זכה לשופרו של משיח, אך קול השופר הגיע כנראה לאזני נכדו לייבל עוד בראשית ילדותו, ואפשר שרגשות כמיהה אלה לארץ־ישראל ולגאולה עברו בירושה מסבא לנכד וכן לנין, מנחם ה„צבר", שביום פקודה נתן את נפשו על מזבח תקומת ישראל ושחרור הארץ.

ליבל גרבוז־אבטיחי ירש מאביו יושר־לב, וכשרון ומרץ מאמו, ושתי תכונות אלו הקדיש לתנועה הציונית בגולה ובארץ. הוא לא רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים. זכורני שכולנו, כבני־גילו כן המבוגרים, סרנו למשמעתו והלכנו אתו ואחריו לכל פעולה ציבורית ולאומית ולא התאכזבנו, אהבנוהו והערצנוהו תמיד. הוא לא בז לקטנות, כל דבר נערך על ידו כנדבך לבנין האומה, למן

איסוף פרוטות לקרנות ועד יסוד בית־הספר „תרבות" בעיירה ועוד ועוד. הוא נבחר כציר לועידה הציונית השביעית בפטרוגרד, ואח"כ היה ציר מארץ־ישראל בקונגרס הציוני הי"ב בקרלסבד. עלה ארצה בשנת 1920 ולאחר שנה וחצי הגיע מהקונגרס לסטולין לחדשים אחדים, חיסל את נכסי הוריו, עשה למען תנועת „התאחדות" כמה חדשים וחזר ארצה. ואף כאן לא ביקש את המנוחה, כי אם הוסיף ליצור כחלוץ, כחקלאי וכבונה הארץ בשטחים שונים, בכפר ובעיר. רגילים להיפגש עם אריה אבטיחי גם כעת בחיי־יום־יום ולקבל ממנו השראה והשפעה, כי יש מה לקבל ממנו, ולא לחינם נוצרה הדעה בקהלנו — אבטיחי נולד כדי לתת לזולת.

בבנו של אריה — מנחם — דור רביעי לר' לייבקה שקליאר, אפשר היה למצוא דמיון רב לרוחו של האב והסב שאת שמו נשא. הוא היה בן־סגולה, בעל כשרונות ונעים־הליכות. נער תמיר יפה־תואר, שקט ומנומס מילדותו, טוב־לב ומחונן.

מנחם התחנך על ברכי הוריו החלוצים והמגשימים, למד בביה"ס ביל"ו בת"א וגמר את הגמנסיה „הרצליה" בהצטיינות. אחרי זה התנדב לשנת שירות בחיל־הנוטרים. הגיעו ימי המלחמה. הוא נשא בכבוד את התפקיד שהזמן חייבו. תוך סיכון יצא במשמרות להגנת הדרכים לירושלים ולדרום בראשית מלחמת־השחרור. „יש טעם לשירותי" — אמר, שבועות מספר לפני האסון.

באחת הפעולות נפל מנחם יחד עם ששת חבריו לנשק במבואות הכפר הרצחני יאזור (שנקרא אח"כ „משמר־השבעה"), ביום י"א שבט תש"ח, בטרם מלאו לו 19 שנה, ונטמן בביהק"ב הצבאי בנחלת יצחק (בת"א). בקרבת הכפר יאזור הוקם מושב־עובדים ל־100 משפחות בשם „משמר־השבעה", להנצחת זכרם של שבעת הלוחמים האמיצים האלה.

יעקב אבטיחי

צעיר חביב ומוכשר, בעל עינים חולמות ולב כואב על סבל העם ועלבון הישוב, היה יעקב, בנם של מיכאל אבטיחי מסטולין ואשתו בתיה. נולד בירושלים ושם התחנך בילדותו. אח"כ הועבר לתל־אביב ובה גדל. יעקב היה נער רגיש ושקדן, ובגיל צעיר הצטרף לפלמ"ח. עפ"י צו הזמן השתתף בפעולות צבאיות שונות במלחמת השיחרור והראה אומץ־לב. יעקב נמנה על גדוד „הראל" מס' 4 והיה אהוב על חבריו במחנה. בקרב הידוע על הר הקסטל נפל עם 30 חבריו בערב פסח תש"ח והוא רק בן שבע־עשרה שנה וחצי. חללי הקרב ההוא וביניהם גופתו של יעקב הובלו לקבורה בבית־העלמין בקרית־ענבים. להוריו שנמצאו אותו זמן בפתח־תקוה נודע דבר האסון רק כעבור זמן־מה.

אביו של יעקב הוא הקצין אבטיחי, שנשא ונושא זה עשרות שנים בתפקיד אחראי בשירות, תחילה של ממשלת המנדט וכעת של מדינת ישראל.

מצד אביו היה יעקב נכדם של אשר ומינדל גרבוז בסטולין. סבו אשר היה משכיל מציוני

העיירה, איש שקט ובעל מידות טובות. סבתו מינדל נחשבה על טובי הבנות בעיירה, והיא בתו של דוד גורסקי, דמות יהודי אינטליגנט, טיפוס מצויין מהמאה הקודמת, שנחשב על מכובדי סטולין והקים דור בנים ובנות ציונים.

משפחת גורסקי נדדה לאמריקה, ואילו משפחת גרבוז עלתה ארצה ורק אשר ומינדל לא הספיקו להגיע אל בניהם ומצאו את מותם בהשמדה ההמונית של הנאצים.

שולמית דורצ׳ין

שולמית, בת יצחק ויהודית דורצ׳ין, ילידת סטולין, היתה מילדי הסגולה שבדורה בעיירה. הצטיינה בלימודיה בבית הספר „תרבות״ בסטולין ובתנועת הנוער.

הוריה של שולמית, בני דור התחיה, הקימו בית עברי בסטולין. יהודית אמה היתה גננת עברית ופעילה במוסדות ובמפעלים הציוניים בעיירה.

אביה של שולמית, יצחק דורצ׳ין, עלה ארצה בשנת 1932 וקנה נכסים חקלאיים. הוא שב לפולין כדי לחסל שם את עסקיו ולעלות עם משפחתו ארצה, אך רצה הגורל ולא הספיק לעלות לפני המלחמה, ורק אחרי ששבע נדודים ממושכים בימי המלחמה זכה להגיע ארצה.

יהודית דורצ׳ין היא בתם של חנה ובעלה הראשון יוסף זלדין מרובליה. ר׳ יוסף ממשפחת רבנים היה, תלמיד־חכם שהקדיש את זמנו לתורה, ואילו אשתו חנה ישבה בחנות וכלכלה את ביתה, כדרך הימים ההם.

אביה של חנה זלדין, סבה של יהודית, היה ר׳ שלמה זינגרמן, חוכר אחוזה, בעל בעמיו וברובליה. מהחסידים המכובדים בחצר האדמו״רים בסטולין. עם זאת ידע לתת לבניו חינוך תורני על ידי מלמד, ולימודים כלליים ע״י מורה צעיר שהחזיק בביתו עוד במאה הקודמת. ר׳ שלמה היה יהודי טוב לב, נדבן שביתו פתוח לכל עובר, והיה שולח את תרומותיו לעיירות השכנות סטולין ודויד־הורודוק.

בראשית מלחמת־העולם השניה גורשה שולמית עם הוריה ואחיה לסיביר הרחוקה וטעמה מטעם הנדודים והתלאות שעברו על היהודים בעומקי רוסיה ואח״כ במחנות בגרמניה.

בעלת־מרץ וחרוצה היתה שולמית והמשיכה בלימודים אף בתנאי הנדודים הקשים ברוסיה, גם עבדה, ועזרה להוריה בהכנסותיה, ובמחנות טיפלה ועסקה בחינוך ילדים והדרכת נוער עד שזכתה לעלות עם משפחתה ארצה. כאן נתקבלה לאוניברסיטה בירושלים, אך לא יכלה לעצור ברוחה ולעמוד מנגד, עת נתבעו כוחות צעירים לנשק ולהגנה. פני שולמית למרחבי הנגב ובגיל 21 עזבה את ספסל הלימודים, הצטרפה לקבוצת ניצנים, בה היתה בין המגינים והלוחמים שעמדו בגבורה בפני הצבא המצרי, ולא הניחה נשקה מידה גם לאחר שנפצעה קשה. נלחמה עד הכדור האחרון ממש, ולא אבתה ללכת בשבי.

נפלה בקדושה ובגאון ביום כ״ט אייר תש״ח.

אהרון אהרוני

אהרון אהרוני היה צעיר תל־אביבי מחונן, עניו ומנומס. בוגר בית־הספר ביל״ו. הצטיין בלימודיו והיה חסון בגופו ובעל מרץ. הוא בנם של לוי וחנה גרובר־אהרוני שהעלו אתם את אהרון בגיל רך. כשפרצה מלחמת השחרור התנדב לשרות בצ.ה.ל. ומיד אחרי האימונים המקובלים יצא לפעולות והשתתף בכמה חזיתות. לא אחת לקח אהרון חלק בקרבות בחזית ירושלים ונחשב לחייל אמיץ. את סבל המלחמה נשא בהכרה והיה מאושר בנצחונותינו. באמצע ניסן תש״ח נפצע אהרון מכדור אויב בדרך לירושלים וכעבור ימים אחדים, ביום כ״ד ניסן תש״ח הוציא את נשמתו הטהורה בירושלים, שם הובל לקבורה. בן 19 היה במותו.

אביו של אהרון — לוי — היה ציוני מנעוריו, איש בעל מעשים טובים ששלח את ידיו במסחר יערות בחוץ לארץ והיה מכובד על כל אלה שבא אתם במגע. עם זרם העליה הרביעית בשנת 1933 עלה לוי ארצה והתישב בתל־אביב. אשתו חנה בת יהודה דורצ׳ין מרובליה, ירשה את המידות היפות של הוריה, הצטיינה בהליכות ביתה והיתה תמיד עזר לבעלה בעסקיו, והיא שסייעה לו לתת גט־פטורין לחיי הגולה ולעזבה בתקופת הפריחה של עסקיה שם. ר׳ יהודה דורצ׳ין, סבו של אהרון, היה סוחר ידוע ואיש מעשים טובים ששמו יצא לתהילה ברבים. מקום מגוריו היה רובליה, אך את רוב ימות השנה בילה בסטולין לרגל עסקיו. אשתו, ברכה הצדקנית, טיפוס מיוחד בדורה, הקדישה את מיטב זמנה ומחשבתה לחינוך ילדיה והכשירתם לחיים ולעצמאות. ר׳ יהודה וברכה אשתו זכו לחיות בסוף ימיהם בארץ והלכו לעולמם בשנת תש״א.

אסתר ציילינגולד

אסתר ציילינגולד בתו של ר׳ משה ציילינגולד, נינה של ר׳ צבי־הירשקה אייזנברג מסטולין. מצד אביה היא נכדת ר׳ נפתלי ציילינגולד שהיה בעל הוצאת ספרי־קודש ברוסיה ופולניה ובסוף ימיו בארץ. אביה ר׳ משה התיישב בלונדון ופתח שם גם הוא בית־מסחר והוצאת ספרי קודש. אמה חנה, אשה עדינת נפש ומשכילה, חינכה את ילדיה ברוח המסורת והלאומיות. אסתר דבקה ברעיון הציוני ועלתה ארצה בשנת 1946 להשתתף בבנינה. היתה אידיאליסטית ובעלת הכרה.

במלחמת השחרור היתה אסתר בין מגיני העיר העתיקה בירושלים בימי המצור, ונפלה על משמרתה ביום כ׳ אייר תש״ח. בת 23 היתה במותה.

צבי דורצ׳ין

צבי היה בנם היחיד של נחום ועטיל דורצ׳ין ובן בנם של ר׳ לייבה ובאשה דורצ׳ין מרובליה, בקירבת סטולין. בחור משכיל ומלא אהבה לעמו וקנאה לארצו. הוריו עברו בדרכם לארץ ישראל את יסורי הגיהינום ברוסיה וטילטולי המחנות בגרמניה ושבעי מרורים הגיעו סוף סוף עם בנם ארצה. כמה מאושרה היתה המשפחה בהגיעה לחוף מבטחים לאחר כל התלאות שהתחוללו על ראשה. סבו לייבה וסבתו באשה מלומדים בצרות היו עוד טרם הכיר העולם היהודי את המפלצת האיומה של דורנו. בסוף המלחמה העולמית הראשונה שיכלו שלושה מבניהם (אחד מהם נפל מידי הפורעים הבאלאחובצים), ובחלקם נפל לשאת בכאב הגדול שהורידם שאולה.

הגיעה שנת תש״ח, העם בציון נאבק על קיומו ושחרורו, כל צעיר אוחז בנשק ומתיצב במערכה, וצבי הרגיש שראה סבל — אף הוא בין לוחמי מלחמת ישראל ומשתתף בקרבות בנגב.

ביום ל׳ חשון תש״ט נפל צבי על משמרתו בסדום והוא בן 26.

יצחק דויטשר

יצחק, בנם של יוסף ופרידה דויטשר, נולד ביום 10 במארס 1932 בסטולין. ביום 15 במאי 1933, בהיותו בן שנה ורבע, הועלה ע״י הוריו לארץ. הוריו התישבו בירושלים ושם גדל הנער. את חינוכו העממי קיבל בבית־הספר ע״ש סוקולוב בירושלים ובסיימו אותו למד שנה בבית החינוך התיכון. בהיותו נער אמיץ־לב, תוסס וחולם על ימאות נכנס במלאת לו 14 שנה לבית־הספר הימי שליד הטכניון בחיפה ובו למד שנתים. שם הצטיין בלימודיו והקדיש את עתידו לימאות העברית, שראה בה תוכן וצורך לאומי.

עוד בגיל רך נכנס יצחק לתנועת הצופים, לשבט ה„קהילה״ בירושלים ואחר זמן קצר הצטרף כחבר לגדנ״ע. בתקופת לימודיו בחיפה השתייך לסקציה הימית של „הפועל״. חבריו ומדריכיו ראו ביצחק „כוח״ וניבאו לו עתידות בסקציה ובדרך בה בחר. משפרצו המאורעות שלפני מלחמת השיחרור, מיהר יצחק להצטרף ל„פל־ים״ והוא אז רק בן 16. הוריו ניסו להשפיע עליו שידחה את גיוסו לשנה־שנתים, שכן צעיר הוא מדי, ועל זה ענה יצחק: „אבא״, האינך מעריך את השעה ? כלום רצונך לחכות עד שהערבים יבואו לביתנו לעשות בנו כלה ? האם לא מחובתנו לעמוד במערכה ? והאם לא מצווים אנו להכות באוייב בעוד מועד ? הדברים היו החלטיים, ולא העיז האב לטעון נגד בנו.

משנחסמה הדרך לירושלים והעיר נמצאה במצור, צורפה פלוגת יצחק לגדוד הפורצים מס׳ 4 של הפלמ״ח. יצחק היה בין הלוחמים העזים במערכה והשתתף במקלעו במבצע „נחשון״ וכן במבצע „מכבי״ כלוחם אחראי ומסור.

אחרי כיבוש הכפר בית־מחסיר יצא יצחק עם מפקדו ביום ג׳ אייר תש״ח (12 במאי 1948) לשדה־הקרב לאסוף חברים פצועים שנשארו במשלט ה־16, שם נפגע מפגז האויב ונפל בעת מלוי תפקידו. גויתו נאספה ע״י לוחמי פלוגתו והובאה לקבורה יחד עם חללים אחרים של הימים ההם בבית־הקברות הצבאי בקרית־ענבים.

סבו של יצחק דויטשר היה ר׳ פסח־בריל בודניוק, מותיקי התושבים של סטולין, הוא אבי אמו פריידל, שבביתו נוסד בית־הספר העברי „תרבות״ בסטולין.

בתיה קשטן

נולדה בסטולין בשנת 1905 להוריה אשר ולאה קשטן. אביה, אשר, היה תלמיד־חכם, איש צנוע ושקט, מורה לעברית וציוני ותיק. בשעתו מילא תפקיד בא־כח חובבי־ציון בסטולין, אך בתקופה האחרונה לא היה פעיל. הוא יחד עם אחיו יצחק־ישראל יסדו בית־ספר בעיירה ללימוד „עברית בעברית״ בראשית מאה זו, שהיה בו חידוש לגבי ה„חדר הישן״.

חמישה ילדים היו למשפחת קשטן, ביניהם הבן שרל, שהיה ממארגני השומר־הצעיר בעיירה ומפעילי החלוץ בה (לא הספיק לעלות ארצה עד השואה). משאר ארבע הבנות עלו שתים— בתיה וחיה, ארצה.

בתיה היתה נערה שקטה מטבעה, אוהבת ספר, חונכה ע״י הוריה לציונות ובמלוא הכרתה עבדה ב„החלוץ״ 4 שנים. בשנת 1931 נשלחה עם פלוגת „שחריה״ לכיבוש העבודה בבאראנוביץ׳. התנאים שם היו קשים וסבל רב נפל בחלקה של הפלוגה. היתה עזיבה של חברים, אולם בתיה היתה מהעקשניות, ולא רק שנשארה במקום, אלא עצרה רבים מלהספח לעוזבים עד שעלתה עם חבריה מקץ שנה וחצי, בשנת 1935, עם עליית הקבוצה הראשונה של „המכביה״ לארץ, אל הקיבוץ שלה — אל רמת־הכובש.

בתיה נכנסה בעול הדאגות של הקיבוץ, עבדה בכל העבודות ואפילו באלו שלא היו לפי כוחותיה. כשהגיעו ימי המבחן של 1936—1938 והיה צורך להמשיך בעבודת המשק ובכל יתר הענפים על אף הסכנות שארבו לישוב, היתה בתיה בין היוצאים לעבודה עם החברים הנועזים.

והנה ביום ז׳ באב תרצ״ח (4.8.1938) בין 4 ל־5 אחר הצהרים, כשעברה מכונית משא שהובילה 17 חברי רמת־הכובש מהעבודה בפרדסי כפר־סבא לפני הסיבוב לכביש השרון—חיפה, נתקל גלגל אחורי של המכונית במוקש שנטמן ע״י ערבים באדמה והחלק הקדמי של המכונית הושלך למרחק 15 מטרים. כל הנמצאים במכונית, מלבד הנהג, נפגעו, 6 נהרגו במקום ושנים מהפצועים מתו אח״כ, ביניהם גם בתיה קשטן החלוצה הנאמנה, הפועלת המנוסה, אוהבת הספר והחברים, בעלת לב חם ורגיש שלא ידעה אושר פרטי בחייה.

מרדכי אייזנברג

השואה

נשבו רוחות בשדרה...

היו ימים ורוחות קלות נשבו בין העצים שבקצה העיירה.
לשדרת העצים, עתיקי־ימים וצופני־רזים, יצאו זקן ונער לשוח.
רחש הלב שלוה, אמונה ותקוה.
ועבים קלים אפורים מרחפים מעל.

נשבו רוחות, רוחות שמעבר לים, ודם חדש הוזרם למשכנות ישראל בגולה.
נצנצו אורות ממרחקים, רמזו וקראו לגאולה, לפדות. בקעו קולות איתנים.
גדודי־נוער התלכדו בשיר ובמחול, ערוכים ודרוכים להכשרה, לעליה ולהעפלה.
זרחה השמש בגבורתה ובאופק — מולדת נכספת.

עם משב הרוח נשרו עלים בשלכת ונערמו לערימות־ערימות.
אבלו הדרכים, נשמו, אין פוקד, אין דורש. ענני־עופרת פשטו בהר ובגיא.
הברזל מפעפע והעצים עתיקי־הימים וצופני־הרזים נאנחים ושחים לארץ.
סערה מתקשרת ושמש שוקעת בלהבות.

השתוללו רוחות. מבין יערות פוליסיה בוקעת זעקה חנוקה.
מבעד לכל עץ מציצה האימה, אימה חשכה. חשרת עננים כבדים כיסתה עין השמש;
והעבים נוטפים דם ודמעות, דם ודמעות.
טיפות כבדות, לוהטות ואדומות, נפלו על פני השדרה.

התחוללה הסערה. מבול של דם ואש ניתך על העיר ועל יושביה. הרג, חנק וטבח.
אנשים, נשים וטף, עוללים ויונקים — כצאן לטבח יובלו.
אין הד לזעקתם. סגר עליהם העולם האדיש והאטום.
ארץ, אל תכסי דמם !

נושבות רוחות בשדרה. נשמות קדושות וזכות מרחפות ככוכבים בנתיב־היסורים.
נשמת העיירה כולה, תפארת זקניה וחמדת נעוריה, פצועה, שסועה ודוויה,
תועה ערטילאית בחלל העולם שחולל...

יועלה זכר קדושי אומה בדוויה ובחזונה — וינון תחת שמי ישראל, אמן.

אפרים ליפשיץ

ר׳ אהרן פרלוב בגיטו וורשה

ביודנראט של וורשה החלה הרשמה לעליה לארץ־ישראל עפ״י צו מטעם השלטונות הגרמנים. משהגיע הדבר לרבי אהרון פרלוב, בן הרבי ישראל פרלוב מסטולין, שמח על האפשרות שנראתה להוציא יהודים מן הגיטו ולשלחם לארץ־ישראל. כל איש רצה להאחז אפילו בצל של תקוה, אולי ירחם!

וכך מוסרים על הענין הזה:

ביום 27 במרס 1942 הוציאו הגרמנים פקודה למועצת היהודים לערוך הרשמה של היהודים בגיטו ווארשה:

א) שהם אזרחי ארץ ישראל,

ב) שיש להם וויזות לארץ ישראל,

ג) שיש להם קרובים בארץ ישראל,

ד) שיש להם רכוש בארץ ישראל.

לא הספיקה מודעה זו להופיע על קירות הגיטו וכבר התפשטה כבזק בכל הגיטו. חצי מיליון היהודים מכווצים בשטח צר, כל אחד שואל את חברו „מה חדש" וכשמתרחש משהו מודיעים את הדבר ברצון לשכנים ומכרים, לקרובים, לידידים וסתם לאנשים שנפגשים אתם.

הידיעה על ההרשמה הארצישראלית מעוררת ענין רב. כמו כל ידיעה נתפרשה בל״ב פירושים, הוכנסו בה כל מיני פשט, רמז, דרוש וסוד. ובכן מהי כוונת הפקודה הזאת? כמו תמיד יש פסימיסטים ויש אופטימיסטים, יש דורשים לשבח ויש דורשים לגנאי.

וכך טוענים הפסימיסטים:

— אין ספק שאין מתכוונים לטובתנו. כל אלה שירשמו יחשבו כשונאים מספר 1 ויגורשו מי יודע לאן. אל ירשם איש, חלילה לעשות זאת, חס ושלום.

והאופטימיסטים עונים לעומתם:

— הגרמנים רוצים להחליף אותנו בגרמנים שבארץ־ישראל או באמריקה או בארצות אחרות והם רוצים לדעת כמה יהודים באים בחשבון לחליפין. יתכן, שתצמח מזה ישועה. מי יודע.

והדמיון מתלהב, ותקוות פורחות. וחלומות נרקמים. חלומות על עליה לארץ ישראל, על הצלה, על גאולה מאפלה לאור גדול.

בערבים זוהי שיחת הכל. רוצים להאמין ומאמינים. כבר חוזים מרחוק את נמל חיפה והר הכרמל ושומעים קול שאונה של תל־אביב ומרגישים את פעמי הגאולה.

האופטימיות הנצחית דוחה כל חשש סכנה. הקהילה מארגנת נקודות שונות להרשמה בבנין שברחוב גז׳יבובסקה 26־28. הכינו טפסים ובהם מדורים שונים כגון הכתובת ודרגת קרבת המשפחה של הקרובים בארץ ישראל. מספר הקושאן של המגרשים והבתים שיש למי שהוא שם.

אלפי יהודים צרים על משרדי ההרשמה. עומדים ימים שלמים בתורים ארוכים, הנמשכים הלאה מרחוב גז׳יבובסקה עד צ׳יפלה. מחפשים אמצעים איך להכנס ביתר קלות וביתר מהירות. משתמשים בהמלצות וגם בכסף כדי להגיע למטרה. לכל אחד יש שאלה וספק. האם מספיק בן דוד, דוד, אח חורג, גיס? הועדה

המשפטית פוסקת הכל לקולא, היא רחבת לב. תהיה איזו קרבה שהיא, הכל כשר להרשמה לעליה.

וכך גדלים והולכים במשרדי הקהלה תלי הנייר, הטפסים הממולאים ורשימות הרוצים בעליה. וגדלות התקוות של הכמהים לציון.

לפי הפקודה חייב כל אחד להרשם בעצמו. אבל יש בגיטו בני אדם, רבנים ואדמו״רים, שאינם יוצאים החוצה, מפחד. הם, בלבושם החסידי נתונים בסכנה יותר מאחרים. לפי בקשת האדמו״ר מסוכאצ׳וב, ר׳ דוד בורנשטיין, אני מקבל על עצמי להתגבר על קושי זה. אני לוקח שנים מפקידי הקהלה, העוסקים בהרשמה לארץ ישראל, את אשר פרנקל ואת גב׳ מובשוביץ׳, אשת העסקן הרביזיוניסטי עורך־הדין מובשוביץ, ואנחנו יוצאים לכל האדמו״רים החשובים לרשום אותם בבתיהם. זוכרני בכמה תודה קיבל אותנו האדמו״ר מסטולין הרב פרלוב ברחוב מוראנובסקה 7־9. הוא לא תיאר לעצמו כיצד יקיים את תהליך ההרשמה. היינו גם אצל האדמו״ר מסוחאצ׳וב; אצל האדמו״ר מראדומסק שגר בבית נובוליפה 30 בדירת החסיד שלו, אך התרשמנו ביותר מגישתו של ר׳ אהרון פרלוב, שעודד לעליה ותמך בהרשמה לעליה לארץ־ישראל.

הלל זיידמן

גלגולו של ניגון

גיטו וארשה, 25 ליולי, 1942.

אנשי המשטרה הפולנית ערקו את הסביבה. עמדות ההגנה סביב הגיטו מלאות ז׳נדרמריה. הם יורים... ללא מטרה מדויקת. המטרה היחידה — הגיטו היהודי. עוברים ושבים, החולפים במקרה, נפצעים, נהרגים. עשרה מטרים מנקודה לנקודה. ובכל נקודה ז׳נדרמריה אוקראינית. תת־מקלע בידי כל אחד מהם. כל הקרב לחומת הגיטו, אם יהודי ואם גוי, מוכן לו כדור מלועו של מקלע.

ליד בית החולים היהודי החדש, הקרוב ל„טראנספער־שטעללע״, בין השטח היהודי לארי, בנויה מסילת־ברזל צדדית. רכבת־משא בת ששים קרונות הובלה; אל הקרונות מובאים יהודים מהגיטו. „אויסזידלונג״.

מרכז המשטרה היהודית ברחוב אוגרודובה. אנשי ס.ס. נכנסים ויוצאים. פוקדים — ששת־אלפים ראש־אדם!

אף יונק שדי־אמו ראש ייחשב. כל כלי הרכב גויסו לידי המשטרה היהודית. עליהם הוטל למלא את פקודת הס.ס. מתוך איום: אם לא תמולא המכסה — יתפסו אנשי הס.ס. בכבודם את ששת האלפים, אולם אז — יהיו השוטרים ומשפחותיהם ראשונים להרג.

לעת עתה מוצאים הגרים בלבד. לאמר: לא תושבי וארשה הקבועים, אלא היהודים שנמלטו מערי מושבותיהם ומצאו מקלט בעיר הבירה. הללו אביונים הם, רעבים הם, חולים הם, חסרי־כל הם. והמה אוכסנו עד עתה ב„נקודות״ — בתי־כנסיות, בתי־מדרשות.

וההתנגדות גוברת משעה לשעה. המאוכלסים ב„נקודות״ מסרבים לילך. המה

רובצים על הקרקע. אשה אוחזת בסורג־חלון של חנות סמוכה, פניה זוועה, עיניה אדומות, בגדיה פרומים, פצע שבמצחה שותת דם: והיא זועקת:

— לא אלך. הייתכן כי יובילונו לעבודה לאזורי המזרח?... הן חולים אנו...

שוטר מזויין סוחב את האשה בזרוע, והיא מתחזקת בסירובה. השוטר עיף כבר, פניו כוסו זיעה... שוטרים מתאבקים עם גברים, עם אנשים, עם זקנים, עם זאטוטים. הנתפסים מובלים למקום הריכוז. מוקפים אנשי ס.ס., אוקראינים מזויינים. והם מחכים. מחכים „להכנס לקרונות"... והנה איש מתחמק לברוח — מטר כדורים מפילו הרוג ארצה. והמטר לא יבחין — אף אנשי הסביבה ניזוקין: פצועים, הרוגים. דם... דם...

שקט, הנשימה עצורה מפחד. ילדים בוכים, מתחננים:

— אמא, לחם! אבא, מעט מים! מת אנכי.

ולחם אין. ומים אין.

ויהודים מובאים. מפעם לפעם רועם קול איש ס.ס.:

— ארורים! איה מיכסת ששת האלפים? זכרו, מיד נתפוס אנחנו. וביוקר יהא עמלנו: אלפים מכם יפלו, רבבות מכם ייהרגו...

בתושבי וארשה — אין נוגע. יש רק לטהר את ה„נקודות". וברחובה של־עיר — אין איש. האנשים מצאו מחבוא בעליות־גג, במרתפים. כי נביא לב־אדם, כי חרד יהודי — אם עתה, אם כחלוף שעה, תורו יגיע... ברחוב אין לילך: יריות, היאבקות עם נתפסים.

הערב בא. מכסת ששת האלפים טרם הובאה אל ה„אומשלאג־פלאץ". האנטקה, איש ס.ס. מלובלין וקצין העברת היהודים, מעיף עיניו לכאן ולכאן, כמונה. נראה שהמספר אינו מניח דעתו. הוא קורא:

— הבה, אנו תופסים...

כחץ מקשת פורצים הם, אנשי ס.ס., אוקראינים ופולנים בשירות הנאצי. הם מופיעים ברחוב מורנובסקה 40. אצים־רצים כמטורפים. יורים, מכים, שואגים וצורחים. הם תופסים כל הבא לידיהם ומביאים תוך מכות רצח למקום הריכוז.

אשתי ואנכי, בני ובתי, מספיקים להמלט לעלית־גג קטנה, חבויה מעין איש. עליה זו — מלפני פרוץ המלחמה היא. מלונו של „בערלה גנב" הוא. כשהרשות היתה מבקשת אחרי „בערלה גנב" — היה הוא מוצא לו מחבוא בעלית־גג נסתרה זו. כאן לא השיגתהו יד, לא הבחינתהו עין. משום־מה מצאה משפחתי חן בעיני „בערלה גנב", והוא נאות להרשות לנו מחבוא במלונו. אנו רצים. אנשי ס.ס. אף הם רצים ויורים ברחוב. עולים אנו במעלות. כשמגיעים לפתח העליה הצר, שומעים אנו את קולו של „בערלה גנב".

— אל תיראו. במלוני לא תפול משערות ראשכם ארצה. הרי כאן אף הרבי מסטולין, ר' אהרן פרלוב... אף כנור לו, אך זה עידן נדם קול כינור, נדם...

נכנסים אנו פנימה. עליית הגג ננעלה. בפנים מוצאים אנו את ר' אהרן פרלוב יושב על הקרקע. קרע „קריעה", חלץ מנעליו: יושב „שבעה" — — — אוחז הוא בידיו „קינה", מתנועע אנה ושוב, וקולו נשמע. והניגון — ניגון „איכה" — — — —

איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה. — — —

שכול ואלמון. נפשך יוצאת בניגונו. איש אינו מפריע את קולו, קול הניגון, קול „איכה"...

עברה שעה קלה. הרבנית פונה לר׳ אהרן:

— אהר׳לה, טעות טעית: היה עליך לשמוע לקול הערל וואסיליאב. הוא אמר: ליהודי וארשה נותרו 40 ימי חיים בלבד... חפץ להחביאנו בדירתו. ואתה אמרת: „אי אפשי!" לעגת לו ולנבואתו. והיום — היום ארבעים ימי המלואים. אהר׳לה, הערל יודע כל סוד. לוּ הלכנו עמו — כי אז היטיב עמנו...

ר׳ אהרן מתנועע וקורא „איכה". הניגון אינו פוסק, והוא עונה תוך כדי קריאה:

„תשיב להם גמול ה׳ כמעשה ידיהם; תתן להם מגינת־לב, תאלתך להם... אל לנו, רעיתי, אל לנו להאמין לערלים הפולנים. ולוּ נצלנו אנחנו — כל ישראל מה יהא עליהם... האם גזירת אֵל עליון היא להרוג, לאבד ולהשמיד? תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה׳ — — —"

ר׳ אהר׳לה יושב ושותק. עיניו מופנות לנקב שבקיר. דרך הנקב אפשר לראות את כל הנעשה על המדרגות. קריאות זועה נשמעות מפי אשה. אשה הרה ממהרת להיחבא, והיא נופלת על פניה. נפלה — והפילה את ולדה. איש ס.ס. מופיע. הוא־הוא שרדף אחריה. מתיצב הוא ליד האשה הזועקת, מסתכל רגע, יורק בשאט־נפש. מושיט ידו לאקדחו לשלפו.

הרבי מסטולין, ר׳ אהרן, מזדעזע. קם בהתרגשות ופורץ בינות ליושבים בעליה כדי לצאת מהחדר הצר. הרבנית, כולנו, מנסים לעכב בידו, אומרים:

— אל ישתגע. את האשה לא יציל. את חייו שם הוא בכפו. יסכן בצאתו את כולנו. הם ירגישו בנו, בעליה.

הרבי אינו שם לב לדברינו. נושא אלינו מבט עלוב, זועק:

— יהודים! איככה תחבקו ידים עת אשה עבריה בסכנה. היא הפילה. בסכנה היא.

פרץ ויצא. איש הס.ס. עומד כבול־עץ, כגולם. הרבי מתכופף אל האשה, מחזיר מבטו אל הנאצי:

— רוצח, ר—ו—צ—ח! האם אביך — אבן הוא? האם לא ילדתך אשה? —

איש הס.ס. עומד כגולם, כאילו קפאו עצמותיו. אדמו פניו מדם. מביט בעיני הרבי הזועקות. מביט באשה השוכבת בדמה ונאנחת. מביט ביצור הזעיר... ועיני הרבי — ספק זועמות, ספק מבקשות רחמים...

לפתע, פונה איש הס.ס. עורף למדרגות, לירד. אך הנה סובב הוא את ראשו, חוטף אקדחו ויורה, — יורה באשה, יורה ברבי, יורה... יורה... והוא בורח. נמלט מקרבנותיו המתבוססים בדם...

החצר ריקה מאדם. יוצאים אנו מעלית „בערלה גנב" להציל את הנורים. באשה אין רוח חיים. מתה. הרבי פצוע בבטנו. שוכב, נאנח ביסוריו, במלוא הכרתו. הרבנית נופלת על פניו, זועקת, בוכה... „בערלה גנב" מכה ראשו בכותל, צועק:

— רבי, למה עשה זאת?..., הרי הזהרנוהו: האשה לא תנצל, הרבי ימות על לא דבר, חלילה...

הרבי אינו עונה. שחוק קל בין שפתותיו. נושך הוא את שפתיו, קומץ אגרופיו מרוב יסורים ולוחש:

— סכל הוא החושב ומאמין, כי לעבודה נשלחים... אין זה אלא מות. מות בטוח. מיתה משונה.

הוא מפסיק, דומה כי גוסס הוא... לפתע הוא אומר:

— להתוודות. יגישו את כנורי, וינגן מי את הניגון, ניגון הרבי, ודוי... בפני אלהים ואדם...

הרבי של סטולין, ר' אהרן פרלוב — מחייך. הדם ניגר מבעד לבגדיו, ניגר... ניגר...

„בערלה גנב" רץ ומביא את כנורו של הרבי. והוא מנגן... וניגונו מתערב בזעקות הרבנית.

פני הרבי כהים, חיורים, נעוי־יסורים, והוא מפזם:

אני הגבר ראה עני בשבט עברתו; אותי נהג ויולך — חושך ולא אור...

„בערלה גנב" בוכה. בוכה ומנגן. הרבנית מתיפחת.

הרבי עצם עיניו. סבב פניו. השיב נשמתו אל על — — — —

„בערלה גנב" נופל על פני המת, זועק:

— רבי, גנב הייתי, — אך לב יהודי לבבי. נשבעתי בגופתך, בנשמתך הטהורה, רבי, כי אנכי אמשיך בניגון... אנכי אמית אנשי ס.ס. ברחובות עיר. רבי, „בערלה גנב" ישמור מוצא־שפתיו...

ניגונו של הרבי נדם, אך „בערלה גנב" — ניגנו מחדש —...

בחדר רובץ הד: „אנכי אמית אנשי ס.ס... „בערלה גנב" ישמור מוצא־שפתיו..."

ו„בערלה גנב" — לא הכזיב...

יהודה פיינגולד

בגיטו סטולין

כחצי שנה התקיים הגיטו בסטולין, בו היו כלואים כל היהודים שנמצאו בעיירה בראשית הקיץ תשי"ב ומספרם עלה על 8000 נפש. אחרי תקופת תעתועיו והתעללותם של מיטיור טאראסוביטש ומפקדו אורבאנוביץ' ביהודי העיירה, כשהשל־טון רוכז בידי הגרמנים, הטיל הקומנדאנט הנאצי על נתן ברגנר להקים ועד יהודי — „יודן־ראט" — ובו נכנסו ברגנר עצמו, אהרון דורצ'ין, אהרון־שמעון טורקניטש, שלמה בלוהוסקי, ברוך גולמן ושלמה פולאק. קשה ומר היה מצבם של חברי הועד הזה, שרצו בכל לבם להגן על בני קהילתם ולהצילה מהפורענות המרחפת עליהם, ומאידך חייבים היו לקיים את פקודות השליטים הנאצים, שידם הכבידה מיום ליום. הם גם קיוו שע"י זה אולי יתקנו את המצב וימנעו אסון.

קשיי החיים בגיטו אינם ניתנים לתיאור, סבל היחיד וסבל הכלל עברו כל גבול. מלאי המזונות הלך ואזל, הכנסת צרכי מזון נעשתה קשה, האפלה בלילות הכבידה, מאחר שנאסר השימוש בחשמל ואף בנרות במשכנות היהודים בגיטו. הוי כמה ארוכים ואפלים היו הערבים והלילות ההם! דוחק, רעב, מחלות, צער וכל יתר הצרות שבאו על הכלואים בגיטו גרמו לריבוי התמותה, ובגלל איסור היציאה מן הגיטו היו קשיים בקבורת המתים. לעתים נשארו גופות המתים מוטלים משך ימים ורק לאחר שהצטבר מספר ניכר היה עולה בידי הועד לקבל רשיון להוציא

את הגופות אל מחוץ לגדרות התיל ולהובילן לקבר ישראל בבית־העלמין החדש. לא אחד מיהודי הגיטו קינא במתים, החיים היו תלויים מנגד ואנשים איבדו את צלמם...

באוירת המחנק המעיקה ובתנאי ההסגר וחוסר כל, נמצאו בכל זאת יהודים שדאגו לזולת, ביניהם היה ה„רבי" ר' משה פרלוב, אך ידם קצרה מלפעול גדולות, כי כל אחד בפני עצמו היה שקוע בדאגותיו ונשא בסבלו ויגונו. וכשהגיעו שמועות על הופעת חבורות פרטיזאנים ביערות ועל רוסים העומדים בקשרים סודיים עם הצבא האדום החלו בתוך הגיטו לחפש דרכים כיצד להתקשר עם העולם החיצוני. שני בחורים עזי־נפש: משה'לה בן לייבל גלזר ואשר בן ישעי'קה שפירא קיבלו על עצמם לצאת בגנבה מן הגיטו ולקשור קשרים עם פרטיזנים והצד הרוסי. אך הם נתפסו ע"י אכר ונמסרו לרשות הגרמנית במחיר 2 ק"ג מלח בעד כל אחד. כל השתדלויות הועד היהודי ומאמציו להצילם עלו בתוהו והם נתלו לעיני השמש. כשלון זה השפיע על התכניות כיצד להתקומם נגד העריצים, והתכניות נדחו. היו שמועות סתומות בגיטו על הצתה גדולה במקרה של נסיון לחסל את היהודים כדי לא להשאיר רכושם הדל לגויים ולנאצים, ולפרוץ את הגיטו ולהינצל תוך המבוכה, כשם שעשו יהודים בגיטאות אחרים. לשם כך הוכנו אפילו חביות נפט ונעשו סידורים מסויימים, ואין לדעת למה לא בוצעה התכנית ברגע האחרון.

יהודי סטולין שהיו מתפללים יום־יום בבית־המדרש, חדלו לבוא שם לתפילה, אף שהוא נכלל בגיטו. עד היום האחרון היו מתכנסים לתפילה במנינים ושם גם היו משוחחים על המצב, על החיים, הסיכויים והניחושים. רובם ככולם האמינו שיתרחש נס וסטולין לא תיפגע כקהילות אחרות, מאחר שהקהילה עמדה בכל הדרישות והגזירות מצד „עמלק". אפילו כשהסתננו שמועות שבסארני ודומברוביץ כבר נערכו שחיטות ולאחרונה כשנודע על הטבח בוויסוצק הסמוכה (היה זה יומים לפני האסון של סטולין) רצו בכל זאת יהודים להרגיע את עצמם וטענו על אף העננים הכבדים שכיסו את שמיהם וריח הדם שהגיע לנחיריהם: לא יתכן, אולי ירחם !...

אך הנס לא התרחש, השמים לא ריחמו והחרון שיצא על קהל עדת־ישראל בגולת אירופה — לא פסח על קהילתנו האומללה, ותורה הגיע יום לפני צאת שנת תש"ב. לפנות ערב נפוצה שמועה מחרידה — הלילה... ויהודי הגיטו נבוכו. התחילה התרוצצות, נשתתקו המרגיעים והמקווים, גם ר' משה'לה פרלוב לא נשמע ולא נראה, ונדמה היה שבתוך הבהלה מלאך המות מתהלך וחודר ללב המיואש של יהודי סטולין ברגעים האחרונים לחייהם עלי אדמות.

בשעה 6.30 לפנות־ערב נקראו חברי ה„יודן־ראט" אל השלטונות הנאצים והוצאו להורג ראשונים. בלילה ניסו יהודים לברוח מן הגיטו, אך נתקלו במשמרות חזקים שהקיפו את הגיטו מכל הצדדים, הנסיונות נכשלו ורבים נהרגו ע"י המשמר.

בשעה 4.30 לפנות בוקר הוצאו כל היהודים אל ככר השוק. החלשים והחולים שלא יכלו לצאת — נורו במקום. שם בשוק ניצטוו האומללים לשבת על הארץ ללא רשות לקום. מי שניסה לעמוד על רגליו — נורה. תחילה נבחרו ע"י המנצחים על „האקציה" ועוזריהם קבוצות גברים ובעיקר צעירים והובלו אל מחוץ לעיירה. הד היריות מצד דולין—סטאסין בישר את קיצם של המובלים. הנשים והילדים הובלו בקבוצות באחרונה והככר התרוקנה...

אני נמצאתי בין המתחבאים בפינה מוסתרת שבצד עלית־גג בבית אנשל החייט ברחוב ברק יוסליבץ. בקושי חדרנו לפינה ובמקום צר זה התרכזו 29 נפשות, הדוחק והמחנק היה רב מנשוא. דרך סדקי הגג ראינו את המובלים בדרכם האחרונה ושמענו את אנחותיהם, לבנו נשבר בקרבנו והיינו המומים, מבלי לדעת מה צפוי לנו בעוד שעות או ימים.

כך חוסל גיטו סטולין.

אסתר גיסין—בליז׳ובסקי

ניצוצות המרד

ניצוצות ולא מדורה, זיקי קודש שהוצתו בלבבות יחידים, אך לא התלקחו כדי להבה בוערת, כדי אש אוכלת, — אש נקם ושילם.

בכרכים הגדולים וורשה, וילנה ביאליסטוק — שם יצאו נערי ישראל מן הגיטו, נערים יהודים, אמונים על הספר ועל הדיבור, על התנ״ך, על ביאליק ועל בורוכוב, — ובידם אקדוחים, רימונים ופצצות... הם רשמו פרק חדש בקורות ישראל, הם שיוו צורה אחרת להיסטוריה שלנו. לא למענם עשו כי אם לעמם. היתה זאת מהדורה חדשה של „קידוש־השם״. לא קריאת „שמע״ והושטת צואר: „התלין הא שחוט״ כי־אם קריאה גדולה של „תמות נפשי עם פלשתים״!

אך בעיירה הקטנה, במקום שכל שוטר הכביד את עולו על אוכלוסיה שלמה, במקום אשר הפסוק „ודרשו את שלום העיר אשר אתם יושבים בה״ שימש חכמת־חיים עליונה, כיצד קרה שם הדבר? כיצד חדר רעיון ההתנגדות והמרד לסטולין העיירה הזערערת, אשר בסידורי התפילה שבה עוד נמצא הנוסח של „הנותן תשועה״ לשלום הצאר ניקולאי אלכסנדרוביץ׳? והחזנים סילסלו בכל חג פולני לאומי לשלום המארשל יוזף פילסודסקי?

אכן, גם לשם הגיעה האש, אש הקודש והגבורה העוברת כחוט־השני בתולדות ימי־עמנו מימי המכבים ובר־כוכבא ועד ההגנה־העצמית באוקראינה, גיבורי הגיטו וגיבורי מלחמת השחרור בארצנו.

ואף כי אין בידינו חומר מספיק כדי תמונה שלמה על פעולת המחתרת, הפארטיזאנים וההכנה להתנגדות, ידוע ידענו, — היו דברים.

שני הבחורים היהודיים אשר הוצאו להורג בעוון שייכותם לפארטיזאנים: אשר שפירא ומשה גלאזר לא הצטיינו במאומה משאר חבריהם, — הנוער בעיירה. ודאי הדבר שהיו עוד כמוהם, אלא שההם לא נתפסו. כי אם נפלו, במקומות אחרים, ונשקם בידם. הגשר שעל יד הכפר צ׳מין לא היה היחידי שפוצץ, ולא אורבאנוביץ׳ אחד מצא את מותו מידי בחורים יהודיים.

אפופה מסתורים היא פרשת ההוד והגבורה של המחתרת היהודית בסטולין עיירתנו. וככל שניסינו להציל דברים מפי השרידים המעטים, העלינו חרס בידינו, והסוד הגדול ירד אלי בור קבר יחד עם גופות הקדושים.

נביא נא כאן אחת מהשמועות המתהלכות בין השרידים, שיש בה ודאי גרעין של אמת היסטורית.

בתוך הגיטו הוקמה משטרה יהודית על יד היודען־ראט, שהיתה כפופה למרותם של הנאצים. לא כל היהודים הסכימו להשתייך למשטרה, כי ראו בה מכשיר נאצי מובהק. אך היו אשר נאלצו לכך על ידי השלטונות והם אשר היוו את הגרעין הראשון של המחתרת. דבר זה שימש להם כעין תגמול נפשי.

בראש המשטרה הזאת עמד אברהם מוצ׳ניק (אבראש דער קייסרל) שהיה בעל דרגה בשעתו בצבא הפולני ושימש גם מפקד בגדוד מכבי האש בסטולין. רבים ודאי בינינו הזוכרים אותו כשהיה צועד במדים עם אותות הצטיינות בראש הכבאים הגויים.

בחודש אלול תש״ב, סמוך לטבח, הרגישה המחתרת בקץ המתקרב והחלה לטכס עצה. מבין כל ההצעות הרבות נראתה להם התכנית של הצתת הגיטו. שורש הדבר נעוץ, ודאי, במחסור החמור בנשק לשם התנגדות אקטיבית. ידוע גם שבעיירות אחדות בסביבה (כגון לאחבה) נקטו קו זה. התכנית נערכה לכל פרטיה ושלביה הנועזים. במקומות מסוימים הוכנו כלים מלאים נפט, נקבעו האנשים השונים, ואף נקבע התאריך — יום ה׳, כ״ט אלול תש״ב, שעה 11 בלילה. המגמה היתה לפרוץ בשעת הבהלה את השערים ולהמלט והיה כל אשר ינצל תהי לו נפשו לפליטה.

אך התכנית הנועזה רבת ההוד לא בוצעה. ואין יודע למה. האם נתגלו בה חולשות? שמא נמצאו מתנגדים מבין אנשי הדור הישן או אולי נתגלתה מבעוד מועד לנאצים? דבר זה נבצר מאתנו לדעתו וכך ירד המסך על הפרשה, שהיתה עשויה לשנות את פני קורות גיטו סטולין.

משה גל

חיסול קהילת סטולין

עם פרוץ מלחמת־העולם השניה בספטמבר 1939 עברה סטולין עיירתנו, יחד עם פולין המזרחית כולה, לרשות ברית־המועצות. על־ידי כך ניצלנו אז זמנית מהיטלר ורוצחיו. כשלושה שבועות נשארה העידה ללא שלטון, כיון שהצבא האדום עבר מסביבות מינסק לבאראנוביץ׳ — ובדרום בקו קיוב—קובל, וסביבת סטולין נשארה באמצע. אף־על־פי־כן שרר בעיירה סדר ושקט מוחלט.

הצבא האדום נתקבל בעיירה בשמחה רבה בעיקר ע״י האכרים ומעמד־הפועלים, שרבים מהם נתאכזבו לאחר זמן. עד מהרה התחיל השלטון החדש להנהיג את סדריו ולהתבסס במקום. העיירה חזרה להיות רוסית.

כעבור זמן־מה שולחו לסיביר כעשרים משפחות יהודיות שניראו בעיני השלטון כאלימנט בלתי־רצוי: קפיטליסטים ובונדיסטים. למגורשים אלה לא ניתנה שהות אלא של שעות בלבד תחת פיקוח של שליח הפוליטביורו לאריזת חפציהם ההכרחיים לדרך. בני העיירה נדו אז לגורלם המר, ולא היתה אפשרות בידם לעזור להם. מעניין לציין שכבר אז נמצאו יהודים שראו בחוש, כי אלה שנשלחו ישארו בחיים. ואמנם כך היה, רובם ניצלו ואח״כ עלו ארצה והם חיים בישראל.

יהודי סטולין התרגלו במשך זמן קצר לאורח החיים החדש. היו מרוצים ובלתי מרוצים, אך כולם עבדו, מאחר שכל מי שלא עבד נחשב למתנגד לשלטון, ברם המשכורת היתה דלה. באחד הימים הובאו לעיירה ממקומות מרוחקים ברוסיה

כ־2000 אסירים, שהועסקו בבניין שדה־תעופה בשדות מאנקביץ—דולין. סמוך לגמר העבודה פרצה המלחמה בין רוסיה לגרמניה, בסוף יוני 1941.

הרוסים ברחו מנוסת־בהלה, אך הספיקו לקחת אתם את רוב האסירים. רק חלק קטן נחלץ מידיהם, ומשנשארה העיירה ללא שלטון — התחילו לארגן, יחד עם פורעים אחרים מסטולין והורין, כנופיה מאורגנת לפרוע ביהודים. „פעולתה" הראשונה של הכנופיה היתה בהורין בליל ה־12 ביולי 1941. ניפצו שמשות בבתי היהודים, הכו בהם ובזזו את רכושם. קומץ היהודים הקטן שבכפר נמלטו על נפשם ועד אור הבוקר הגיעו לסטולין. יהודי אחד נהרג אז ואחדים נפצעו.

פשטה שמועה שגם בסטולין עומדים הפורעים לבצע את זממם. הנוער היהודי הסטוליני התארגן חיש והחליט החלטה נחושה לעמוד על נפשם ורכושם של היהודים. למחרת בחצות הלילה, נשמעו בעיירה צעקות ויללות, ומובן היה פשר הדבר. מיד יצא הנוער נגד הפורעים והצליח להדפם, בלי שהגיעו לידי התנגשות רצינית.

ביום 14 ביולי נודע ליהודים בסוד, מפי איכר מקומי, איבן בורובצקי, שהפורעים העיקריים הם מבין האסירים הרוסיים וכי הם נמצאים עתה בביתו של הפורע הסטוליני המפורסם פעדור סודאס ומתכננים התנפלות מאורגנת על יהודי העיירה. מיד התכנסו היהודים והקימו וועד שאליו השתייכו: הרבי ר' משה פרלוב, אהרון דורצ'ין, שלמה פוליאק, אברהם בליז'ובסקי ושלמה בלוהוסקי. על פי הצעתו של שלמה פוליאק הוחלט להפגש עם הפורעים, לשמוע מה בפיהם ולהציע להם שהם, עם הנוער היהודי, ישמרו על הסדר בעיירה, כדי למנוע התנפלויות מצד כנופיות איכרים שבסביבה. שלמה פוליאק יצא יחידי לשיחה עם הפורעים, נשא חן בעיניהם והצעתו נתקבלה על דעתם. לאחר הפגישה עם הוועד היהודי התחייבו הפורעים לשמור יחד עם צעירי היהודים על הסדר, ובעד הבטחה זו שולם להם ככל שדרשו.

כעבור שלשה ימים נקראה ישיבה ע"י הכומר המקומי ובה נשא נאום בשם ד' ובשם הצדק והיושר להוקיע את המשתתפים בפרעות ורציחות נגד היהודים שהם בניגוד לחוק הגרמני. באותו מעמד הוכיח על־ידי מכתב רשמי מהשלטון הצבאי הגרמני שהוא מונה כראש העיר, הכל חייבים לסור למשמעתו וכל העובר על פקודותיו ייענש קשה לפי חוק חדש, הודיע על הקמת מיליציה ובחר למפקדה אדם אחד, אורבאנוביץ שמו.

אורבאנוביץ נטל מיד את השלטון ביד חזקה. הוא הזמין את הוועד היהודי, הסביר שמצב היהודים הוא מסוכן וכי הוועד חייב בהחזקת המיליציה על חשבונו, כנהוג בערים אחרות שנכבשו על־ידי הגרמנים. הוא ראה בוועד ערבים לישוב היהודי בעיירה כולו, וגזר גזירות בזו אחר זו. הגזירה הראשונה היתה: להשיג מיד מאה זוגות מגפיים, מאה מיטות, כרים, שמיכות ושאר כלי־מיטה ונוסף לזה כלים מכלים שונים. בשבילו, באופן פרטי — שעון זהב משובח. הכול בוצע במועד על־ידי הוועד.

עוזרו של המפקד, מיטרו, הידוע בסטולין בשם „מיטיור הגנב", מתחיל אז בחיי הוללות, אונס לילה־לילה בנות ישראל ומאיים על קרבנותיו שאם יגלו את הדבר — יגרום ליהודים צרות צרורות. הקובלנות מגיעות לאזני הועד היהודי, אולם הוא חסר־אונים ואין בכוחו לעשות דבר נגד אורבאנוביץ ומיטרו.

בבוקר בהיר אחד הגיעו לסטולין אוקראינים אחדים שהציגו את עצמם כשליחי הרשות הגרמנית ברובנה, שנשלחו לקבל לידיהם את השלטון בעיירה. אורבאנוביץ, כמובן, מתנגד להם ונוצרו שני מחנות הלוחמים על השלטון במקום. הוועד היהודי, שלא שבע נחת משלטון אורבאנוביץ, נטה לעבר האוקראינים וטיכס עצה יחד אתם איך להיפטר מאורבאנוביץ ועוזרו.

משנודעו לאורבאנוביץ התכניות נגדו, חש יחד עם אחד מאנשיו, בליימאן שמו, שדיבר גרמנית רהוטה, לפינסק והלשין בפני השלטונות הגרמניים, כי בסטולין שולטים היהודים ועושים בה כטוב בעיניהם. כתוצאה מהלשנה זו הגיעו כעבור כמה ימים, ב־22.8.41, לסטולין קומיסאר איזורי גרמני ועוזריו ומיד יצאה פקודה שכל יהודי העיירה, מגיל 14 עד 60, חייבים להתיצב למחרת 23 באוגוסט בשעה 12 בבניין הסטארוסטה (ברחוב שדרת הליפקס). היהודים חשו בסכנה המתקרבת ומיד נקראה ישיבת הוועד, שבה צורפו עוד כמה מחשובי העיר, וביניהם יהודי פליט מלודז, נתן ברגנר, ששלט יפה בשפה הגרמנית. (בעת ההיא נמצאו בסטולין כ־1000 פליטים, לערך, שבברחם מפני הגרמנים נשתקעו בעיירה). הוועד דן במצב וקבע שכולם חייבים להתיצב בשעה הקבועה, ולמחרת היום נפרד כל אחד ממשפחתו ויצא למקום המיועד.

אורבאנוביץ וחבר מרעיו התעללו אז בגלוי ביהודים. הם הרביצו מכות על ימין ועל שמאל וגילחו זקנם של יהודים אחדים. בין היתר עשו כך לחותנו של הרב, ר׳ מיכל מאיבסקי.

בדיוק בשעה 12 הופיעו הקומיסאר האיזורי ואנשיו וקראו אליהם את אנשי הוועד היהודי. ואז קרה נס: ברגנר הכיר בקומיסאר חבר אשר יחד אתו ישב פעם על ספסל לימודים בברלין. הקומיסאר לא התנכר, הזמין את ברגנר לחדרו וישב אתו כשעתיים. בעיני הנאספים ארכו שעות אלה כשנתיים, כי הפחד היה רב. לאחר הפגישה עם ברגנר יצא הקומיסאר והודיע לנאספים: „אתם, יהודי סטולין, הייתם נידונים למות ורק הודות לאדון ברגנר ניצלתם. מהיום הזה עליכם לסור למשמעתו, כיון שהוא הנו ראש הוועד, אשר יקרא מהיום „יודנראט". לאחר מכן פקדו על היהודים להתפזר ולשוב לבתיהם. זיק של תקוה נדלק בלבבות, בדמעות של שמחה חשו היהודים איש איש לביתו ולמשפחתו.

לאחר שעות אחדות הודיע ברגנר שהקומיסאר דורש:

א. כופר נפש בסכום 1 מיליון רובל אשר יוגש לו במשך שלושה ימים.

ב. כל תושבי העיירה היהודים, אנשים ונשים מגיל 16, חייבים בעבודת כפייה במשך חודש ימים.

ג. אסור ליהודים להלך על פני המדרכות, עליהם ללכת באמצע הרחוב.

ד. היהודים חייבים לשאת טלאי־צהוב בצורת מגן־דויד על החזה מצד ימין ועל הגב מצד שמאל.

ה. אסור להתפלל בבית־הכנסת.

ו. אסור לשני יהודים ביחד להתהלך ברחוב ולשוחח.

ז. אסור לבוא בדברים עם האיכרים הנוצרים.

ח. אסור להשתמש בחשמל.

ט. אסור לאכול שומן ובשר. ועוד גזירות רבות אשר לא נשמרו בזכרוני.

בעיירה קמה מהומה. אוירה של תשעה־באב השתררה. האוקראינים הודחו מהשלטון ואורבאנוביץ, הרוצח, חוזר לכנו.

ה„יודנראט" ניגש במרץ לאסוף את הסכום שהוטל ככופר־נפש. לוועד צורפו עוד כמה בעלי־בתים. אני נבחרתי אז לגזבר. ביום השלישי היה הסכום מוכן וברגנר הגישו לקומיסאר. כגמול ביטל הקומיסאר גזירה אחת — שוב הורשה ליהודים להלך על פני המדרכות.

היחסים בין ה„יודנראט" והקומיסאר היו ידידותיים בעת ההיא ושוב נצנצה בלבבות התקוה שבוא יבוא יום השיחרור, אם כי הגרמנים התקדמו מזרחה בכל החזיתות.

בתקופה ההיא, לערך, עברה יחידה של אנשי ס. ס. בעיירה השכנה דויד־גורודוק. תושבי העיירה הנוצרים (ההוריצ'וקים) הלשינו בפניהם שכל היהודים הם קומוניסטים ואויבי־השלטון. דבריהם נתקבלו ברצון וגזירה יצאה שכל הגברים מגיל 14 חייבים להתאסף במקום מיועד. כשנאסף כל הקהל פקדו עליהם לעלות על כלי הרכב והם הוצאו מהעיירה, לעבודה כביכול. הם הורדו מאחורי העיר, ונצטוו לחפור בורות ולאחר מכן נרצחו כולם בדם קר. הנשים והילדים גורשו מהעיירה. הם שמו פניהם לעבר סטולין ובדרך נשדדו על ידי איכרי הכפרים. לסטולין לא ניתן להם להיכנס, כי אורבאנוביץ, העמיד זקיפים בכל הדרכים המוליכות העירה. כך התגוללו הנשים והילדים היהודיים מדויד־גורודוק במשך זמן מה בסביבתנו. לאחר השתדלויות רבות עלה בידי ה„יודנראט" על ידי מתן שוחד רב להעביר את הגזירה ולהכניסם העירה, כ־1500 נפש בערך. בעיירה נפתחו 3 מטבחים ובהם חולק להם אוכל דל ככל שאפשר היה להשיג בימים הטרופים ההם. רבים היו אשר הכניסו לבתיהם מבין הנמלטים ואלה שלא עשו זאת בדרך של התנדבות נאלצו לכך על ידי המיליציה היהודית, שהוקמה על יד ה„יודנראט" לפי פקודת הקומיסאר.

הורגש כבר מחסור קשה בצרכי אוכל. היו עוד אפשרויות כל שהן לסחר־חליפין עם איכרים, למכירת חפצי בית וכו', אם כי כל זה היה אסור לפי החוק. בעיירה נתגלו מחלות קשות. אז אורגנה מרפאה יהודית בעזרת הרופאים היהודיים, וננקטו אמצעי זהירות שונים בפני התפשטות מגפות. הכל נעשה בידי היהודים עצמם.

הרוצח אורבאנוביץ' לא קפא על שמריו והלשין בפני הקומיסאר, כי בעיירה נמצאים בני־נוער יהודיים קומוניסטים פעילים לשעבר. משהגיש רשימת שמותיהם, פקד הקומיסאר לאסרם. מספרם היה כ־60—50, וביניהם: שמואל גונסקי, שמואל גלויברמאן הנגר ואחיו; המורה שפירא; ועוד אחרים שאיני זוכר את שמם. כן הגיעה ידיעה שמהכפר פעריברוד הובאו שני בחורים יהודים: משה, בנו של לייבל מאיר'לס ואשר שפירא, שאביו עבד בבית־הספר „תרבות". חרדה אחזה את כל בני העיר. הכל ידעו מה שצפוי לאסורים. היחסים בין ברגנר ובין הקומיסאר החריפו. גזירות חדשות נגזרו לבקרים. בין היתר נצטוינו למסור לידי הגרמנים כל מיני פרוות, צווארונים וכו' החל מגודל של 10 סנטימטרים מרובעים. אנשים נאלצו לפרום את בגדיהם ונקל לשער איך נראו אז. נוסף לכך החל הקור להציק, היה זה בתחלת חורף 1942.

היהודים נצטוו למסור גם את כל החפצים העשויים נחושת, כגון: פמוטים,

מאזניים, ואפילו ידיות של דלתות, וכן נתחיבו למסור לשלטון את הסוסים והפרות שברשותם.

יושב־ראש ה„יודנראט" ברגנר, שהקריב את עצמו לטובת הכלל, לא נח. מדי יום ביומו נראה רץ לקומיסאר ובהשתדלויותיו הרבות עלה בידו לשחרר מהכלא את רוב האסורים תמורת חצי מיליון רובל כופר־נפש. אך את שני הבחורים היהודים שהובאו מהכפר לא עלה בידיו להציל, הם הוצאו להורג ביער זאטישיה בתחילת החורף 1942. אלה היו קרבנותיה הראשונים של סטולין.

אף מיטיור, עוזרו של אורבאנוביץ', המשיך באורח חייו והוסיף לאנוס בחורות יהודיות, שרובן פחדו לגלות את צרתן. יום אחד הופיעה בפני ברגנר צעירה יהודית כבת 16 והתיפחה בפניו שמיטיור עשה בה מעשה מגונה (מסיבות מובנות לא אפרש כאן בשמה). ברגנר התרגש מאד והחליט שעליו לעשות משהו ויהי מה. הוא רשם על הניר את פרטי המעשה, צירף תעודה של הרופא סוקולניצקי ובא לפני הקומיסאר.

הקומיסאר אסר את מיטיור ותבע אותו לדין. ברגנר התחייב להגיש תוך שלושה ימים עדויות ושאר חומר האשמה. יום־הדין של מיטיור בא, במשפט העידו כנגדו כל קרבנותיו ומיטיור נידון למות. כשעה לאחר מתן פסק־הדין, בערך, ראיתי במו עיני את אורבאנוביץ' מוביל את מיטיור על שרשרת, ככלב, למות. בבצוע גזר־הדין נוכחו ברגנר ושני גרמנים.

חמתו של אורבאנוביץ' גברה עוד יותר והוא התנקם ביהודים. לחיות אז יום אחד קשה היה מאשר שנה בזמן אחר. אנשים התהלכו כסהרורים ושאלו זה את זה: מה נשמע? מה יהיה? כל אחד רצה לשמוע מלת נחמה, אולם לשוא. האנשים חשו את המצפה להם, נשאו עיניהם בחרדה אל ברגנר כרוצים למצוא בפניו את הפתרון.

לימים נסע אורבאנוביץ' לפינסק בשליחות הקומיסאר. בדרכו חזרה, כ־15 ק"מ לפני סטולין, הניחו פארטיזאנים מוקש על הגשר שליד כפר צ'מין ואורבאנוביץ' ושלושה פקידים גרמניים נהרגו. מיד נשלחה יחידה גרמנית לצ'מין, והמשפחות היהודיות שנמצאו שם, כ־20—15 נפשות, נורו בו ביום. ביניהם ידיד טוב של משפחתנו, ר' הירש לייב צ'רטוק ומשפחתו.

למחרת הוחרדנו מהידיעות המעציבות על גורל יהודי צ'מין. ברגנר לא נראה כל היום בעיירה. בשעה שתים אחרי הצהרים נודע, כי ברגנר נאסר ונמצא במאסר בית אצל הקומיסאר. בשעה ארבע הגיע ברגנר וסיפר שהמאורעות האחרונים עלולים להשפיע קשה על מצב היהודים. הקומיסאר הטיח בפניו שהיהודים הם שפוצצו את הגשר כדי להיפטר מאורבאנוביץ'. ברגנר טען שבידו להוכיח כי כל יהודי העיירה נמצאים במקום. אז פקד הקומיסאר שעל כל יהודי העיירה הגברים מגיל 16 עד 60, להתייצב באותו יום בשעה 5 בכיכר השוק, והוא יפקוד אותם וישווה את המספרים עם המספרים שבידי ה„יודנראט". במקרה שיתברר כי מישהו חסר, ייענשו כולם קשה. לשם כך החזיק, למעשה, הקומיסאר את ברגנר בביתו כדי שלא יוכל להודיע על כך ליהודי העיר ולהחזיר את החסרים, אשר לפי דעתו היו פארטיזאנים.

המיליציה היהודית השגיחה שאיש לא ייעדר, וברגנר הבטיח שזה רק מיפקד ואם כולם יופיעו לא יאונה להם כל רע.

בשעה 5 בדיוק הופיע הקומיסאר עם הפמליה שלו לכיכר השוק, מקום שכל היהודים היו ערוכים בטורים. בשעה שהתחיל המיפקד הגיעו למקום מכוניות גרמניות ומהן ירדו גרמנים ואוקראינים חמושים בנשק אוטומאטי. על אף הבטחותיו של ברגנר עברה צמרמורת בנאספים. רבים חשו פיק ברכיים, הרגשת הקץ המתקרב הלכה וגברה. למרבה המורא והפחד פקד הקומיסאר לפתוח את דלתות הקולנוע שבשוק. לפני עיני רבים עברו סיפורי הזוועה שנמסרו אז על ההריגות באופן דומה ברבות מערי פולין.

המיפקד התקרב לקצו, אף אחד מהיהודים לא נעדר. ניתנה פקודה שבמשך 2 רגעים חייבים כולם להימצא בבתיהם. החלה התרוצצות ומנוסת בהלה. כולם הגיעו לבתיהם בשלום. בעיירה הוכרז עוצר לאחר שעה 6 בערב. כל היהודים נדחקו לבתיהם והאזינו בפחד לכל רחש ותנועה. חרדת מות שררה ברחובותיה של העיירה.

למחרת היום החל הקומיסאר לדבר על הקמת גיטו, ולא ארכו הימים והיהודים עזבו את בתיהם ועברו לגור ברובע המסומן. הגיטו השתרע ברחובות: חוף־הנהר, רחוב אמריקה, כמחצית רחוב קוסציושקו משני העברים עד ביתו של ר׳ אפרים טסלר, וכן גם הבורקאן ורחוב דומברובסקי משני עבריו. הגיטו היה גדור בחוטי תיל בגובה רב, כ־12 חוטים בערך. לא היתה כמעט אפשרות לעבור בין החוטים. כן הוצא אז צו שכל היהודים מכפרי הסביבה חייבים לעבור לגיטו. הצפיפות בגיטו היתה רבה, נוסף לכך פשטו מחלות, והרעב הציק בלי סוף. לפני היות הגיטו היה מגע עם האיכרים ואפשר היה לקבל צרכי אוכל תמורת מלבוש או חפץ. בגיטו החמיר המצב ואנשים נפלו חללים כזבובים. יום יום מתו כחמישה אנשים, בעיקר נפוחי־רעב.

עוד גזירה נגזרה אז: „מס גולגולת". כל בית־אב היה חייב לשלם 10 רובל לחודש לכל נפש. רוב המשפחות המטופלות בילדים, לא היה סיפק בידם לשלם את הסכום.

גם אז נתגלתה בכל הדרה מידת האחריות ההדדית ועזרת האחים היהודית. ה„יודנראט" קבע את גובה התשלום בין היהודים איש איש כפי יכולתו. עניים רבים שוחררו בכלל, והעשירים שילמו כפליים ויותר. מדי חודש בחודשו הוגש לשלטונות סך 7500—7200 רובל.

רוב תושבי העיר, אנשים ונשים מגיל 16 ומעלה, היו עסוקים בעבודות שונות. הימים ימי חורף והיה צורך לנקות את השלג, לחצוב קרח ועוד עבודות פרך. בין היתר גם כיסו את הבורות שנחפרו בשעתם על ידי הסוביטים לצורך שדה־התעופה. בעבודה אירעו לא אחת מקרים של מכות והתעללות בעובדים היהודים. עובדה אחת נחרתה בזכרוני. פעם עבדה קבוצה יהודית בכיסוי בורות. במקום עבר פרש גרמני ואחד העובדים, נחום דרוזדינסקי, האופה, לא נשא חן בעיניו, משום מה. הוא ציוה להטילו לבור ולכסותו בעפר. היהודים העובדים נאלצו לבצע את הפקודה. לאחר רגעים, כשהפרש התרחק מהמקום הוציאו את הקרבן מהבור ובמאמצים רבים השיבו את רוחו.

קמו אז בתי־מלאכה לכל מיני מקצועות. נרשמו כ־5000 פועלים. שמועות רווחו שבערים אחרות מחסלים גיטאות ורק במקום שיש רוב של עובדים לטובת הצבא הגרמני — משאירים בחיים.

הדלות והמצוקה בקרב התושבים היהודיים הלכה וגדלה מיום ליום, על אף

המאמצים הכנים של ה„יודנראט" להיטיב את המצב. ואז מגיעה כרעם הידיעה שכל ערי הסביבה חוסלו: לונינץ, דומברוביץ, סארני וכו'. המועקה גדולה. הכל מרגישים בצל האיום של הקץ המר ההולך ומתקרב. אזכרה את הבכי המר שפרץ מפי אמי ע"ה, כשנודע לה אסון השמדת יהודי סארני, מקום מגורי אחותי. „אמא" — אמרתי לה אז — „אל נא תבכי, טוב גורלם מגורלנו, להם יש מבכים, אך מי יבכה אותנו?" היה זה כשבועים לפני ראש־השנה 1942. נפגשתי אז עם הרבי מסטולין ר' משה'לה ע"ה, אשר ניחם אותי באמרו: „אל תדאג, אם ירצה השם בימים־הנוראים נתפלל במניין".

היתה הרגשת האימים הולכת וגוברת מיום ליום ומשעה לשעה. האוירה היתה דחוסה. הידיעות על חיסול היהודים בסביבה הלכו ורבו, רגלים כשלו, ברכים מעדו. רבים ביקשו למוות כי יבוא ויציל ויגאל. „יבואו ויהרגו אותנו, מה בצע בחיי זוועה אלה?" — שיחות מעין אלה נשמעו לעתים קרובות. שארית האמונה דעכה בלבבות והיאוש הלך והשתלט.

ויום אחד היה הדבר. לעיירה הגיעו בדהרה כ־75 פרשים מאנשי ס. ס. ומפקד גדוד בראשם. המוות רחף באויר. הכרת פניהם, מלבושיהם וסימניהם העידו עליהם, כי אלה הם משמידי היהודים. ברגנר, יושב־ראש ה„יודנראט", אינו נח. הוא רץ לקומיסאר ומדבר על לבו. הוא שואל ממנו גלויות, מי האנשים אשר באו. הקומיסאר מבטיח לו שלסטולין לא יארע דבר, הוא מציג אותו בפני מפקד־הגדוד וברגנר מנסה את כוחו בפניו בדורון ואינו מונע גם מהקומיסאר דורונות רבים. הקומיסאר, מפקד הגדוד וברגנר נפגשים יחד ודנים על תכנית כיצד להציל את סטולין. מפקד הגדוד יצא מסטולין ליערות פוליסיה והקומיסאר נסע ללוצק לגנראל רוזנברג, המושל הכללי של שטחי הכיבוש. הוא מתאר בפניו את המצב ומסביר שרוב יהודי סטולין הם פועלים העובדים לטובת הצבא הגרמני ואין בהם משום סכנה לגרמנים. אולם השתדלותו של הקומיסאר לא הועילה. הגנראל פקד, שכל היהודים, יהיו אשר יהיו, כל עוד מזרע היהודים הם אחת דתם — למות. הקומיסאר מבטיח שמפקד־הגדוד לא יבוא יותר העירה. אף על פי כן אין שמים לב לדבריו. בעיירה הכל גועש וסוער כיורה רותחת. כולם מתרוצצים אובדי עצות. רבים השואלים זה את זה: מה לעשות? אך אין עצה ואין תבונה. כך עברו עלינו עוד ימים אחדים עתירי פחדים ואימה.

ביום 10.9.1942 הגיעתנו הידיעה המרה על השמדת יהודי העיירה וויסוצק. ובאותו יום חוזרים מהורין מפקד הגדוד ורוצחיו.

באותו יום הזמין אליו הקומיסאר את ה„יודנראט" וכולם נאסרו במקום. לפי ידיעות שהגיעו לאזני לאחר השיחרור, הושמדו כולם בו בערב.

לא ידענו מה קרה ל„יודנראט", אופטימיסטים אחדים ניסו להתנחם שהם יחזרו. אולם רוב היהודים הרגישו בחוש, שהאדמה בוערת מתחת לרגליהם וכי זהו יומה האחרון של הקהילה היהודית בסטולין.

רד היום. הגיטו הוקף על ידי הגרמנים ואנשי המיליציה. כל שניסה לעבור דרך החוטים נורה במקום.

את מראות הזוועה שאירעו בעיירה בלילה ההוא אין לתאר ולהעלות על הנייר בחרט אנוש. דלה שפת אדם מלהתמודד עם מחזות האימים. רבים התפללו תפילת „זכור ברית", אחרים מילמלו „וידוי". מכל עבר נשמעו יללות וקינות, הגה

ונהי. פעם בפעם בקעו יריות בחלל האויר. פה ושם נראו אנשים נוטלים ברכת־פרידה מיקיריהם, מתחבקים ומתנשקים.

הפציע השחר. היה זה יום ו׳ ערב ראש־השנה 11.9.1942. הגרמנים התפרצו לגיטו בחמת זעם וגירשו את כולם לכיכר־השוק, אנשים, נשים וטף. החולים והחלשים נורו במקום במיטותיהם. אף אלה שניסו להתחבא נורו. כולם נאספו בשוק ונצטוו להתפשט. ערומים כביום היוולדם ישבו כולם במקומותיהם. כל שניסה לקום נורה. מכיכר השוק נלקחו חבורות, חבורות בנות 500 איש והובלו ליער שבין דולין וזאטישיה. שם, במקום שנמצא בור גדול, שהסוביטים הכינו לשדה התעופה שלהם, נרצחו כולם ביריות ליד הבור הגדול — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

אשרי מי שהכדור פגע בו מיד, כי רוב הקרבנות כוסו עפר בעודם בחיים. אחרי חיסול הקבוצה הראשונה הובלה השניה. קוים בנו הפסוק: „כצאן לטבח יובל להרוג ולאבד, למכה ולחרפה״. עד שעה מאוחרת בלילה ארכה פעולת־ההשמדה.

כך נפלו יקירינו ואהובינו על קידוש־השם בקבר־אחים גדול, מידי העמלקים של דורנו ימח שמם וזכרם...

כך חוסלה קהילת סטולין...

כל המסופר לעיל אינו אלא חלק האלף מכל מה שעבר על יהודי סטולין בתקופה הקצרה מאז נפלה העיירה לידי הגרמנים. אין בכח אדם לתאר כל קורות הימים המרים ההם, ראיתי לי לחובה כאחד השרידים הבודדים, לתאר בקיצור נמרץ את פרשת אבדן יהודי סטולין וקצם המר, למען ידע דור אחרון.

שמאי טוקל

מכתב-פרידה

(תרגום מאידיש)

ליבה׳לה, מאַשה׳לה, משה׳לה והרשל׳ה יקירי!

אתמול כתבתי לכם שתי דרישות־שלום במכתביו של אברשה שהשאיר בידי אנשים נאמנים. אני מקוה שאם בעזרת השם תשארו בחיים, יגיעו המכתבים לידכם.

ועתה, יקירי, הנני מרגיש צורך להיפרד מכם לעולם, ומאחל לכם כל טוב בחיים, שיאיר לכם מזלכם יותר משהאיר המזל לי ולכל יהודי סטולין. אין בחרט אנוש לתאר לכם את סיבלו וחויותיו של כל אחד מאתנו ומה שעובר עליו כשהוא מחכה כל רגע למות. אך כך נגזר עלינו ואין לשנות.

יקירי ואהובי, שימו לבכם לחיות כלכם יחד. אליך, ליבה׳לה, אני פונה ומבקשך שתתאמצי ותשתדלי לחיות עם הילדים עד שיגדלו ויעמדו ברשות עצמם. משה׳לה, עליך אני מטיל להיות ממלא מקומי בחיי המשפחה, חיה בשלום עם מאַשה׳לה והרשלה ועם אמא, ואם רק תהיה לכם אפשרות, תשתדלו להגיע לבצלאל ולפניה שלנו (בארץ־ישראל).

כל מה שהטמנתי, החפצים והבגדים, רשום אצל אברשה, ואם תמצאו זאת, תשתמשו להנאתכם. נשאר די רכוש יקר שיפול לידי השונאים, אך אין זה מענין ברגע זה.

אין ביכולתי להרבות דברים, כי לבי עלי דווי, ואני משאיר לכם תמונה שלי למזכרת, ואם אצליח אשאיר לכם את כל צילומי.

היו כלכם בריאים וחיו בטוב ובאושר, כזהו גורל עמנו ואין להושיע. מאַשה׳לה, היי בת מסורה, אני מקוה ומאמין שאת תחיי בטוב עם אמא תמיד ותקבלי את הדרכתה. דעי לך, כי אין הרבה אמהות כמו אמא שלך. הרי את אדם אחראי, היי למופת והסירי מלבך את העיקשות למען ייטב לך בחיים.

ולבסוף, אני פונה אליך, הרשלה בני, הן אתה תמיד היית מסור לכל אחד בלב ונפש, היה כזה גם בעתיד. אני מנשק לכם מרחוק ביום האחרון בחיי, היו מאושרים וחיו בטוב.

שלכם שלמה

יום ה׳ שעה 3 אחה״צ, 10.9.42

(מתוך מכתבו של שלמה בלוהוסקי שנמסר לידי בנו משה בשנת 1945)

ימיו האחרונים של ה„רבי" משה׳לה פרלוב

דמות נאצלת, אישיות מכובדת, בר־אוריין, בעל מעשים טובים, אוהב ישראל בכל נפשו ומאודו, מעורב עם הבריות וידיד לכל החוגים, אוהד רעיון התחיה ושואף לחיות בארץ האבות, עסקן וגומל חסד, אדם שהתמזגו בו רוב המידות הטובות של יהודי ושל אדם בכלל, — כזה היה ה„רבי" האחרון של סטולין ר׳ משה פרלוב שנקרא בפי החסידים ובני העיירה ר׳ משה׳לה.

כמה תכונות ירש ר׳ משה׳לה מאביו ה„רבי" ישראל פרלוב ונוסף עליהן היה טוב־לב ופשטני. לא רק חסידים העריצו את ר׳ משה׳לה, אלא כל בן סטולין ללא הבדל השקפה או זרם, וכן כל יודעיו ומכיריו. גם לא־יהודים (רוסים ופולנים) כיבדו את ה„רבי" של היהודים כערכו והממשלה הפולנית העניקה לו אות הצטיינות על פעולותיו הציבוריות הרבות בעיירתו סטולין. פעמיים ביקר ר׳ משה׳לה בארץ־ישראל, בפעם הראשונה בסתיו שנת 1933 (בשובו מביקורו בפרנקפורט על קבר אביו ר׳ ישראל פרלוב) ובפעם השניה בשנת 1938, זמן־מה לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה.

רשמיו מהארץ היו חזקים. הוא חיפש ומצא את החיוב שבבנין הארץ ולבו שמח לכל חידוש, יצירה ותוספת במפעל גאולת הארץ ובנינה. כמה מחלוצי סטולין ששוחחו אתו וערכו אתו ביקורים וטיולים התגאו אח״כ ברבם, שכן ראו בו „רבי ציוני" אהוב.

ר׳ משה׳לה שבע דאגות רבות מאז נפטר ר׳ ישראל אביו, אך מאז חזרו הרוסים בשנת 1939 לשלוט בחבל סטולין וסביבתה סבל יסורים שאין לתארם. כותבת הטורים האלה היתה נכנסת ויוצאת בבית ה„רבי" בתקופה ההיא וברצונה

לספר כאן משהו על חייו של ה„רבי" וסבלותיו משנת 1939 עד חיסולה של קהילת סטולין בשנת 1942.

קשים היו חבלי הסתגלותו של ה„רבי" לשלטון הסוביטי החדש, שהפך את סדרי החיים של רוב היהודים, ראה בו, ב„רבי", אדם בלתי פרודוקטיבי, נושא כהונה דתית, שריד התקופה שחלפה ונדחקה מבמת החיים, וכו'. אנשי השלטון הרחיקו את ה„רבי" מביתו והוא עבר לגור בדירה מצומצמת זרה, הטילו עליו מסים כבדים מנשוא, וכל השתדלות לטובתו מצדדים שונים לא הועילה. הרבי התעצב והצטער. כל זאת השפיע על מצב רוחו ועל מבנה גופו שרזה תוך חדשים מספר. לא אחת שוטט ה„רבי" ברחובות העיירה יחיד, שקוע במחשבות ובדאגות. רבים מבני העיירה השתתפו בצערו של ה„רבי" וכאבו את כאבו, נוסף לכאבם הפרטי. כך עברו כמה חדשים וה„רבי" התחיל להסתגל למצב הדברים ולאט־לאט השלים עם הגורל.

והנה חל מפנה לרעה בבית ה„רבי" עם כניסת הגרמנים לעיירה. ה„רבי" וכל היהודים ידעו שפלישתם של הנאצים מבשרת רעות, אם כי לא תיארו לעצמם את הקץ הטראגי הצפוי להם. חוסר־עבודה וחוסר פרנסה גרמו לרעב ממש בסטולין והדבר הורגש בבית ה„רבי" משה'לה. פליטים רבים נהרו לסטולין מהסביבה וממרחקים, ביניהם כאלף אלמנות עם ילדיהן, רעבות, ערומות למחצה וחסרות כל, שנשארו לפליטה מהטבח בדויד־הורודוק הסמוכה ודרושה היתה עזרה וסעד לאומללים שהתהלכו כצללים. ואף שהמצב בסטולין כבר היה קשה אז, נרתם ה„רבי" משה'לה בעול הדאגה של הצלת הנפשות האלה. הוא לא נח ולא שקט, פעל והפעיל וסייע להקמת בתי־תמחוי לכלכלה מינימלית של הרעבים וגם נתן יד לאיסוף בגדים וכל עזרה אחרת שניתן לבצעה.

האדמו"ר ר' משה פרלוב זצ"ל

ומשנכלאו יהודי סטולין ב„גיטו" וה„רבי" משה'לה בתוך קהל עדתו מתענה ונושא בענויי אחיו, אינו פוסק לדאוג לחלשים, לרעבים ולנצרכים. המצב החמיר והלך מיום ליום עד שרבים הסתפקו בפת־לחם חרבה וצלחת מרק.

וה„רבי" מתהלך בין ההמון בגיטו, מנחם את הכושלים, מחזק את המחזיקים מעמד ומעודדם, וכך היה אומר: „אל יאוש, עובר עלינו נחשול מים זידונים, הוא לא יסחפנו. הן לא אחת עמדה קהילת סטולין בסכנות רציניות ויצאה בשלום, כן גם הפעם ניושע בתשועת ישראל וה' יצילנו מידי הנוגשים והרוצחים, חיזקו יהודים וביטחו בה', נצח ישראל לא ישקר". ואמנם דברי ה„רבי" עודדו במקצת את הלבבות ועוררו תקוה לימים טובים יותר.

ה„רבי" משה'לה בעצמו האמין וקיוה שבסטולין לא תגע הרעה ויהודיה ישארו בחיים. הוא חזר ודיבר על כך עד היום האחרון. כשבועיים לפני האסון, כשהגיעו ידיעות ברורות על הטבח בקהילות הסמוכות וכולנו ראינו את האש האוכלת המתקרבת לעיירתנו, הוסיף ה„רבי" להאמין בנס, שאלינו לא תגיע.

בימים ההם הגיעו ידיעות מקוטעות על מפלות הגרמנים בפנים רוסיה ליד ויאזמה ומוסקבה. ערב אחד מצאתי את ר׳ משה׳לה בחברת יהודים אחדים כשהוא מסביר ומוכיח שהתחילה התפוררות הנאצים וקיצם קרוב, ובסיום דבריו הפליט מתוך אמונה מלאה: „יהודים, עוד נזכה למפלת עמלק ולישועה קרובה!"

בפעם האחרונה ראיתי את ה„רבי" ואת בני משפחתו באישון הליל, יום לפני השואה הגדולה. לעולם לא אשכח את הערב ההוא. בגיטו שררה חשכה איומה. משמרות של ס. ס. ושוטרים אוקראינים הועמדו סביב הגיטו ולא היה מנוס. יהודים באלפיהם התרוצצו כמטורפים, כעכברים בתוך מלכודת. מצד חלק העיר שמחוץ לגיטו נשמעו יריות רבות. הלב נמוג והכל הרגישו שהרגע האחרון מתקרב. בכיות ויללות פילחו את חלל הגיטו והתמונה היתה איומה מעבר לכל דמיון... מלאך המות פרש את כנפיו על קהילת סטולין...

נמצאו יהודים שניסו להתחבא במקומות סתר וביניהם גם בני משפחתי. ולפני שעלינו למחבואנו בסוכה ע"י ביתנו סרנו (אני ובעלי) לבית ה„רבי". השעה היתה אחרי חצות. בבית ה„רבי" שררה חשכה. בחדר הכניסה מצאנו את הרבנית וכלתה פרלה וקול־בכי קורע לבבות נישא בתוך החדר. עמדנו רגעים מספר ונכנסנו בפתח הפתוח לחדר ה„רבי". שם הבחנו בחשכת הליל צללי אנשים ליד שולחן והם עטופים טליתות ומתנועעים בקצב. בקושי הכרתי ביניהם את ה„רבי" משה׳לה ואת בנו בכורו נחום־שלמה. עמדנו כמאובנים ואבן כבדה לחצה על הלב. והנה ניגש ה„רבי" אל עמוד־התפילה ולחשו הגיע לאזנינו. (בעלי קלט כמה ביטויים והסביר לי אח"כ שהיו אלה דברי וידוי). לפתע הרים ה„רבי" את שתי ידיו למעלה וקרא בהתרגשות רבה: „אבינו מלכנו, חמול עלינו ועל טפינו" ופרץ בבכי מר. את יתר בני הרבי, אהרון ודויד ובתו חיה, לא ראינו.

ההרגיש ה„רבי" בנוכחותנו אם לא, לא ידענו. המומים ונסערים עד עומק הנשמה עזבנו את בית ה„רבי" אחרי אחת בלילה. קשה היתה הפרידה האילמת ולא ידענו מה צפוי לכולנו בשעות הקרובות.

בבוקר של ערב ראש־השנה תש"ג, כשרוכזו כל יהודי סטולין בכיכר השוק להובלה לטבח, ואנו הצצנו דרך סדק ממקום מחבואנו במחזה האיום, לא ראינו שם את ה„רבי" ובני משפחתו. גם אחרי כן, כשהובלו להורג יום־יום יהודים שהסתתרו ונתפסו, לא הבחינה עיננו ב„רבי". אולם יום אחד עברה בקרבתנו בהמולה עגלה שבה ישבו בין ערמת הרוגים שלושה יהודים פרועי־שער ואחד מהם נראה לנו דומה ל„רבי".

כשבקרתי בסטולין בשנת 1945, שאלתי את הגויים המקומיים לגורל ה„רבי" והם, וכן השוטרים האוקראינים שנוכחו ביום המר בכיכר השוק, אמרו לי שלא ראו את ה„רבי" בין הקדושים. אחדים מהם מסרו גירסה, שלפיה הסתתרו ה„רבי" ואחיו ר׳ אשר׳קה וכן גיסם ר׳ יעקב׳לה עם משפחותיהם בבית־המרחץ שבחצר ה„רבי". שלושה ימים אחרי הטבח פרצה שם דליקה מסיבות בלתי ידועות, וכולם נשרפו חיים.

הלך הרועה הנאמן בעקבות צאן מרעיתו: הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו.

בתיה קמפינסקי—ליברמן

אחרון האדמו״רים בקארלין

זכתה שושלת „בית־אהרון" ו„בית־ישראל" לכונן בארץ־ישראל קהילות חשובות של חסידים ואנשי מעשה, גדולות בכמות ובאיכות, ולקיים מגע אמיץ אתן.

חיבה יתרה נודעת מצד האדמו״רים לחסידי א״י שבאו מדי שנה בשנה להסתופף בצל קדשם, ור׳ אהרון השני, סבא קדישא, נהג להושיבם לימינו. עלית החסידים הביאה לידי התנחלות בערי הקודש ירושלים, טבריה וצפת, וכשבית האדמו״ר מנדל מויטבסק בטבריה קם לקנין על שם ה ש ו ש ל ת, נערך משתה ברוב עם, עם כלי־זמר על שזכתה לנחלה באה״ק.

אהבת ישראל — עם סגולה וחיבת הארץ היו מתכונות היסוד של השושלת, ורבנו אברהם־אלימלך ב״ר ישראל הגביר. ארבע פעמים זכה לבקר בארץ והתהלך בה בחרדת קודש. בביקורו האחרון בקיץ תרצ״ט תיכנן את דבר התנחלותו בארץ בראש מושב חסידים. הוא חיזק את רוח חסידיו בארץ, בעיקר בקרב האברכים וייסד בירושלים ישיבה גדולה, היא „ישיבת קארלין". חסידיו ומקורביו של ר׳ אברהם־אלימלך שזכו להסתופף בצלו העריצוהו מאד. תוגה חרישית היתה נסוכה על פניו האצילים כאילו הרגיש בשואה המתרחשת.

בסוף ח׳ אוגוסט 1939 ערב פרוץ המלחמה, נאלץ להפסיק בקורו בארץ וחזר לביתו ולעדתו בקארלין להיות עמם בצרה. הוא שתה מכוס התרעלה עם כל הקהילה הק׳ ונפל שדוד בביתו ביום י״א מרחשון תש״ג. אשתו, בתו היחידה ושני בניו הובלו לטבח.

עם אחרון האדמו״רים מקארלין הקיץ הקץ על תקופה מזהירה שארכה למעלה מ־200 שנה.

מרדכי בונים

על קבר האחים...

שנת 1944. במדי הצבא האדום עברתי שטחים נרחבים באירופה המזרחית המשתחררת מצפרני החיה הנאצית. עברתי על פני ערים ועיירות שבהן חיו לפני המלחמה רבבות יהודים, פרחו קהילות, פעמו חיי מסורת, ועתה הפכו תל־שממה. הומל, בוברויסק, מינסק, באראנוביץ׳ ועוד — כל הארץ גרדום. פה נטבחו, פה נשרפו ושם נקברו חיים, וכל ישוב טראגדיה משלו וקץ מר ונמהר.

עם התקדמות הצבא האדום מתחילים היחידים שנשארו לפליטה, מי ביערות ומי במערות־סתר או אצל מכרים לא־יהודים, לחזור לעיירותיהם ולחפש, אולי נשאר משהו מהעבר, ובעיקר להיוודע פרטים על יקיריהם ברגעיהם האחרונים. ידעתי על האסון הגדול שירד על בני משפחתי, על אבי, קרובי וחברי, עדת סטולין עיירתי, ובאפשרות הראשונה שירכתי את רגלי בספטמבר 1945 לסטולין. הבנתי כי אין לי מה למצוא שם חוץ משברון לב ומפח נפש ואעפי״כ נסעתי.

בצעדי צב התקרבה הרכבת לתחנת הורין ההרוסה. הגשר על הפריפט הרוס ובמקומו הותקן גשר עץ זמני, התחנה עצמה בתוך בנין שמתחת לאדמה (זאמליאנקה), בה מצאתי בחורה יחידה עובדת. היה ערב, הבחורה יעצה לי לא ללכת ברגל לסטולין, כי הדרך בחזקת סכנה ותחבורה אין. באין ברירה נשארתי במקום עד הבוקר ובטרם שחר יצאתי בכיוון לסטולין. בכניסה לעיירה נתקלתי בחבורת גויים

שעמדו ושוחחו. אחדים מהם הפנו מבטם אלי כשואלים: מי זה החייל הנראה כיהודי, האם עוד נשארו יהודים? מישהו שאלני לשמי ואגב התחיל לספר לי על הקורות את יהודי סטולין. המשכתי את דרכי, לעיני נתגלה בית־העלמין הישן, הגדר נעלמה אך רוב המצבות ובניני הקברים נשתמרו וסביבם קוצי־בר, מאין עובר ביניהם ועולה לקבר אבות. הלאה — הכל מחוק, שרידי חורבן. רק מספר בתים קטנים נשארו עומדים ברחוב דומברוביץ ואחריהם בית מאיר וולוויל טורקניטש ובית־המרקחת של קולודני ובהמשכם בתי ב"צ גולדברג ואשר קנטורוביטש. ובככר השוק עומדים בתי רוזנברג וקרופניק וכמה קירות מבית טנצמן—טוכמן. בצד רחוב פינסק נשאר הבית הגדול של ה„רבי" ובית־הכנסת הגדול. בנין בית־המדרש הרוס. ברחוב קוסצ׳יושקו הבתים הרוסים ושרופים עד בית זרחוביץ׳, ובתוכם גם החצר של שקליאר. תל חרבות עד שקשה להבחין את כיוון הרחובות.

משם הלאה לאורך רח׳ קוסצ׳יושקו עמדו בתים ובשכונה החדשה (פלאצר) כמעט לא נפגעו הבתים, המיושבים עתה גויים, אשר רצחו וגם ירשו... נמסר לי שרוב הבתים נהרסו בקרבות הפארטיזנים בששת החדשים האחרונים.

עברתי ליד בית־הספר „תרבות", אותו בית־ספר שחינך דור עברי, ציוני—חלוצי, והלב נצבט. בדלת הכניסה עוד מתנוסס מגן דוד, אולם בפנים יושבים ילדי הטמאים, בני הרוצחים ולומדים ודאי על אחוות עמים וכד׳. דמעות עלבון וכאב חנקו את גרוני והמשכתי את דרכי הלאה לאותו צד, שלפי המסופר הובלו לשם האבות על הבנים — לקבר האחים...

הגעתי לדולין, אחוזת רדזיביל ומשם ימינה. ומאות מטרים לפני הקברות הגדולים ראיתי עצמות אנשים מפוזרות על פני השטח (בודאי היו לברות לחיות), והן הוליכוני אל בור ענקי, בו מצאו את קצם למעלה מ־8000 יהודי סטולין והסביבה. והבור אינו מכוסה יפה בעפר, פה ושם בולטות עצמות לא מכוסות.

ירדתי מן הצד אל השקיעה שבבור. כותנות תינוקות ועליהן סימנים של כתמי דם, אני מרים דפי סידור, מהם קראו תפילתם האחרונה אחדים מאלה שהובלו לשחיטה, ולעיני גולגולת אשה עם שערות שחורות, ואוי לעינים הרואות כל זאת... לא יכולתי להמשיך. התיפחתי בבכי ופניתי חזרה המום ומורתח ואש נקם בערה בקרבי, וידעתי כי עליתי על קבר האחים...

לפני שעזבתי את גיא ההריגה סרתי לממונה מטעם המשטר הסוביטי במקום וביקשתיו שידאג לגידור מקום הקבר. תחילה השתומם להצעתי אך לבסוף הבטיחני למלא בקשתי. הקיים?... כי מה לו לגוי ולאותו קבר יהודים?...

משה בלוהוסקי

דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי

עֶרֶב טוֹב, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי
בֶּן תַּרְשִׁישִׁים מִסְּטוֹלִין, מִקַּרְלִין.
נִכְנַסְתִּי כֹּה, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
בְּגֶטוֹ וַרְשָׁה עֵין לְהָזִין.
וְהַדּוֹדָה ?... דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
אֵינְךָ צָרִיךְ לוֹמַר. אֲנִי מֵבִין.
חָשַׁבְתִּי רַק, פֶּן נִשְׁכְּחָה בַּצַּד
כְּבְכָל יָמֶיהָ, אֵיךְ יָשְׁבָה בָּדָד...

נַהֲלֵנִי נָא, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
אֶל אֵלֶּה שֶׁאָהַבְתִּי וְאֵינָם.
הַרְאֵם נָא לִי, בִּמְאוֹר פָּנִים שֶׁלְּךָ,
בְּטֶרֶם הַגּוֹלֵל לָעַד נִסְתַּם.
הֵן אִם יִישְׁנוּ וְיֵעָלֵם צִלְּךָ,
לֹא עוֹד נוּכַל הַפְרֵעַ מְנוּחָתָם.
כִּי מִי יִזְכֹּר מֵתֵינוּ מֵעוֹלָם,
טְבוּחֵי כָּל דּוֹר, הַדֶּמַע וְהַדָּם.

מָה רַב הַדֳּמִי, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
הַאִם לֹא נֶפֶשׁ נִשְׁאֲרָה אַחַת ?
הֵן נוּ״ן רִבּוֹא, וּלְמַעְלָה מִי יִסְפֹּר,
נַפְשׁוֹת זֹאת הַקְּהִלָּה קְדוֹשָׁה, מִלְּבַד
גּוֹלֵי נֵכָר וְנִקְבְּצֵי מָגוֹר —
הַאִם כֻּלָּם כְּבָר הַשּׁוֹחֵט שָׁחַט ?
אַתָּה מַחֲרִישׁ. אָכֵן, נַעֲבֹר מִזֶּה.
לִי דַּי הָרַעַד עַל שְׂפָתְךָ אֶרְאֶה.

יָרֵא אֲנִי, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
לִשְׁאֹל שֵׁמוֹת, שֶׁכֹּה יָקְרוּ לַלֵּב.
הַנִּלְבָּבִים, הַמַּצְנִיעִים אוֹרָם,
כְּגַן נָעוּל פֹּה אֲבִיבָם לִבְלֵב.
שָׂרֵי תוֹרָה וּמַקְדִּישֵׁי בוֹרְאָם.
כְּשֵׁרֵי עָמָל וְאַבִּירֵי הַכְּאֵב.
מְנֵה כֻּלָּם, אַל תְּכַסֶּה דָבָר.
מוּדָע לִי מָוֶת, וּלְבָבִי אָכְזָר.

מְנֵה, מְנֵה, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
חָלָל אַחַר חָלָל לִי עַד אֵין סוֹף.
הַרְאֵה, הַרְאֵה, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
אַיֵּה קָבוּר פֹּה כָּל בָּחוּר וָטוֹב.
כָּל מְקַדֵּשׁ, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
שֵׁם נֶצַח יִשְׂרָאֵל כְּצֶ׳רְנְיַקוֹב.
(הוֹי, דּוֹר עַל דּוֹר הוֹלֵךְ לָאֲבַדּוֹן,
וְלֹא נִמְצְאָה הַדֶּרֶךְ אֶל צִיּוֹן).

וְהַיְלָדִים, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
צֹאן־קֳדָשִׁים זַכִּים אַיָּם, הַגֵּד !
הַנִּרְצָחִים עַל עֶרֶשׂ חֲלוֹמָם,
וְתַכְרִיכִים אֵין לְגוּפָם הַמֵּת.
הַמְּחֻשָּׁכִים בְּטֶרֶם אוֹר יוֹמָם,
הַנִּשְׂרָפִים חַיִּים בִּידֵי הַזֵּד.
הַיְלָדִים אַיָּם ? וְאִמּוֹתָם ?
עֲלֻפוֹת אֻנְסוּ לַבֹּשֶׁת בְּמוֹתָם.

הֲזֶה הָרְחוֹב, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
בּוֹ גָרוּ הַתִּשְׁעִים וְהַשָּׁלֹשׁ,
אֲשֶׁר בָּחֲרוּ — הֲדַר הָעֲלָמוֹת !
בִּידֵי עַצְמָן בַּמָּוֶת הַקָּדוֹשׁ,
בְּבוֹא הַצַּר. הַסַּ״ם עַל אֲדָמוֹת,
לְקַלְגַּסָּיו אֶת גּוּפֵיהֶן לִדְרוֹשׁ.
יוֹנִים עָפוֹת, בַּלֵּיל מַרְאָן לָבָן.
יוֹנָה יוֹנָה הוֹמָה לְנִשְׁמָתָן.

הֲפֹה יָשַׁב, דּוֹדִי רֶבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
שְׁאֵרֵנוּ הַקָּדוֹשׁ עַל הַגְּמָרָא,
בְּצֵאת הַקּוֹל, בְּעֶצֶם יוֹם בָּהִיר,
עֲדַת אֵל חַי לַחֶרֶב כִּי הֻגְּרָה,
וְהוּא הִפְסִיק מִמִּשְׁנָתוֹ, הֶחְוִיר,
וְעַל רַגְלָיו קָם פֶּתַע וְקָרָא :
„אִם יְהוּדִים מֵתִים, אֵיךְ עוֹד נִחְיֶה ?״
וְנִשְׁמָתוֹ יָצְאָה בְּרֶגַע זֶה.

וְאֵי הָעֵץ, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
אָחִינוּ מֵאַנַ״ש עָלָיו נִתְלָה?
אֲשֶׁר בַּשְּׁבִי, בְּכִידוֹנֵי רוֹבִים,
עַד דָּם הֻכָּה — וְשָׁר עַל הַגְּאֻלָּה;
אֲשֶׁר רָקַד, בְּצֹרֶב הַמַּכְאוֹבִים,
שֶׁכִּיהוּדִי לְהִכָּלֵא זָכָה,
וּבְרִקּוּדוֹ תָּלוּהוּ לְעֵין כֹּל,
אַךְ עוֹד רַגְלָיו יוֹצְאוֹת פֹּה בְּמָחוֹל.

וְהַפַּסִּים, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
פַּסֵּי־רַכֶּבֶת אֶל הַמְּמֻרְטִים
מִדָּם חָדָשׁ, עֲדַיִן הוּא שׁוֹתֵת —
הֲפֹה עָבְרוּ קְרוֹנוֹת הַמּוּמָתִים?
הֲפֹה הוּבְלוּ אַחֵינוּ לַמּוֹקֵד?
הֲפֹה חֻנְּקוּ טְרוּפִים וּמְצֻמָּתִים?
חַכֵּה מְעַט! נִתְקַלְתִּי בִּגְוִיָּה,
לֹא לִי, דוֹדִי, לֹא לִי הִיא הַבְּכִיָּה.

וְעוֹד הַגֵּד, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
הַאִם רַבּוֹת עֵינְךָ חָזְתָה אוֹתָם?
אוֹתָם טְמֵאִים, בִּשְׁמָם לֹא אֶזְדַּהֵם,
רוֹצְחִים קָרִים, עֶרְוָה בְּלִבּוֹתָם.
הַאֵם יָלְדָה אוֹתָם? הַדְּמוּת לָהֶם
כִּדְמוּת אָדָם, לִיקַר הַיְקוּם חוֹתָם?
וְאֵיךְ יָכֹלְתָּ הָאֲוִיר לִנְשֹׁם,
אִם בְּלוֹעָם אִלְחוּהוּ כָּל הַיּוֹם?

וּלְךָ אַאֲמִין, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
אִם לִי תֹּאמַר, כִּי יֵשׁ עוֹד יוֹם נָקָם,
אַף כִּי כֹּה זָר וָמַר וְכֹה מַדְהִים
לִשְׁמֹעַ זֹאת מִפִּיךָ הַמְּשֻׁלָּם.
הֵן חֵן וָחֶסֶד, אוֹר וְרַחֲמִים
נָשָׂאתָ בִּלְבָבְךָ לְכָל אָדָם.
אַךְ אֵיךְ יִשָּׂא עֵינָיו עַד־עוֹלָמִים —
אִם יְכֻסּוּ גַּם אֵלֶּה הַדָּמִים?

וּמַה מִּיּוֹם, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
הַחַסְדְּךָ גַּם לַמֵּתִים נִשְׁמָר?
הֲגַם עַתָּה, בְּעֵמֶק רְפָאִים,
לְהַצָּלַת נַפְשָׁם תִּפְשֹׁט צַוָּאר?
כַּעֲשׂוֹתְךָ, בְּעוֹד הֵם בַּחַיִּים,
בִּימֵי אַחֲרִית, בִּכְבֹד כְּבָר יַד הַצָּר.
בְּאֹרַח פֶּלֶא — לִי סִפֵּר פָּלִיט —
אוֹתְךָ בִּלְבַד הַמָּוֶת לֹא הֵמִית.

מֵאָז, אֲהָהּ, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
הִסְפִּיק דָּם רַב לַוִּיסְלָה כְּבָר לָזוּב.
לְיַד „הַקְּלוֹיז״, מִבְצַר אַהֲבָתְךָ,
שֶׁנּוֹעַתְּ בּוֹ בַּנֶּפֶשׁ וּבַגּוּף,
נָפַל הַגַּג, כִּסָּה כָּל עֲדָתְךָ,
אֲרוֹן־הַקֹּדֶשׁ עַד תֻּמּוֹ שָׂרוּף.
הַהוֹלַכְתַּנִי הֵנָּה כָּל הָעֵת,
מִמֶּנִּי פֹּה לָנֶצַח הִפָּרֵד?

עֲמֹד, עֲמֹד, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
עָדֶיךָ לֹא אֵבוֹשׁ וְאֶתְוַדֶּה,
כִּי עוֹד נַאֲמִין, וְלוּ יִכְבַּד מְאֹד
בְּאוֹר יוֹמָם וּבְעַם כִּי יִבָּנֶה,
כִּי עוֹד יָקוּם מִדָּם וּמִדְּמָעוֹת
עוֹלָם חָדָשׁ עַל הַיְשִׁימוֹן הַזֶּה.
עָדֶיךָ לֹא אֵבוֹשׁ, אַךְ מִפְּנֵיהֶם...
הֱיֵה אַתָּה מֵלִיץ יָשְׁרִי לָהֶם.

קָרֵב אַתָּה, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
בִּשְׁמֵנוּ אֶל כָּל קֶבֶר וְכָל גַּל,
מְסֹר אַתָּה, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי,
זִכְרָם עַל אַדְמָתֵנוּ כִּי נִגְאַל.
דַּבֵּר אַתָּה, דוֹדִי רִבּ׳ אַהֲרֶ׳לִי, —
פִּתְאֹם נִדְמֵיתִי וְלִבִּי חָלָל...
וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵיכֶם בַּלָּט,
בְּקוּם עַמֵּנוּ מִקִּבְרוֹ לָעַד.

ש. שלום

הסביבה

דרוזדין

שכן לו כפר דרוזדין בקרן זוית בביצות פוליסיה מוקף יערות עתיקים של הדוכס ראדזיביל, במרחק 45 ווירסטאות מסטולין בכיוון לרוקיטנה, הרחוקה אף היא ממנו יותר מ־50 ק״מ. הכפר נחשב על מחוז סטולין וכלל כ־200 משפחות תושבים גויים (בילורוסים), אכרים פשוטים ועניים ברובם הגדול. בין אלה התגוררו ארבע משפחות יהודיות שהיו קשורות ביניהן קשר משפחתי וחיו כל השנים כבני־משפחה, הדבקים איש באחיו. כשלושים נפשות מנו היהודים בכפר נידח זה, כולם חסידי הרבי מסטולין והיו מקדמים את פני ה„רבי״ באהבה רבה, בעברו דרך הכפר. ביקור כזה של ה„רבי״ לשעות מספר היה בבחינת חג ליהודי הכפר, העבודה שבתה והכול התאספו לביתו של ר׳ אשר פוליסקי, מקום המנין ושני ספרי התורה של הכפר. זלדה, אשתו של ר׳ אשר, גייסה את כל הנשים והכינה סעודת־מלכים לכבוד ה„רבי״ ומלויו. היא היתה אשת־חיל וביתה תמיד פתוח לכל עובר לאש״ל ולסעד.

משך כמה חדשים בשנה היה כפר דרוזדין שקוע בביצות ללא אפשרות לצאת לדרכים ולעבודת האדמה. משום־כך החזיקו התושבים בפרים במקום סוסים לעבודה, להסעה ולכל צורך אחר. כשהדרכים היו משובשות, היו הולכים ברגל לסטולין ששימשה מרכז לכפר. שם קנו אנשי הכפר, כיהודים כגויים, את צרכיהם ולשם, בעיקר, הובילו את תוצרתם לחליפין או למכירה. היהודים המקומיים היו המקשרים והמתווכים בין הכפר לעיירה. הם גם היו הקונים והמוכרים במקום ויחסים טובים שררו תמיד ביניהם לבין הגויים, שכיבדו את היהודים וראו בהם „אדונים״ ו„עשירים״.

היהודים היו מבוססים בכפר, החזיקו גני ירקות וחלקות שדה לצרכיהם, ובחצרותיהם — פרות, סוסים, עופות וכד׳. הם גם עשו עסקים ביערות הסמוכים. את בניהם היו שולחים ל„זמנים״ מספר ללמוד בסטולין ב„חדרים״, ובשנים האחרונות — בבית־הספר „תרבות״. לעתים רחוקות היו באים לכפר סוחרי היערות ופקידיהם ומתאכסנים אצל היהודים. כך זרמו החיים היהודיים בדרוזדין משך דורות.

בימי המלחמות לא נפגעו היהודים כבמקומות אחרים, כי לפינה נידחה כזו לא הגיעו כנופיות, והגויים המקומיים לא היו מורעלים בשנאת־ישראל, עד שהגיעו הנאצים בשנת 1941 לחבל ופרשו את רשתם על המחוז כולו. המיליציה המקומית בבראזוב הקרובה, שהוקמה ע״י הנאצים והודרכה לרדוף ולהשמיד יהודים, ידעה לחפש את היהודים בכל כפר וריכזה אותם בבראזוב. כשבוע ימים ישבו היהודים מדרוזדין וממקומות אחרים כלואים, ומשהרגישו בסכנה המרחפת עליהם ברחו

בחשאי והסתתרו ביער הקרוב. אחדים חיפשו מקלט אצל גויים מכרים־ידידים. ברם, הגלגל נהפך והגויים ה„טובים" של אתמול הפכו את פניהם לרעה לשכניהם המכובדים מאתמול ומסרום לידי הנאצים, והיו שיצאו אל היער לחפש יהודים מסתתרים, מצאום והביאום אל המיליציה כדי לזכות בגמול של 2 ק"ג מלח לנפש יהודית. רק שנים מבני דרוזדין היהודים ניצלו, האחד ברוך אוליקר שהוסתר כל הזמן ע"י באפטיסט בכפר דרוזדין והצטרף אח"כ לפארטיזנים, ורוחמה גלפנד שנקלטה בקבוצה פארטיזאנית, ושניהם הגיעו ארצה אחרי תלאות וטלטולים. כמה מבני דרוזדין נפלו חלל ביערות כפארטיזנים. מדרוזדין עלו גם חלוצים אחדים וכ־6—7 מבני דרוזדין נמצאים בארץ.

מאיר יערי (פוליסקי)

הורודנויה

עיירה זעירה היתה הורודנויה במחוז פינסק, במרחק 30 וירסטאות מסטולין. בסביבת העיירה מצויות שכבות חמר לבן, ששימש חומר מצויין לתוצרת פרימיטיבית של כלי חרס. רוב הגויים בעיירה היו עוסקים בייצור כלים, ואילו אחדים מבין היהודים (פייבל הפוליבניק ואחרים) היו קונים כלים מוכנים מגויים ומצפים אותם בחומר נוזל מיוחד שקראו לו „פוליבה". הכלים שנוצרו בהורודנויה בצורתם הטבעית או בציפוי היו נמכרים לכל הסביבה ואף לפינסק, רובנה, וילנה ועוד. בעיירות ובכפרי פוליסיה כמעט שלא ידעו כלים אחרים עד סוף המאה הקודמת.

העיירה מנתה כ־250 משפחות יהודיות ומספר כפול של משפחות לא־יהודיות. החיים היו דלים ופשוטים ואפורים. חדשות הגיעו להורודנויה באיחור זמן מסטולין. גם הדואר היה מובא לעיירה באיחורים, וקוראי עתונים היו בעיירה רק ספורים.

יהודי העיירה נחלקו לחסידי סטולין ולחסידי ברזנה ושני בתי־מדרשות עמדו בעיירה, האחד מעץ, של חסידי ברזנה, והשני — בנין לבנים, של חסידי סטולין. הצדיקים היו באים לבקר בעיירה, בשעת מסעיהם בסביבת הורודנויה, וימי הביקורים האלה היו ימי חג לבני המקום. שני רבנים היו להורודנויה, אחד לחסידי ברזנה ואחד לחסידי סטולין, אף שלא היה בכוחם של בני העיירה לפרנס אפילו רב אחד. מאליו מובן שמצבם הכלכלי של שני הרבנים גם יחד היה בכל רע.

מה היו פרנסותיהם של יהודי הורודנויה? קצת עגלונות, קצת מסחר פעוט וקצת מלאכה. חיו בדחקות, אלא שרגילים היו לחיים פשוטים והסתפקו במועט.

לנכבדי העיירה נחשבו פייבל הפוליבניק, אברהם קונדה ויהודה פרברודסקי. משנעשה לקונדה צר בעיירה, או מפחד הצבאות שעברו חליפות דרך העיירה בשנים 1919־20, עבר לגור בפינסק והצליח תחת שלטון הפולנים לעשות חיל מתעשית עץ (תוצרת דיקטים). היה אדם נדיב־לב וזכה להגיע ארצה.

מבחינה כלכלית לא היתה הורודנויה עיירה מבוססת, אך נערכו בה פעמים בשנה ירידים שמשכו אכרים מכפרי הסביבה ותגרנים מן החוץ. במרכז העיירה נמצאה ככר שקראו לה ה„שוק" ומן הככר נמשכו כמה רחובות שהיהודים גרו בהם. בתי העיירה בנויים היו עץ, כמעט כולם ישנים ומראיהם אפור מיושן. הגגות,

העשויים קש או גונטות (לוחות קטנים מתחברים) היו מכוסים איזוב ירוק. בתי הגויים עמדו אחרי בניני היהודים, בנויים בסגנון כפרי.

לפני כחצי יובל שנים נשא אליהו שוארצמאן את זלאטה בת צבי, מבעלי הבתים של העיירה, לאשה והתישב בהורודנויה. הוא היה בר־אורין ומשכיל כאחד, לפי מושגי הימים ההם. מה יעשה אברך כזה בעיירה? הלך ונעשה מלמד וקראו לו אלי המלמד. ומכיוון שמלמדים למתחילים ול„עברי" לא חסרו בעיירה, קיבל לחדר נערים מבוגרים ואף היה נותן שיעור לאברכים ושמו יצא לברכה, אך הכנסתו היתה זעומה ואף הוא נשאר קבצן כל ימיו.

אגודה ציונית התקיימה בעיירה, אך מספר חבריה לא היה רב. האגודה היתה קשורה לרכישת שקלים בסטולין, וכן קבלה ספרים לקריאה מהספריה הציונית בסטולין.

רק יחידים שהתחמקו מעיני הנאצים נשארו לפליטה.

צבי פצ׳ניק

לינקה

כפר גדול בן 250 משפחות אכרים — רוסים וביניהן חיו כ־20 משפחות יהודיות. הכפר שוכן במרחק 14 ווירסטאות מסטולין וצורתו כרוב כפרי פוליסיה. אדמת הכפר דלה ויש בה חמר (יתכן שבגלל זה נקרא עליו השם גלינקה — חמר). בעל האחוזה לינקה מכר חלקים מיערו לנפתלי ולאלתר קאסטליאנץ ואח״כ גם למיכל גלינבסקי. רוב יהודי הכפר חיו על עבודות וענפי היערות: מי שעסק בסחר היערות, מי בגרעיני היער ופטריות, מי בהובלת עצים אל תחנת הרכבת הורין ומי בשרותים אחרים, ומי במלאכות. והיו שהתפרנסו ממסחר זעיר סתם במקום. החיים הכפריים היו שקטים והיהודים נשאו בעול הגלות מימים ושנים.

היו בכפר מנין ומלמד, ולינקה היוותה מעין קהילה קטנה, אך בכל ענין חשוב פנו לסטולין ששימשה לכפר מרכז. אף שוחט היה בא מסטולין. לפנים היו נוהגים יהודי לינקה לצאת לימי חג עם משפחותיהם לסטולין, כדרך ה„ישובני־קים". למחרת החג נהגו אלה לחזור לבתיהם.

מאז מלחמת העולם הראשונה החלו יהודי לינקה לעזוב את כפרם, כמה סיבות גרמו לכך, והכפר התחיל להתרוקן מיהודים.

מהמשפחות הידועות בלינקה היו: נח גלינבסקי (סוחר) ובניו הרצל, משה, מיכאל ויהודה, שעבדו אתו בעסקיו. מהם עברו להנצביץ ואחרים לסטולין: מיכאל גלינבסקי, יוסף פלדמן, מאיר פרלשטיין, מרדכי פלדמן, שמואל פצ׳ניק, בן ציון צ׳ציק, מיכל פלדמן, יוסף צ׳רטוק, פינחס פלדמן, יוסף פרלשטיין ואח׳.

נח גלינבסקי היה קבלן לתעשית חביות לגרגרים „קליוקבה", שגדלו ביערות הסביבה.

עם התגברות העליה לא״י בשנות השלושים למאה זו, נוסד בלינקה סניף של הפועל־המזרחי מסטולין, הגיעו חוזרים והורגשה תנועה ציונית־חלוצית. כ־10 מבני לינקה עלו ארצה.

במלחמת העולם השניה נזדעזעו יהודי לינקה עם פלישת הגרמנים.

השמועות המסעירות על תעלולי הנאצים ביהודים דיכאו את רוחם של קומץ היהודים בלינקה וכמעט כולם עזבו את הכפר. רובם התרכזו בסטולין והיו נתונים לסבל הכלל. משהוקם הגיטו בסטולין נכלאו בו בין יתר היהודים שהתגוררו אז בעיירה גם בני לינקה ושתו מכוס התרעלה של קהילת סטולין עד תומה.

הניצולה גיטל פיאלקוב מוויסוצק, שהגיעה ארצה, סיפרה, בין יתר הידיעות על הטבח והחורבן בסביבת דומברוביצה, וויסוצק וסטולין את הדברים הבאים:

„...ואוסיף ואספר על משפחה אחת מלינקה שעמה ארחתי לדרך לראפאלובקה, פינחס וחוה פלדמן ובנם בן ה־14. יום אחד פגשתים ביער בלסויצקה, בימים שחיכינו לשוב הפארטיזאנים. האשה, שהרתה אז ללדת, סיפרה לי שהם מלינקה הסמוכה לסטולין. ביום הטבח בסטולין — ערב ראש־השנה — חפר בעלה בור, ניכנס בו והיא כיסתהו ואמרה: היה שלום, פינחס, אני והילדים הולכים לבורות... הבעל ניצל ובמקרה ניצלה גם היא ובנה. שלוש בנות הוצאו להורג. מאז נדדו יחדיו ביערות עד שבאו לכאן. נתרועעתי עמהם ודרתי בסוכתם ביער.

תשעה שבועות היינו יחדיו, חיינו בפחד ובלהות. ערב אחד באה פולניה אחת בהולה וקראה: ברחו, בולבובצים באים. (היו אלה חבורות־ליסטים ומרצחי־יהודים מבין האוקראינים הלוחמים של הימים ההם ששיתפו פעולה עם הגרמנים. הם נקראו כך על שם מנהיג המתקוממים האוקראיני הידוע טאראס בולבא). במהומת הבריחה והחפזון לא מצאתי בחשכה נעל אחת ונשארתי יחידה לחפשה. השגיחה חוה הלינקאית בהיעדרי וחזרה למצאני, על אף הסכנה שהיתה צפויה באותו רגע. אח״כ הוברר שזו היתה בהלת שוא.

בנדודינו התעכבנו בכפר ניהוביץ׳ ומצאנו יחד מקלט בבית אלמנה, איכרה שבעלה נהרג בקרבות. היא לא יכלה לכלכל את משקה, קיבלה אותנו ועשינו כל עבודה, בחצר ובבית. היא עצמה שוטטה בין החיילים והפארטיזאנים, ואנו האכלנו את ארבעת ילדיה וטיפלנו בביתה ובחצרה.

באותו בית כרעה חוה פלדמן ללדת בשכבה על גבי ספסל ומעט קש תחתיה. יחד עשינו את הדרך הארוכה לראפאלובקה. הרך הנולד מחותל וקשור לחיק האם והיא אוחזת בי מזה ובעלה תומך בה מזה — כך צעדנו אחרי השיירה. התינוק היה גועה בבכי ואנשי השיירה היו שופכים מבוהלים את זעמם על ההורים, ותבעו שישאירו את הילד. רצתה האֵם להאכילו, לא הסכימו להתעכב. בבואנו לראפאלובקה היה הילד ללא רוח־חיים כמעט, כגוש חומר, לא בכה ומיאן לאכול ולשתות. רק כעבור חדשים חזר לאיתנו. כעבור 11 חודש בבואנו לפינסק נימול הילד.

שבעה ימים ושבעה לילות רצופים הלכנו כדי להתרחק מן הגרמנים המתקרבים. מחצית הדרך עשינו על גבי קרח־נהרות חלק, שהתחיל מפשיר. רגלינו היו טובעות לפעמים בבקיעי הקרח, והיו שנרטבו במים והכפור היה מקפיא אותן. בסכנת נפשות ממש הלכנו, בקור וברטיבות עד שהגענו לעיירה ראפאלובקה. בדרך התגוללו חללים גרמנים, פזורים בשדות השלג, אברי־אדם מרוסקים בין שברי אוירונים מנופצים — חללי הפצצות של האוירונים הסוביטיים.

בראפאלובקה חזרנו מחדש לחיי ישוב. כפראים דמינו וכשוכני־יערות, מחותלים בסחבות. בתמיהה הסתכלנו ברכבות ובאוטובוסים שהיו מהלכים בין הערים, ראינו אוקראינים־בולבובצים אסורים וגרמנים שבויים שהובלו ע״י הצבא

האדום ואש נקמה בערה בלבנו על כל מה שעוללו לנו ולאחינו. אבל גם כאן היו חיינו תלויים מנגד. האויב הנאצי הטיל כאן פצצות והיו לא מעט קרבנות בעיירה.

ששה חדשים חיינו בראפאלובקה, ביום — בעיירה ובלילות היינו יוצאים ליער הסמוך, כי האוירונים הגרמנים הרבו להפציץ בלילות. עם שחרורה של פינסק ע״י הצבא האדום עברנו אליה, שם נתלקטו יהודים מועטים, שרידים עייפים ורצוצים מכל האוכלוסיה היהודית הגדולה של סביבת פינסק״.

טוביה פלדמן

הורין — רצ׳יצה

לזכר הורי סנדר ומכלה שניידר וביתם,
חללי השואה שירדה על בית־ישראל

כששה ק״מ מהעיירה סטולין, על חוף הנהר הורין הנופל לפריפט, באיזור ביצות פוליסיה, שכנה תחנת־הרכבת הורין (על שם הנהר הורין) בקצה הכפר רצ׳יצה. מפאת חשיבותה האסטרטגית והכלכלית של תחנה זו וערכו המיוחד של גשר הברזל הגדול שקשר את שתי גדות הנהר בקו הרכבת רובנה־סארני מזה ולוניניץ־ברנוביץ־וילנה מזה, — ומחמת גורמים אחרים — הוגלו בימות מלחמת העולם הראשונה יהודי המקום ע״י השלטון הצבאי האנטישמי של הצאר, לפנים רוסיה, מחשש שהיהודים ישתפו פעולה עם האויב הגרמני.

על סבלם של המגורשים מהורין וכפר רצ׳יצה עד שזכו לחזור עם תום המלחמה למקומם ולבנות את חייהם מחדש, יש הרבה לספר. מספרם לא היה גדול. אחדים מהם חזרו לפרנסותיהם הקודמות — מי לעסקי יערות וסחר עצים, ומי למסחר זעיר, והתקיימו בכבוד. ענף היערות ועיבוד עצים ושיווקם היה מפותח בהורין משנים הודות ליערות הרבים שבסביבה. בשנים האחרונות תחת שלטון הפולנים גדל בהרבה הסחר והיצוא של דגים, עופות, תבואות, ועשבי רפואה, שהיו נשלחים מכל הסביבה דרך הורין לכל חלקי פולין וגם לארצות חוץ. במרוצת השנים גדל מספר היהודים שבמקום, מהם שתקעו יתד לישיבת קבע ומהם שנמצאו כאן רק באורח זמני לרגל שירותם או עסקיהם, והתנועה היתה ניכרת למדי. יצויין שבאי־כח חברות חוץ־לארץ ופקידים שונים, שבאו מכרכים להורין, היו מביאים מנהגי עולם ובמקום נשבו מרוחות העולם הגדול. אגב כך נוצרו פרנסות ותעסוקה לכל דורש.

יהודי הכפר רצ׳יצה ינקו מסטולין מצד אחד ומהורין מצד שני. הם חיו בין גויים וישבו בשקט. מלבד הרגשת ההתבדלות הדתית, שהיתה טבעית לכל אחד מהצדדים לא היו כמעט ניגודים ביניהם. הגויים ידעו לכבד את שכניהם היהודים שראו בהם אנשי תרבות וחשבו אותם לאמידים. רבים אף התפרנסו מהם.

ולא רק סוחרים ופקידים היו יהודי הורין, היו ביניהם בעלי מלאכה. וידעו הגויים כי הסנדלר הטוב, החיט הטוב והנפח הטוב — הנו היהודי דוקא. יהודי המקום חכרו מהגויים חלקות אדמה ועיבדו אותן, כדרך הכפריים, והיו עובדים במנסרות, בסידור ובטעינת עצים ובעבודות אחרות.

ראוי להדגיש כי יחסי היהודים בינם לבין עצמם טובים היו באופן יוצא מן

הכלל והיוו מעין משפחה גדולה על אף הניגודים המעמדיים. ביטוי לכך ישמש מנהג משלוח מנות בפורים איש לרעהו, מסיבות ה„קידוש" בשמחת־תורה ובחגים אחרים והסעודות המשותפות לכבוד החג.

זכור, כיצד היו יוצאים בשמחת־תורה בצוותא מבית־הכנסת, וכטוב לבם ביין היה זקן העדה ר׳ שלמה קפלן נותן קולו בשיר, הידוע משנים גם לגויים. והנה קטע משיר זה:

טרעבא טרעבא זנאטי
שצ׳יא טרעבא הוליאטי
אי פערעד פאנא בוהא ראחונעק אוטדאוואטי,
טרעבא טרעבא זנאטי...
ירושלים קראסאטי הורוד, סלאווני הורוד
ליודי הוואריליִ,
פאָ טרי ראזא וו קאז׳די גאָד
מי טודא חאדילי...
ועוד

יזכר ר׳ סנדר שניידר, מתושבי המקום, שהיה איש עניו ומופלג בתורה. בנעוריו למד למעלה מ־15 שנים ב„ישיבות" וקיבל סמיכות לרבנות. הרבה מרץ השקיע ר׳ סנדר בחינוך בניו, ונוסף על המלמדים היה מלמדם בעצמו שעות רבות. הוא שאף לעלות לארץ־ישראל ולשבת „תחת גפנו ותאנתו".

מספרים על ר׳ פסח־ברל, איש רצ׳יצה, שהיה יהודי פיקח וקנאי לדת, ומעשה שנכנס פעם בתשעה־באב לבית חינה וואליאנסקי ומצא שם יהודי, מומחה לבדיקת עצים („בראקר"), שבא מן החוץ והוא מוכר לו, אוכל ושותה לתומו. נזף בו ר׳ פסח־ברל בכעס ומרוב התרגשות אף קללהו. כעבור שעות מועטות הרגיש האיש את עצמו ברע ונשקפה סכנה לחייו. הוזעק רופא וכן שלחו וקראו את ר׳ פסח־ברל אל החולה והוא מחל לו.

טובים וישרים היו יהודי הורין—רצ׳יצה מדור־דור. כולם, ואף אלה שהיו באים למקום לרגל עסקיהם, חותם הציונות היה טבוע בהם, קשורים היו בכל לבם לארץ־ישראל, שלחו את בניהם ארצה והתכוננו לעלות בעצמם, תרמו בעין יפה לקרנות הלאומיות והשתתפו בכל פעולה ציונית. וכמה יכאב הלב שיד הגורל היתה בהם לכלותם ולעקרם משרשי האומה בשואה שירדה על בית־ישראל.

נחמן שניידר

מחיי היהודים ברצ׳יצה־הורין

לפני חמשים שנה ישבו בכפר 3—4 משפחות יהודים (יעקב־יוסף וואליאנסקי, מנדיל גלוברמן ועוד), שפרנסתם היתה מקשרתם עם הגויים המקומיים ועם עוברי־אורח, כי בכפר זה עברה דרך המלך מווהלין לסביבת סטולין. סלילת מסילת הברזל הפוליסית בקרבת הכפר וקביעת תחנת הרכבת הורין סייעו להתפתחותו של הכפר ולגידולו לצד התחנה. יורשי וואליאנסקי בעל הפונדק, מכרו את ביתו, ובניו הקימו

בית גדול ליד התחנה. בנו בכורו אליעזר־מיכל שלח את ידו במסחר והחזיק במרוצת השנים חנות בכפר. נוספו כמה בעלי מלאכה, סוכני משלוח עצים וסחורות בתחנה והישוב היהודי במקום מנה כמה עשרות נפשות.

האכרים המקומיים ידעו לכבד את שכניהם היהודים, חיו אתם בכבוד ורבים התפרנסו מעסקי היהודים במקום, בעיקר מסביב לעסקי העצים שהתפתחו והלכו.

שלוים ושקטים היו חיי היהודים המעטים בכפר רצ׳יצה ובתחנת הורין משך כל השנים, עד שיצא עליהם גזר גירוש ממקומם. הדבר קרה בראשית מלחמת העולם הראשונה, לאחר שהמנסרה שבמקום עלתה באש, וצבאות רוסיה נסוגו בחזית. נמצא איש רוסי אחד, בולצל שמו, ששירת בצבא שחנה ליד הורין והוא הלשין לפני ראש צבאו כי יד יהודים בהצתה, והדבר נעשה לטובת האויב. ומאחר שבאותם הימים ניתן צו המפקדה הצבאית העליונה להרחיק את כל היהודים המתגוררים סמוך לחזית, בתור בלתי נאמנים וחשודים על יחסים עם האויב הגרמני, ניתנה תשומת לב להלשנה ופקודה נשלחה לגרש את כל יהודי רצ׳יצה־הורין לפנים רוסיה תוך 24 שעות. נקל לתאר את גודל המהלומה שירדה על ראשם של יהודי המקום. אנשי השלטון דאגו שכל יהודי רצ׳יצה־הורין ירוכזו באותו יום בקרונות ויישלחו לווֹרוֹניז׳ הרחוקה. רק שתי משפחות התעכבו בחרסון ולא המשיכו דרכם לפנים רוסיה, ומשה וחיה וואליאנסקי שלא נמצאו אותה שעה בהורין — נשארו בסטולין. בין המגורשים היו: צירל דרוזדינסקי ומשפחתה, נח וואליאנסקי ומשפחתו, סנדר שניידר עם בני ביתו, בצלאל גורסקי ואשתו, רבקה קפלן, אסתר וחיה וואליאנסקי, האלמנה שרה־ינטה ועוד שתים שלוש משפחות אחרות. המגורשים סבלו בדרכם וכן במקומם החדש, וציפו ליום בו יוכלו לחזור לבתיהם. ואמנם עלה בידם להגיע במרץ 1917 חזרה ולחזור לחייהם הקודמים במשטר רוסיה החפשית. האכרים שמחו לשובם של היהודים, ואלה חידשו את יחסיהם עם השכנים, ובהורין הורגשה התעוררות ותנועה רבה.

בשנת 1918 הושבתו שוב חיי היהודים במקום. פלוגת צבא רוסי שחנתה בסביבה והיתה סרה להורין — ערכה פוגרום ביהודים ושדדה מהם את הסחורות שבחנויות וכלי הבית. היהודים עזבו לימים מספר את בתיהם ומסרום לפיקוח אכרים ואח״כ חזרו. בתקופה ההיא התנהלו קרבות בין הצבא הרוסי והצבא האוקראיני־הפטליוראי. הגשר הגדול שעל הנהר הורין היה הרוס בחלקו ורכבות משורינות של הצדדים הלוחמים עמדו לפני הגשר מצד אודריצק מזה ומעבר להורין מצד וידיבור מזה. כדורי התותחים משני הצדדים היו מגיעים להורין והורגש חוסר בטחון ויציבות.

כשנכנסו פלוגות בולק־באלאכוביץ בהושענא־רבה שנת תרע״ט פגעו גם ביהודי הורין ורצ׳יצה. את שלמה קפלן תלו, ורק בעזרתו של גוי מקומי הצליח להשתחרר וניצל ממות. הפורעים שדדו ואנסו והיכו, השמידו רהיטים וכל רכוש היהודים והשאירו רק את קירות הבתים הנטושים מתושביהם, שהגויים שמרו עליהם. רוב היהודים הסתתרו אצל שכניהם הנוצרים, וכשנודע הדבר לצוררים פרסמו פקודה על עונשים חמורים למסתירי יהודים, הנחשבים לאויבי המשטר הקיים. באין ברירה התפזרו היהודים מי לבית שומר הרכבת, מי ליער בסביבה ועוד. כעבור 3 ימים הגיע המטה של באלאכוביץ להורין והרוחות נרגעו. המפקדה תפשה את בית אסתר וואליאנסקי ולבעלי הבית השאירו חדר קטן בלבד. בלילה שמעו דרי החדר שיחות

חיילים על תכניות לערוך שחיטות ביהודים בדרכם לקיוב לכבשה. למחרת ראו את אותם החיילים מצליפים בסוסיהם בשרשרות של שעוני יהודים ופניהם מביעים לעג ושנאה גלויה ליהודים, ואז החליטו יהודי רצ׳יצה־הורין לעבור זמנית לסטולין, מפחד הכובשים השליטים.

בסטולין התקיימה הגנה עצמית יהודית, והנה הובאו בסוכות אל המטה ברצ׳יצה שלושה מחברי ההגנה, חקרו אותם והכום קשה. לבסוף הובלו השלושה אל תחנת הרכבת ובנס ניצלו שם וחזרו לעיירה.

בינתיים הגיעו ידיעות מפלוטניצה הסמוכה על ההרג של חילות באלאכוביץ ביהודים שם. עשרים ושבעה יהודים נרצחו ורבים הוכו וכולם נשדדו בעיירה ההיא לפני כניסת הפולנים. אמנם גם החיילים הפולנים שלחו את ידם בביזה בימים הראשונים עד שהתבסס השלטון הצבאי במקום ובסביבה, אך בנפש לא נגעו.

מבני משפחת וואליאנסקי שנחשבו למשכילים יצאו ציונים שהיו מניחי היסוד לאגודה הציונית בסטולין (שלום וואליאנסקי ואח׳), ובתקופה האחרונה היה ביתם הבית הציוני בהורין והמרכז לכל פעולה ציבורית חברתית. שם נפגשו סוחרים ונציגי בתי־מסחר מהכרכים, והמקום שימש אכסניה ובית־ועד.

השואה שירדה על בית ישראל בגולה הביאה כליה גם על הקהילה הקטנה הזאת.

נחמן וואליאנסקי

קיבוצי-הכשרה בהורין

בתקופת התנועה הגדולה וההתעוררות לעליה לארץ-ישראל (1921—1938), כשהעליה החלוצית מפולין היתה חזקה והקיפה המונים — הוקמו קיבוצי־הכשרה של תנועות הנוער הציוני מכל הסוגים שכבשו להם מקומות־עבודה להכשרה, חינוך וכו׳. ידועים הקיבוצים הגדולים בגרוכוב, קליוסובו, לודז, צ׳נסטוכוב, ורבה,

קבוץ השומר־הצעיר
בהכשרה בהורין

ואחרים, אך מלבדם התקיימו במקומות שונים קיבוצים יותר קטנים שהיוו פלוגות מיוחדות של הקיבוצים הגדולים. כך למשל ידועה פלוגת „שחריה" בבאראנוביץ׳, הקיבוץ בלונינץ ואח׳ וביניהם היה גם הקיבוץ שבתחנת הורין, בקרבת סטולין.

מידת הצלחתו של קיבוץ היתה בדרך כלל תלויה בנותני־העבודה. הנוער היהודי בפולין לא היה מנוסה בעבודה גופנית, וכמובן לא חסרו פועלים שאינם

בני־ברית, שהיו מסוגלים יותר לעבודה זו, ואף שכרם היה נמוך יותר. כדי שנותן העבודה יעדיף אעפי״כ את החלוצים על פני הנכרים חייב היה להיות בעל רגש לאומי ולהעריך את חשיבותה הרבה של ההכשרה הגופנית לבנין הארץ.

ברור שהגוי הפוליסי היה מסוגל יותר מנער סטוליני לעבודה במנסרה ובסבלות בהורין. וכאן יזכרו לברכה בעלי שתי המנסרות בהורין, האחת של אהרון שמעון טורקניטש, משה ווליאנסקי ושותפם יעקב גלוברמן, הנמצא אתנו בארץ; והשניה של יהושוע פרנקל וברוך גולמן, שהיו כולם ציו־נים ובעלי הכרה, התיחסו בהבנה מלאה לענין ההכשרה והעסיקו את חברי „השומר הצעיר״, שתקעו יתד בהורין כקיבוץ־הכשרה בשנות 1925—1930.

חברי קבוץ זה היו ברובם נערים מפונקים שירדו זה עתה מספסל הלימודים, חולמים ושרים על ציון מבלי שניסו מימיהם לעבוד בפועל ממש. הסתגלותם לעבודה היתה קשה, אך המעבידים הציוניים הבינו יפה את המצב והשתדלו להבליג מתוך הנחה שבכך הם תורמים את חלקם למפעל החשוב של ההכשרה החלוצית לא״י. מצבו של הקיבוץ לא היה מזהיר כלל.

אחרי תקופה קצרה עלו רוב חברי הקיבוץ ארצה ויתרם הועברו לפלוגות „השומר־הצעיר״ במקומות אחרים, מטעמים אירגוניים שונים. הורין התרוקנה מחלוציה, אבל רק לזמן קצר בלבד. עד מהרה הכניסה תנועת „החלוץ״ להורין קיבוץ אחר, שהיה מורכב מחלוצים מנוסים בחלקם ובעלי הכרה עמוקה. בעלי המנסרות הסכימו להעסיקם ויצרו תנאים רצויים לחייהם ולעבודתם במקום. במרוצת הימים התמחו חברי קיבוץ זה עד כדי כך, שכושר עבודתם ותפוקתה לא נפלו מאלה של פועלים זרים מנוסים. היחסים בינם לבין המעבידים היו תקינים ורוח ציונית חלוצית נשבה בהורין.

כשחברי הקיבוץ התחילו לעבוד בשבתות מטעמים כלכליים, בא הרב של סטולין להורין ונכנס בדברים עם הקיבוץ ועם בעלי המנסרה ונמצא מוצא: החברים יעבדו במשך 6 ימי השבוע שעה נוספת ביום ויצברו 6 שעות עבודה, ולעומתם יוותרו נותני העבודה על 2 השעות החסרות להשלמת יום־העבודה השביעי בשבוע, והעבודה בשבתות נפסקה לשביעת רצונם של כל הנוגעים בדבר. במקרה שני בקשו החרדים, משום דרכי צניעות, להפריד בין מעון החברים ובין מעון החברות, ונבנה קיר במעון כמחיצה.

משעלו החברים מהקיבוץ ארצה באו אחרים למלא את מקומם, עד שבאה השואה על יהודי הורין וסביבתה והקיץ הקץ על כל מפעלינו ויצירותינו.

נחמן שניידר

ב ל י ה ו ש

כפר בליהוש הסמוך לסטולין משתרע על גדות הנהר הורין. בתוך הכפר עוברת דרך המלך הראשית מסטולין לדויד־הורודוק. היה זה כפר גדול ובו למעלה מ־500 משפחות גויים (בילורוסים). לפי המשוער ולפי ספורי זקנים מפה לפה נמצאו בכפר זה כבר במאה הט״ו שתים או שלש משפחות יהודיות, שהיוו את ראשית ישוב היהודים במקום.

בשנת 1914, לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, חיו בבליהוש כחמישים משפחות יהודיות, בס״ה 300 נפש. היתה זו קהילה בזעיר אנפין עם בית מדרש ושו״ב משלה, וכן מקוה לטבילה ובית מרחץ ציבורי.

רובם הגדול של אלה שגרו במקום, כ־35 מתוך 55, היו קרובים קרבת דם וגאותם היתה על מוצאם ושלשלת היוחסין שלהם, ביחוד על ר׳ נטע גלוברמן ז״ל, מהמקורבים ביותר לאדמו״ר ר׳ אהרן מקארלין זצ״ל.

ר׳ נטע היה יהודי למדן שעסק יומם ולילה בתורה, טבל בהשכמה במי הנהר הורין גם בימות הקיץ וגם בימות החורף, בקור של שלשים מעלות ויותר. הוא היה חוצב לו בקרח הנהר הקפוא מקום לטבילה ואח״כ חוזר הביתה וממשיך בלימוד התורה. דאגת הפרנסה היתה על אשתו. בן שבעים ותשע היה במותו, והשאיר אחריו שבעה בנים ושתי בנות. שלשה מהבנים נשארו לגור במקום: ר׳ אשר, ר׳ אליעזר ואביו של כותב הטורים האלה, ר׳ אפרים גלוברמן ז״ל. כן נשארה גרה במקום בת אחת עם בעלה ר׳ שמואל הלפרין ז״ל. 35 המשפחות שבכפר, המקורבות ביניהן, היו בניהם, כלותיהם, נכדיהם ונינים של הארבעה הנ״ל וגם מבניהם, נכדיהם וקרוביהם של האחים שעזבו את הכפר.

כמעט כל אנשי בליהוש, ובמיוחד בני משפחות גלוברמן, שלחו ידם במסחר, אך גם התורה לא פסקה מפיהם. לחינוך הדור הצעיר הזמינו תמיד מלמדים ומורים ולימדום תורה וגם שפות. רוב הצעירים היו ציונים ועמדו בקשר מתמיד עם האגודה הציונית בסטולין והיו מקבלים ספרים מהספריה הציונית לקריאה.

יהודי בליהוש, בעיקר בני משפחת הסבא ר׳ נטע היו כמעט כולם מחסידי סטולין, מהמקורבים ביותר לחצר האדמו״ר. אולם ל„ימים הנוראים" נסעו ל„רבי" רק הזקנים בלבד. יתרם נשארו בכפרם ובקהלם וחגגו את החגים בתפילה, רינה, ריקודים ו„קידוש" בצוותא אצל כל אחד מהקרובים.

מדי שבת בשבתו ערכו גם „שלוש סעודות" בבית־הכנסת או בבית פרטי, וליוו שבת מלכתא ב„זמירות" וסיפורים מסיפורים שונים על צדיקים ואנשי־שם. אם אירע שנעדר אחד מן התפילה בשבת, היה כל הקהל הולך אחרי התפילה לקיים מצוות ביקור חולים אצל הנעדר. שכן לא יתכן, שיהודי לא יחזור לשבת הביתה, או שיוקיר רגליו מהליכה לתפילה בציבור בבית־הכנסת.

ביום ו׳ בטבת ערכו מדי שנה בשנה חגיגה גדולה של סיום הש״ס. היו באים מסטולין האדמו״ר ר׳ ישראל פרלוב עם ר׳ ישראל בנימין גלוברמן והפמליא, ר׳ עקיבא שו״ב, הרב ר׳ אשר פיאלקוב ועוד רבים מחשובי העיר. החגיגה התחילה בערב ונמשכה עד ליום השני אחה״צ. איש מבני בליהוש לא נעדר. זכורני כיצד אבי ז״ל, שהיה תמיד לרגל עסקיו הגדולים במרחקים, היה בא הביתה במיוחד לחגיגה. בסוף החגיגה חילקו את כל הש״ס, ז״א את לימוד הש״ס, לשנה הבאה מסכתא או שתים

לכל אחד ואחד. בשבת שלפני ו׳ טבת היו מתכנסים בבית־הכנסת ואם נתברר שמישהו לא הספיק לסיים המסכתא שלו, חילקו את החסר דפים דפים ביניהם, כדי לסיימם למועד.

כך חיו אנשי בליהוש, בני הקהילה המיוחדת במינה, שכמותה לא היתה בכל הסביבה. מצבם החומרי של יהודי בליהוש לא היה רע, בדרך כלל. לא היו עשירים מופלגים ביניהם, אך גם עוני לא ידעו, ואם איתרע מזלו של אחד ופרנסתו נתקפחה, התאספו בבית אחד משלושת הבנים של סבא נטע ז״ל (שהיו בדרך כלל המנהיגים הרוחניים של העדה הקטנה) לטכס עצה, ותמיד מצאו מוצא לעזור ל„יורד״ ולהקימו על רגליו.

היחסים בין העדה היהודית לבין הגויים היו תקינים. כמה מיהודי המקום חכרו חלקות אדמה משכניהם הגויים, היו כאלה שסחרו בבהמות לשחיטה ועסקו בסחר היערות ועשו חיל.

טיפוס מיוחד במינו במקום היה משה חיים, נגר לפי מקצועו, אדוק ביותר, ממעט בדיבורו וישר במעשיו, בעל תורה ומצוות. הוא היה „מתנגד״ אחד בין כל החסידים, התפלל ונהג בכל דבר על פי „נוסח אשכנז״. אעפ״כ קיים יחסים טובים עם החסידים והתיחס ביראת־כבוד ל„רבי״ מסטולין. כל אנשי בליהוש אהבוהו ואמרו: הלואי שירבו „מתנגדים״ כמותו. והיו שהרחיקו לכת ואמרו עליו שהוא מן הצדיקים הנסתרים...

אחרי מלחמת העולם הראשונה, עזבו את הכפר כמחצית תושביו היהודים. בית־המדרש עלה באש ולא נבנה עוד. ומאז החלה ירידתה של הקהילה הזעירה הזאת עד שעלו קלגסי הנאצים והביאו כליה גם על שאריתה.

חסרים פרטים על חיי יהודי בליהוש בימי הנאצים ועל השמדתם הגמורה. כפי הנראה, הובאו לסטולין והושמדו יחד עם יהודי המקום ביום המר, ערב ראש־השנה תש״ג.

יעקב גלוברמן

ר ו ב ל י ה

במרחק 14 וירסטאות מזרחה מסטולין, בין העיירות סטולין מזה ובין דויד־הורודוק מזה שכן כפר גדול ומאוכלס — רובליה. שמו הרשמי של הכפר היה רובל (שם של יחידת המטבע הרוסית) ואיש לא ידע את היסוד לכך. עתיק היה הכפר וזקניו ידעו לספר לפני 60—70 שנה על תקופת השיעבוד (ה„פאנשצ׳ינה״) לפריצים השליטים. בכפר זה, בן 600 משפחות בשנות השמונים למאה הקודמת, התגוררו כמאה משפחות יהודיות, כל אחת בביתה ע״פ אורח החיים של יהודי העיירות הסמוכות. קבוץ יהודי זה בכפר של גויים ארגן לו חיי קהילה, בנה שני בתי־מדרשות, החזיק רב שמלא תפקידי חזן, שוחט ותפקידי כהונה ושירות בקודש אחרים במקום. לפני 70 שנה כהן כרב ברובליה ר׳ שמעון ברמן, זקן מופלג בתורה וגדול בחכמה

שהיה מכובד על עדתו. אף הגויים שבמקום חלקו כבוד לרבם של היהודים והיו שולחים לו מתנות.

רוב היהודים בכפר היו פשוטים אך יראי שמים, עניים מרודים שהרויחו מעט והוציאו מעט. פרנסותיהם, כדרך הכפריים, מהליכה בין הגויים, לקנות מהם מתוצרתם, להחליפה בסחורות המובאות מן העיירות או בכסף. היו מספר יהודים בעלי אומניות שהגויים הזדקקו להם. אך מספר יהודים עיבד בעזרת גויים חלקות אדמה והיו להם בולבוסים ושיפון לכלכלת ביתם. רק חנויות אחדות היו בכפר, כמובן של יהודים. הגויים לא עסקו במסחר ולא התחרו בהם כל השנים. היחסים בין הגויים ובין היהודים היו טובים, שכן שכנים היו מילדותם ולא אחת עזרו איש לרעהו. אם היו מקרי התפרצות מצד שיכור נגד יהודי, דאגו הזקנים והנכבדים למנוע סכסוכים, אף שבלב הרגיש כל צד מרחק גדול בינו לבין שכנו, בן עם אחר ודת אחרת.

עני, שהיה עובר בכפר, היה מתקבל בסבר פנים, האכילוהו והעניקו לו נדבה. ר׳ לייב זליג׳ס (לוין), השליח של חצר הרבי מסטולין לגביית דמי־מעמד, היה נשאר לימים מספר בכפר עד שהיה מקיף את כל משלמי המעמד ויוצא מרוצה ושקו מלא מתנות, כי ידעו „פני״ הכפר לנהוג מידת הכנסת אורחים למעלה מיכלתם. על אלה ייחשבו בתקופה הרחוקה ההיא: ר׳ לייזר הומר, משה דורצ׳ין ושלמה זינגרמן. בניהם עזבו ברובם את הכפר אח״כ.

מלמד היו מביאים לכפר, ללמד את הילדים „עברי״ ומעט תורה. האמידים יותר, שרצו להמשיך את לימודי בניהם, היו מחזיקים אותם בגיל 12—14 באחת העיירות הקרובות אצל מלמדים גדולים. בשנת 1880 הוזמן מורה לכפר, נער בעל כשרונות בגיל 13, בנו של נחום פיק (לפי כנויו), הוא איזיק ניידיץ׳, בן למשפחה משכילה, בה ספג הנער תורה ורוח השכלה בילדותו. גם הילדים וגם הילדות קיבלו שעורים ממנו והוא הצליח לחנכם וללמדם תנ״ך וכתיבה. רושמת השורות האלה הגיעה אצלו לאחר שנה וחצי ללמוד נביאים וכתובים, לקרוא מהספרים שהוא, המורה עצמו, היה קורא בסוד: מסתרי פריז, אהבת שומרון, התועה בדרכי החיים ואח׳, שנחשבו פסולים בימים ההם. הלימודים התנהלו בקבוצה, בדומה לחדר הישן, והילדים עשו חיל. המורה היה מקבל מזמן לזמן מן העיירה את העתון „המליץ״ או „הצפירה״, היה מספר בכפר את החדשות מן העתון ולילדים נתן לקרוא בו. משעזב איזיק ניידיץ׳ את הכפר נקרא כמורה במקומו יוסף חורושנסקי מקוסובה, ואף השפעתו היתה רבה בכפר. הרב הזקן היה מקרב את המורים, וזכור שהיה אוהב להשתעשע בדברי תורה ומדע עם המורה איזיק הצעיר.

מצבם החומרי של יהודי רובליה וחוסר אפקים להתפתחות במקום דחפו את בני הנוער להעתיק דירתם לכרכים וכן לסטולין ולדויד־הורודוק. גם בגלל נשואין עברו מהכפר אל העיר, ומספר היהודים ברובליה לא זו בלבד שלא גדל, אלא הלך וירד.

כשעברו הכנופיות הלוחמות דרך רובליה אחרי מלחמת העולם הראשונה פגעו ביהודי המקום, חילות בולק־באלאכוביץ שפכו את זעמם על יהודי רובליה. לא הסתפקו בשוד רכושם, היכו ופצעו עשרות יהודים ורצחו באכזריות ששה מהם.

משם פנו אנשי הכנופיות לסטולין מזה ולדויד־הורודוק מזה ושלחו ידם ברכוש ובנפש.

כעשרים שנה ישבו בשלוה יהודי רובליה תחת שלטון הפולנים עד שפרצה מלחמת העולם השנייה. עם פלישת הגרמנים שתו היהודים מכוס התרעלה עד תומה. באמצע חודש אב תש״ב, ביום ראשון בשבוע בחמש אחה״צ הגיעו לרובליה קלגסי הנאצים. אתם הלכו הגויים המקומיים ואספו את היהודים מבתיהם, מסדנותיהם ומהרחוב וריכזום במחסן מכבי האש. מספרם היה 53 גברים, כבלום שלושה והובילום לקצה הכפר ושם בין הגרנות הומתו ביריות רובים. כך הקיץ הקץ על יהודי רובליה.

רחל איזנברג

רובליה ופועליה

לזכר קדושי רובליה והסביבה

על טובי הכפר רובליה ייחשב ר׳ שמעון ברמן, השוחט. הוא היה תלמיד־חכם ואישיות נעלה וזכה לכבוד ולהערצה מכל החוגים. בשל חילוקי דעות הוזמנו בתקופה ידועה שני רבנ ם לרובליה, כל אחד בבית־תפילה מיוחד, ולאחר שהושגה פשרה בין הצדדים נשאר לכהן רב אחד. זכור הרב יחיאל־מיכל רבינוביץ ואחריו הרב משה־חיים הכטמן (בתקופה 1905—1920).

מטיפוסי רובליה יצויין ר׳ אליה הכהן, חייט לפי מקצועו, יהודי גבה־קומה ואמיץ ברוחו. ר׳ אליה זה היה מוכן תמיד להלחם כדי לעבור לפני התיבה, ממש משוגע היה לאותו דבר, אעפ״י שגם אחרים, בעיקר ה״דוד״ יעקב, נתאוו לכך. התנקם בו הקהל, בר׳ אליה, והשמש השתמט על פי רוב מלכבדו בעליה לתורה ל״כהן״ ולא פעם אחת כיבדהו ב״לוי״ במקום ״כהן״ אך ורק כדי להרגיזו. ור׳ אליה, אף הוא לא טמן ידו בצלחתו, היה נוקם ונוטר וב״ברכת כהנים״ היה ממשיך בקול ב״ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות״, עד שסבלנותו של ה״דוד״ יעקב היתה ממש מתפקעת.

ר׳ אליה היה מתגאה מאד בזה שקרובה לו בארץ־ישראל הכותבת לו מכתבים. מי כתב לו את מכתבי־התשובה אליה — לא ידענו, אך לפרקים היינו רואים אותו מחזר אחרי ״משכיל״, שיכתוב לו את הכתובת.

ושני הלויים שלנו, האחים שלמה־חיים וליזר — אף הם חייטים היו לפי מקצועם. שלמה־חיים היה תופר את מעילי האכרים, אוהב לספר סיפורים ומתפאר בכך שהיה מן ה״חטופים״ ושירת 25 שנה בצבא ניקולאי הראשון. היה בר אוריין, וידע לקרוא פרק במשניות. עליו היו אומרים ליצני העיירה: ״יהודי ששירת בצבא ניקולאי הראשון — ודאי קיבל צלב־הצטיינות ומן הסתם משתמש הוא בו כבמסמן בקריאה״...

לעומתו אחיו, ליזר, היה ענותן, שתקן, מקורב לחסידים, יהודי שקט ונוח לבריות.

והנה — משה הסייד ומנקה הארובות. אותו היינו אנו, הילדים, רגילים לראות פעם לבן כשלג ופעם שחור כצוענִי... במראהו זה היה גם מטיל אימתו עלינו וגם משמחנו. בעיקר הצטיין בהלצותיו ובהשתתפותו ב״משחקי־פורים״. הוא היה ראש

החבריה, לבוש כקוזק ממש ומטיל פחדו על סביבו, ועם זה מתלוצץ ומבדח קטן וגדול ואת הילדים במיוחד.

זכורות לי הצגותיו בסעודת־פורים בבית־סבא. כל בני המשפחה — ומספרם היה רב למדי — היו מתקבצים ומתישבים סביב לשולחנות הארוכים ומלאים כל טוב, סועדים את לבם, אך מחכים בקוצר־רוח להתחלת משחקי הפורים, שהיו נוהגים לערוך בבית סבא בשעות הסעודה המאוחרות. מה גדולה היתה שמחתנו כשהופיע משה, מתלוצץ ורוקד, שר ומבדח.

ועוד טיפוס: מרדכי־ליב הזגג — יהודי נמוך־קומה, שתקן מטבעו, נאמן עם בוראו בכל לבו ובכל נפשו. כמה חמימות ותמימות היתה ביהודי זה! זוכרני, מעולם לא הרים את קולו, בין בתפילה ובין בדיבור.

ויוסף „העוור" המכונה „יוסיל צייטיל'ס". מה רבה היתה השמחה בבית־הכנסת, כשיהודי גוץ זה עבר לפני התיבה, תחב ידו מאחורי תנוך אזנו, רקע ברגליו ופתח בתפילת־מעריב בניגון של חג. הרי מיד היתה התלהבות תוקפת את כל הקהל. אמי בחזרה מבית־הכנסת אחרי תפילתו, היתה תמיד מלאה התפעלות, לאמור: „יהודי ,בעל־מלאכה' יודע לעמוד בתפילה לפני אבינו שבשמים במין מתיקות והתלהבות כשזו!"

וכשרצינו אנו, הילדים, לחקות חזן, היינו מחקים רק את יוסיל צייטיל'ס מתוך הרגשה כי יהודי זה ממלא את שליחותו באמונה ובדבקות.

בשעתו סופר, כי השלושה (הסייד, הזגג וה„עוור") עלו פעם לארץ־ישראל. הגיעו ברגל עד אודיסה, ומשם הפליגו באניה רעועה לארץ. כמה זמן שהו שם ומה היתה מלאכתם — לא ידענו, בכל אופן הבטנו אנו, הילדים, עליהם, בעיקר על מרדכי־ליב, כעל אנשים חשובים שזכו לדרוך על אדמת־הקודש.

ומי לא הכיר את ברוך־ישעיה הנפח, שנראה יהודי כעסן? דיקן היה יהודי זה שאין רבים כמותו, ובר אוריין ושומר מצוה, כן גם בעל ידיעה בעניני רפואה, ומי שהיה לו חום גבוה נזקק אליו, והוא מומחה היה „להציץ לתוך הגרון". נראה שלמד תורה זו משכנו הנוצרי, הפלדשר טוב־הלב — ווינצוס, גוי שאהבת־ישראל היתה בלבו וידו פשוטה לעזור לכל נצרך.

ברוך־ישעיה היה „מתנגד", אף שהמשיך להתפלל בנוסח החסידים. אמרו שמראהו הזועף בא לו מתוך קנאה לחסידים, אך על פי האמת חיבב מאוד ניגוני חסידים לא פחות מאחרים.

הוא גם היה חבר לח' „לומדי משניות" ובקי בש"ס.

ו„הדודה" דבורה — אשה בעלת „מענה לשון" שהתפללה יום־יום ונקראה בשם „החזנית של ,עזרת נשים'". כמה עבודה השקיעה זו באפיית המצות! ביתה נהפך ממש למאפיה, והיא הלשה את הבצק, היתה מפילה פחדה על הנשים, שיזהרו ברחיצת־ידים אחרי כל „שלוש מצות", בעיקר בשעת אפיית „מצה שמורה". אף היא שימשה מעין רופאת־חולים, ולא מעטים החולים שנעזרו על־ידה.

ור' יהודה הסנדלר — יהודי יפה־מראה, בעל זקן שחור ורחב, שפניו מביעים אצילות וכל דרכיו יושר. את מלאכתו ראה כמלאכת־הקודש ומוצא פיו היה יקר מפז.

והנה גם ר' מנדל הקדוש, בנאי ממקצועו, יהודי גברתן ואוהב־עבודה. נפל מכדורי הבאלאחובצים המרצחים בהגינו בגופו ובחייו על כבוד בת־ישראל.

כאלה היה רובם של תושבי רובליה, ענוים ומתפרנסים מיגיע כפיהם. וגם סוחריה היו אנשים ישרים, שמאזניהם מאזני־אמת.

רובליה, שנמצאה בין דויד־הורודוק המתנגדית לבין סטולין החסידית, לא הושפעה הרבה משתיהן, ומספר תלמידיה גדול היה ביחס לבני העיירות הסמוכות. כל״ה רבנים מוסמכים מבניה נמצאים בכל תפוצות הגולה וחלוציה הקדימו לעלות לארץ.

יהא זכר קדושיה ברוך לעד.

יצחק בן־מרדכי

רשמים מרובליה

(מתקופת 1924—1930)

בדרך מסטולין לדויד־הורודוק מגיעים לכפר רובליה. לכאורה, לעיני העובר, כפר של גויים ככל הכפרים על הנהר הורין בפוליסיה, אך נבדל הוא מהם באורך רחובו הראשי הנמשך למעלה משני קילומטרים, ובמספר בתים גבוהים, שחלונותיהם ודלתותיהם גדולים יותר, כעין בתים עירוניים, בין הבתים הנמוכים. אלה היו משכנות היהודים שהתבלטו בכפר, במרכזו, ושיוו לו צורת עיירה יהודית בתוך כפר של רוסים לבנים.

בכפר זה חיו בימים שבין שתי מלחמות־העולם כ־60 משפחות יהודים. וידעו היהודים בני רובליה וידעו גם הגויים של הכפר לחיות בשלום ביניהם ואף בידידות, כל השנים. יהודים סוחרים מקומיים וכן מן החוץ היו באים בקשרי־מסחר עם הכפריים המקומיים ומהסביבה, והכפריים מצדם מוציאים לסוחרים את תוצרתם המועברת מכאן לסטולין או לדויד־הורודוק הסמוכות וגם לפינסק המרוחקת. ויש שהאיכר שילם לבעל־המלאכה היהודי את שכרו בתוצרת המשק והעניינים הלכו למישרים כל השנים, כיאה לשכנים.

בענייני דת וחברה — ניכר היה יחס של כובד־ראש אצל שני הצדדים: הגוי הדתי המשיך לבקר בכנסיה הפראבוסלאבית שלו, והיהודי, איש המסורת, השכים לבית־המדרש לתפילת שחרית יום־יום. חלק ניכר מהדור הצעיר של הנוצרים היה מתכנס בשעותיו הפנויות ביום א׳ בשבוע להאזין לתעמולת הבאפטיסטים והנוער היהודי של רובליה נמשך לתנועה הציונית והתעניין ב„החלוץ״. וכך זרמו החיים בהרמוניה מלאה.

יתכן שהתנאים הגיאוגרפיים גרמו במידה מסויימת ליחסים ששררו בין השכנים ברובליה, כי סבלו באופן שווה מהאקלים והטבע: בכל אביב וסתיו היה הנהר הורין יוצא מגדותיו והמים כיסו שטחים גדולים וע״י כך נפסק הקשר עם ערי הסביבה לזמן ממושך. בתקופות אלו היתה רובליה מנותקת ושקועה בביצה שחורה ותושביה סובלים לא מעט.

ברם, יהודי רובליה לא נפלו ברוחם, המשיכו לסחור ולארוג את מסכת חייהם כמימים ימימה. הדור הצעיר התפתח יפה בגוף וברוח, ספג בתוכו מרוחות התקופה ומרעיונות התחיה ונמשך אל הנעלם... האבות לא זו בלבד שלא הפריעו לבניהם ולבנותיהם לקנות דעת וחכמה, אלא להיפך דאגו לכך והזמינו לרובליה

מורים ומחנכים לילדיהם, גם שלחו אותם לסטולין או לדויד־הורודוק ואף ללמוד בכרכים.

יהודי רובליה קרובים היו קרבת משפחה, ודאי משום שהשתדכו בינם לבין עצמם. האמידים נקראו „ראטשקונ׳יס" והדלים — „ראבונ׳יס". ואף שהכפר היה מרוחק מעיר, לא פסחו עליו המשולחים וה„מגידים" למיניהם, וכן השליחים הציונים והתועמלנים השונים. רובליה היהודית הוציאה מתוכה גם חלוצים לעליה לארץ־ישראל, ויום העליה של חלוץ מרובליה הוחג במסיבה מיוחדת, „באנקט" בלע״ז. הכל שמחו בשמחת־מצוה זו, קטן וגדול, הסבו לשולחנות ערוכים מכל טוב, נאמו והרבו בשבחו של חתן השמחה, העניקו לו מתנות והשפיעו עליו רוב ברכות. וכך נוצר קשר חי בין רובליה שבפוליסיה עם ארץ־ישראל המחודשת.

מנוחה אלפרין

זכרונות על רובליה

נוף הסביבה הנהדר בתקופת הקיץ השרה על תושבי הכפר הגדול הרגשת עליצות וחדוה. השדות המוזהבים, כרי הדשא המוריקים ועצי־הפרי שבגנים הפיצו ריח ניחוח. הנהרות שמימיהם זרמו מצד דרום ומצד מערב של הכפר הוסיפו לווית־חן למקום ועוררו את בני־הנוער לפעילות בחיק הטבע: רחיצה, שיט, דיג, טיולים וכד׳. באביב, עם הפשרת השלגים, כשהמים הציפו את הכפר וניתקוהו מהסביבה ומהעולם הגדול, היו משתמשים, באין תחבורה יבשתית, בסירות והמים היוו נתיבה לסביבה הקרובה וגשר לעולם החיצוני. באביב — מי־מנוחות ובחורף — שדה נרחב להחלקה על הקרח ולטיולים בעגלות־חורף.

יהודי רובליה היו חביבים וישרים במגעם עם הזולת, יראי־שמים ושומרי מצוות, תורמים ביד נדיבה לקרנות בכלל ולקרן קיימת בפרט וקשורים לכל השייך לארץ־ישראל. כל הקהל המקומי היה צמא לכל ידיעה מהארץ ובהיותם „חסידים" — היו גם ציונים טובים.

הנוער שברובליה עמד על רמה תרבותית גבוהה. ברובו היה מאורגן בקן השומר־הצעיר ובסניף „החלוץ", כולו ער ותוסס ושואף לעליה לארץ. בשטח התרבותי והציוני הוריש דור אחד לשני הבא בעקבותיו את כל הסגולות הטובות. וכאן יסופר על המוסד החשוב ביותר שהיה ברובליה והעניק הרבה לצמאי דעת והשכלה, היא — הספריה הגדולה שהתקיימה שנים רבות, היא שהרחיבה את אפקם של בני הנוער והעשירה אותם בדעת, באין ערכים תרבותיים אחרים, כמו תיאטרון, ראינוע ואח׳.

רבים מבני הנוער יצאו ללמוד תורה מעבר לגבולות הכפר ומהם הגיעו לדרגת רבנים מפורסמים, והם: ישעיה רוזנצוויג (רבם של חסידי קארלין בפינסק), הרב סטולמן (רבה של דטרויט באמריקה), הרב דורצ׳ין (רב בניו־יורק) ורבים אחרים. גם מורים וסוחרים בעלי שם יצאו משורות נוער מבורך זה. ואף אלה שלמדו ב„חדר" בכפר התבלטו אח״כ בשדה הציבוריות והציונות כמורים, סוחרים ואנשי מקצוע בעלי־שם.

וגדולה הפליאה: מאין שאב הנוער הזה בסביבה הכפרית ובקהילה הקטנה

את הלהט הנפשי לציונות, השאיפה לעלות לארץ, הרצון הכביר להצטרף למחנה החלוצי הגדול?

ורב הכאב בזכרנו שרק חלק מנוער זה זכה לעלות ארצה ורובו נפל בידי רשעים ואבד.

חלבנה גוסנצ׳וק (חנניה בן יוסף)

סופם של יהודי וויסוצק

(מפי עד־ראיה)

ימים מספר לאחר פלישת הגרמנים לרוסיה עזבו אנשי הרשות הסוביטית בוויסוצק את העיירה. אתם יצאו יהודים מועטים, בעיקר צעירים לימים וקומוניסטים והעיירה נשארה ללא שלטון. בחלל העיירה עמדה ציפית חרדה לבואם של הגרמנים.

כעבור ימים אחדים הגיעה לעיירה פלוגה קטנה של צבא גרמני. היהודים התחבאו, אך הגויים יצאו לקראתם בלחם ומלח והתחילו להתחבר אליהם ולחנוף להם. הגרמנים הקימו שלטון מקומי שנמסר בעיקר בידי הגויים המקומיים. הגרמנים עצמם עדיין לא הציקו אז ליהודים מתוך הפליה מיוחדת, אולם הגויים הממונים על ידם הרימו ראש והתחילו להתעלל התעללות גסה בשכניהם היהודים על־ידי גזירות חדשות לבקרים.

תחילה גזרו שכל יהודי חייב לענוד סרט כחול־לבן עם מגן־דויד, ובערב יום הכיפורים תש״ב ביטלו את ה„מגן־דויד" וציוו להחליפו בטלאי צהוב. עם זאת פרסמו פקודות וגזירות אחרות והקהל היהודי נשא בעולן. עד מהרה החלו הגויים במלאכת השוד. תחילה נכנסו לבתי היהודים בזהירות ולקחו מכל הבא ביד, ואח״כ נתחצפו ועשו מעשיהם בראש חוצות. המשטרה המקומית, שהורכבה בילורוסים מתושבי המקום, היתה נטפלת ליהודים בכל מיני אמתלאות כדי לסחוט מהם כסף והיהודים, באין ברירה, נאנחים ונותנים ומחשים, כי נצטוו לא לגלות את הדבר לגרמנים. אך השוחד כוחו יפה רק לימים מועטים, ובכל פעם היה צורך בשוחד חדש, ואחרי כל זאת לא היה בטחון לרכוש ולחיים.

לא עברו ימים מרובים ויהודי העיירה גוייסו (בשנת 1942) לעבודה. כל יהודי חוייב להקדיש מחצית מזמנו לעבודות־כפייה שונות. את בעלי־המלאכה העסיקו במפעלים לצרכים צבאיים ובבתי־מלאכה.

בהתאם לצו השלטונות הועמדה בראש היהודים המקומיים מועצת הקהילה, שעליה הוטלו תפקידים ואחד מהם היה לתווך בין היהודים והשלטונות. באמצעותה בוצעו הפקודות וההוראות של השלטונות. לרשות המועצה עמדה קבוצת צעירים יהודים ששימשה מעין מיליציה יהודית והרבה צרות נגרמו ליהודים על ידיה.

את מחייתם מצאו היהודים בקושי בהמשך המקח־וממכר, בהיתר ובאיסור, עם גויי המקום והסביבה. תמורת עבודה קיבלו צרכי מחיה שונים. למרות כל הקשיים והפחד „שפר" חלקם של יהודי העיירה מחלקם של היהודים שבסביבה. לא ייפלא שהעיירה נתמלאה פליטים יהודים לרוב. מאה ושבעים נפש, נשים וילדים

מדויד־הורודוק, מצאו מקלט בוויסוצק וכ־150 יהודים שוכני הכפרים הסמוכים. היה צורך לאכסנם ולדאוג לכלכלתם ואת חובתם האנושית הזאת מילאו בני וויסוצק בהכניסם את הפליטים לבתיהם, ולסוף הקימו בשבילם בית־תמחוי.

יום אחד נגזרה על יהודי העיירה גזירת גלות לסטולין הקרובה בגלל צעיר יהודי קומוניסט שחיפשוהו ולא נמצא. דרשו להסגירו ולא הסגירוהו. תחילה איימו על היהודים בהרג ונקם ולסוף הוציאו צו גירוש לסטולין. בהלה אחזה את היהודים, אך אותה שעה מצא איש את הקומוניסט והסגירו לשלטונות, וגזירת הגירוש בוטלה.

עברה שנה. מהערים והעיירות השכנות מגיעות שמועות רעות וקשות על רצח, שוד, עינויים, מאסרים ורעב ועל גיטאות. בוויסוצק עדיין לא נגעה הרעה עד כדי כך. היהודים בעיירה מצייתים מתוך חרדה לגורלם והמיליציה היהודית עומדת על המשמר, וכך הפכה, מתוך כוונות טובות, שותפה למעשי ההתעללות של הנאצים והגויים המקומיים יחד.

באב תש״ב הוקם גיטו גם בוויסוצק. כמה רחובות צדדיים גודרו גדרי־תיל, היהודים נכלאו ונאסרה עליהם היציאה ללא רשיון מיוחד מטעם השלטונות. ששה שבועות התקיים הגיטו עד שחוסל על יושביו היהודים. גם בגיטו ידעו היהודים להסתדר ומצאו דרכים לצאת ממנו ולהשיג מזונות מהשכנים הגויים. והואיל ולא היו עדיין מקרי רצח מצד הגרמנים, השלו רבים את עצמם בתקוה שיזכו ויעברו איך שהוא את ימי הרעה ולהם לא יקרה מה שקרה לקהילות אחרות. הן כך מבטיחים להם הגויים, מכרים וידידים... אמנם החרדה גוברת אך גם התקוה לא אבדה מן הלב.

בימים ההם כמעט שלא היה כל קשר בין עיירה לעיירה, אך מסטולין התגנבה ידיעה שצלו של מלאך המות כבר פרוש על היהודים הכלואים גם שם בגיטו. באחד הימים, שבועיים לפני הטבח בוויסוצק, נודע על חסול הגיטו בדומברו־ביצה ע״י טבח המוני של יהודי העיירה, והחרדה שהנה הגיע תורם של יהודי וויסוצק לטבח גברה. והנה הוצאה פקודה שעל כל היהודים להשאר בעיירה והובטח שלא תאונה להם כל רעה. והיה אם ייעלמו יהודים — יבואו כל יהודי וויסוצק על ענשם. המיליציה היהודית נשלחה לערוך בדיקה בכל הבתים וכל בית שחסר בו מישהו — נדרש לשלוח להחזירו לעיירה וכך כפתה המיליציה על רבים לחזור לבתיהם. כעבור עשרה ימים נתחולל האסון האיום, בוצע הטבח הגדול גם בוויסוצק.

יום אחד לפני השחיטה באה פולניה אל אחד הפליטים שבעיירה, איש וורשה, וסיפרה לו על הכנות לטבח היהודים וכי כבר חופרים בורות ליהודים סמוך לעיירה. הלך האיש ומסר את הדברים למועצת הקהילה. מיד שלחו את אנשיהם להיודע ולחקור ושמעו מפי גויים שהתכוונו להוליך שולל, כי אלו הן חפירות מלחמה. בו ביום נכנסו לעיירה כלי־רכב גרמניים עם נשק ממוכן, תותחים ומכונות־יריה. רק ששה גרמנים בלבד ניצחו על הכבודה הזאת. כל השאר היו גויים מבני הסביבה... למשמע טרטור המכוניות רעד כל לב.

בלילה ההוא לא עצמנו עין, עמדנו על המשמר, כמעט שהיה שקט בעיירה. בא פולני לשכננו והודיעו שההכנות לטבח נעשו ליום המחר. התחלנו לארוז חפצים הכרחיים וכן עשו גם אחרים במגמה לברוח מן העיירה, אולם היה כבר מאוחר. כל מי שניסה לצאת אותו לילה מן הגיטו נורה במקום ע״י משמרות השוטרים

המקומיים שהקיפו את הגיטו מכל צדדיו. כמה עשרות הרוגים היו אז ברחובות ובבתים. עם שחר הובלו כל יהודי הגיטו — אל הבורות ונרצחו שם. עזי־הנפש, שברחו אל הנהר על מנת לעברו בשחיה ולהנצל, נרדפו ע״י הרוצחים שירו עליהם במי הנהר והוא הפך אדום. כך הושמדה קהילת וויסוצק.

גיטל פיאלקוב

גורל דויד-הורודוק וסטולין

מתוך מכתב הפרטיזן מן הצבא האדום משנת 1946, שלוח אל אחותו בארץ עטל זלצמן—נוסנצ׳וק. במכתב זה באה עדות ממקור ראשון על גורלן של שתי העיירות סטולין ודויד־הורודוק, הידועות בעירנותן הציונית ובפעולותיהן למען הקרנות ולמען השפה העברית וכו׳. בעל המכתב, מיכאל נוסנצ׳וק, גר בכפר רובליה, והוא מוסר על גורל הקיבוץ היהודי הקטן בכפר זה וכן בעיירות הנ״ל קטעים אפייניים. המכתב הזה פתח אשנב להציץ לתוך חשכת הגיהנום בו הוטלו מיליוני אחינו בפולין.

...ימים ולילות מלאה רק מחשבה אחת את לבי: התדעו אתם, לפחות, את עניינו ומרי גורלנו? בברחי מחשכת הגיטו מידי הגרמנים הארורים ובהתגלגלי בביצות וביערות, בחורים ובמחבואים, ממש ככלב שוטה, רק מחשבה זאת ניקרה מוחי: איך להודיע לכם, אחי ואחיותי, הידע מי שהוא ממשפחתנו אחרי מותי את אשר עבר עלי? לא פעם אמרתי לשלוח יד בנפשי. רק כאשר עלה זכרכם לפני אזרתי עוז ונצנוץ תקוה עברני: אולי? ובשארית כוחותי התגברתי על הכל ואז היתה שאיפתי היחידה להגיע ליום בו אקום בנשק בידי לנקום את נקמתנו.

לא בנקל עלה לי הדבר להתקבל לפלוגת הפארטיזאנים, ואחר כך לצבא האדום. עם הרוסים עברתי את ליטא, לאטביה, נלחמתי בחזית וורשה ולבסוף גם הגעתי לברלין, זאת הטמאה, ונקמתי את נקמת דמנו השפוך... אבל הפצע העמוק אשר בלבי לא נרפא...

בשנת 1941, כשבוע אחר תשעה־באב, אני זוכר, זה היה ביום ראשון לשבוע, היתה השחיטה האיומה בדויד הורודוק. אספו את כל הגברים למגרש מחוץ לעיירה, באמתלא שיקחום לעבודה והמיתו את כולם ביריות.

אני הייתי אז בכפר רובליה ולא ידעתי דבר. היתה לי תמיד אהבה לדייג. קמתי אחר־הצהרים והלכתי אל הנהר. קראתי לבן דודתי יעקב ר. שיילוה אלי. והוא כדרכו מתלוצץ ומשיב: כעבור שעה אבוא אל הנהר בסוס ובעגלה להביא את הדגים שלך. הלכתי לבדי. ב־5 לפנות ערב הגיע לאזני קול יריות של רובים אחת אחרי השניה. התחבאתי עמוק בין השיחים ואני מחכה אולי יבוא מי שהוא מן הכפר ואדע פשר הדבר. והנה עבר אחד האכרים והביא לי את הבשורה האיומה. שעות אחדות לפני זה לא ידע איש את המתרחש לבוא. כל אחד עבד לו עבודתו, מי על סדנו ומי על מחטו. ופתאום — הכל מתים. וגם יעקב ביניהם. לפני שעה התבדח עוד והתלוצץ ועתה מת. על מה ולמה? 53 איש נהרגו בכפרנו וביניהם גם מוטיל ז. אבי חנה׳לה גיסתנו. יעקב עוד אמר כמה מלים לפני מותו. אספו את כל יהודי

הכפר לסככה של מכבי־האש, כבלום שלושה־שלושה והוליכום אל בין הגרנות והמיתום.

אחר כך באה הידיעה גם מדויד־הורודוק והתגלה מה שעשו שם ליהודים.

אני התחמקתי בהחבא מן רובליה בדרך לסטולין. הרוצחים הרגישו כי אינני בין הנרצחים ויצאו לחפשני. אולם אחד האכרים מידידי החביאני שלא ימצאוני.

בסטולין עוד היה שקט בזמן ההוא. פראי הס.ס. פסחו משום מה על סטולין. הם תפסו רק את דויד הורודוק והתושבים הנוצרים עשו את מלאכתם — גם בכפרי ברובליה ביצעו את הרצח ה„שקצים" מאכרי המקום וגם מן הכפר הסמוך ה.

(הערת המביא לביהד"פ: הרוצחים מן התושבים הנוצרים לא העיזו לרצוח גם את הנשים והילדים. היתה בזה הסתייגות ידועה, מעין „חסידות" נוצרית: בנשים לא לשלוח יד. גם בשנת 1920, כשהכנופיות של בולק־באלאחוביץ השתוללו בפולי־סיה, הן קיימו „חסידות" נוצרית זאת).

הנשים השכולות והאומללות התגוללו בשדות וביערות, שדדו מהן לעיניהן כל אשר נותר להן ולשום מקום לא ניתן להן לבוא. ועד הקהל בסטולין השתדל מאד ואחרי רוב עמל ושלמונים מרובים הורשה להן לבוא לסטולין.

ביום השני של ראש השנה נכנסו שני רוצחים לבית אחי משה, הוציאוהו מביתו וכלאוהו. אחרי שלושה ימים נודע לנו כי הומת בעינויים. רק אחרי חצי שנה עלה בידנו להביאו לקבורה. עטפנוהו בטליתו ובנו ל. אמר קדיש אחריו.

מאז החלו ימי עניי ומרודי. נשארתי אני היחידי מוקף אלמנות ויתומים, ועלי היה לדאוג להשיב את נפשם הרעבה. בביתנו היה כל הזמן „מנין" ואבי היה אומר קדיש. בראשונה לזכר קדושי ר. ואחר כך לנשמת אחי ודודתי ג., אבי לא היה מדבר, היה נושך את שפתיו ודומם. לפעמים כשהנשים היו מתפרצות בבכי היה גוער בהן לבל תישאנה נהי והוא עצמו היה נחנק ברגע זה בדמעות בגרונו.

גם אני הייתי מוכרח להראות אומץ ועוז נפש וכולי טובל בדמעות. ב־7 בערב אסור היה להיראות בחוץ. הבית סגור, התריסים מוגפים ואנו יושבים סגורים ומסיחים עליכם, ועוד פעם עליכם. היודעים אתם את גורלנו ואם יוודע לכם עליו בזמן מן הזמנים?

כך עבר החורף. בערב פסח 1942 גירשו אותנו מביתנו. אז גם החלו לדבר כי בקרוב יקימו גיטו בסטולין. אין מספר לקנסות ולכספים שסחטו מאתנו. את עורנו פשטו ממש מעלינו.

בערב שבועות גמרו להקיף את הגיטו בגדר של 15 חוטי ברזל ושלושה מטר בין עמוד לעמוד. יצאה הגזירה לעבור אל הגיטו הסטוליני, ועברנו. כל אחד לקח אתו משהו, הלא צריך לקיים את הגוף העלוב. אבי לקח מקלו בידו והלך. היינו כולנו בחדר אחד, וכן האחרים.

בגיטו החלו חיים, שטוב מהם המות. לא לצאת ולא לבוא. יום יום היו מתים 10 איש. אנשים שכבו נפוחי רעב. ראיתי את רגלי ההורים הנפוחות ולבי התפלץ בקרבי. שום שיחה אחרת לא היתה נישאת על שפתיים, רק אוכל ואוכל. מצאנו דרכים איך להגניב משהו מזונות לגיטו והנה נפלו ידיעות מדהימות שימיתו את כל היהודים. הלב לא רצה להאמין. היתכן? גם ילדים? היהיה דבר כזה?

והנה בא יום חושך ואפלה, יום ערב ראש־השנה תש"ג. 7000 נפשות היו אז

בגיטו סטולין וכולם נעקדו. הקברים היו מוכנים מראש. הפשיטום ערומים, השכיבום בבורות וירו בהם שורה אחר שורה.

את הלילה האחרון בגיטו לא אשכח לנצח... ישבנו יחד עם ההורים עד 3 אחרי חצות. נפרדנו, התנשקנו ובכינו, התנשקנו ובכינו. נפרדנו מתמונותיכם ולחצנו אותן אל לבנו. אבי אמר „ודוי" ואמי התרחצה, לבשה לבנים נקיים והכינה את עצמה לקראת המות. אותי גרש גירשה מן הבית: „צא מכאן, עזוב אותנו, אתה תשאר בחיים, תסתתר, אל תהיה על ידנו. אתה לפחות, תקום את נקמת דמנו... אתה תספר עלינו!"...

באותו הרגע לא האמנתי לדברי אמי. איך אברח ממות, ואנו מוקפים מכל העברים. לבסוף עזבתי אותם, רק כדי לתת להם אשליה שאני נשארתי חי ויוקל להם ברגעי חייהם האחרונים. ככה נפרדתי מהם לעולמים.

לא פעם קללתי את הרגע הזה שעזבתי אותם. הוי, כמה רציתי למות אתם יחד חבוק בזרועותיהם, כמו שכל הקדושים מתו חבוקים ודבוקים. 18 יום שכבתי במרתף צר עם זאב מ., חפשתי דרך, בקשתי תחבולה איך לצאת מכאן. לבי אמר לי כי אם אצליח לצאת מן הגיטו לא אמות. אמרתי לחברי שננסה יחד לברוח. אך אשתו היתה עוד אז בחיים, נחבאת באחד החורים, גם אמו, אחיו נ. ואחותו בתיה. ולא הסכים לעזוב אותם. גם דודו שלום ד. וביתו עוד נשארו אחרי השחיטה. רק אני הייתי הערירי, ה„יתום". הייתי נפגש עמם בלילות ומשתדל להטותם לרצוני לחפש דרך ועצה איך לצאת מכאן. אולם הם חכו, אולי יארע נס, וככה נשארו.

אז התחלתי לבדי לחפש תחבולות. בלילה ה־18 אחרי ההרג, זחלתי בחשכת הגיטו. החלונות והדלתות פרוצים. הכל היה לשאיה. כל רגע דומה אני שעוד מעט אתקל בגוף אחד המתים ושערות ראשי הסתמרו.

והנה נתקלתי באיש חי. התקרבתי אליו ומה תמהתי כשראיתי לפני גוי גבה קומה. (זה היה ראש הגנבים בסטולין. אחר־כך נודע לי כי הוא חבוש עכשיו בבית־הכלא). והוא הוציאני מן הגיטו.

וכל אלה שנשארו אחרי נמצאו בעוד ימים אחדים מומתים.

בשבילי החלו אחר כך ימים אין חפץ בהם. אדם מיותר בארץ! ומה שעבר־עלי אין בכוחי לספר, רק הודות לאחדים מידידי, מאכרי הכפר, יצאתי לדרך המלך. ז"א נכנסתי לפלוגת הפארטיזאנים וממנה לצבא האדום.

מדברי אלה תקבלו מושג מכל מה שעבר עלינו. מבני כפרנו רובליה פגשתי בצבא עוד שני בחורים אחים, בניו של א. שולמן הלוי.

נמסר לדפוס ע"י י. זלדין

פלוטניצה

בדרך המלך המוליכה מסטולין לפינסק, בסביבה של ביצות, במרחק של עשרים פרסאות, לערך, שכנה העיירה הזעירה פלוטניצה, שמראה ככפר פוליסי רוב התושבים במקום היו אכרים פוליסאים שביניהם גרו כ־130—150 משפחות יהודיות, רובן מטופלות בבנים (העיירה מנתה לערך 700 נפש). פרנסתם של יהודי

פלוטניצה היתה על מסחר זעיר ומלאכות. היו כאלה שהיו קשורים במשרות ועסקים מחוץ לעיירה ובמרוצת השנים עזבו את פלוטניצה לגמרי.

יהודי פלוטניצה היו תמימים וישרים. יותר משני שלישים מהם נמנו על חסידי סטולין, ולאחר מות ר׳ ישראל׳קה פרלוב — נטו ברובם אחרי בנו ר׳ אברהם־אלימלך בקארלין, ויתרם היו חסידי ברזנה. משלושת בתי־התפילה שהיו בפלוטניצה, שנים היו של חסידי סטולין־קארלין והשלישי של חסידי ברזנה. והיה כשהגיעו הימים הנוראים וכל חסידי סטולין נהרו אל הרבי ולא נשאר מנין לתפילה, היו מפילים גורל מי חייב להשאר כדי לקיים מנין סטוליני בעיירה.

על כסא הרבנות בפלוטניצה ישב משך 18 שנים (תרע״ג—תרצ״א) הרב הנודע ר׳ יצחק פרפלוטצ׳יק, שהיה מקובל על כל בני העיירה ונמנה על תנועת המזרחי. משעלה הרב פרפלוטצ׳יק בשנת 1931 ארצה נקרא על מקומו הרב הזקן ר׳ יהודה אבלסון, רבה של וויסוצק. נקל לשער שבקהילה קטנה ודלה כפלוטניצה מצבו של הרב לא היה קל ביותר.

ומעשה אבות סימן לבנים. כגדולים כן גם הקטנים היו כרוכים אחרי חסידות עד שבא המפנה לציונות ולחלוציות ולב הנוער נכבש. פלוטניצה החסידית לובשת ציונות, נערים ונערות יוצאים לקלוסוב ולקיבוצי־הכשרה אחרים כחברי „החלוץ הצעיר״ ותנועות־נוער אחרות ואף עולים לארץ ישראל ונגשר גשר בין הארץ ובין פלוטניצה. החסידים שהתנגדו תחילה לציונות וביטלוה, משלימים עם דרך בניהם וכמה מהם עולים אל בניהם ארצה.

טעמה פלוטניצה מכוס הגלות לא אחת, אך לשיא הגיע הפוגרום של חילות בולק באלאכוביץ בשנת תרע״ט. הם פשטו בעיירה, שדדו את חנויות היהודים ומשכנותיהם, הכו ללא רחמים, עינו ורצחו עשרים ושבעה יהודים. מספר הפצועים היה רב. בני הקהילה נמלטו על נפשם והסתתרו מי אצל השכנים בכפרים ומי בסטולין, סטאחוב, פינסק ועוד. זמן רב לא נרפאה העיירה מהפשיטה הזאת גם תחת שלטון הפולנים. והנה ירדה השואה על בית ישראל וקהילת פלוטניצה נחרבה, ובניה היהודים אינם עוד.

מאיר כצמן

מטובי בני פלוטניצה

בשנת הדמים 1937 בארץ קרה הדבר, בדרך שבין שער העמקים לג׳דה. אהרון גלוברזון, בן המושב בית שערים, נרצח בידי ערבים אורבים והוציא את נשמתו.

אהרון היה יליד פלוטניצה שבמחוז פינסק, נין ונכד למשפחת חסידים (סטולין־קארלין) ידועה. הוא התחנך על ברכי אביו ר׳ שלמה השוחט מפלוטניצה, שהיה חסיד קנאי מהמקורבים ביותר לחצר ה„רבי״ ישראל׳קה בסטולין, והיה מלווה אותו בנסיעותיו לחו״ל. יהודי פיקח ומעורב עם הבריות היה האב: להט וניגון ושמחה וחדוה ליד שולחן ה„רבי״ מצד אחד והבנה עמוקה לדור הצעיר ובעיקר לדור שלאחר המהפכה הגדולה מצד שני. מכאן הערצת ה„צדיק״ עד אין

גבול; ומכאן — חופש של השכלה לבניו ובנותיו וקשר לציונות. כך היו במשפחתו חברי ס"ס בזמן המהפכה וצ"ס בזמן העליה לארץ, וצאצאים לו במשקי הפועלות, בקבוצות ובמושבי העובדים.

באטמוספירה זו גדל אהרון. בהיותו בן 5—6 פרצה מלחמת העולם הראשונה והילד אהרון ידע גם סבל וראה צער. בשנות המהפכה נעקרו באבם אח ואחות, אחרי זה באו פרעות באלאכוביץ, הוא מסתתר עם בני משפחתו ביערות שבביצות פוליסיה, עד שהצליחה המשפחה להגיע לפינסק. לימים הוא מתיתם מאביו, לומד כישיבה ורוכש את מקצוע הנגרות. עם כניסתו לשורות החלוץ — נעשה אחד מהפעילים ביותר, עבר הכשרה בקיבוץ קלוסוב ואחרי כן בקיבוץ גרוכוב וקיבל אישור לעליה.

בשנת 1929 עלה אהרון ארצה ופנה לקבוצת גשר, אח"כ עבד זמן־מה בירושלים ועזר למשפחתו שנשארה עדיין בפינסק. והנה עובר אהרון לארגון אפרים שבקרבת גדרה ומשם להתישבות בבית־שערים, כשהוא מלא התלהבות חלוצית־חסידית, תמיד עליז, שמח ושר שירי חסידים ושירים חלוציים.

ואהרון המגשים מטובי בני פלוטניצה, שכל חייו היו מגילה של צער, מסירות והעפלה, נעקר משורות בוני הארץ והוא אך בן 29.

א. בריסקי

צ י ו נ י ם

א. תאריך הטבח — יום ה' כ"ח באלול ואור ליום ו' כ"ט באלול תש"ב (10—11.9.1942).

ב. ב"יום השנה" השלישי ערכו יוצאי סטולין והסביבה בארץ־ישראל אספת־אבל לאזכרת קדושי סטולין וישובי סביבתה.

ג. באספת אבל הנ"ל גילו לוח שיש שנקבע בבית־הכנסת של חסידי סטולין בתל־אביב ועליו חקוק:

"לזכר קדושי קהילת סטולין והסביבה
קרבנות הרשע והזדון
שנרצחו בימים כ"ה—כ"ח אלול תש"ב
בידי הגרמנים חיות אדם הטמאים
כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו..."

ד. באותו יום נרשמו קדושי סטולין לזכרון בספר הזהב של הקרן הקימת לישראל.

ה. אסיפות־אזכרה לקדושי סטולין נערכות בכל שנה, לפני ראש השנה, בתל־אביב, ובשנים האחרונות גם בחיפה ובירושלים.

ו. בשנה העשירית לחורבן קהילת סטולין מוצא לאור ספר זכרון זה, להנצחת זכרה של הקהילה, בניה, מוסדותיה ומפעליה.

ז. ארגון יוצאי סטולין והסביבה בישראל ובאמריקה עומד לנטוע חורשה ע"ש קדושי סטולין והסביבה ביערות הקק"ל בישראל.

ועד ארגון יוצאי סטולין והסביבה

סוף דבר

ספר־זכרון זה לקהילה שלימה שנמחתה באופן כה טראגי מספר החיים — הוא עדות לדור שכך עלתה לו בימיו ועדות לדורות הבאים שישאו בלבם את זכר קדושי קהילתנו ועברה.

היה היתה קהילה רבתי — ואיננה. תפארת זקנים וחמדת נערים, שוקקי חיים ויצירה — הכל נגרף בגל אחד של סיוט, שאת דוגמתו לא ידעה ההיסטוריה.

יהיו איפוא דפים אלה ציון למה שהיה!

יבואו קרובים ורחוקים וידפקו על דלתות הספר ולפניהם תועלה דמות קולקטיבית של עיירה יהודית בגולה שנספתה באוזל־יד ובאלם בבוא עליה שעת גורל.

*

במיטב יכלתנו העלינו את דמות עיירתנו סטולין בגילוייה השונים בשלשלת הדורות עד ליום השואה המר והנמהר. צרפנו פרט לפרט כדי להגיע לשלימות. אך ידענו שעוד רבים המפעלים והמוסדות שסטולין התברכה בהם כמו: הספריה, שעורי־הערב לעברית, הלהקה התיאטרונית, התזמורת הציונית, העתון „כפתור ופרח", הליגה למען א"י העובדת, התאחדות צ"צ והפה"צ, צ"ס, הפועל המזרחי, המועדים השונים, ארגונים, חברות ועוד, כל אלה תובעים השלמה. כן לא צויינו כמה אישים וטיפוסים שמן הראוי לייחד עליהם את הדיבור ולהציב להם יד ושם, אך לצערנו לא נסתייע הדבר.

טוב יהיה אם יבואו אחרים, ישלימו את החסר ויתקנו את הטעון תיקון.

המדור האחרון שבספר — „ק ד ו ש י נ ו" נועד להנציח את שמות הקדושים חללי סטולין והסביבה מגיטו סטולין, וצר לנו מאד שעל אף כל המאמצים לא עלה בידנו לרכז את שמות כולם. שמות רבים לא הגיעו לפירסום מסיבה שלא היתה תלויה בנו. הרשימה כוללת רק את השמות שהגיעו אלינו עד חתימת הספר.

*

ואחרון אחרון: אנו מרגישים חובה נעימה להביע מעל דפים אלה הכרה והערכה כנה לכמה מידידינו שנתנו ידם ולבם למפעל ההנצחה הזה לקהילתנו:

לחברנו — בן סטולין, העסקן המסור מ ר ד כ י א י י ז נ ב ר ג שהיה ביוזמים ובפעילים ותרם לספר מפרי עטו.

לבאי־כח ארגון יוצאי סטולין והסביבה; הח"ח י ע ק ב ג ל ו ב ר מ ן ו א ב ר ה ם ל ו י ן, שהיו ערים ומסורים לענין וכן ליתר חברי ועד הארגון.

לחבר מ ש ה ג ל, שטרח ועזר בפרי עטו ובעצה טובה.

למר פ י נ ח ס ס פ י ר ־ ח ן, שעזר לנו בעריכת רובו של החומר.

ברכותינו לועדי ארגוננו בחו"ל ובמיוחד לעסקנית ינטל וויינשטיין־גורסקי באמריקה וליהושע חזן בקנדה.

הסופרים, העסקנים וכל החברים שלקחו חבל בספר, תרמו לו מזכרונותיהם ויצירותיהם והשתתפו בהוצאתו לאור —

כ ו ל ם י ע מ ד ו ע ל ה ב ר כ ה.

א. אבטיחי
י. בן־זכאי

קדושינו

נזכור את נשמות קדושינו הטהורים, הישרים והתמימים שהושמדו בידי הנאצים וגרוריהם בימי כ״ח וכ״ט אלול תש״ב

בית האדמו״ר ר׳ ישראל פרלוב זצ״ל.
הרבנית ברכה־שיינדל אשת ר׳ ישראל פרלוב
הרב ר׳ אשר פרלוב ואשתו פרל׳ה.
האדמו״ר ר׳ משה פרלוב ואשתו דבורה׳לה,
בניהם : נחום־שלמה ואשתו פרל׳ה.
אהר׳לה, דויד׳ל ובתם חיה׳לה.
הרב ר׳ אהרון פרלוב ואשתו פייגה׳לה (וורשה).
האדמו״ר ר׳ אברהם־אלימלך פרלוב, אשתו חוה
וילדיהם: חנה, דויד, ישראל ואהרון
הרבנית חוה ובעלה ר׳ שלום (קומרנו).
״ מרים ובעלה ר׳ אברהם־יעקב ובניהם.
״ רבקה ובעלה וילדיהם
״ חנה בעלה ר׳ שלומ׳קה וילדיהם

הרב ר׳ אשר בר׳ יהודה אליהו פיאלקוב זצ״ל
אשתו הרבנית רבקה בת ר׳ מרדכי לבית שקולניק
בניהם, בנותיהם, חתניהם ונכדיהם :
רחל ובעלה ברל גייר.
ילדיהם : אהרון־יהודה, מרדכי ועמנואל.
שרה ובעלה הרב מיכאל מאייבסקי .
ילדיהם : מרים, צבי ולאה.
יהודית ובעלה שלמה הכהן קולודני
ילדיהם : יהודה ולאֶל.
נחמה ובעלה צבי פרלמן.
טייבל (יונה), אהרון ועקיבא פיאלקוב.

ע״פ א״ב של ראשי המשפחות

א.

אהרונסון אהרון, אשתו חנה (לבית רוזנבלום) ובניהם.
אוליקר מאיר, אשתו פשקה ובני משפחתם.
אוליקר אהרון, אשתו דינה (מדרוזדין).
אוליקר יצחק, מאיר, פשה, אשר ורוחמה.
אוסובסקי משה, אשתו בילה ובני משפחתם.
אוסובסקי ינטיל.
אוסובסקי מרדכי, אסתר, שרה ורבקה.
אייזנברג יצחק, אשתו פסל.
אייזנברג יהודה ודינה.
אלפרן יצחק־מאיר (השוחט מרובלייה), ואשתו שרה.
אלמן נחום, אשתו זלטה

ב.

בגוּן שלום, אשתו וילדיהם.
בגוּן חייקה.
בודניוק מנדל, אשתו ברכה.
בודניוק יהודה, בנימין, ראובן, רחל, חיה ושושנה.
בודניוק משה, אשתו שרה.
בודניוק שמואל, גיטל, אשר וניומה.
בודניוק שלמה, אשתו פריידל.
בודניוק אשר, בתיה ופרומה.
בודניוק צבי, אשתו חיה ובניהם.
ביצ׳יק שמחה, אשתו לאה.
בניהם : גיטל, משה ויצחק
ביצ׳יק יונה, אשתו דינה וילדיהם
בינדר יהודה (מכפר סטרוייה)
בנותיו : נחמה, חיה ודבורה
בייזמאן שלמה־נחמן, אשתו פריידל ובניהם
בלאי רפאל, אשתו צפורה
בנם אפרים
בלוהוסקי יעקב
בלוהוסקי לאה, בעלה כגן ובתם מיכליה

בלוהוסקי נחמיה, אשתו פייגל ובניהם
בלוהוסקי יצחק, אשתו מירל־מרים (לבית קסטליאנץ), בתם אסתר
בלוהוסקי פייגל ואסתר
בלוהוסקי זלמן, אשתו מייטה
בלוהוסקי רחל, חניה וסופיה־שושנה
בלוהוסקי שלמה בן אהרון
בליז׳ובסקי נעמי
בליז׳ובסקי אברהם, אשתו חוה־גיטל
בניהם : יוסף, יהודה וטוני
בליזובסקי חיים, אשתו חיה לבית וואליאנסקי, ובניהם
בליז׳ובסקי אברהם, אשתו גיטל ו־8 ילדיהם
בליז׳ובסקי שלמה, אשתו שרה ו־4 ילדיהם
בליז׳ובסקי אשר, אשתו צביה ו־3 ילדיהם
בליז׳ובסקי זלמן ושני ילדיו
בליז׳ובסקי פרץ, אשתו צפורה
בתם בינה, בעלה מאיר וויניק ו־4 ילדיהם
בליז׳ובסקי אשר־אהרון
בליז׳ובסקי אברהם־אליעזר, אשתו הינדה
בתם ברכה, בעלה וילדיהם
בליז׳ובסקי משה, אשתו אסתר וילדיהם
בתם רייזל, בעלה יוסף לויטה וילדיהם
בליז׳ובסקי גרשון, אשתו מרים
בניהם : אשר, פינחס ונחמה
בליז׳ובסקי מלכה בת נחום
ילדיה : מיכליה ולייזרקה
בלר לייבל, אשתו פסל
בניהם : שולמית, חנה וזכה
בקרמן גיטל וילדיה:
בקרמן אברהם, צביה, ציפה ולייבל
ברזובסקי אהרון (מברזוב), אשתו הינדל
בניהם : רייזל, משה, חיה ויוסף
ברזובסקי ישראל
ברזובסקי ירחמיאל
ברזובסקי מיכאל, חיה, אבא וחוה
ברזובסקי חיה
בשקין אהר׳ציק ובני משפחתו

בשקין משה ובני משפחתו
בשקין משה־צבי, אשתו חיה
בניהם : יעקב, אבא, בלומה, אליעזר ודבורה־אידל
בשקין מנשה, אשתו הסל ובניהם
בשקין פייגל, פריידל ושיינדל
בשקין אשר, אשתו גלה ובניהם
בשקין יהודה, אשתו זלטה־בלומה
בתם : חייקה, בעלה נחום דרוזדינסקי
בתם שרה
בשקין לאה ובעלה מרדכי

ג.

גוטסדינר אשר, אשתו רבקה
בנם אפרים
גוטליב אהרון, אשתו חיה
בניהם : משה, ישעיהו וגדליהו
גוטליב ישראל
גולדברג מינדל
גולדברג בן־ציון, אשתו מלכה
בנותיהם : גיטל ופנינה
גולדמאן גרשון, אשתו צפורה ובנם דוב
גולדמן יוסף, אשתו לאה
בניהם : יעקב, דוב, מרדכי, מיכאל, דויד ודינה
גולדמאן יונה (ממנקביטש), אשתו חשה־בילה
בנותיהם צביה וחוה
גולדמאן שלמה, אשתו רחל ובניהם
גולדמאן אריה, אשתו שרה ובניהם
גולדמאן זלמן־דויד, אשתו וילדיהם (מחוטומליה)
גולמן מלכה בת ר׳ אבר (מקורוטיטש)
בניה: חוה ויצחק, סוניה, בעלה וולפין ובנם צבי
גולמן ברוך, אשתו חיה לבית פרנקל
ילדיהם בבה ויצחק
גומר חנה
בנה אהרון, אשתו מלכה ובנם ברל

גורסקי משה, אשתו רבקה
בנותיהם : בתיה, רוזה, חשקה ודינה
גורסקי רבקה (מהורין) ובנותיה רייזל ומינדל
גולומבוביץ רייזל (בת יאשה) וילדיה
גורודנסקי יוסף, אשתו פייגה־לאה
גורודנסקי ישראל־מרדכי, אשתו שרה־רחל
גורודנסקי פרידה
גורודנסקי נטע, אשתו קריינצה
בנותיהם : בלהה, רבקה ויעקב
גיטלמן יוסף, אשתו גולדה
בניהם : דויד, אליהו, פרל, נחה, שלמה־חיים
פסל, וחוה
גיטלמן יצחק, אשתו חיה
בנותיהם: פרל, פריידל, לאה וזלדה
גייר יעקב־יוסף, אשתו מרים
גייר חנה, בעלה יצחק פפיש
ילדיהם זליג, דבורה ופייגל
גייר בלהה ובעלה נתן
גייר מאיר־ניסן ובנו
גייר זאב ד״ר, אשתו דינה (דורצין) ובנם דוב
גייר רבקה, בתה מושה, בעלה ובנם
גלוברמן אפרים (אפרויקה)
בנו אהרון, אשתו אסתר־לאה
בנם יעקב, אשתו מלכה
ילדיהם : נטע, רחל ומרים
גלוברמן נתן־נטע, אשתו בריינדל
בתם ביילה, בעלה אהרון־שמעון טורקניטש
ילדיהם : שלמה וטייבל
בתם פייגל, בעלה לייבל רוחוצקי
ילדיהם חנה והדסה
גלוברמן נתן, אשתו פרל ובתם שרה
גלויברמן מינדל (אשת ר׳ מנדל גלויברמן)
גלויברמן אפרים
גלויברמן משה, אהרון ומלכה
גלויברמן יהושע, אשתו רייזל
גלויברמן שמעון, אשר, בתיה־דבורה

גלויברמן אברהם, אשתו דבורה ובתם פייגל
בנם שמעון, אשתו מלכה
ילדיהם : נעמי ואפרים
בנם חיים אשתו פייגל
ילדיהם : אביגדור, נחמן וליטמן
גלוברמן שרה ינטיל (אשת ר׳ נטע בר׳ אשר)
גלוברמן חיים, אשתו חיה (לבית קסטליאנץ)
בניהם : פנינה, שמעון וחנה
גלוברמן חיים, אשתו מרים (לבית ביצ׳יק)
גלוברמן יואל
גלוברמן פרידה
גלוברמן שמואל, אשתו שרה
ילדיהם : דבורה, בינה ושולמית
גלוברמן יעקב, אשתו זילפה ובנם דוב
גלוברמן גרשון בן אפרים, אשתו חנה־שרה
גלוברמן משה, אשתו אסתר
ילדיהם : אפרים ורחל
גלוברמן נטע, אשתו דבורה ובתם
גלוברמן אדל, בעלה יהונתן וילדיהם
גלוברמן אהרון, אשתו נעמי וילדיהם
גלוברמן אלטה ובעלה
גלוברמן ברכה, בעלה יעקב אורפר וילדיהם
גלוברמן אהרון בן גרשון, אשתו וילדיהם
גלוברמן חוה, ינטיל ופרומה
גלזר יעקב, אשתו חיה רחל
בתם פרל, בעלה נח וילדיהם זאב וסטיסיה
אברהם־צבי
פשה, בעלה שמואל הלפרין ובתם
מרים, בעלה אשר גרבוז ובנם נתן
אהרון, אשתו שרה ובתם מינדל
גלזר לייב, אשתו חנה
טמה, שרה, משה, מינדל ומייטה
גלזרמן יצחק, אשתו קריינצה
בנותיהם : אסתר ורבקה
גלیננסקי אליהו, שמחה, אשתו זלטה
גלפנד מלכה (מברזוב)
בנותיה: סוניה, אטיל ומיכל
גלפנד צבי

גורסקי משה, אשתו רבקה
בנותיהם : בתיה, רוזה, חשקה ודינה
גורסקי רבקה (מהורין) ובנותיה רייזל ומינדל
גולומבוביץ רייזל (בת יאשה) וילדיה
גורודנסקי יוסף, אשתו פייגה־לאה
גורודנסקי ישראל־מרדכי, אשתו שרה־רחל
גורודנסקי פרידה
גורודנסקי נטע, אשתו קריינצה
בנותיהם : בלהה, רבקה ויעקב
גיטלמן יוסף, אשתו גולדה
בניהם : דויד, אליהו, פרל, נחה, שלמה־חיים
פסל, וחוה
גיטלמן יצחק, אשתו חיה
בנותיהם: פרל, פריידל, לאה וזלדה
גייר יעקב־יוסף, אשתו מרים
גייר חנה, בעלה יצחק פפיש
ילדיהם זליג, דבורה ופייגל
גייר בלהה ובעלה נתן
גייר מאיר־ניסן ובנו
גייר זאב ד״ר, אשתו דינה (דורצין) ובנם דוב
גייר רבקה, בתה מושה, בעלה ובנם
גלוברמן אפרים (אפרויקה)
בנו אהרון, אשתו אסתר־לאה
בנם יעקב, אשתו מלכה
ילדיהם : נטע, רחל ומרים
גלוברמן נתן־נטע, אשתו בריינדל
בתםביילה, בעלה אהרון־שמעון טורקניטש
ילדיהם : שלמה וטייבל
בתם פייגל, בעלה לייבל רוחוצקי
ילדיהם חנה והדסה
גלוברמן נתן, אשתו פרל ובתם שרה
גלויברמן מינדל (אשת ר׳ מנדל גלויברמן)
גלויברמן אפרים
גלויברמן משה, אהרון ומלכה
גלויברמן יהושע, אשתו רייזל
גלויברמן שמעון, אשר, בתיה־דבורה

גלויברמן אברהם, אשתו דבורה ובתם פייגל
בנם שמעון, אשתו מלכה
ילדיהם : נעמי ואפרים
בנם חיים אשתו פייגל
ילדיהם : אביגדור, נחמן וליטמן
גלוברמן שרה ינטיל (אשת ר׳ נטע בר׳ אשר)
גלוברמן חיים, אשתו חיה (לבית קסטליאנץ)
בניהם : פנינה, שמעון וחנה
גלוברמן חיים, אשתו מרים (לבית ביצ׳יק)
גלוברמן יואל
גלוברמן פרידה
גלוברמן שמואל, אשתו שרה
ילדיהם : דבורה, בינה ושולמית
גלוברמן יעקב, אשתו זילפה ובנם דוב
גלוברמן גרשון בן אפרים, אשתו חנה־שרה
גלוברמן משה, אשתו אסתר
ילדיהם : אפרים ורחל
גלוברמן נטע, אשתו דבורה ובתם
גלוברמן אדל, בעלה יהונתן וילדיהם
גלוברמן אהרון, אשתו נעמי וילדיהם
גלוברמן אלטה ובעלה
גלוברמן ברכה, בעלה יעקב אורפר וילדיהם
גלוברמן אהרון בן גרשון, אשתו וילדיהם
גלוברמן חוה, ינטיל ופרומה
גלזר יעקב, אשתו חיה רחל
בתם פרל, בעלה נח וילדיהם זאב וסטיסיה
אברהם־צבי
פשה, בעלה שמואל הלפרין ובתם
מרים, בעלה אשר גרבוז ובנם נתן
אהרון, אשתו שרה ובתם מינדל
גלזר לייב , אשתו חנה
טמה, שרה, משה, מינדל ומייטה
גלזרמן יצחק, אשתו קריינצה
בנותיהם : אסתר ורבקה
גלינסקי אליהו, שמחה, אשתו זלטה
גלפנד מלכה (מברזוב)
בנותיה: סוניה, אטיל ומיכל
גלפנד צבי

ז.

זיניוק שמואל־יוסף, אשתו גולדה
זיניוק דבורה, בעלה זליג בולפוביץ
זרחוביץ שושנה
זרחוביץ שמואל בן ישראל־יונה
זרחוביץ אליהו, אשתו לאה
ילדיהם : צפורה, יצחק ועמנואל
זלינגר אברהם, אשתו פייגל ובנם יהודה

ח.

חזן משה, נחמה ואחותה לאה

ט.

טויב אהרון, אשתו תמר
טוקל אהרון, אשתו רחל
טוקל חייקה (לבית גרבוז)
בניה : יוסף ודויד
טורקניץ׳ אהרון, אשתו שיינה־שרה
טורקניץ׳ מניה, אשתו חייקה ושני ילדיהם
טורקניץ יצחק, אשתו רחל וילדיהם
טורקניץ׳ זלדה ובעלה אהרון עם 9 ילדיהם :
נעמי, פסל, רחל, חיים, ינטל, משה, חנה־לאה, שמואל ואלתר
טורקניץ׳ ישראל, אשתו מרים
בניהם צבי ושלמה
טורקניץ׳ שרה, בעלה קלמן
ילדיהם : שפרה, דויד ולייבלה
טורקניץ מאיר־וולוויל ואשתו
טורקניץ׳ שלמה אשתו חנה וילדיהם
טורקניץ׳ זליג, אשתו וילדיהם
טורקניץ׳ נח ובני משפחתו
טורקניץ׳ וולף ובני משפחתו
טורקניץ, פרה־רחל
טילצין נחמן, אשתו נחמה
ילדיהם : זלדה, פניה וחיים
טילצין חיים, מרים ונחמה
טילצין מיכאל, אשתו אסתר
ילדיהם : יעקב, אליעזר, מרדכי ודבורה

טנן יוסף, אשתו ז׳ניה (שושנה)
טנן חיים, אשתו פניה
טנצמן ניסן, אשתו טמה
טנצמן אהרון ובנותיו : פייגה ומשפחתה, מריל ומשפחתה
טנצמן רושקה (בת ר׳ אבר) אשת ר׳ יששכר
בתה צפורה, בעלה שלמה גרשונוביץ
בניהם מרדכי, יעקב ויצחק
טרבילו יעקב, אשתו לאה
ילדיהם : יוסף, צפורה, שמואל ואטל
טרבילו גולדה, בעלה מיכאל
טרבילו בושקה, בעלה מרדכי
ילדיהם : פריידל, מיכל ומשה׳לה
טרבילו חיה, בעלה מרדכי ובתם עליזה

י.

ינוק מינקה, בעלה נתן
ינוק שלמה, אשתו חוה
ילדיהם : ברל, גולדה, שרה וסנדר
יפה משה
ילדי בית־היתומים

כ.

כגן חיים, אשתו סוניה ואפרת
כהן קופל, אשתו חוה ובנם זונדל
כץ משה, נחה, בלה וחיה
כץ יוסף (מדרוזדין), חוה, מרדכי ובילה
כצמן אליעזר, אשתו נחה וילדיהם

ל.

לוין יוסף, אשתו אסתר־נחה
לוין יהושע, אשתו וילדיהם
לוין מרים ומשה
לוין יעקב ואשר
לוין נעמי ובעלה וילדיהם
לוין נחמה ובעלה
לוין משה (שו״ב) ובני משפחתו
ליברמן משה

ליברמן שינה פרלה, בת אשר גרבוט
ליברמן שלמה, אשתו חיה
ליברקס — בן זומא ובני משפחתו
ליטווין רבקה ובתה ויטל
ליטווין רושקה, בעלה וילדיהם
לילצ׳וק דויד ואשתו ויטל
טיבל ויצחק לילצ׳וק
ליפשיץ יצחק אשתו שרה
ילדיהם זלדה, בושה ואברהם
ליפשיץ ינטיל (בת אשר טנצמן)
ליפשיץ אשר, אשתו איטקה ובנם יצחק
ליפשיץ אסתר, בעלה ברגר
ליפשיץ איטקה ובעלה
ליפשיץ שרה, חיים ושולמית
ליפשיץ טייבל, בעלה וילדיהם
ליפשיץ אשר, אשתו וילדיהם
ליפשיץ אלתר ובריינדל ובניהם
ליפשיץ דבורה (בת ר׳ מ. ניידיץ)
ליפשיץ נחמה (בת ר׳ מ. ניידיץ) וילדיהם
ליפשיץ אברהם־ליב ובני ביתו
למקוביץ יצחק, אשתו חנה, וילדיהם אליעזר ודינה
לפצקי עקיבא, אשתו פרומה
ילדיהם : שלמה, חנה ודבורה
אחיו: אברהם צבי לפצקי
לפצקי יוסף, אשתו מרים וילדיהם
לקס לאה
לקס אברהם, אשתו מינה וילדיהם
לקס מחלה ובניה

מ.

מהלשפייז נתן, ובני משפחתו
מוטורין שמאי, אשתו יוכבד וילדיהם
מוצניק פייבל, אשתו חנה
מוצניק איטשע (יצחק) ובני משפחתו
מוצניק אפרים ובני משפחתו
מוצניק ברכה, אשת המורה אלתר וילדיה
מוצ׳ניק לייבל, אשתו שבע
מוצ׳ניק דבושה, בעלה וילדיהם
מוצ׳ניק יונה, אשתו אסתר־ליבע
בתם יהודית
מולוצ׳ני טוביה, אשתו בלה
בניהם : זאב, ניסן ובתיה
מילמן שאול, אשתו מרים לבית גורסקי
מילמן שלמה, אשתו שרה־אתל
מנשוק יוסף, אשתו רייזל
מנשוק שלום, אשתו סימה וילדיהם
מנשוק האדיל, בעלה חיים וילדיהם
מנשוק שרה־מרים, אהרונצ׳ק ומחליה
מנשוק פינחס
מנשוק ניסל, אשתו שרה, והילדים
חיים והניה ובני משפחתם
סנדר ונחה ובני משפחתם

נ.

נוסנצ׳וק מרדכי
נוסנצ׳וק שרה לאה
נוסנצ׳וק גניה ובניה חיה, פריידל, חוה, רחל, פסיה, חנה פייגל ועקיבא
נוסנצ׳וק משה, אשתו פרומה
ילדיהם: לוי ואביבה
נוסנצ׳וק יוסף־חיים, אשתו רבקה
בניהם : משה, הרשל, מרים, פייבל, גולדה וישעיהו
נישט אברהם, אשתו רחל
בניהם: בצלאל, הינדה, רוזה, נחמה, פייגלה

ס.

סושניק צפורה
בניה : אליעזר, שלמה ויעקב־ליב
בנותיה : רבקה, מינה, טובה ויוכבד
סטולוביצקי שמה, אשתו טייבל, בניהם :
דינה, דבושה, שפרה, רחל, חיים־דוב, פסיה
סטרוסקי חיה בת שלמה
סטרוסקי יצחק, אשתו שרה־גיטל
סלומיאנסקי רחל־לאה

סלומיאנסקי שיינדל, הדסה ומוליק
ספוז׳ניק חוניה, כלתו מלכה ומשפחתם

פ.

פוליסקי נחום, אשתו ליבה
בנותיהם : בלה, מרים, ליבה
בניהם : הרשל, ומרדכי ומשפחותיהם
פוליסקי יעקב (מדרוזדין), אשתו מלכה
פוליסקי משה (מדרוזדין)
פוליסקי נחום, אשתו מלכה
פוליסקי פסח, אשתו אלקה,
ילדיהם: משה וחוה
פוליסקי זלמן, משה ויהודה
פוליסקי זלדה ובעלה צבי
פוליסקי אשר (מדרוזדין), אשתו זלדה
בניהם : זלמן, רוחמה וישראל
פוליסקי הרשל, אשתו רחל
ילדיהם: לאה ואהרון
פורטנוי משה, אשתו מטיל ובני משפחתם
פורליט יעקב אהרון, אשתו פולה ובנם אריה
פורליט זלפה, בעלה יעקב גלויברמן ובנם דוב
פורליט שבח, משה־צבי, הדסה חנה ופסיה
פיאלקוב אברהם, אשתו רסל
פיאלקוב גולדה וילדיה
פיאלקוב ברל ואשתו
פיאלקוב פרל, יצחק ושלמה
פיאלקוב שמעון, אשתו וילדיהנ
פיאלקוב אברהם יצחק
בנם דויד־ליב
פילציק רחל
פילציק דויד ובני משפחתו
פילציק בריינדיל ובני משפחתה
פייגלשטיין יצחק, אשתו בתיה
ילדיהם: עלזה ומשה
פילציק בלומה ובני משפחתה
פילציק פרל לבית קפלן
פילציק פשקה לבית קפלן
פילציק חוה

פילציק חיים, אשתו הודל וילדיהם
פילציק ישעיה, חיה, פרידל, מאַשה ומשה
פילציק לאה, אשת יכניוק וילדיהם
פילציק אברהם ואשתו פייגה־רוניה
פישמן משה, אשתו חוה וילדיהם
פישמן אשר, אשתו חייקה וילדיהם
פישמן חיים, אשתו פריידל
בניהם: רבקה, סמקה, רייזל, רחל ופסח
פלדמן אברהם־משה, אשתו פריידל ומשפחתו
פלדמן לייזר ובני משפחתו
פלדמן אברהם, אשתו הניה ובנם נחמיה
פליישמן משה, אשתו דוסל
פליסניוק בתיה, אלמנת ר׳ אברהם־משה
פליסניוק אליה, ואשתו
פליסניוק אסתר ובעלה
פליסניוק לאה, בעלה ובנם אברהם־משה
פליסניוק רבקה — וואקס ובנה יהושע
פליסניוק שרה, בעלה וואקס ובנה יהושע
פליסניוק אהרון, אשתו חיה
פליסניוק שרה־רחל, בעלה יצחק בליזובסקי
בנותיהם : טייבלה ואסתר
פקטר ישראל
פקטר אהרון, אשתו וילדיהם
פקטר פסח, אשתו פייגל וילדיהם
פקטר יונה־שלום אשתו פראדל
פרולוביץ נחמן, אשתו רחל
בנותיהם פנינה והדסה
פריזנני אליהו, אשתו מרים ובני ביתם
פרנקל רבקה, אשת ר׳ ברל
פרנקל יהושע, אשתו צביה ובנם
פרנקל ויציה, בעלה יוסף ליברמן ובתם שרה
פרנקל אייזיק, אשתו וילדיהם
פרנקל ניסן, אשתו בלה, בנם דוב

צ.

צ׳צ׳יק ...., אשתו רחל
ילדיהם : ינטיל, יצחק ומשה

צפתמן בריינדל ובתה רושקה
כלתה פרומה ובתה ויטל
צ׳רניק צבי (הרשל), אשתו הדסה
צ׳רניק יעקב ואשתו
צ׳רניק יוסף ואשתו
צ׳רניק שושנה, בעלה שטיין וילדיהם
צ׳רטוק אברהם־צבי, אשתו חיה
צ׳רטוק חנה בילה, בעלה קוזניץ וילדיהם
צ׳רטוק אסתר, בעלה שפמן וילדיהם
צ׳רטוק ברכה, בעלה בודניוק וילדיהם
צ׳רטוק פייגל, בעלה סוסניק וילדיהם
צ׳רטוק פראדל, בעלה שפטריק וילדיהם

ק.

קוזניץ בת שבע, בעלה ובתם רסל
קוזניץ־קורוביצקו קונצה, בעלה וילדיהם
בנותיהם: רבקה ורחל
קומיסארציק גרשון, אשתו בושל
ילדיהם : דויד, אליעזר, חנה ומיכל
קוטל רחל
קוטל משה, אשתו שרה
ילדיהם : פנינה, חיה־דבורה,פסיה וחיים
קוטל חיים, אשתו לאה,
ילדיהם : שרה, רבקה, רבקה־לאה,
שמואל ואהרון
קוטלצוק גרשון, אשתו וילדיהם
קוטלצ׳וק זלמן, אשתו מרים לבית ביצ׳יק
קולודני גישה (אשת ר׳ שמואל הכהן קולודני)
קולודני נחמיה, אשתו דוניה ואמה דוביצקי
קולודני אסתר, בעלה יעקב אלפינר
בניהם: ברוך ואהרון
קולינר אלתר, אשתו בריינדל ובנם משה
בתם שרה, בעלה וילדיהם
קוניק שמואל, אשתו צירל
בניהם : חייקה, ישראל, שרה וגיטל
קוניק הרשל, אשתו עשקה
בנותיהם רבקה ורחל

קופרברג חיים, אשתו אסתר
בניהם: לאה, מאיר ושושנה
קופרברג חיים ובני משפחתו
קופרברג חנה ובני משפחתה
קלצ׳יצקי חיים, אשתו ריקל
קלצ׳יצקי צבי,
קלצ׳יצקי בריינדיל (מדרוזדין)
קנטור יעקב־דוב, אשתו זלטה
קנטור שפרה אסתר ושלום
קנטורוביץ חנה, אשת ר׳ אשר ובני משפחתם
קסטליאנץ דוברושה־בושקה
קפלן יוסף, אשתו דוסל
בניהם : דבורה ודויד
קפלן שלמה, אשתו רבקה
קפלן יוסף, אשתו שיינדל
קרבץ ברכה
קרוגמן אברהם־אשר, אשתו בדנה
בניהם: יהושע, בלה ויוסף
קרופניק יעקב, אשתו וילדיהם
קרופניק מיכאל
קריקון יהודל, אשתו מרים וילדיהם
קריקון אהרן בן ר׳ אבר, אשתו וילדיהם
קרלין זאב, אשתו צביה

ר.

רבינוביץ ליובה
רוזמן שרה, דבורה, צפורה ואשר
רוזנבלום יצחק, אשתו אסתר
רוזנבלום הדס, ובני משפחתה
רוזנבלום שלום ובני משפחתו
רוזנבלום שמאי ובני משפחתה
רוזנברג חיים, אשתו חייקה
בניהם : רייזל ולייבל
רוזנברג מרים
בניה: רחל וזליג
רוחוצקי דובה־ראשקה
בניהם : חנה, שרה, איטקה, שלום, ניסן,
לייבל, וברל

רוחוצקי אפרים־אשר ובני משפחתו
רוחוצקי שרה־ינטה
בניהם : אברהמל, קריינצה ויהודל
ומשפחותיהם
רוסמן פסח, אשתו בת־שבע וילדיהם
רזניק יוסף (בן מנשה השוחט) ובני משפחתו
רזניק אהרון־בר, אשתו וילדיהם
רזניק מנשה, אשתו וילדיהם
רזניק אפרים, אשתו קרינצה וילדיהם
רטקביטש אהרון, אשתו וילדיהם

ש.

שבץ ישראל, אשתו איידל
בניהם : פייבל, מינה, ניסלה וחיה
שווארצמן יעקב, אשתו חנה
שווארצמן אסתר, בעלה מרדכי ובניהם
שווארצמן גולדה, בעלה ישעיהו ובניהם
שווארצמן דוב, אשתו אסתר ובניהם
שווארצמן רחל ובנה יהושע
שווארצמן מרים, בעלה יוסף ובתם
שווארצמן רבקה, בעלה אלתר ובתם
שוורצמן סנדר, אשתו מלכה ובנו חיים
שטיינוורצל אריה, אשתו צירל ומשה וטוני
שטרום יצחק, אשתו זלטה
שטרום שלמה, אשתו ובנם זלמן
שטרום פרל, בעלה ובתם
שמש אשר, אשתו חיה
בניהם : פנינה, אליהו, פינחס ושלמה
שניידר סנדר בן יצחק (מהורין), אשתו מיכליה
שניידר איטקה, בעלה יעקב ביק ובניהם
שניידר פרל, בעלה טורקניץ ובניהם
שניידר שרה, בעלה אהרון גלזר ובניהם
שניידר שמחה ויצחק
הדודה חנצ׳יק ובעלה
שפטריק לאה
שפטריק אברהם, אשתו שרה
שפטריק שמעון, אשתו צירל ובניהם
שפטריק בשה־רחל, בעלה ישראל וילדיהם
שפטריק מרדכי, אשתו פראדל וילדיהם
שפטריק מלכה, בעלה חיים וילדיהם
שפטריק אליעזר־פינחס, אשתו גוסטה וילדיהם
שפטריק לאה ובניה
שפטריק חיים, אשתו גוסטה בנם צבי
שפטריק עזריאל, אשתו מרים ובני משפחתם
שפירא ראובן (המורה), אשתו חוה ובתם
שקליאוור נישקה ויצחק
שקליאר אברהם, אשתו שיינדל
שקליאר יהודה ובני משפחתו
שקליאר טייבלי, בעלה ובני משפחתו
שקליאר הוה (אשת ר׳ משה שקליאר)
שקליאר אברהם, אשתו ובני משפחתו
שקליאר דבורה, בעלה יהושע שקרובסקי
שקליאר צילה, בעלה יצחק מוטורין
שרייבמן מיכאל, אשתו בשה
שרייבמן הניה, בעלה פייבל שוורצברט ובניהם
שרייבמן בילה, בעלה דויד יכניוק ובניהם
שרייבמן שפרינצה, בעלה יוסף צ׳רניק
שרייבמן שלמה, אשתו ובניהם
שרייבמן שלמה, אשתו אסתר
בתם פרומקה

שאר הקדושים ששמותיהם לא נמסרו

— ת. נ. צ. ב. ה. —

קדושי רובליה

הרב יונגשטין, אשתו מלכה ו־3 ילדיהם

בודומסקי משה, אשתו הינדה ובתם
בורשטין יהודה
ביגלמן אברהם צבי, אשתו ו־2 ילדיהם
ביגלמן איציק, אשתו וילדיהם

בשקין אשר, אשתו מרים
וילדיהם

גומר שמואל, אשתו, בתם רחל ובנם בורה
גומר יהודה ואשתו
גינזבורג איסר, אשתו מלכה, בנם מאיר ולוילי
ובתם ריזיל
גינזבורג בעז, אשתו ובתם פרל עם 3 ילדיה
גינזבורג ליטמן, אשתו שינדיל ו־5 ילדיהם
גינזבורג מאיר, אשתו וילדם
גינזבורג משה, אשתו וילדיהם
גינזבורג נח, אשתו וילדיו (בן־יעקב)
גינזבורג שלמה, אשתו יונה ו־2 ילדיהם
גינדל זלמן, אשתו ו־3 ילדיהם
גינדל ליטמן, אשתו שינדיל ו־5 ילדיהם

זינגרמן מרדכי, אשתו שרה
זינגרמן חיה־ברכה, בעלה אפרים גלוברזון
ובנותיהם: גישה וליפשה
זינגרמן גיטיל, בעלה ליבל לנדו ובנם.
יואל, אשתו חישקה ו־3 ילדיהם

משפחת מחרפון
כהן לאה, אשת השו״ב

ליפשיץ אהרן, אשתו פיגל ובנם מאיר
ליפשיץ סניה, אשתו חיה, ילדיהם : שינדל, בלה,
זלדה, דבושה, אשקה, יחנה, אשר ועוד ילד
אמו דבורה
למקוביץ אהרן, אשתו חיה־לאה
וילדיהם: יעקב, נחום וגרוניה

מורבניק מאיר, אשתו פשה ו־3 ילדיהם
מרר שלמה, אשתו מלכה ו־2 ילדיהם
מרר שלמה בן־צבי, אשתו חוה, בתם צפורה,
בנם צבי ועוד 2 ילדים

נוסנצוק בן־ציון, אשתו וילדיו
נוסנצוק גניה וילדיה
נוסנצוק יוסף, אשתו רבקה
ילדיהם: גולדה ויהושע
נוסנצוק משה, אשתו ו־2 ילדיהם
נוסנצוק יהודה, אשתו אשקה
ילדיהם: אברהם ופשקה

פורטנוי איסר, אשתו רחל ו־3 ילדיהם
פורטנוי דויד, אשתו שרה וילדיהם
פורטנוי חנה־פיגיל, בתה רבקה וילדיה
פלוטניצקי איסר, אמו בלה, אשתו פיגל,
בנותיהם : זיסיל, חוה ועוד אחת
פלוטניצקי ישראל, אשתו ו־3 ילדיהם
פלוטניצקי יוסף, אשתו ויכנה
פלוטניצקי נחום, אשתו רישה ו־3 ילדיהם
פישמן זליג, אשתו סוניה ו־3 ילדיהם
פרומקין יהודה־ברוך, אשתו חוה ובתם רייכל
פרס חיה־פרל, גנשה, דברושקה,
יצחק, יעקב ומשה
פרידמן יעקב, אשתו טיבל ו־2ילדים

צציק נח־ליב, אשתו אלטה וילדיהם

קוניק אסנת ובנותיה

רוזנצויג חיים־ליב, אשתו רבקה ובתם גולדה
רימר יהודה
רימר יעקב, מיכל וחיה
רימר מרים ובתו חנה
רימר צביה, בעלה ו־2 ילדיהם
רימר משה־פיביל, אשתו חיה ו־8 ילדיהם

שולמן אברהם, בתו פסיל, בעלה ושלשת ילדיה
שולמן מטיל ומשפחתו

— ת. נ. צ. ב. ה. —